

Mededogen in vroeger tijd

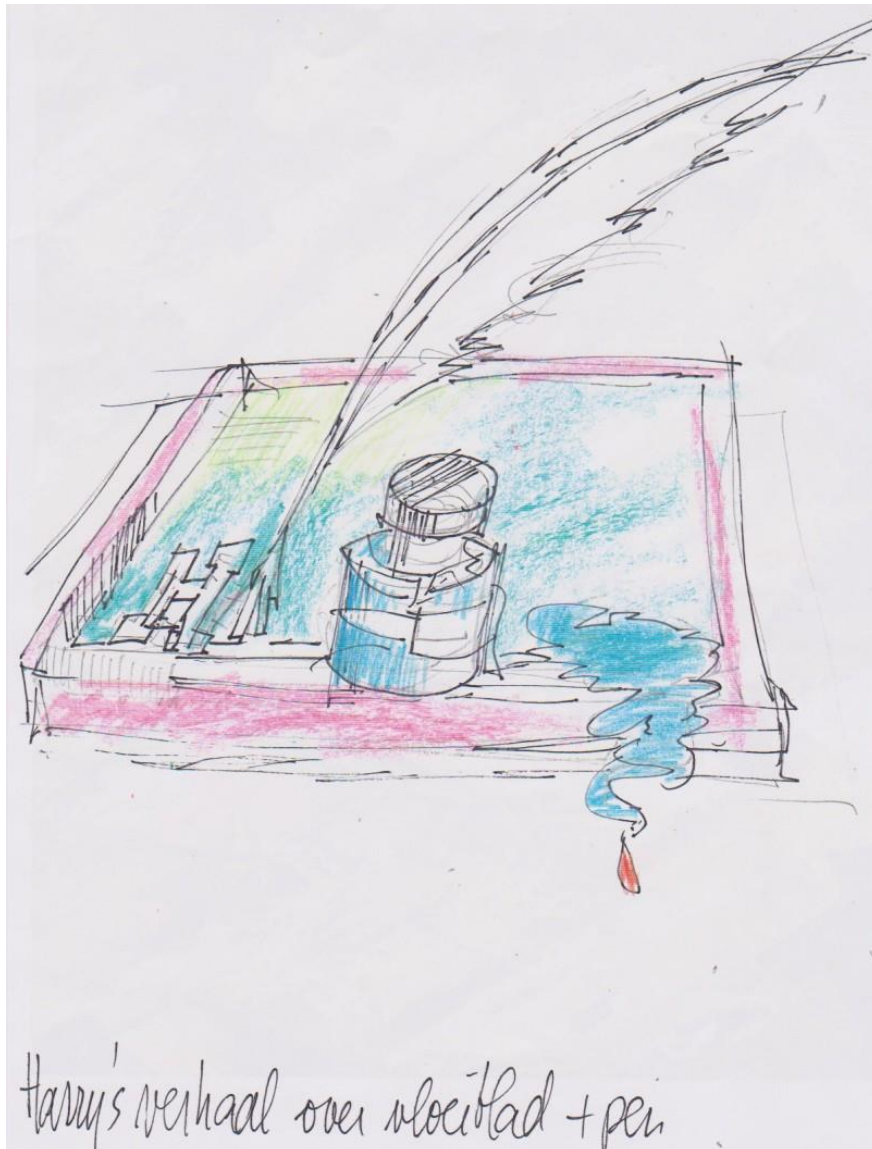

Harry Aardoom

Mededogen in vroeger tijd

Harry Aardoom, 2016

ISBN 978-94-6299-480-5

Voorwoord

Ook dit derde deel is weer een verzameling waar gebeurde verhalen, gevonden in de rechtbankverslagen uit de regio Zuid-Holland Zuid, met name van de hoge vierschaar van Zuid-Holland, de hoge vierschaar van het Land van Strijen en het Gerecht van Dordrecht uit de periode 1450 – 1810. Ik zocht niet naar juridisch interessante zaken, maar naar verhalen waarin menselijke emoties zichtbaar waren. In dit derde boekje ligt de nadruk op het mededogen, het medelijden met anderen dat mensen al dan niet toonden. Mededogen heeft alles te maken met het vermogen om zich in het leven van een ander te kunnen verplaatsen, het vermogen zich te kunnen inleven in diens situatie. Inmiddels is gebleken dat dit vermogen niet aangeboren is, maar moet worden aangeleerd. In de loop van het behandelde tijdvak blijkt er sprake te zijn van enig “voortschrijdend inzicht.”

Voor toelichting op de bestudeerde literatuur en gegevens betreffende de hoge vierschaar van Zuid-Holland, de hoge vierschaar van het Land van Strijen en het Gerecht van Dordrecht verwijs ik naar de voorwoorden van de eerste twee boekjes, “Justitieklandten in vroeger tijd” en “Gewone Mensen in vroeger tijd”. Beide zijn op internet in te zien na mijn naam in te toetsen op Google.

Voor het Gerecht van Dordrecht, toegang 9, is in dit deel de nieuwe inventarisnummering van 2014 aangehouden.

Mijn dank betreft Adrie de Man, Geert Walkate, Cees Kalis en Therèse Klaasse omdat zij de moeite namen het manuscript te lezen en te helpen corrigeren. Eveneens dank aan Sander van Bladel, Regionaal Archief Dordrecht, voor het weer welwillend ter beschikking stellen van een aantal illustraties uit de Beeldbank van het archief. Erik Murk, archivaris van de Dienst Gezondheid en Jeugd dank ik voor het feit dat ik de column die hij in 2004 schreef als archivaris van de GGD Zuid-Holland Zuid mocht gebruiken in het voorwoord.

Harry Aardoom,
Elzenlaan 18, 3319 XB Dordrecht.
h.a.aardoom@kpnmail.nl

Een schreiend wicht

Erik Murk, archivaris GGD Zuid-Holland Zuid, 2004

Harry braakt bij gelegenheid als een literair Stalinorgel allerlei citaten uit. Enige uitleg zou dan geen kwaad kunnen. Over het algemeen blijkt dat wanneer jij het allang vergeten bent, hij dat in het geheel niet is en dat is

dan ook het moment waarop hij het gaat uitleggen. Helaas ben je zelf dan inmiddels de aanleiding allang weer vergeten en zit je bij de uitleg dus voor de tweede keer als een winterpeen te kijken.

Op zekere ochtend om acht uur stapte hij, als schoolarts op weg naar een school, beladen met een onmenselijke hoeveelheid tassen en koffers achter mij de lift in, keek me enige seconden zwijgend aan, en begon een verhaal over een mishandeld meisje. Ik dacht dat het een geval van kindermishandeling betrof dat door hem besproken moest worden met Bureau Vertrouwensarts. Hij zag mijn afwachtend gezicht, dus verduidelijkte hij dat het ging om “een schreiend wicht langs de weg van Zwijndrecht naar Rijsoord die vergeten was de kraan van het biervat dicht te draaien”. Dat bleek niet net gebeurd te zijn maar een paar eeuwen terug, dus er hoefde niet onmiddellijk ingegrepen te worden. Harry neust regelmatig in het stadsarchief de schout- en schepenboeken door en daar kwam hij een verslag tegen hoe een heer op zijn paard voornoemd schreiend wicht (zonder paard) langs de kant van de weg aantrof die het huis was uitgezet vanwege het laten lekken van de biertap. Hij had er een artikel over geschreven als voorbeeld hoe vroeger met dergelijke jeugdzorg- aangelegenheden werd omgegaan. Harry, intern informeel ook wel bekend als Paulus de boskabouter, kwam verleden week tijdens zijn wachtdienst zwijgend bij me binnenlopen, ging mistroostig tegenover me zitten en keek geruime tijd somber naar zijn gsm. “Hij belt niet terug” mompelde hij nog steeds niet vrolijk en verdween weer, zwijgend in een wolk van paperassen als de intellectuele variant op Linus van de peanuts.

Ik word hier altijd erg vrolijk van, hij zelf gelukkig soms ook.

Verantwoording illustraties.

Kaft: Winterse tuin Elzenlaan. Eigen foto.

Titelblad: Impressie archief. Tekening van Henk van Wijngaarden.

Boven hoofdstuk "A.Bestuur": De toegangspoort naar het landgoed Meerdervoort in Zwijndrecht. Eigen foto.

Bij A.2. De handtekening van stadhouder Frederik Hendrik in een document uit 1640. Eigen foto.

Bij A.3. Foto uit de VVV folder Haarlem van de Sint Jacobs Capelle buiten Haarlem.

Boven A.12. Het grafmonument van Pompejus de Roovere in de Grote Kerk te Dordrecht.

Bij A.13. Baljuw Pompejus de Roovere. Tekening van Jelle Aardoom.

Bij A.22. Tekening van een brigantijn. Uit "Verzameling van vier en tachtig stuks hollandsche schepen", van G.Groenewegen, uitgave 1789 bij Van de Brink te Rotterdam.

Boven A.24. Portret van baljuw Hoyneck van Papendrecht.

Boven hoofdstuk B. Uit de tentoonstelling "Armoede", in 2014 in het Catharijnenconvent in Utrecht. Eigen foto.

Bij B.8. Tekening van de kerk van Stolwijk.

Boven hoofdstuk C. "Haringkaken op Skanor". Foto van de Zweedse Historische Vereniging van Skanor.

Bij C.10. Klompjes in de rode kool. Tekening van Jelle Aardoom.

Bij C.15. Tekening van het tuchthuis, het voormalig Catharinaklooster in Gouda. Auteur Jacobus Stellingwerff.

In C.18. Fort Elmina in Ghana, oude prent.

Boven hoofdstuk D. Kerk van Cillaarshoek, kerkdeur. Eigen foto.

Bij D.2. Bloemen en kaarsen aan de kant van de weg als teken van medeleven na een dodelijk verkeersongeval.

Bij D.5. De oude Diaconiezaal in Het Hof te Dordrecht. Nadien onherkenbaar verbouwd tot receptie van het museum. Tekening van Jelle Aardoom.

Boven hoofdstuk E. Buurpraatje. Foto van H.J. Tollens, 1914, uit de Beeldbank RAD, nummer 552_405807.

In E.5. Oud huisje te Raamsdonk. Eigen foto.

Bij E.11. Klaprozen. Eigen foto.

Bij E.17. VOC schip in een storm. Tekening van Jelle Aardoom.

Bij E.20. Schilderij "De koopelaarster" van Gerrit Honthorst.

Boven hoofdstuk F. Middeleeuwse kroegruzie.

Bij F.3. Tekening oude sluis in Puttershoek. Uit "Hoecke Historie", tijdschrift van Stichting Oud Puttershoek.

Bij F.5. Tekening van de vroegere haven van 's Gravendeel. Auteur Reginald Blomfield, 1865. Uit de Beeldbank RAD, nummer 551_75009-7.

Bij F.6. Tekening landelijk gebied 1820 Krispijnseweg hoek Oudendijk, auteur G. Smak Gregoor. Uit de Beeldbank RAD, nummer 551_40081.

Bij F.8. Een detail van het Gemeenelandts hujs van de Overwaard met molens in Kinderdijk. Eigen foto.

Bij F.12. Foto Dubbelsteynlaan Dubbeldam plm 1900. Uit de Beeldbank RAD, nummer 555_31075.

Bij F.13. Tekening van een "cromsteven schuyte", een vrachtschip van plm 18 meter lengte, het vervoermiddel van de grote beurtschipper of marktschipper in vroeger tijd. Uit "Verzameling van vier en tachtig stuks hollandsche schepen", van G.Groenewegen, uitgave 1789 bij Van de Brink te Rotterdam.

Boven hoofdstuk G. Een schouwtje in de Alblas. Aquarel 1987 van Nell van der Knaap – Brink.

Bij G.3. Boerderij in Giessen-Oudekerk. Dit is waarschijnlijk niet de in het verhaal bedoelde boerderij. Eigen foto.

Bij G.5. Luchtfoto zeilschip op de Giessen.

Bij G.8. Een boerenwagen, detail van een tegel.

Boven hoofdstuk H. Cartoon van een hoge vierschaar die "de bonte hond" vonnist.

Tussen H.6. en H.7. Een Engels koopvaardijschip van plm 1700. Het is niet het schip zoals bedoeld in het verhaal.

Boven de namenindex: Tegel met portretten van een man en een vrouw van omstreeks 1550.

Onder de namenindex: RAD, toegang 9, eerste bladzijde van boek inventarisnummer 222 (voorheen 166). Eigen foto.

Inhoudopgave

A. Bestuur

1. "Tissing en warring" 1442
2. Een bijzonder vrijgeleide 1640
3. De Sint Jacobs Capelle 1643
4. Die datum schikt mij niet 1661
5. Het leven was kort en moeilijk 1681
6. Verlengd octrooi 1682
7. Faillissement in de gouden eeuw 1683
8. De mantelzorg viel weg 1686
9. Ongewenste magistraat 1691
10. Vondelingen in Dordrecht 1703
11. Jeugdzorg in vroeger tijd 1705
12. Een opmerkelijke baljuw 1718
13. Een partijdige schout 1720
14. Mededogen van de overheid 1735
15. Schapen en klassejustitie 1736
16. Deftige roddel 1739
17. Arme Theuntje 1742
18. Een drastisch besluit 1747
19. Alimentatie 1756
20. Een schot voor de boeg 1761
21. Stroper gedood 1786
22. Een strooien pop 1787
23. Een geirriteerde Engelse matroos 1790
24. Idealisten 1795
25. De klemtoon lag anders 1797
26. Wouw 1801
27. Baljuw geschorst 1801

B. Medelijden

1. Dát deed je niet in 1438
2. Eenzaam en wanhopig 1461
3. Schoijsters 1671
4. Crancksinnige 1687
5. Niets gemerkt 1703
6. Wanen 1713
7. Broodnijd 1717
8. Weerloos 1732

9. Blaassteen 1742
10. Geen bescherming verdiend? 1758
11. Hondsdolheid 1786
12. Een hard beleid 1787
13. "De barmhartigheid van den regter" 1790
14. Hij wilde in het tuchthuis blijven 1797
15. "Van de honger" 1800
16. Leendertje Hilderop 1803

C. Sociaal samenleven

1. De stratenmaker een handje helpen 1438
2. Bedrog 1440
3. Buersensnyder 1457
4. De lantaarn 1459
5. Ruzie met pa 1469
6. Rouwagressie 1664
7. Puberaal 1686
8. Lui? 1704
9. "Wat hooren wij seggen ..." 1706
10. Kwaadspreken 1709
11. De rekening 1713
12. Een slecht huwelijk 1716
13. Boerenwantrouwen 1726
14. Woordbreuk 1729
15. Het tuchthuis. Wie betaalt? 1729
16. Waakhond doodgestoken 1735
17. De marskramer 1735
18. Verbanning naar West of Oost 1742
19. De boze fee 1748
20. Het bijltje 1751
21. Zielige smoes 1761
22. Hoe bestraf je kinderen? 1787
23. Dakloos 1790

D. Religie

1. Biecht was heilig 1440
2. Een heilig lampje 1445
3. Luthers? Jammer 1666
4. "Den toorn van Godt almachtich" 1672
5. Diaconie met kastekort 1711
6. Verboden armenzorg 1720

7. Het laatste gebed 1752
8. Diaconie en “het Gat” 1775

E. Seks en huwelijk

1. Partnermishandeling 1445
2. Bigamie in de middeleeuwen en verder 1455
3. Verliefd en wraak 1460
4. Trouwbelofte 1631
5. Bezwaar tegen huwelijk 1631
6. Trek een ezel aan zijn staart 1635
7. Eerwraak? 1663
8. Jammer 1669
9. Kwaadwillige verlating 1682
10. Assertieve zwangere 1683
11. Een “moderne” liefde in de gouden eeuw 1694
12. Een opportunist 1712
13. Smoesje 1718
14. Lena en Anthonij 1724
15. Ze sloeg zijn gezicht tot moes 1737
16. Hij maakte het te bont 1737
17. Triest 1742
18. Een liefdesgeschiedenis in 1760
19. Liefde 1797
20. Plaisier 1800

F. Ruzies en overlast

1. Scheldende vrouwen 1446
2. Sint Maartensavond 1449
3. Plunderende geuzen 1572
4. Een belediging 1615
5. Groot Aerdt 1673
6. Een scheldende dominee 1691
7. Trammelant bij het “Gemeenlands huijs” 1723
8. Trammelant in Kinderdijk 1725
9. Een kwade dronk? 1726
10. Bedreiging 1728
11. Het geduld van gewone mensen 1731
12. Eenzame zonderlingen? 1732
13. Trammelant op een beurtschip 1736
14. Oud zeer? 1737
15. Fijn met messen zwaaien 1742

16. Mishandeld 1744
17. Een krachtpatser 1759
18. Hij had zijn dag niet 1785

G. De dood

1. Van godt de Heer besocht 1651
2. Punteren in een schouwgie 1654
3. Het testament 1679
4. Alleen maar bier gemorst 1693
5. Marktschipper en moord 1743
6. Een humane tekst 1761
7. Weggegooid? 1767
8. Een verkeersongeval 1781
9. De verlooren hoek 1784
10. Een drijflijk 1784
11. Het is tijd 1790
12. Vergeving van een nabestaande 1795
13. Mouterij 1802

H. Criminaliteit

1. Oude straffen 1440
2. Bedrog 1446
3. Corrupt of overdreven dienstijver? 1449
4. Terechtgesteld 1455
5. Mondige burgers in de middeleeuwen? 1469
6. Engelse schipper gezeseld 1686
7. Ruzie om een zalm 1722
8. Een voordelig handeltje 1724
9. Een hoge chirurgijsrekening 1733
10. Onbekend schip in de Kalkhaven 1734
11. Een frauderende belastingontvanger 1740
12. Zielverkoper 1760
13. Schurk met veel fantasie 1760
14. Vondst van kinderen 1760
15. Briefwisseling in 1783
16. Een charmante boef 1799
17. Humane behandeling 1802

A. Bestuur

Wat in Zwijndrecht nog rest van het landgoed Meerdervoort van de Dordtse magistratenfamilie Pompe van Meerdervoort.

A.1. “Tissing en warring”

Op 24 Augustus 1442 vonniste het Gerecht van Dordrecht Symon die Cuper. Hij had geroddeld, eigenlijk alleen maar roddel doorverteld. Hij had beweerd dat er vierentwintig rijke poorters van Dordrecht ieder de rentmeester van het graafschap Holland honderd goudstukken hadden toegestopt om er zelf beter van te worden. Ze zouden corrupt zijn, en de rentmeester ook, zogezegd. Maar hij kon het niet hard maken.

“... omdat hy uut horen seggen voert geseit heeft ... datter vier ende twintich tDordrecht waren die den rentmeester geenerael van Hollant gegeven souden hebben xxiiiiC schilden * dat also inder waerheit nyet en was. Van welcken woerden tissing ende warring onder gueden luden stont te verdencken ...”

Hij had dus met zijn roddel gestookt zouden wij nu zeggen (“tissing”), en had daardoor voor onvrede en onrust (“warring”) gezorgd. Hij zou tienduizend stenen voor de stadsmuur moeten geven of zestig pond boete betalen. (1).

Roddel en mensen opstoken? Ja, daar had het stadsbestuur na de Hoekse en Kabeljauwse twisten van omstreeks 1420 schoon genoeg van. Op 22 December van datzelfde jaar 1442 werden in een stadskeur de puntjes nog eens op de i gezet: Niemand mocht liegen of roddel doorvertellen waarvan je mocht aannemen dat het mensen op zou stoken en voor grote onrust zou zorgen.

“Dat nyemant wie hy sy gheen vlyechmaren noch loghentael en verspreeck noch en vertall ... daer tissing off warring off stont te comen bynnen der stede ...” (2).

Het hoefde niet persé over politiek te gaan. Zo stond op 16 April 1450 Gheraet Buytendiick voor het Gerecht van Dordrecht. Hij had beweerd dat er valsemunters in de stad namaak- gouden ridders hadden uitgegeven die nog geen tien of twaalf stuivers waard waren. Schout en schepenen namen het hoog op. Er werd van hem geëist dat hij het bewijzen zou. Hij vertelde toen voor het Gerecht bedremmeld dat hij het had horen vertellen door *“een wiif van Ammersfoert.”* Maar had hij er dan geen rekening mee gehouden dat door zijn roddel grote onrust zou ontstaan? Nee, zóver had hij niet nagedacht. (3).

Dus als iemand verdachtmakingen uitte, dan moest hij dat wel kunnen bewijzen. Kon hij het niet bewijzen, dan werd de roddelaar bestraft. Het werd ook later, in 1454, nog eens verboden in een keur, een verordening van de stad, *“Dat nyemant gheen saken noch vlichmeren (roddel) en versprey ... dan hy bewaryden will ... Dat nyemant gheenrehande woirden van partyen en spreek ...”* (4).

Het stadsbestuur nam het op voor de in dit opzicht weerloze gewone burger.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811:

1. Nummer toegang 1, inventarisnummer 6 (klepboek), dd. 24 Augustus 1442 van het jaar 1442.

2. Idem, acte 421, dd. 22 December 1442 (Geen bladzijdennummering).

3. Idem, fol. 61 verso, dd. 16 April 1450.

4. J.A. Fruin. De oudste rechten der stad Dordrecht en van het baljuwschap van ZuidHolland, uitgave Nijhoff Den Haag 1882. Eerste deel, blz. 301.

* “Burgoensche schilden” waren goudstukken, gouden ecu’s (stuivers) met daarop een afgebeeld schild. (ecu = schild). Dus “bourgondische gouden stuivers”.

A.2. Een bijzonder vrijgeleide

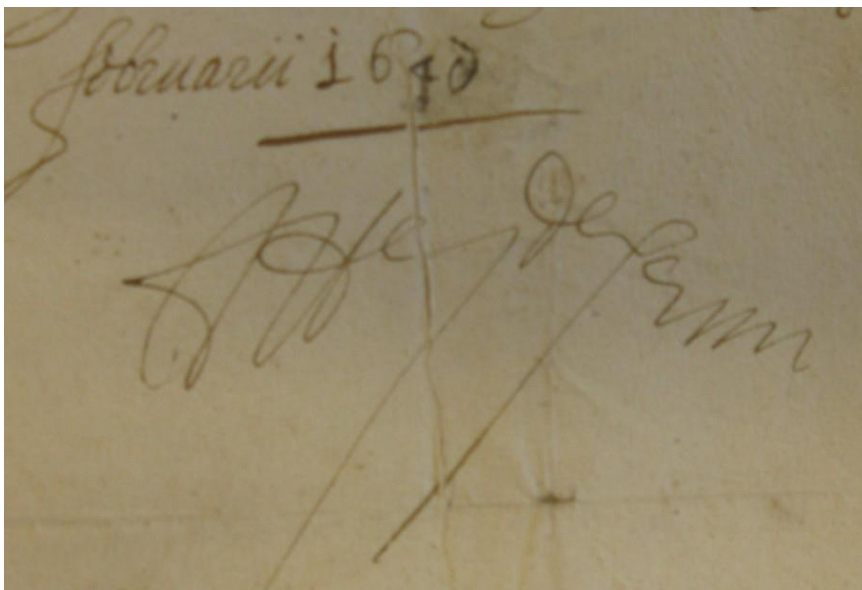
Op 14 Februari 1640 kreeg soldaat Lewis Joores een vrijgeleide van stadhouder Frederik Hendrik. Hij mocht na een aantal jaren trouwe dienst terugkeren naar zijn geboorteland Schotland.

“De Printz van Orange.

Laet vry ende vranck passeren thooner deses Lewis Joores, hebbende dese vereenichde nederlanden eenigen tyt als Soldaet gedient onder de compagnie vanden Colonnell W: Levingstoune, gaende van hier naer Schodtlandt syn Vaderlandt / sonder hem daer inne te verhinderen / Hage den 14en februari 1640.”

(Ondertekend door Frederik Hendrik)

Ter ordonnantie van s:J.Loochs (onleesbare handtekening) “

Handtekening van stadhouder Frederik Hendrik uit het document.

Het was voor het eerst dat ik in het archief van een hoge vierschaar een vrijgeleide als document tegenkwam. Ondertekend door Frederik Hendrik zelf. De ondertekening door Frederik Hendrik zelf is bevestigd door Leon Pennings, archivaris van het Koninklijk Huis archief, Paleis Noordeinde, Den Haag.

Dat kan alleen maar betekenen dat Frederik Hendrik en de soldaat elkaar goed gekend hebben. Mogelijk was Lewis een persoonlijk ordonnans of oppasser van Frederik Hendrik.

Het is niet duidelijk hoe dit document terecht is gekomen tussen de bladzijden van een van de boeken van de hoge vierschaar van het land van Strijen. Er staat geen nadere verklaring of toelichting op. De plaats in het boek waar het document is gevonden bevat al evenmin informatie die op de soldaat betrekking heeft. Mogelijk is soldaat Lewis Joores in

1640 tijdens zijn reis naar de kust ergens in de Hoekse Waard ziek geworden en onverwacht overleden.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 9. Een ingeschoven los blad in het boek, gedateerd dd.14 Februari 1640.

A.3. “De Sint Jacobs Capelle buyten Haarlem”

Op 26 Juni 1643 stond voor de hoge vierschaar van het land van Strijen Isaack Gillisz, geboren te Rotterdam, 23 jaar oud. Hij bedelde als melaatse, en dat mocht. Hij had op de zitting zijn attest laten zien “van den regenten ende visiteurs vanden Sint Jacobs Capelle toe Haerlem”, de officiële toestemming om te mogen bedelen. Maar hij had ook ene Joris Arijensz verwond toen hij dronken was. Hij bood zijn excuses aan en beloofde het niet meer te zullen doen. “...hy seyt beschoncken geweest te syn, ende om vergiffenisse te bidden met belofte vant selve niet meer te doen.” De hoge vierschaar geloofde er niet in. Hij werd voorgoed verbannen uit het gebied van het baljuwschap (het zuidelijk deel van de Hoeksewaard). (1).

Omstreeks 1674 (2) stond voor de hoge vierschaar van het land van Strijen ene Christoffel Barents van Utrecht, 23 jaar oud. De aanleiding dat hij was opgepakt werd niet vermeld. Maar hij bedelde als “lazarus”, als melaatse, en dat mocht, mits men een verklaring op zak had. Zijn verklaring werd in het verslag beschreven. Hij had bij zich zijn op 21 September 1674 ontvangen gezegelde verklaring van “de schouwmeesters van de Sint Jacobs Capelle buyten Haerlem”, waarin de voorwaarden werden opgesomd. Hij was melaats, en dus besmettelijk. Hij zou voortaan een klepper gebruiken om mensen te waarschuwen dat hij besmettelijk was, een zwarte hoed op het hoofd hebben, en een “vlieger” (een soort omslagdoek) met een witte band om zijn lichaam hebben. De verklaring was gedrukt in het Nederlands en in het Frans, en aangevuld met de naam Christoffel Barents en de datum van uitgifte (geschreven ingevuld), plus een groen zegel. De verklaring was vier jaar geldig.

“... welcken wij, nu ter tijt melaets uijtgeven, besmet te wesen met lazerije, waeromme hij gaen sal met vliegers * ... een klap ** hebbende op de borst, een swarte hoet op ´t hoofft, bekleet met eenen witten bant / Sonder om der bant ende desen brieff oudt sijnde vier jaren, is doot ende teniet ...” (2).

Lepra, melaatsheid (“lazarie”) kwam hier in de middeleeuwen veel voor. Steden hadden de plicht om melaatsen te verzorgen in Leprooshuizen.

Ook Dordrecht had een Leprooshuis, het gebouw in de Vriesestraat. Melaatsen mochten bedelen, en één en ander was in het graafschap Holland centraal geregeld door zieken te laten onderzoeken in de Sint Jacobs Capelle, het leprooshuis bij Haarlem. Melaatsen werden hiernaar verwezen door het bestuur van het eigen dorp of stad. Dit instituut werd voor het graafschap Holland opgericht in 1413. Beoordeeld werd door een commissie, bestaande uit een geestelijke, een doctor medicinae en een chirurgijn. Mocht iemand inmiddels zijn genezen, dan kreeg die een verklaring dat hij niet meer besmettelijk was, de “schoonbrief”. Daarmee werd men dan weer sociaal geaccepteerd in de plaats van herkomst. Mocht men lepra in actieve vorm hebben, dan kreeg men een “vuylbrief”, waarmee men recht kreeg op voedsel en onderdak in het Leprooshuis van de eigen stad of regio, en men mocht voortaan bedelen. De schouwmeesters gaven iemand daartoe iedere vier jaar na een onderzoek opnieuw een pas.(3).

“De Sint Jacobs Capelle buiten Haarlem”

Bron.

1. Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer boek 1, dd. 26 Juni 1643, fol. 24 verso.
2. Idem, inventarisnummer 7 (losse verzameling documenten, nummering ontbreekt). Dit document van de hoge vierschaar was niet

gedateerd, maar de daarin geciteerde en beschreven verklaring van de Sint Jacobs Capelle was gedateerd op 21 September 1674.

3. Daan van Leeuwen. De “leprozenschouw” van Haarlem. 2012.

Scriptie.

* “Vliegers” = een soort omslagdoeken.

** “Een klap” = een klepper, het geluid waarschuwde mensen dat er een melaatse aankwam.

A.4. “Die datum schikt mij niet.”

De scherprechter van Dordrecht, meester Willem Christiaenen van Anholt (1,3), werd ook ingehuurd door de hoge vierschaar van het land van Strijen. Zo zou hij op een donderdag in Augustus 1662 naar Strijen komen om een executie te doen, maar die datum schikte hem niet. Hij vroeg of het goed was als hij op de dinsdag erna zou komen. Dus werd de zittingsdag van de hoge vierschaar waarin het vonnis zou worden uitgesproken verzet van donderdag naar dinsdag. Immers, een executie vond altijd plaats direct aansluitend aan het officieel bekend maken van het vonnis. (2).

“Dewijle de heer vande Merck (plaatsvervanger van de baljuw) den scherprechter heeft geappointeert jegens dijnsdagh naerstcomende over de te wijse sententie ter executie te stellen, soo is den dage vande executie in plaetse van op donderdagh vast gestelt op dijnsdagh naerstcomende.” (2).

Het betrof Willem Christiaensz van Anholt, scherprechter van Dordrecht vanaf 1637 (3). Het vak van scherprechter was een vak als ieder ander. De man verdiende zijn brood per verrichting, en maakte dus afspraken over de datum waarop de verrichting moest plaatsvinden.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, boek inventarisnummer 1, (Bladzijdennummers ontbreken).

(1). dd. 29 December 1661 (Willem Christiaenen gaf een kwitantie voor betaling).

(2). dd. 29 Juli 1662.

3. Erica van Dooremalen en Kees Sigmond. Scherprechters te Dordrecht 1526 – 1803. Oud-Dordrecht, 2014, jaargang 32, p.229 – 241.

A.5. Het leven was kort en moeilijk

I. Iemand die bij gebrek aan familie voogd werd over de kinderen van zijn vriend (1).

Op 24 Juli 1681 vroeg (leger)kapitein Govert Seghertsz de Leeuw aan het Gerecht van Dordrecht om als mede erfgenaam voogd te mogen

worden van de twee minderjarige kinderen van zijn collega, Aert en Aeltje Bartels. Hun vader, Bartholomeeus van Limburgh, was in 1674 gesneuveld in de veldslag van Seneffe*.

Welnu, weeskind Aert was inmiddels al in het Dordtse gezin van Govert opgenomen, maar zijn zusje Aeltje verbleef nog in het weeshuis van de stad Groningen. Impliciet is duidelijk dat de moeder van de kinderen in Groningen had gewoond en aldaar inmiddels eveneens was overleden. Er was nog bezit van het overleden echtpaar in Groningen en Maastricht. Dit werd niet nader gespecificeerd. Kennelijk waren er verder geen familieleden meer die konden helpen met het regelen van de erfenis.

II. Een executeur van een testament die na benoeming stierf (2). Eveneens in 1681 was een zekere Maria Boone overleden. Ze was de dochter van de inmiddels ook in die tijd overleden Jenneke Hille. Moeder Jenneke had tot uitvoerders van haar testament benoemd haar zoon Johan Boone en haar schoonzoon Willem van Beeck. Welnu, Willem was kort daarna eveneens overleden, waarna zoon Johan Boone onbekwaam (dement?) was geworden en dus haar testament niet meer kon uitvoeren

“was vervallen tot debiliteit, ende d’impotentie omme zyne commissie te connen uytvoeren”.

Dus werd op 16 Oktober 1681 besloten om Arent Boon, een oom van Jenneke, te benoemen tot executeur testamentair.

III. Een voogd die geen voogd meer kon zijn (3).

Op 9 December 1681 vroeg de grootmoeder van weeskind Anna Verhagen om een zaakwaarnemer. Anna was het nog minderjarige weeskind van haar zoon Hendrik Verhagen en Maria Paulus. Dit echtpaar was al vijftien jaar tevoren overleden, en grootmoeder Pietertgen Pietersdochter was destijds voogd geworden. Maar grootmoeder klaagde nu dat zij vanwege haar hoge leeftijd de belangen van haar kleinkind niet meer kon behartigen. Waarschijnlijk was zij moeilijk ter been. Welnu, er kon honderdzesentwintig gulden worden aangevraagd bij de VOC Kamer van Delft, een bedrag dat ooit nog door vader Hendrik Verhagen als obligatie op naam van zijn vrouw daar was vastgezet. Maar niemand anders was nog gerechtigd om het geld in ontvangst te nemen. Het Gerecht van Dordrecht benoemde Johan Bijwaert tot zaakwaarnemer van het weeskind.

IV. Een niet uit te voeren laatste wil (4).

Op 12 Maart 1709 had kapitein Joost Boon de Oude zijn testament gemaakt, waarbij hij bepaalde dat de Weeskamer van de stad zich na zijn overlijden niet mocht bemoeien van de afwikkeling van de erfenis. Zijn oudste zoon zou dit gaan doen. Daarna was Joost Boon overleden. Echter, inmiddels waren ook zijn beide zoons onverwacht overleden. De oudste zoon liet twee jonge weeskinderen na, en de andere zoon was

“stom ende dooff” geweest, die was nooit in staat zijn geweest om voor zichzelf een testament te laten maken. Zijn bezit verviel eveneens aan de twee weeskinderen.

Er moest van alles worden geregeld. Dus ja, wat was hier wijsheid?

“... sulcx dat in dit gevall eenige duijsterheijt was overgebleven ...”

Er was sprake van een overmachtsituatie. Dus de Weeskamer van de stad kreeg van het Gerecht van de stad toch de opdracht om zich in strijd met het testament te buigen over het lot en de bezittingen van de weeskinderen. Immers, de weeskinderen moesten tegen betaling bij verzorgende mensen onderdak gebracht worden, en hun erfenis moest worden beheerd.

Men stierf relatief jong en onverwacht in de Gouden Eeuw. Na een leven vol onzekerheden. Niet als uitzondering, maar als regel. Je kon nóg zoveel proberen te regelen, maar de onzekerheid van het leven torpedeerde veel plannetjes. Zodat het Gerecht van Dordrecht regelmatig iets moest regelen in overmachtsituaties. Impliciet blijkt uit de verslaglegging dat de magistraten begaan waren met het lot van de nabestaanden.

Mensen waren vertrouwd met de dood. Werd iemand tot voogd of zaakwaarnemer benoemd? Wel, dan was men er zich goed van bewust dat de aangegane sociale verplichting slechts een garantie had tot aan de deur. Door overmacht moest er regelmatig in overleg met het Gerecht van Dordrecht geïmproviseerd worden. Het leven was kort en moeilijk.

Bron.

1. Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht.

Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 2, dd. 24 Juli 1681, fol. 41 en 41 verso,

2. Idem, dd. 16 Oktober 1681, fol. 59 – 60,

3. Idem, dd. 9 December 1681, fol. 69 verso – 70.

4. Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht.

Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 5, dd. 7 December 1709, fol. 47 – 48.

* In 1674 vond de veldslag bij Seneffe in Belgisch Henegouwen plaats, waarbij de Franse generaal Condé onze stadhouder Willem de derde versloeg.

A.6. Verlengd octrooi

Hendrick Straetman, knopenmaker in Dordrecht van “tinnen knopen met zilveren plaetjes”, was overleden. Zijn weduwe, Cornelia Omdelingh verzocht op 14 December 1682 het Gerecht van Dordrecht of het octrooi op de uitvinding van haar man, dat in Maart 1683 zou aflopen, mocht

worden verlengd omdat zij “... *is belast ... met een hujs vol cleijne kinderen.*” Welnu, het octrooi werd voor drie jaar verlengd.

Kennelijk was het een uitvinding waar de stad patent op had gegeven aan de uitvinder. De vondst bracht waarschijnlijk redelijk geld in het laatje.

Het werd de weduwe uit medelijden nog enige tijd gegund. “Tinnen knopen met zilveren plaetjes”? Ik vraag mij af hoe die knopen er hebben uitgezien.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 2, dd. 14 December 1682, fol. 152 verso en 153.

A.7. Een faillissement in de gouden eeuw

Op 23 Maart 1683 vroeg “*Catrijna Kempenaers, bedroefde huysvrouw van Pieter Pietersz maesschipper*” het Gerecht van Dordrecht om hulp bij het afwikkelen van de failliete boel van haar man. Zij vroeg om een curator. Het Gerecht ging er mee akkoord.

Pieter was maasschipper. Door veel pech was het schippersgezin dermate in de schulden geraakt dat het hen niet meer mogelijk was om het financieel nog te redden. Haar man was al enige tijd op reis, en waar hij op dat moment was wist zijn vrouw niet. Mogelijk wilde hij nog aan enkele oude vrienden vragen of die hem konden helpen? Mogelijk was hij zo verdrietig dat hij het even niet kon aanzien? Maar hoe dan ook, zijn vrouw voelde zich alleen gelaten in haar verdriet.

“(dat hij) ... *door seer veele ... ongelucken, schaden, verlies en tegenheden in soodanigen verloop van schulden is geraeckt ... (en dat) haeren man hem eenige tijt herwaerts (door enckel verdriet ende hertenleet daer toe gedrongen sijnde) heeft geabsenteert ... latende haer inde druck en hulpeloos sitten.*”

Eind Juni kwam haar man weer thuis. Hij bevestigde dat hij “... *door vele geledene schaden, ongelucken ende misfortuijn ...*” in de schulden was geraakt, en hij bevestigde het verzoek dat zijn vrouw al eerder had gedaan. Bovendien verzocht hij om “het beneficie van cessie” (toekenning van een faillissement), en vroeg ook om een bewijs van het faillissement, “een brief van cessie”, zodat hij niet meer kon worden lastig gevallen door schuldeisers. Hij beloofde op zoek te gaan naar een baan. Op 29 Juni 1683 ging het Gerecht van Dordrecht akkoord met zijn verzoek.

Een faillissement is altijd een drama. Ook voor het gezin. Ook in onze tijd. Een maasschipper was destijds niet alleen een vervoerder van vracht tegen stukloon, maar meestal was hij ook deels een vrije

ondernemer. Wij zouden hen nu “zzp-ers” noemen. Zij kochten goederen voor eigen rekening, bijvoorbeeld in Dordrecht, en verkochten die zelf elders weer, bijvoorbeeld in Luik.

Dit betrof het faillissement van een zzp-er in de zeventiende eeuw.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 2, dd. 23 Maart en 29 Juni 1683, fol. 175verso, 176, 197verso en 198.

A.8. De mantelzorg viel weg

Henric Aertse van Munster was in 1686 overleden. Zijn dochter Aertje Hendrixse, 14 jaar oud, zou worden opgevangen in het armenhuis van Dordrecht omdat ze geen verdere familie meer had. Opname in het armenhuis met het doel om te worden verzorgd en gevoed, totdat zij zelf in haar onderhoud zou kunnen voorzien (1).

“... aldaer behoorlijck te doen alimenteren ende onderhouden ter tijt ende wijle deselve bequaam sal wesen haar eijgen cost te winnen ...”

Het was een harde tijd, in méér dan één opzicht. Door de hoge sterfte op jeugdige leeftijd van verzorgenden ontbrak ook vaak de gebruikelijke mantelzorg van de eigen familie voor de weeskinderen.

Job Pieterse van der Veer, inwoner van Dordrecht, was hulpbehoevend. Zijn vrouw was lange tijd zijn mantelzorger geweest. Maar in Juli 1703 kon zij geen mantelzorger meer zijn doordat zij zelf *“door swackheden ende ouderdom onmachtigh den anderen (niet) meer te kunnen adsisteren en helpen”* (2).

Job werd op kosten van de diaconie opgenomen in het Leprooshuis. Zijn vrouw trok in bij haar schoonzoon, de heer van der Knijff. Deze beloofde haar te zullen onderhouden.

Hier werd op 12 Juli 1703 na onderling overleg maatwerk geleverd. De schrijver van het verslag merkte wel op dat de huwelijkspartners op hun oude dag zo toch nog werden gescheiden.

Bron.

(1). Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 3, dd. 16 Oktober 1686, fol. 16.

(2). Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 5, dd. 12 Juli 1703, fol. 8.

A.9. Een ongewenste magistraat

De schout en schepenen van het Gerecht van Dordrecht hadden in 1691 een probleem. Eén van hen, Huijbrecht van der Graaff, verstoorde herhaaldelijk een zittingsdag.* Vooral als het proces tegen Jacobus van den Broecke op de rol stond. Mogelijk waren dat vijanden? Huijbrecht werd dan kwaad, begon te schelden. Hij liet zich ook niet verwijderen door de gerechtsbode. Er zat in dat geval niets anders op dan dat schout Adriaen van Blijenburgh de rechtszitting sloot. Dat was al meermalen gebeurd. Dit *“omme verdere defordres voor te comen.”* Tussen 25 Januari en 15 Februari 1691 hadden de schout en één van de schepenen een gesprek met de heer van der Graaff. Ze adviseerden hem om zich vrijwillig terug te trekken uit het College van het Gerecht. *“... opdat de justitie sijn voortgangh soude mogen hebben ...”* Maar hij weigerde, vond zichzelf prima in staat om zijn verplichtingen als schepenen van het Gerecht na te komen.

Een aantal andere schepenen van het Gerecht waren er tegen om zo door te moeten modderen. Hoe het afliep werd niet vermeld.

Een lid van een organisatie of een bestuur die niet (meer) functioneert, maar die dat zelf anders ziet? Het probleem is van alle tijden. De magistraten durfden een tevoren goed functionerende collega uit medelijden niet te hard aan te pakken. De onmacht van de bestuursleden is herkenbaar.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 3, dd. 25 Januari en 15 Februari 1691, fol. 126 verso – 128.

* We worden in deze akte ook geïnformeerd over de zittingsdagen en tijden van Het Gerecht van Dordrecht. Er was zittingsdag op dinsdag, donderdag en zaterdag, 's zomers beginnend om 9.00 uur en 's winters om 9.30 uur.

A.10. Vondelingen

Op 19 November 1703 werd er in Dordrecht op straat een kind van ongeveer één jaar aangetroffen, zonder ouders. Een vondeling, dus. “Het heilig- geesthuis” van de stad (de armenzorg) zou het kind verzorgen *“totdat de ouders zullen zijn ontdekt”*. Maar de ouders werden niet gevonden.

Op 10 December 1705 werd wéér een vondeling aangetroffen, nu een baby van naar schatting veertien dagen oud.

Op 19 December 1705 betrof het twee door hun moeder in de steek gelaten kinderen. De moeder, Geertruij Daanen, was met de noorderzon vertrokken. Haar zus, Zara Daanen, had de kinderen onverwacht al

gedurende vijf weken moeten verzorgen, maar zij kon en wilde dit niet meer doen. Ook deze kinderen werden verder verzorgd van de diaconie armen (in het heilig- geesthuis).

Op 23 December 1710 werd er een vondeling aangetroffen van naar schatting vijftien of zestien maanden oud.

Op 15 September 1712 werd er een pasgeboren kind te vondeling gelegd op de stoep van het heilig- geesthuis.

Op 10 Oktober 1712 werd er een zuigeling van naar schatting vier of vijf weken oud te vondeling gelegd. Het werd aangetroffen op het dak van een laag gebouwtje (een “pothuis”) bij de grote vismarkt. Er was een briefje op zijn luier gespeld met de boodschap dat zijn naam was “Hans Pieter Telleman”.

Op 29 Oktober 1712 werd er op de stoep van een van de schepenen van de stad, de heer Pieter van Blokland, een baby van veertien dagen oud aangetroffen.

Vondelingen. Dat waren er in Dordrecht dus acht stuks in negen jaar tijd. De moeders hadden hen beslist niet uit luxe overwegingen “weggedaan”. Anticonceptie bestond nog niet. Het was economisch gezien een crisistijd. Ook de diaconie kampte met tekorten. Dus ook de verzorging van de ten vondeling gelegde kinderen zal geen vetpot zijn geweest.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 5, dd. 19 November 1703, fol. 12, dd. 10 December en 19 December 1705, fol. 22. dd. 23 December 1710, fol. 52v, dd. 15 September, 10 Oktober en 29 Oktober 1712, fol. 71v – 72v.

A.11. Jeugdzorg in vroeger tijd

In April 1705 zat al enkele maanden opgesloten in een van de cellen op de zolder van het stadhuis van Dordrecht de zwangere Marij van Kassel. Ze was al veroordeeld, maar een zwangere vrouw mocht je niet geselen of brandmerken. Dus werd afgewacht tot zij zou zijn bevallen. Dan zou zij alsnog haar straf krijgen. “... voor haere dieverijen en schelmstucken ... haere rechtveerdige straffe ... ontfangen ...”

Maar wat moest er gebeuren met het kind als het was geboren? Want Marij zou zeker niet in staat zijn om het kind in alle eer en deugd op te voeden.

“... dat haer handel en wandel niet anders als vol vuijligheden en dieveryen was, dat sij dienvolgens haer kind in deselffde ondeugden soude opbrengen ende lightelyck op de een off ander manier te kordt doen ...”

Welnu, het kind zou in handen gegeven worden van de boekhouder van de diaconie, en het zou op kosten van de diaconie *“in alle eer en deught opgebracht ... worden.”*

Het is voor het eerst dat ik iets lees over bezorgdheid over de opvoeding van een kind door een criminele ouder. Kennelijk was men bezorgd dat in dit geval het kind de neiging tot misdaad met de paplepel ingegoten zou krijgen. Deze overweging was de voorloper van de taakstelling van onze moderne Jeugdzorg. Het kind werd dus “uit huis geplaatst”.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 5, dd. 17 April 1705, fol. 18 en verso.

A.12. Een opmerkelijke baljuw

Het grafmonument van baljuw Pompejus de Roovere in de Grote Kerk te Dordrecht.

Op 23 April 1694 werd Jannigje Lense, inwoner van Hendrik Ido Ambacht, door de schout van Rijsoord in hechtenis genomen, naar Dordrecht gebracht en overgedragen aan de baljuw van de hoge vierschaar van Zuid-Holland. Ze zou in Rijsoord brand gesticht hebben in

het huis van de oude schout van Strevelshoek. De schout van Rijsoord zei er bij dat ze zeker onder scherp examen (tortuur) zou moeten worden verhoord.

Pompejus de Roovere heere Pieterszoon, inmiddels al meer dan twintig jaar baljuw van de hoge vierschaar, stelde vast dat schout en schepenen van Rijsoord geen bewijzen hadden, alleen maar vermoedens. Er werd door de baljuw eerst enkele malen een gewoon gesprek gevoerd met Jannigje, waarbij bleek dat ze in de war was. “...dat Jannigje Lense haer sinnen niet magtig was.” Opgeroepen getuigen uit haar woonplaats Hendrik Ido Ambacht bevestigden dit.

Ze zou dus niet in aanmerking komen voor “*de ordinaire straffe*”, en werd “*oock niet ter torture gebragt*”, maar moest ergens worden ingesloten om verdere brandstichtingen te voorkómen. “... *geset op een versekerde plaets tot voorkominge van meerder diergelijcke onheylen ...*”

Maar ja, waar kon dit het beste gebeuren, en wie zou dat betalen? De baljuw riep de schouten van de meeste dorpen van de Zwijndrechtse waard bijeen voor overleg. Dat waren de schouten van H I Ambacht, Rijsoord, Oost- en West Barendrecht, Carnisse en Oost IJsselmonde. Er werd besloten dat er een hoofdelijke omslag van de inwoners van Hendrik Ido Ambacht en Rijsoord zou worden gevraagd naar rato van de grootte van hun landbezit. Er dienden vier penningen per morgen land te worden betaald. De schout van Rijsoord en de heemraad van Hendrik Ido Ambacht zouden hierop toezien. Vanuit dit fonds zou de verzorging betaald worden. Op 24 Mei 1694 werd besloten dat Jannigje bij een particulier in Rijsoord zou worden ondergebracht. Schout en schepenen van Rijsoord haalden Jannigje weer in Dordrecht op.

Een niet bewezen delict. En dan moeten afzien van ondervraging onder marteling. Ontoerekeningsvatbaar. Maar wat dán, om recidief te voorkómen? Er bestond immers nog geen Pieter Baan centrum.

De bestuurders deden, ondanks het ontbreken van harde gegevens, in onderling overleg wat ze konden. De baljuw had, door de meeste schouten van de dorpen van IJsselmonde er in te kennen, er een groepsbeslissing van gemaakt die door de schouten van Rijsoord en H I Ambacht ervaren werd als een eigen beslissing die loyaal werd uitgevoerd. (1).

We leren in deze geschiedenis deze baljuw, Pompejus de Roovere heeren Pieterszoon, heer van Hardinxveld, kennen als iemand met medelijden met een onmachtige, maar ook een slim bestuurder die handelde in onderling overleg.

Hij was baljuw van de hoge vierschaar van Zuid-Holland van 1673 tot 1721. Het was een opmerkelijk man, onder meer omdat hij acht en veertig jaar baljuw is geweest. Conflicten met andere bestuurders zijn mij

niet bekend. Hij was baljuw van de hoge vierschaar van Zuid-Holland, evenals zijn vader en grootvader (3,5).

Op 22 April 1718 vergaderde de hoge vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht. Op deze vergadering werd in de rondvraag door president-schepen Govert Braets aan de orde gesteld waarom een “landdrost (baljuw) van Zuidhollandt” bovendien geen “mansman” (schepen) van de hoge vierschaar zou kunnen zijn. De twee functies konden strijdig zijn. Maar waarom? Ter verduidelijking het volgende. De baljuw fungeerde als officier van justitie, was de eiser. Hij stelde een straf voor, maar het college van schepenen besliste. Daarná zei de baljuw dit vonnis de beklaagde aan, en zag weer toe op de uitvoering van het vonnis. Maar de baljuw besliste dus niet.

“Waerop gedelibereert werdende, is bij den Heer Bailliu geadviseert dat (hij) het oordeelde niet compatibel te syn, omdat den landdrost, volgens syn instructie, gehouden is alle quaetdoeners, vagabonden, lediggangers, bedelaers en truggelaers, die hy ten plattelande sal vinden te apprehenderen en in gevangenisse te stellen ... (en dat in geval van een dubbele functie de landdrost vervolgens) nog eens soude stemmen om soo een delinquant te doen straffen en by de gevangens als een partijdig Regter werden tegengesproken ...”

De baljuw zou ongeloofwaardig worden als hij als een partijdig rechter zijn mening zou kunnen doordrukken. Met andere woorden, de baljuw verwoordde zijn overtuiging dat je mening over een verdachte en je gedrag onvermijdelijk afhankelijk zullen zijn van de pet die je als bestuurder op hebt. Dit gedachtegoed was destijds zeldzaam (2). Pompejus de Roovere heeren Pieterszoon werd in 1673 door stadhouder Willem de derde aangesteld als baljuw van de hoge vierschaar van Zuid-Holland (3,4). Hij was ongehuwd en had geen kinderen (4,5). Hij woonde samen met zijn zuster in de Wijnstraat recht tegenover de Wijnbrug. Het testament van Pompejus de Rovere heeren Pieterszoon vermeldde dat hij wenste dat na zijn dood alle boeken en papieren betreffende het baljuwschap van Zuid-Holland bijeengebracht en in een koffer weggesloten zouden worden, met de bedoeling dat deze zouden worden gegeven aan diegene van zijn erfgenamen die de volgende baljuw zou worden. Anderen mochten er zelfs geen inzage in krijgen, en ook mocht er geen mondelinge informatie over de inhoud aan andere magistraten worden verstrekt. Kennelijk ging Pompejus er van uit dat het baljuwschap in de familie zou blijven. Maar Pompejus werd in 1721 als baljuw van de hoge vierschaar van Zuid-Holland opgevolgd door Johan Herman Hallincq. Die was geen familie van hem. Dat moet een teleurstelling voor Pompejus zijn geweest. Hij stierf kort daarop in 1723, 77 jaar oud, en werd begraven in het familiegraf in de Grote Kerk (3,4,5). In de oude kerk van Hardinxveld werd voor Pompejus de

Roovere heere Pieterszoon op zijn uitdrukkelijk verzoek in 1723 een groot grafmonument gemaakt, met zijn afbeelding als baljuw. Dit grafmonument werd bij latere renovatie van die kerk uit de kerk van Hardinxveld verplaatst naar de Grote kerk van Dordrecht, waar het gezien de grootte van het monument beter tot zijn recht kwam (5,6).

Bronnen.

1. Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 1, dd. 23 en 26 April, en 10 en 24 Mei 1694, fol. 25 – 26.
2. Idem. inventarisnummer 1, dd. 22 April 1718, fol. 64 – 65.
3. Matthys Balen Janszoon. Beschryvinge der stad Dordrecht. Uitgave Dordrecht 1677 bij Simon Onder de Linde. Corex facsimile uitgave 1977. Deel I, p. 7 –9. Deel II, pp. 975, 1136 – 1137.
4. Dalen, J.L. van, et al. De Magistraat van Dordrecht. 1996. p. 112.
5. Haen, AB den. Pompejus de Rovere. Literatuurstudie gepubliceerd op internet. Met onder meer een fragment van het testament van Pompejus de Rovere uit 1716.
5. RAD, Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 814 (nieuwe nummering 1650), dd. 23 April 1723, fol. 37 en volgende.
6. Tekst op het grafmonument van Pompejus de Roovere in de Grote Kerk te Dordrecht.

A.13. Een partijdige schout

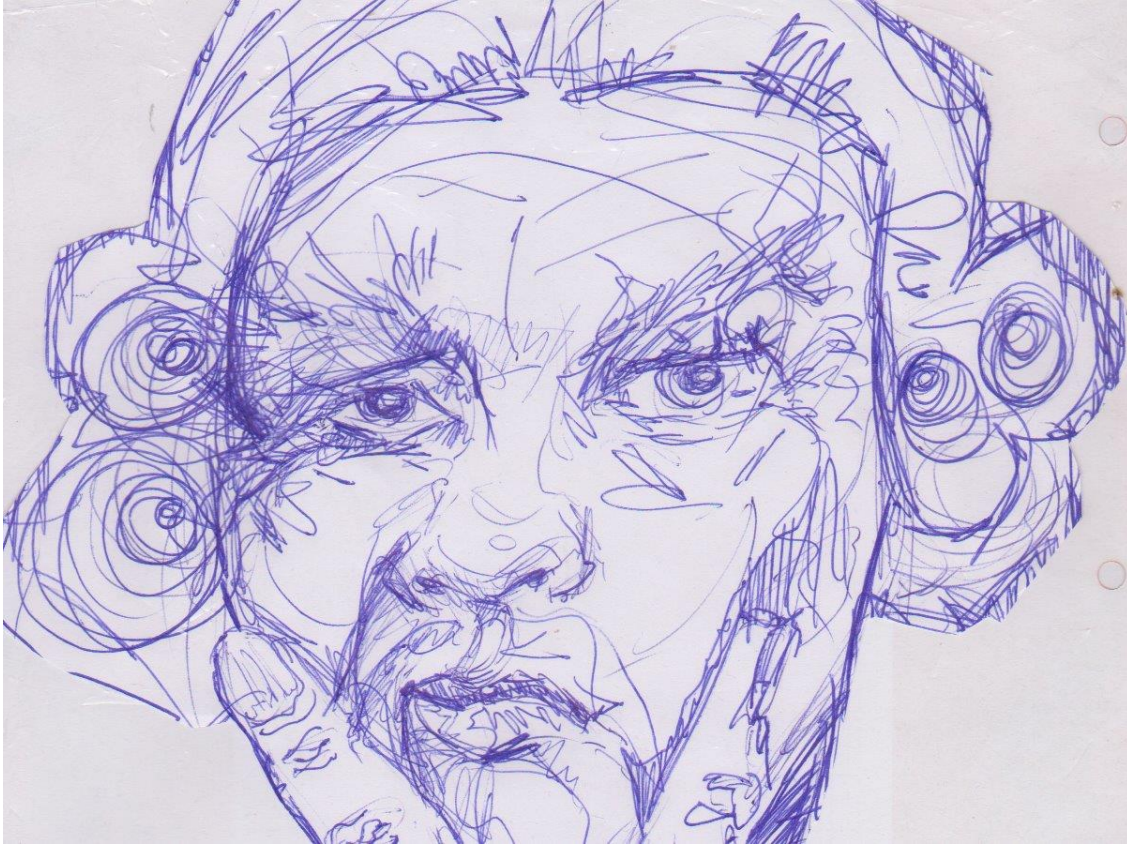
In November 1720 had een civiel proces plaats voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht.

Het was allemaal gebeurd in Oud Alblas. Aegje Teunisse Hoogerwerf, weduwe en boedelhoudster van Bastiaen Cornelisse, inwoner van Oud Alblas, had het proces aangevraagd.

De aangeklaagde partij was haar schoondochter Neeltje Jacobs Goedhart, weduwe van haar zoon Cornelis Bastiaense. Neeltje was zojuist in 1720 hertrouwd met Leendert Cornelisse Boer.

Schoondochter Neeltje woonde bij schoonmoeder Aegje in. In 1719 verweet moeder Aegje op een dag haar schoondochter dat die een laken van haar had gestolen. Het werd een ruzie waarbij verwijten en scheldwoorden over tafel rolden. Schout Maerten Boon en heemraad (schepenen) Arie Pieterse Bras van Oud Alblas probeerden te bemiddelen, en dat lukte. Aegje moest drie gulden boete betalen. Dit geld was bestemd voor de armen van het dorp. Bras stelde haar gerust met *“Gij kunt er geen quaedt aen, de saek is dan uijt de werelt.”* Aegje erkende dat ze geen bewijs had dat Neeltje had gestolen, en het gaf geen pas om

alleen op grond van een vermoeden zo'n ruzie uit te lokken, dat besepte ze nu ook. Beide partijen boden hun verontschuldigingen aan.

Baljuw Pompejus de Roovere.

In 1720 hertrouwde schoondochter Neeltje. Maar zonder schoonmoeder om toestemming te vragen trok ook de nieuwe echtgenoot bij schoonmoeder in.

Het was natuurlijk onterecht dat Neeltje haar schoonmoeder niet om toestemming had gevraagd want het huis was van schoonmoeder Aegje. Aegje was immers boedelhoudster. Dat was brandstof op een oud vuurtje, een nieuwe reden tot ruzie. Waarbij het zo hoog liep dat schoondochter Neeltje samen met haar nieuwe echtgenoot Leendert Cornelisse Boer schoonmoeder Aegje uitscholden *“dat sij een ondeugent wijf ende oude beest was, en een ongeruste boose geest ...”*. Waarna zij schoonmoeder hadden geslagen en (volgens de latere bewoordingen van de baljuw zelf) letterlijk de deur van haar eigen huis uit hadden geschopt. Daarbij was ze aan haar been gewond geraakt. *“soodanig dat haer been seer beseert en gequetst was en nog dagelyks moest worden gekureert en bestreken.”* De burens hadden de scheldpartij woordelijk kunnen volgen en waren ook getuigen geweest van de mishandeling. Schoonmoeder Aegje klaagde daarna opnieuw bij heemraad Arie Pieterse Bras. De schout en de heemraad probeerden opnieuw in deze

ruzie te bemiddelen. Inmiddels bedreigden Neeltje samen met Leendert de simpele Aegje met dat zij wel zouden zorgen dat ze zou worden opgepakt door de baljuw en opgesloten zou worden in een cel in Dordrecht.

“... dat de baljuw haer met de dienders sou laeten haelen en haer in een gat werpen en op t sgavot doen brengen ...”

Schout en heemraad verklaarden later voor de hoge vierschaar dat zij van deze bedreiging niets hadden geweten. Ze maakten op 13 Februari 1720 een akte op die Aegje werd geacht te tekenen. Er stond een voor Aegje erg ongunstige voorwaarde in. Schout en heemraad stelden dat Aegje de boosdoener was omdat zij de ruzie weer had opgerakeld. Ze moest dan ook als boetedoening twee kampen land (drie mergen en 400 roeden) voor weinig geld overdragen aan haar schoondochter, en als schuldige partij bovendien een forse boete betalen.

Aegje voelde zich alleenstaan, en huilde.

“... of Aegje niet te meermaalen al schreijende en sugtende heeft geseght “ik verstaet het mijn niet, ik durf niet teijkenen, niemant spreekt voor mij ...”

Maar goed, uiteindelijk zette ze toch haar merk. Ze kon niet lezen en schrijven. Wat ze tekende wist ze niet want ze kon niet lezen, en de inhoud werd haar ook niet voorgelezen of verklaard.

Gelukkig had Aegje wel enig “gezond verstand”. Het kwam dus na een klacht van Aegje voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht tot een civiel proces. Hier leren we baljuw Pompejus de Rovere kennen als een man die medelijden had met het slachtoffer. Schout Maerten Boon en heemraad Arie Pieterse Bras werden als getuigen verhoord. De baljuw merkte eerst op dat Aegje *“een onnoosele vrouw is, en van weinig begrip om te onderscheyden wat het geschrift behelst dat haer voorgehouden wert te teijkenen.”* Ja, Bras beaamde dat, maar schout Boon niet. Die vond *“dat Aegje niet onnoosel is maar bijzonder veranderlijk.”* Hij vond haar dus een grillig vrouwmens. Maar, merkte de baljuw op, de beschuldiging was immers niet eerlijk, Aegje was boedelhoudster en had dus alle recht om Leendert Boer de toegang tot haar huis te ontzeggen. Bovendien werd Aegje onterecht een flink bedrag afhandig gemaakt door haar te pressen om het stuk land aan haar schoondochter over te dragen. En dat alles zelfs zonder dat ze wist wat ze tekende! Daarna was zo snel mogelijk een overdrachtsakte van het land opgesteld. Toen Aegje daarmee werd geconfronteerd stelde ze, zeer terecht, dat ze pas zou tekenen als ze honderd rijksdaalders voor het land zou krijgen. Hoeveel geld was het land waard? Het land was bij taxatie op verzoek van de hoge vierschaar vierhonderd gulden waard, wist de baljuw te melden.

Schout Maerten Boon demonstreerde de schijn van heiligheid. Stond Aegje in haar recht? Nou, de schout had zich opgesteld als een onpartijdige bemiddelaar. Hij verklaarde dat Aegje die akte van 13 Februari 1720 had getekend zonder te protesteren. Hij zou ook niet hebben geweten dat Neeltje en Leendert hun schoonmoeder het huis hadden uitgeschopt. Maar, vroeg de baljuw, hij had het verhaal van de burens toch wel gehoord, zeker? Nou, Aegje had het hem wel verteld maar hij dacht dat ze overdreef.

“... verklaert sy sulks aen hem wel geklaeght heeft, dog niet te weten wat verder gepasseert is.”

Een partijdige schout. Hadden Neeltje en Leendert hem geld beloofd? Was hij corrupt? Mogelijk. De baljuw stelde hem vragen waarbij steeds duidelijker werd dat de schout loog. Alsof van een ui laag voor laag werd afgepeld tot er weinig overbleef. De schijn van heiligheid bleef over.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 97, dd. 11 en 15 november 1720, fol. 168 verso – 177 verso.

A.14. Mededogen van de overheid

In November 1735 zette de winter vroeg in. In een van de (onverwarmde) cellen op de zolder van het stadhuis zat Margarita Vingerom, huisvrouw van Cornelis de Knaap. Op 14 November besloot de hoofdofficier van het Gerecht van Dordrecht, Jacob van de Graaff Zebastiaansz, om de zeven maanden zwangere Margarita vanwege de kou tijdelijk over te plaatsen naar het Leprooshuis totdat ze bevallen zou zijn. Daarná zou ze, om de rest van haar straf uit te zitten, worden teruggeplaatst naar de cel.

“... om het tegenwoordige koude weer ... omme naderhandt haar verdiende straffe te kunnen ontfangen.”

Op 9 Mei 1737 werd er op de Kalkhaven een onbekend vrouwspersoon aangetroffen, die *“... in een erbarmelijke staat lagh buiten op de Kalkhaven ...”*

Van de Brandeler had dienst als burgemeester. Hij ondervroeg de verwarde vrouw, maar kreeg er niet uit waar ze vandaan kwam of waar zij thuishoorde. Hij liet haar opnemen in het Gasthuis (ziekenhuis). Daar bleek zij geestesziek te zijn. Twee weken later werd zij dan ook overgeplaatst naar “het Leproos- of krankzinnigenhuis” van de stad. Er moest worden onderhandeld over wie het zou gaan betalen. Welnu, er had overleg plaats door ambtsdragers *“van die van twee godshuizen en die van de kerkenraadt ... om de saak in der minne te definieeren ...”* En

dat lukte, het verblijf van de onbekende vrouw zou op fifty – fifty –basis betaald worden door het bestuur van het Leprooshuis en door de diaconie.

Mededogen van de overheid met een zwangere veroordeelde die het ´s winters koud had in een onverwarmde cel? Mededogen van de overheid met een onbekende die op straat verward werd aangetroffen? Het was voor het eerst dat ik las dat aan dit mededogen handen en voeten werd gegeven in de vorm van extra zorg door de overheid. Waarschijnlijk was er sprake van voortschrijdend inzicht.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 6, dd. 15 November 1735, fol. 14, en dd. 9 Mei 1737, fol. 21 verso – 22 verso.

A.15. Schapen en klassejustitie.

Op zaterdagmorgen 17 November 1736 om ongeveer negen uur werden er in een wei in Oost IJsselmonde een en twintig schapen en lammeren doodgebeten door twee loslopende honden. De wei en schapen waren van Claes Millenaer, wagenmaker en inwoner van Oost IJsselmonde.

De honden werden door getuigen beschreven als *“een witte ruwharige windhond”* die toebehoorde aan Wilhelmus Obergh, heer van Boucquet, wonend in H I Ambacht, en een *“zwartbonte d´een off bastaert bul, met een witte ring, om den hals een witte bles, vier witte pollen en een witte pluim aen sijn staert ...”* die toebehoorde aan boer Willem Blaak aan de Pruiwendijk onder Ridderkerk. Die twee honden trokken er zonder begeleiding vaak samen op uit en speelden veel samen. Nu was vooral de bastaard bul bezig geweest, *“... met een groote verwoetheijdt besig, met de lammeren ... te byten, te scheuren en te ruineren ...”*

Drie getuigen waren bezig buiten een varken te slachten en zagen ook hoe de windhond een schaap *“uijt de kant van een sloot opjoeg en de kade uijt agterna liep ...”*, dus het schaap achter na zat en dit door het open hek de boezemkade op joeg. De drie getuigen hadden geroepen *“foeij, foeij”*, waarop de windhond gelukkig terugliep naar de wei.

Claes Millenaer schoot met zijn musket op de windhond en verwondde die. Het beest liep jankend weg. Het schieten joeg de honden weg. Er was nog één levend schaap over.

Diezelfde dag ging Claes Millenaer met zijn klacht naar Wilhelm Obergh, heer van Boucquet. Claes klaagde dat hij voor de dode schapen enkele weken tevoren nog *“een ducaton ´t stuck (had) connen maeken.”* (drie gulden per stuk). Claes was erg opgewonden. Hij zei dat het bewijs moest zijn dat de hond gewond was, en ongetwijfeld wol tussen zijn

tanden had. Maar de windhond was nog niet van zijn zwerftocht thuisgekomen, wat jammer nou, dus het kon nog niet worden geverifieerd. Claes nodigde de heer van Boucquet uit om naar de dode schapen te komen kijken. Maar dat kwam slecht uit omdat Boucquet zelf bezig was met “de slacht”. Het was immers November, nietwaar. Hij zou met zijn hond naar Claes Millenaer komen zodra de hond thuiskwam. Maar ook de volgende dag kwam de hond niet terug. Jammer, maar van Boucquet verzekerde Claes Millenaer dat hij de hond zou laten halen, laten doodschieten en *“laten visiteren (onderzoeken) of er wol of schapenvlees in is.”*

Toch gebeurde dat niet. Claes hoorde niets meer van de heer van Boucquet. Zodat Claes een maand later, op 26 December 1736, weer bij de heer van Boucquet kwam en vertelde dat hij voor 25 gulden wel wilde schikken. Boucquet liet hem nu zijn windhond zien en vroeg of hij er zeker van was dat dit de bedoelde windhond was geweest. “Nee”, zei Claes eerlijk, “dat kan ik niet met zekerheid zeggen.” Immers, de verwonding was genezen.

Dus ja, de baljuw vroeg zich later af of het wel de windhond van de heer van Boucquet was geweest? Want Ary Hendrikse Swart had immers, nog vóórdat hij de honden had gezien, volgens de andere getuigen uitgeroepen dat het de honden van de heer van Boucquet en van Willem Blaak waren. Hij was op dat moment nog aan het werk in de zwingelkeet, dus dat had hij op dat moment toch nog niet kunnen weten? Gelukkig had één van de zeven getuigen uit een andere bron vernomen dat de ruiggehaarde witte windhond wel van de heer van Boucquet was, maar werd verzorgd op de boerderij van Leendert van 't Selfde onder Ridderkerk. Welnu, Pieter Hendrikse Swart, een andere getuige, moest op 26 December 1736 voor iets heel anders zijn bij Leendert van 't Selfde, zag daar de witte windhond, en herkende die. Boer Leendert vertelde hem dat die weliswaar van Boucquet was, maar eigenlijk bij hem op de boerderij zijn thuis had, op kosten van de heer van Boucquet door hem werd verzorgd en ook eens per week door hem op jacht werd meegenomen. Leendert gaf ook toe dat de windhond vaak een week achtereen van de boerderij weg bleef, en dan dus zonder begeleiding “ergens” zwierf, meestal samen met de bastaard bul.

Goed, nu het wel vast stond dat het de windhond van de heer van Boucquet betrof, was Boucquet wel bereid te schikken. Want het was immers de moeite niet waard om er een civiel proces over te voeren. Maar dan wel schikken samen met Willem Blaak, en dus ieder voor de helft van die 25 gulden. Willem Blaak evenwel had er geen zin in om te schikken. Dus kwam het alsnog tot een civiel proces.

Tijdens de getuigenverhoren werd vervolgens aan zeven getuigen gevraagd of ze ook echt de honden schapen hadden zien bijten. Of

hadden zij gezien dat de honden van een dood schaap hadden gegeten? Nee, dat hadden de getuigen niet gezien. Er was wel gezien dat de honden de schapen opjoegen. En er lagen al enkele schapen verdronken in de sloten rond het weiland toen ze bij het weiland kwamen. Maar ja, als het eigenlijke delict niet was gezien, dan had Millenaer dus “geen zaak”, vond de baljuw.

Pas later, in Juni 1738, voegden enkele getuigen aan hun verhaal toe dat zij wel hadden gezien dat de twee honden bloed aan hun bek hadden. Vooral de windhond had met kop en bek onder het bloed gezeten.

Kortom, zouden wij nu zeggen, de getuigen Pieter Leenderts Hartog en Pieter Hendrikse Swart hadden het deductief speurwerk verricht dat de baljuw en schepenen eigenlijk hadden moeten doen. Maar de baljuw was hen niet dankbaar, hij vroeg hen verwijtend waarom ze daar nú pas mee kwamen. Ja, vertelden ze, dat was een gevolg van overleg na afloop van de vorige rechtszitting, “door de praet van menschen”. Claes werd met onderling overleg en correcte getuigenverklaringen geholpen door mensen die medelijden met hem hadden. En dat was nieuw. De afloop van het proces is me niet bekend.

Maar het was wel duidelijk dat de baljuw onder de indruk was van de macht en relaties van de edele heer Wilhelmus Obergh, heer van Boucquet. Er was sprake van “klassejustitie”, zouden we nu zeggen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 99, fol. 146 verso – 163 verso, dd. 9 en 23 September 1737, fol. 166 – 175, 23 December 1737, en fol. 201 verso – 206, dd. 16 Juni 1738.

A.16. Deftige roddel

Acht dagen vóór Pasen 1739 was schout Jongeneel van Nieuw Lekkerland ´s morgens aanwezig geweest in de gelagkamer van de herberg Het blauwe Schaep in Rotterdam. Daar waren ook aanwezig de ambachtsheer van Streefkerk Jacob de Meij, en twee schepenen van Streefkerk, Cornelis Sterrenbergh en Gijsbert Vonk, plus Johannis Oosterlingh predikant van Streefkerk.

Het gezelschap had een zitting bijgewoond van de hoge vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht. Omdat de Alblasserwaard onder water stond werd de terugreis van Dordrecht naar Streefkerk per beurtschip naar Rotterdam gemaakt, waarbij na een nacht in de herberg in Rotterdam werd overgestapt in een beurtschip naar Streefkerk.

Cornelis Jongeneel, schout en secretaris van Nieuw Lekkerland, stond in Dordrecht op 28 September 1739 als getuige voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland. Dit verhoor gebeurde op verzoek van dominee Oosterlingh, en men mag aannemen dat de hieronder beschreven “gegevens”, roddels die de baljuw oplepelde, door dominee aan de baljuw waren verstrekt. Aan schout Cornelis Jongeneel werd gevraagd of hij deze gegevens als getuige had gehoord.

Daar in de herberg zou ambachtsheer Jacob de Meij nogal veel “stercken dranck” hebben zitten innemen. Terwijl was Jacob daar “met seer veele en affgrijselijcke vloeken en vervloekinghen ... uijtgevaeren op de vierschaere van Zuïjd holland vanwege zyn gewesene schout en secretaris Adriaen de Bruijn.”

Had schout Jongeneel gemerkt dat de ambachtsheer dronken was?

Nou, nee, hij had er niet zo op gelet.

Wat vond hij van het gescheld door de ambachtsheer?

Nou, dat vloeken was hem toch niet opgevallen. Schout Jongeneel had uit de mededelingen van de ambachtsheer begrepen dat deze vond dat de hoge vierschaar het probleem rond Adriaen de Bruijn niet goed had aangepakt.

“... off dat de ambachtsheer heeft gedreijgt ende geswooren dat (hij) het gantsche dorp van Streefkerck souw ruineren, en tot een puynhoop en waterpoel maecken ... en dat hy de donderse boeren eens zoude doen uijthongeren?”

Nee, dat gevloek en gescheld kon schout Jongeneel zich toch niet herinneren. Wèl was hem opgevallen dat de ambachtsheer “*ongenoegen had, ontrent de ingesetenen en ´t geregt van Streefkerck.*”

Maar had de ambachtsheer daar dan niet aan toegevoegd “*dat hy het nu naer syn sin hadde, omdat het water binnen int land soo hoogh was, en dat hy wenste dat het land in geen seven jaere boven kwam?*”

Nee, antwoordde schout Jongeneel, hij “*verclaert sulcke woorden niet gehoort te hebben.*”

Ja, als hoe “goed” stond dominee Oosterlingh zélf bij de bevolking bekend? Er werd op die rechtszitting als getuige ook gehoord Arien Pieterse Buerman, wonend onder Streefkerk. Die vertelde dat dominee Oosterlingh ooit in dronken toestand zijn been had gebroken. Ene Teunis de Bruijn zou toen als roddel hebben verteld dat dominee op dat moment dermate dronken was dat de schuit waarmee hij werd vervoerd de volgende morgen nóg naar jenever stonk.

Een andere getuige, Cornelis Maertense Boer, zoon van Maerten Gerretse Boer, “*wonend aan het tolhuis van jenever aan de zijde onder den ambagte van Bleskensgraaff*”, vond de dominee een fijne vent.

Dominee was goed geweest voor hem en zijn familie. Als hij een zoodje gevangen vis bracht, betaalde dominee hem royaal. Toen na een

misoogst het hooi op was en zijn ouders dus eigenlijk gedwongen waren om bij gebrek aan veevoer hun vee te verkopen, was dominee met hen bewogen, en had hen zes gulden gegeven.

De gewezen schout Adriaen de Bruijn had er bij zijn ouders op aangedrongen dat zij tegen dominee zouden getuigen. Maar dat zouden ze dus nooit doen.

Vervolgens vroeg de baljuw van de hoge vierschaar aan Cornelis Maertense Boer *“off hy wel kent eenen Pieter van Doesburgh, geboren van Montfoort?” En “dat den selven niet is paeps, en wat hy doet om van te bestaen”?*

Cornelis Maertense antwoordde dat die bedelde, *“dat denselven bij iedereen om een duijt gaet.”*

De baljuw vroeg hem verder *“of hij ... niet heeft gekent eenen Jacob Senten ... off die niet bij uijtnementheijt is geweest een goddeloos mensch?”*

Nou, dat wist Cornelis Maertense Boer niet.

Wist hij ook niet dat die Jacob Senten, toen hij in de vorige winter was overleden geheel onder de luis had gezeten, dermate dat niemand hem wilde verzorgen en dat zijn kleding na overlijden met een riek op de mesthoop werd gegooid?

Dat hij *“met seer veel luijsen is geplaegt geworden? Of er wel ymande de handen aen derffde slaen, om hem te helpen? En off men naer sijn dood, desselfs kleederen niet met een vorck off rieck op de misthoop heeft geworpen?”*

Nou, daar zei Cornelis Maertense nooit iets over te hebben gehoord. *“Verclaert daervan niet te weten ... verclaert daervan al mede niet te weten.”*

Er was een conflict ontstaan tussen dominee Oosterlingh en de ambachtsheer van Streefkerk, Jacob de Meij. Mogelijk was de aanleiding het bizarre gedrag van de gewezen schout Adriaen de Bruijn. Inmiddels werd deze als geesteszieke verpleegd door zijn broer in Maassluis. Maar aan roddel over en weer en vuilspuiterij geen gebrek. Cornelis Jongeneel, schout van Nieuw Lekkerland, probeerde in dit conflict neutraal te blijven. En dat viel hem niet mee. Hij was kennelijk een nette vent.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 100, fol. 2 – 6, dd. 28 September en 19 Oktober 1739.

A.17. Arme Theuntje

In 1742 werkte de twintigjarige ongehuwde Theuntje van Raemsdonck als dienstmeisje in Waspik bij de weduwe van Jan Hendricksze Schoenmaeckers. Het was zomer. Op maandag 2 Juli was ze aan het wieden in een boekweitveld in “het dijk-end”. Plotseling kwam er een soldaat op haar af. Het was Frans de Vos. Hij verkrachtte haar. Gillen kon ze niet want hij hield met één hand haar mond dicht. Ze probeerde te vluchten, maar het hielp niet veel, Frans ving haar iedere keer weer. *“... dat Frans de Vos met zijn bloot lighaem heeft gelegen op haer ontblootte lighaem ... en dat die alsdoen veel werk heeft gedaen om in haer lijff te koomen ... met veel geweld ... voorts dat het bloeden uit haer onderlijff is veroorzaecht door de stercke force.”*

Dus door haar gespartel lukte het Frans niet zo best. Frans werd er woedend van en sloeg haar. Hij had tot slot gedreigd haar te zullen wurgen als ze het zou aangeven.

Theuntje kwam gewond uit “het dijk-end” gelopen en kwam eerst bij Jenneke Adamse van Vugt, de vrouw van Cornelis Baptist. Daar klaagde ze: *“Frans de Vos heeft my so onderhanden gehad, en die heeft mij met geweld willen verkragten, maar hy heeft er niet toe kunnen komen omdat ik my tegens hem so geweert hebbe ... en daarom heeft hy my nu soo mishandelt.”*

Ze was gewond aan beide armen en achterhoofd, bloedde uit neus, mond en keel, en gedurende drie dagen vanonder *“uijt haer opgescheurd lichaem.”*

Ze vroeg aan Jenneke om meekrap, *“tot verfrissing of genesinge”*, zodat ze dit in bier kon koken om dit brouwsel te drinken tegen de bloedingen. En, deelde Theuntje later tijdens verhoor mee, het had geholpen want na drie dagen hield het bloeden uit haar onderlichaam op.

Vervolgens deed ze aangifte bij de schout van Waspik.

Pas op 2 Augustus 1742, vier weken later, werd er door schout en schepenen van Waspik een verslag van gemaakt voor aangifte bij de hoge vierschaar van Zuid-Holland. Kennelijk liep Frans weken na de verkrachting nog steeds als vrij man rond in Waspik, want op 29 Juli 1742 had hij daar Jan Jasse, inwoner van Luijen Ambacht, bedreigd met een mes. Jan werd ontzet door “heer Guilliam Verbraecken”, een man met gezag en ongetwijfeld in het bezit van een degen, die Frans eenvoudig sommeerde zijn mes weer in zijn zak terug te doen. En ziedaar, Frans deed dat gedwee. Kennelijk was Frans gevoelig voor autoriteit. Heer Guilliam Verbraecken deed aangifte. Een bobo die aangifte deed, daar werd vlot actie op genomen. Pas toen, op 31 Juli 1742, werd voor schout en schepenen van Waspik met getuigen een oude zaak uit het jaar 1738 opgerakeld. In Januari 1738 hadden de soldaten Frans de Vos en Adriaen Swart in Raamsdonk herbergier Jan

Hoedemaker en diens vrouw bedreigd met mes en sabel, ongetwijfeld met het doel om meer gratis drank te krijgen.

Frans van Mook, de diender van de hoge vierschaar van Zuid-Holland, woonde in Raamsdonk. Hij werd te hulp geroepen. Hij had toen die twee gesommeerd hun wapens bij hem in te leveren. Frans de Vos vroeg of hij even naar buiten mocht om zijn behoefte te doen. Dat mocht niet. Zodat Frans de Vos scheet op de vloer in de herberg, en dreigde dit in het gezicht van Frans van Mook te wrijven. Gelukkig kwam er toen extra hulp in de persoon van dorpsdiender Jan Wase. Samen boeiden ze Frans de Vos, en zetten hem voor de nacht in de cel, “op de toren alhier”.

Kennelijk had de verkrachting van Theuntje van Raemsdonck weinig indruk gemaakt op schout en schepenen van Waspik. Pas toen er een confrontatie plaatsvond met “de heer” Guilliam Verbraecken, werd het de moeite waard gevonden om ook een verslag van de verkrachting te maken en het gebeurde aan te geven bij de hoge vierschaar van Zuid-Holland. Klassejustitie in de pruikentijd. Omstreeks 1450 was het recht van de armen in ons district beter geregeld. Arme Theuntje.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 100, fol. 101 – 106, dd. 3 September en 1 Oktober 1742.

* Frans de Vos en Adriaen Swart waren soldaten die dienden “onder Gadeljere”. Kennelijk lagen de soldaten in garnizoen in de buurt van Raamsdonk. Frans de Vos was getrouwd met een meisje uit Raamsdonk.

A.18. Een drastisch besluit

Nogal wat arme vrouwen hadden “een onecht kind”, een kind waarvan de vader officieel niet bekend was. Op 7 Februari 1747 bepaalde het Gerecht van Dordrecht dat een vrouw die méér dan één “onecht kind” kreeg voortaan geen uitkering meer zou krijgen van de diaconie.

“... van nu voortaan geen vrouws personen te bedeelen, die meer als een onecht kind heeft ...” (B.1.)

Dat wilde zeggen, indien niet duidelijk was dat de veronderstelde vader van het kind zijn trouwbelofte had gebroken, of niet aannemelijk was dat de vrouw was verkracht of was bedrogen. Was dit wèl het geval, dan zou de moeder alleen voor dát kind uitbetaald krijgen.

Er waren ook nogal wat vrouwen die weigerden de naam van de veronderstelde vader te noemen. Welnu, zonder naam van de vader zou

er óók niet worden uitbetaald. Tijdens de bevalling moest aan de vrouwen met nadruk worden gevraagd wie de vader was. Een drastische maatregel, zeer zeker. Het werd de “broederen diaconen” als een bevel aangezegd.

Nogal wat arme vrouwen hadden “een onecht kind”, vaak verwekt, mag men aannemen, door de werkgever. Vaak zal dus sprake zijn geweest van een overmachtsituatie. Maar men kan er enigszins begrip voor opbrengen als men het ziet tegen de achtergrond van de tijd waarin het speelde. De volgende verhalen illustreren dit.

(A) Jannigje Pleune de Haen, ongehuwd, inmiddels moeder van een kind en zwanger van een tweede, was in Mei 1742 verhuisd van Heerjansdam naar de Kleine Lindt. Ze was aangewezen op ondersteuning door de diaconie. “... *met een onegt kind, en daerenbooven ook nog beswangert zijnde ...*”

Maar welke diaconie zou dit moeten betalen? Immers, de Kleine Lindt was maar een klein dorp, eerder een gehucht. De schout had bemiddeling gevraagd aan de baljuw van de hoge vierschaar van Zuid-Holland.

Heerjansdam had aan Jannigje op haar verzoek beloofd “een acte van indemniteit * te geven voor het reeds ter wereld gebrachte kind, maar ze zouden niet garant staan voor het nog niet geboren kind. “... *dog dat deselve geweygert hadden de voornoemde securiteit aen schout en geregten van de Kleine Lindt te geeven ten opsigte tot de vrugt waarvan ... Jannigje ... tegenwoordig swanger gaet ende wijl in deeze periculum in mora was ...*”

Er werd binnen de hoge vierschaar vastgesteld dat er kans was dat Jannigje tijdens de bevalling zou sterven, dus er was kans op het moeten verzorgen van twee weeskinderen. Als Jannigje zou bevallen, zou het tweede kindje niet ten laste van de armbezorgers (diaconie) van de Kleine Lindt kunnen komen. Er was geen financiële draagkracht voor. Cornelis van Diemen kreeg van de baljuw opdracht om in Heerjansdam te overleggen met schout en schepenen plus diaconie. Immers, dat was het dorp waar Jannigje vandaan was gekomen.

Cornelis van Diemen was een voorstander van duidelijke afspraken. Schout en schepenen van Heerjansdam werd aangezegd dat, indien zij niet ook een acte van indemniteit aan de Kleine Lindt zouden geven voor het nog niet geboren kindje, aan Jannigje de opdracht zou worden gegeven om weer terug te verhuizen naar Heerjansdam. Een gedwongen verhuizing, desnoods onder begeleiding van een dienaar van Justitie.

Jannigje liep volgens de secretaris van de hoge vierschaar het risico te overlijden tijdens haar bevalling of kraambed. Bijzonderheden werden niet gegeven. Met als mogelijk gevolg dus twee weeskinderen. Wie zou

dat betalen? Het was ook in die tijd al de overweging van magistraten en diaconie.

(B.2.) Op 7 Augustus 1747 werd het verzoek van een particuliere verzorgster behandeld. Zij had enkele maanden tevoren van de moeder in de kost gekregen ene Dirk, twee of drie jaar oud, onecht kind van Pieterella Tarmonden, omdat die met haar man naar Wezel vertrok. Na de geboorte van het vóórkind Dirk was Pieterella Tarmonden getrouwd met soldaat tamboer Jan Nobbeling. Deze diende in het garnizoen van de stad onder bevel van kolonel Degles. Dit regiment was later in dienst van de koning van Pruisen getreden, zodat het regiment was overgeplaatst naar Wezel. Welnu, de moeder had na haar verhuizing naar Wezel niets meer van zich laten horen. En het was niet bekend wie de vader was. De verzorgende vrouw vroeg om financiële ondersteuning.

“... sonder (dat de moeder) na het selve kindt weder om te sien ende mitsdien het selve kwaadaardig verlaten hebbende, de ... vrouw bij wien het gemelte kindt is (,) diversche maalen aan (het Gerecht) gevraagd had ...”

Er werd met de diakenen afgesproken dat de vrouw voor de verzorging van Dirk uitbetaald zou krijgen totdat Dirk zes jaar oud zou zijn.

Bronnen.

A. Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 1, dd. 3 December 1742, fol. 167 en verso.

B. Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 6,

1. dd. 7 Februari 1747, fol. 124,
2. dd. 7 Augustus 1747, fol. 132.

A.19. Alimentatie

Matthijs de Hen, inwoner van Dordrecht, was begin 1756 zojuist gescheiden. Zijn “ex” was in November 1755 nog maar pas bevallen van hun jongste kind. Maar Matthijs had nog geen alimentatie voor de baby betaald. Dus werd hij op 12 Februari 1756 gemaand dat te gaan doen. En wel als volgt.

In het winterseizoen had hij geen werk, dus ook geen inkomsten, en hij behoefde dan ook geen alimentatie te betalen gedurende November tot Februari.

Van Februari tot November in 1756 en 1757 werd er één gulden per week gevraagd. In 1758 en 1759 gedurende Februari tot November vijftien stuivers (driekwart gulden) per week. En daarna, totdat het kind

tien jaar oud zou zijn, van Februari tot November tien stuivers (een halve gulden) per week.

Er werd ook een omgangsregeling voorgesteld. Matthijs had de zorg voor de oudere kinderen. Hem werd opgedragen “... om zyn *gesepareerde huisvrouw te permitteren omme van tijd tot tijd op een behoorlijke wijze de kinderen onder zijn opzigt zynde, te mogen zien en aan haar huys te laten komen*”. Evenzo werd zijn ex opgedragen om het kind dat zij zou opvoeden regelmatig in staat te stellen om zijn vader te zien.

Een omgangsregeling en een voorgeschreven alimentatiebedrag. Het doet erg modern aan. We weten nu dus dat omstreeks 1750 de verzorging (voeding en kleding) van een jong kind op ongeveer een halve tot één gulden per week werd begroot.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 7, dd. 12 Februari 1756, fol. 33 en 33 verso.

A.20. Een schot voor de boeg

Het Dordtse geslacht de Witt heeft vele bestuurders voorgebracht. Denk aan raadpensionaris (premier) Johan de Witt en admiraal Cornelis de Witt die in 1672 in Den Haag zijn vermoord.

Een nazaat van hen, Johan de Witt, heer van Jaarsveld, was in 1761 “regerend schepen” van de stad. Op 9 Februari 1761 werd zijn zoon’s avonds tussen licht en donker (“*tussen zes en zeven uur*”) aangevallen op de Kuipershaven, op het stukje tussen de Schrijverstraat en de Damiatebrug. Het ging zo snel dat hij zijn aanvaller niet had kunnen zien. Zijn kleding werd met een mes toegetakeld. Zijn hoed en jas waren grondig vernield. Zelf had hij geen schrammetje. Ook was hij niet beroofd.

Zijn vader was daar natuurlijk niet blij mee. Hij loofde honderd dukaten (goudstukken) uit als beloning om de dader te vinden. Dat was een formidabel bedrag voor die tijd. Deze mededeling werd door de hele stad via meerdere gedrukte affiches aangeplakt. Maar er is nooit een tip gegeven, en de dader werd niet gevonden.

Dit moet zijn uitgevoerd door een “professional”, zouden we nu zeggen. Immers, het is uiterst onwaarschijnlijk dat een aanvaller in geval van echte agressie zwaaiend met zijn mes alleen de kleding zou hebben geraakt. Eveneens is het erg onwaarschijnlijk dat er onder het geboefte van de stad niet één “verklikker” zou zijn geweest in geval van een gewone misdaad.

Het gebeuren was waarschijnlijk bedoeld als “schot voor de boeg”. Mogelijk was het een boodschap aan vader Johan de Witt dat “macht” zijn grenzen had, en dat grove bejegening door een bestuurder niet op prijs werd gesteld.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 7, dd. 13 Februari 1761, fol. 125 – 126.

A.21. Stroper gedood

Het gebeurde op de grote watervlakte van wat nu de Biesbosch is, tussen de Merwede, het eiland van Dordrecht en de Langstraat. Het water heette toen “het Bergse veld.” Het was goed viswater, en het werd verpacht aan vissers die daar ieder een eigen stek met fuiken hadden. In de nacht van 30 op 31 Juli 1786 probeerden daar twee dienaren van Justitie stropers te betrappen op het stropen van zalm uit zalmfuiken. Immers, stropen was diefstal. Ze betraptten er twee. Bastiaan Schriek en Coen van der Stelt, beiden inwoners van Werkendam, waren in hun schuitje een fuik van een ander aan het lichten. Bastiaan Schriek dreigde daarbij met zijn geweer op de dienders te schieten. Waarop één van de dienders op zijn beurt op die man schoot. Uit noodweer dus. Bastiaan werd gewond, en zijn vriend Coen roeide hun schuitje snel naar huis. Ze ontkwamen omdat het een stikdonkere nacht was, er kon dus niet worden achtervolgd. Bastiaan is daarop twee uur later in Werkendam aan zijn verwondingen overleden.

Het geweer waarmee volgens de verklaring van de dienders Bastiaan hen zou hebben bedreigd werd niet gevonden. Coen van der Stelt was gevlucht. Later bleek dat hij in Amsterdam aan een reder, Paul Pierre de Courtonne, had gevraagd hem op een van zijn schepen naar Amerika te sturen. Aan de schout van Amsterdam werd om de opsporing gevraagd van Coen van der Stelt.

De musket van Bastiaan zal wel overboord zijn gegooid of gevallen. Áls dat geweer al had bestaan. De zaak kwam op de rol van de hoge vierschaar omdat het de vraag was of er hier echt uit noodweer was gehandeld. Had de stroper echt met een geweer gedreigd, of had de fantasie van de dienaren van Justitie hen in de donkere nacht parten gespeeld? De baljuw was op dat moment Arnoldus Adrianus van Tets van Goudriaan. Kennelijk was het een scrupuleus man. Want in vroeger tijd zou dit incident zijn afgedaan met “Nou, en?”

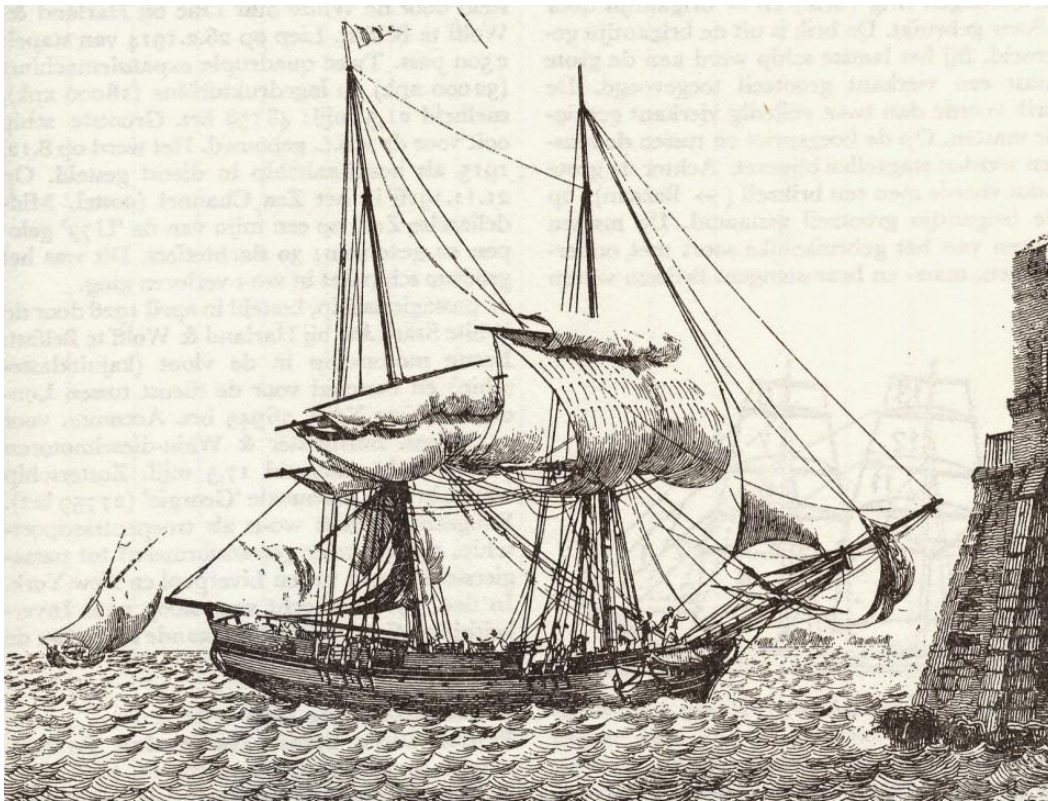
Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 2, dd. 1 en 18 Augustus 1786, fol. 81 – 82 verso.

A.22. Een strooien pop gehangen

In het jaar 1787 was het Marine bewakingsschip “De Windhond” in opdracht van Holland en Westvriesland (Noord- en Zuid Holland) gestationneerd aan het einde van de Kil bij het Hollands Diep. Jacobus van Eysden, inwoner van Dordrecht, was kwartiermeester geweest onder commandant Eye, “op s’lands Brigantyn * de Windhond”. Hij was gedeserteerd. Kennelijk was hij met de noorderzon vertrokken. De krijgsraad aan boord vonniste.

Een Brigantijn. Dat was een tweemaster, een zeer wendbaar schip dat om die reden heel populair was bij zeerovers. Vandaar de naam “brigantijn” (brigand = rover, boef). Maar het was om dezelfde reden natuurlijk ook heel bruikbaar als oorlogsschip.

Op 6 Augustus 1787 werd door “de krijgsraad ten velde” aan boord van het schip aan het Gerecht van Dordrecht het volgende per brief gemeld. Aan boord van “De Windhond” zou een beeltenis, een strooien pop, worden opgehangen met de naam “Jacobus van Eysden” er op. Bovendien zou zijn gage niet ten goede komen aan zijn familie, maar het

bedrag verviel aan de staat. Op 11 Augustus 1787 werd dit vonnis uitgevoerd.(1).

Op 25 Augustus 1787 vond de uitvoering van eenzelfde vonnis plaats met een strooien pop met de naam van een zekere Jan van der Mee, eveneens een gedeserteerde man, afkomstig uit Gorinchem. (2).

Het kwam in die tijd voor dat inwoners van Dordrecht zich onverwacht aanmeldden voor het leger. Het betrof nogal eens iemand die niet werkte, en leefde van de bedeling van de diaconie. Dan werd in het verslag van het Gerecht van Dordrecht vermeld dat dit niet mocht, en dat de uitkering zou worden stopgezet. Maar ja, het waren meestal simpele zielen. Die waarschijnlijk na verloop van tijd ook niet begrepen dat je niet zomaar de militaire dienst naar eigen goeddunken weer kon verlaten. Jacobus van Eysden was één van hen.

Bron.

1. Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 215 (verzameling losse genummerde brieven), dd. 6 Augustus 1787, brieven nrs 37 en 38.

2. Bas van Beuzekom. Gorcum maritiem varia. Oud-Gorcum varia, 1985, p.20 – 23.

A.23. Een geïrriteerde Engelse matroos

Matroos Duncan Sutherland *, timmerman op het schip “d’Albion”, ging op 5 December 1790 op ´s Gravendeel door het lint.

Het kwam zo. Het schip lag in ´s Gravendeel aan de kade. Daar werd de lading van het zeeschip zoals gebruikelijk overgeladen in kleine schepen.** Duncan kreeg evenals zijn maten die dag een deel van zijn gage van de kapitein. Het gezelschap ging passagieren, vertrok op kroegentocht naar Dordrecht “... *om sig vrolijk te maaken* ...” Daar dronk ook hij zich een stuk in zijn kraag, waarna hij met een deel van de bemanning terugkwam naar ´s Gravendeel. Alvorens naar het schip aan de kade terug te gaan namen zij een afzakkertje in de herberg van Cornelis Uijterlinden. Daar kreeg hij ruzie met een ander lid van de Engels sprekende bemanning. De mensen in de kroeg werden daar niet vrolijk van, want zij verstonden geen Engels. Maar hij verstond op zijn beurt hen weer niet, en raakte daardoor nog méér geïrriteerd. Hij sloeg de ruiten in met een stuk hout dat hij had afgebroken van de schutting om het huis. De ´s Gravendelers haalden er hun schout bij, Willem Kluit. Deze verzocht in de paar Engelse woorden die hij machtig was de Engelstalige zeelui naar hun schip terug te gaan. Matroos Duncan begreep niet dat het de schout van het dorp was. Wie was die fluim? Hij

sloeg met zijn plank als wapen naar de benen van de schout. Natuurlijk werd hij ingerekend en in Strijen in de cel gezet.

Willem Bartholomeus van den Santheuvel, baljuw van de hoge vierschaar van het land van Strijen, fungeerde als tolk tijdens de zitting van de hoge vierschaar op 14 December 1790. De kapitein van het schip d'Albion had verklaard dat timmerman Duncan netjes en ijverig werkte, en "sig geduurende de reijs zeer geschikt gedraagen heeft ..."

Kortom, het gebeuren was een incident. Timmerman Duncan had zijn dag niet gehad. Het overtuigde kennelijk de hoge vierschaar. Ik vermoed dat het met een boete is afgelopen want over een lijfstraf vond ik niets.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 16, dd. 14 December 1790, fol. 36 verso – 39.

* De naam "Duncam Suteland" zal door de secretaris van de hoge vierschaar wel fonetisch gespeld zijn. Waarschijnlijk was de naam Duncan Sutherland.

** Zeeschepen hadden een te grote diepgang om in die tijd nog over de slibbank De Crabbe" in de Kil te kunnen varen op weg naar Dordrecht. Daarom werd in de Kil vóór 's Gravendeel de lading van een zeeschip overgeladen in binnenvaartschepen die de lading verder transporteerden naar Dordrecht en Rotterdam. Dat betekende werk en welvaart voor veel inwoners van 's Gravendeel.

A.24. Idealisten in 1795

U weet uit het geschiedenisboekje dat in de strenge winter van 1794 op 1795 het Franse leger hier over de bevroren rivieren ongehinderd kon binnenmarcheren. Op 14 Maart 1795 werd als baljuw voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland in plaats van Lambert Pieter van Tets door "*de Provisionele representanten van 't volk van Holland*" in Den Haag aangesteld de Fransgezinde Anthonij Hoijnck van Papendrecht. Baljuw Hoijnck van Papendrecht kreeg uit Den Haag "*in het eerste jaar der Bataafsche vryheid*" op 16 Maart 1795 het bevel mee om galg, rad en geselpalen te verwijderen. Immers, het waren barbaarse overblijfselen van een primitieve tijd.

"... tot wegneeming den ouden barbaersche overblijfsels van galgen, raden, en geesselpalen, op veele plaatsen langs de openbare wegen binnen deze provincie opgerigt ..."

Op 6 Juli 1795, nog geen vier maanden later, kwam er wéér een bevel van "*de Provisionele representanten van 't volk van Holland*" in Den Haag. Het was voortaan verboden oranje linten en dassen te dragen. Eveneens waren oranje aanwijs-linten in kerkboekjes verboden. Ook het

dragen van goudbloemen was verboden. Het waren immers oranje bloemen. Want de mensen waren ten onrechte verknocht aan het huis van Oranje.

Baljuw Hoyneck van Papendrecht.

“Verboden is het dragen van oranje teekenen, hoe ook genaamt, ... om daerentegen derzelve verkleeftheid aan de oude constitutie en het huis van Oranje aan den dag te leggen ... of ook wel oranje linten in hunne kerkboekjes te leggen, en daarmede by de openbare godsdienstige byeenkomsten te pronken ...”

Immers, dit waren *“beginselen die de weg tot oproer banen.”*

Wie zich hier niet aan zou houden die kon rekenen op een stevige geseling plus een gevangenisstraf van vijf jaar, waarna hij bovendien zou zijn verbannen uit het district.

Lees ik het goed? Vier maanden nadat alle geselpalen moesten worden verwijderd als zijnde “barbaarse overblijfselen” zou er weer ijverig worden geseld. *“... aan den lyve met een strenge geesseling, ...”*

Revolutionaire politici waren idealistische politici. Idealisten hebben ook in moderne tijd de neiging om in uitersten te vervallen. Wat te denken van Meindert Jan Faber, de voorzitter van de pacifistische “ban de bom”- beweging in de zeventiger jaren, die later plotseling een ferm voorstander werd van militaire interventies in probleemgebieden?

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 3, dd. 16 Maart en 6 Juli 1795. (Bladzijdennummering ontbreekt).

A.25. De klemtoon lag toen ineens anders

Arij Baas, 40 jaar oud, geboren inwoner van Ridderkerk, was vlaszwingelaar van beroep. Hij deed kennelijk in het winterseizoen 1796 – 1797 seizoenswerk in Strijen.

Welnu, op nieuwjaardag 1797 was Arij Baas ´s morgens om negen uur al bezopen. Hij stond temidden van nogal wat mensen midden op de Kaaij in Strijen. Hij schoot met zijn musket in de lucht, maar richtte het ook een paar keer voor de grap op één van de omstanders, om zo iemand op stang te jagen. Zo richtte hij onder meer op Cleijs Vrijland. Dat was natuurlijk gevaarlijk gedrag. Hij schoot enkele malen in de lucht onder het uitroepen van *“Godome vivat oranje boven”*. Cleijs Vrijland, de chirurgijn Albertus Pesant, en de schout van het dorp Cornelis Maasdam probeerden Arij te kalmeren, en raadden hem aan naar huis te gaan om zijn roes uit te slapen.

Maar hij bleef maar in de lucht schieten onder het roepen van *“Oranje boven”*. Daarom werd hij door chirurgijn en schout samen ondersteund naar zijn pension gebracht.

Op 6 Januari en 9 Mei 1797 stond hij voor de hoge vierschaar van het land van Strijen. Niet omdat hij gevaarlijk bezig was geweest, maar omdat hij *“Oranje boven”* had geroepen. Immers, *“... in het derde jaar der Bataafschen vrijheid ... uijt den naam en vanwegens het volk van Holland ... omdat hy ... dus overtuigt is dat zyn roepen van oranje boven en diergelyke woorden zyn ingerigt om den weg tot oproer te baanen ...”*

Op 9 Mei 1797 werd het vonnis uitgesproken. *“Vier dagen gevangenis (om) met water en brood gespijzigd te worden ... en (vervolgens) levenslang verbannen uit de provincie Holland”*.

Tijdens de Franse bezetting lag de klemtoon ineens anders. Gevaarlijk gedrag, ja daar viel over te praten. Maar *“Oranje boven”* roepen? Nee, dán kreeg je *“onder uit de zak”*.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 4, dd. 6 Januari en 9 Mei 1797, fol. 119 – 120, en 129 verso – 132.

A.26. Wouw

Op 17 September 1800 stond voor de hoge vierschaar van het land van Strijen Jan Matthijs Creemers. Jan Matthijs Creemers en Jan Saarloos, twee vrienden, hadden ganzen gestolen bij Numansdorp. Jan Saarloos werd pas opgepakt op 12 Februari 1801. Hij woonde in de buurt van Strijen. Het was een arm gezin, hij had een vrouw en zeven kinderen. Op 3 December 1800 kwam er een verzoek van de Drossaert (baljuw) van Wouw, het oostelijk deel van het Markiezaat van Bergen op Zoom, of Jan Matthijs Creemers naar Bergen op Zoom kon worden overgebracht om te kunnen worden geconfronteerd met twee andere verdachten die hadden verklaard dat Jan Matthijs Creemers in de buurt van Wouw zou hebben ingebroken. Joseph Francois en Pieterella Voermans beschuldigden hem van *“huisbraken en dieverijen”*. Maar het ging met de baljuw, Willem Kluit, niet zo goed. Zodoende duurde het tot 25 Juni 1801 voordat Jan Matthijs Creemers door een door de Drost gestuurde gerechtsdienaar naar Wouw werd gebracht voor de confrontatie. Jan Matthijs Creemers heeft minstens negen maanden in vóórarrest gezeten!

Omstreeks diezelfde tijd, op 9 Juni 1801, wist Jan Saarloos te ontsnappen, na vier maanden voorarrest. Dat kwam zo. Jan Saarloos werd ziek in zijn cel. Besloten werd om hem over te brengen naar een kamer in het dorps huis. Ondanks dat hij daar met een ijzeren ketting aan hand en voet was geboeid wist hij te ontsnappen. Met nobele bedoelingen. Immers, zijn gezin had het vier maanden zonder kostwinner moeten doen.

Het waren onzinnig lange perioden van vóórarrest. En al die tijd moest men gevangenen ook te eten geven, dat was een onvoorziene kostenpost.

Baljuw Willem Kluit werd dan ook na een klacht van de schepenen van de hoge vierschaar op 9 Oktober 1801 door *“de burger Agent van Justitie van de Bataafsche republiq”* geschorst.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 14, dd. 3 December 1800, 24 en 26 Augustus 1801, fol. 107, 114 - 115 verso, 116 – 120 verso.

A.27. De baljuw geschorst

Het betrof Willem Ludovicuszoon Kluit, zoon van een predikant, gedoopt te Oud Beijerland 19 Februari 1761, en overleden te Voorthuizen op 8 Februari 1830. Willem Kluit was van vóór 1786 tot Mei 1795 schout, secretaris en bode van 's Gravendeel geweest. Hij legde op 23 Mei 1795

deze functies neer toen hij werd benoemd tot baljuw van de hoge vierschaar van het land van Strijen.

Op 24 Augustus 1801 klaagden de dienaren van Justitie van de hoge vierschaar Jan Kraak en Willem Blaak bij de schepenen van de hoge vierschaar dat de baljuw hen al anderhalf jaar niet had uitbetaald, en dat zij op eigen kosten al voor zeshonderd gulden aan voedsel hadden verstrekt aan de gevangenen. Welnu, hun spaargeld was op, zij waren nu *“arme arbeiders mensen.”* Zij waarschuwden de schepenen dat het geld op was, zodat *“zy zig genoodsaakt bevonden denselven gevangenen van honger en gebrek te moeten laten vergaan.”* Ze waren naar 's Gravendeel gegaan, naar het woonhuis van Willem Kluit, om bij hem te klagen, maar ze kregen hem niet eens te spreken.

De schepenen vermeldden die zittingsdag in de notulen dat de baljuw al langere tijd zonder waarschuwing verstek liet gaan en geen belangstelling toonde, en dat *“met aanhoudende uitvlugten...”* Hij kwam óf te laat op de zittingsdag, óf helemaal niet, en áls hij kwam, dan vonniste hij niet. Zodat mensen onnodig lang in voorarrest bleven, en de gevangenis overvol was. Een van de gevangenen, Jan Saarloos, wist te ontsnappen na zeventien weken in voorarrest te hebben gezeten.

Zo was Willem Kluit ook op 9 Juni 1801 niet verschenen op de zittingsdag, en toen was voor de schepenen de maat vol. Zij probeerden hem er die dag op aan te spreken, maar Willem Kluit zei dat het hem niet schelen kon, en dat hij geen geld had om zijn gerechtsdienaren uit te betalen.

“... ik geef er de donder ende bliksem van. Wanneer het land mij betaald sal ik joulieden geld geeven om (er) brood voor te koopen ...”

Welnu, de zeven schepenen van de hoge vierschaar van het land van Strijen stuurden hun gezamenlijke klacht per brief op 26 Augustus 1801 *“aan de burger Agent van Justitie der Bataafsche Republiq in Den Haag”*. Toen er naar hun besef te lange tijd geen antwoord kwam en dus moest worden aangenomen dat de brief niet in Den Haag was aangekomen werd op 21 September 1801 dezelfde klacht per brief voor de tweede maal *“aan burger Agent van Justitie van de Bataafsche republiq”* in Den Haag verzonden.

Ook de schepenen kregen de baljuw na begin Augustus niet meer te spreken.

“Den bailliuw zien wij niet meer, veel minder werd vierschaar gehouden, en de sorgeloosheid die den baljuw betragt vermeenen wij ... te kunnen bevroeden ...” De schepenen bij monde van secretaris Loose klaagden dat veel mensen ook de schepenen nu inmiddels beschuldigden van *“onverantwoordelyke negligentie”*, dus van het verzaken van hun plicht. Allen die in voorarrest zaten waren bij gebrek aan verzorging naar huis gezonden in afwachting van hun vonnis. Er zat nog één gevangene in de

cel, *“die als een martelaar, byna nakend in den kerker, steeds blyft sitten.”*

De schepenen van de hoge vierschaar speelden het netjes. Het origineel van de brief werd bij Willem Kluit thuis bezorgd, en de kopie werd verzonden naar Den Haag.

Op 17 Oktober 1801 ontvingen de schepenen antwoord van “de burger Agent van Justitie”. Het bleek dat de ambtelijke molen in Den Haag best wel goed werkte. Hen werd medegedeeld dat Willem Kluit inmiddels al op 9 Oktober als baljuw was geschorst (*“van zyn post gedemitteerd”*). Er werd gevraagd of zij twee personen wilden voordragen voor de functie van baljuw. De schepenen droegen secretaris Francois Fredrik Loose voor omdat deze al meer dan twintig jaar secretaris was van de hoge vierschaar. Hij was ook al lang de plaatsvervanger voor de baljuw.

Op 31 Oktober 1801 ontvingen ze antwoord. Er werd niet ingegaan op hun voordracht van Loose. Meester Anthonij Hoijnck van Papendrecht werd aangesteld als baljuw. Hij bleek inmiddels al op 21 Oktober 1801 te zijn benoemd. (1).

Het blijft een open vraag wat Willem Kluit kan hebben bezielde om zijn ambtelijke plicht dermate te verzaken. De burger Agent van Justitie in Den Haag zweeg er over. Ook de nieuwe baljuw, Anthonij Hoijnck van Papendrecht, deed er eigenlijk het zwijgen toe (*“... een burger van s’Gravendeel er toe geroepen zijnde, deze om zijn onwaardig gedrag is gremoveert ...”*). Deze vermeldde wel dat het salaris dat de baljuw ontving niet groot was. De baljuw ontving volgens Hoijnck van Papendrecht vanaf 1795 slechts 598 gulden per jaar plus 100 gulden aan “assistentiegelden”, dus om zijn gerechtsdienaren en de bode van te kunnen betalen. Hij moest ook alle overige onkosten van de hoge vierschaar uit eigen zak betalen, zoals voeding van arrestanten, zodat er aan inkomen om van te leven volgens Hoijnck van Papendrecht niet veel van overbleef. (2).

Natuurlijk kan Willem Kluit ziek zijn geweest. Maar de goede man is pas in 1830 overleden. Mogelijk werd hij toenemend slechtziend zodat hij de verslagen niet meer kon lezen, en dissimuleerde?

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, 1. Inventarisnummer 14, dd. 9 Juni 1801, fol. 109 – 112 verso, 24 Augustus, fol. 114 verso – 115 verso, 26 Augustus, fol. 116 – 120, 21 September, fol. 121 – 126, 17 Oktober, fol. 126 verso – 129 verso, en 31 Oktober 1801, fol. 130.

2. Idem, inventarisnummer 15 (een losse verzameling documenten zonder nummering). Een brief, dd. 11 December 1802, van baljuw

Hoijnck van Papendrecht aan het departement van Justitie in Den Haag met een rapportage op verzoek.

B. Medelijden

Tentoonstelling “Armoede” in het Catharijnenconvent in Utrecht 2014.

B.1. Dát deed je niet in 1438

Costen Gheraetssoen stond op 9 Augustus 1438 voor het Gerecht van Dordrecht omdat hij zijn schoonzusje met een mes stak terwijl zij hoogzwanger was.

“... omdat hy ontamelic ende onredelic zijns broeder wiif gesteecken heeft daer zij tot vollen daghe met kinde ginc ...”

Dat hij haar met een mes stak, ja, dat mocht natuurlijk eigenlijk niet, maar wie is er nou zo gek om een hoogzwangere te mishandelen? Dát deed je niet. Dat leverde hem als vonnis op dat hij vijftwintig duizend stenen voor de stadsmuur moest leveren.

Evenzo stond op 3 oktober 1440 voor het Gerecht “*Aryaen Gheraet Janssoens soen die brouwer*” * Hij was ´s nachts zonder toestemming, waarschijnlijk in dronken toestand, een vrouwenhuis binnengegaan. Daar lag een doodzieke vrouw. Ze had al het sacrament der stervenden ontvangen. Hij schold haar uit, mishandelde haar, en deed haar een voorstel dat zó weerzinwekkend was dat het niet herhaald kon worden voor het Gerecht.

“... daer een ... mensch lach in groter crancheyt ende berecht met vollen ambocht der sacramenten der heyligher kercken (,) ende heeft dat vrouwtgen met ghewelt gheworpen opten bedde daer dese ziecke mensch op lach ende onnutscapp ** an haer versocht met ontameliicke woirden ende antasten die van beschaemder leelicheyte tot gheenen uitspreken en staen.”

Daarna ging hij weer naar buiten en heeft verderop de deur geforceerd van een ander vrouwenhuis waar hij een vrouw uit haar bed joeg en haar dwong om naakt de straat op te gaan om een kaars te halen, dus om licht te halen.

“... heeft dat selve vrouwtgen teghen haren danck naeckt van den bedde ghetoghen ende ghedwonghen dat zij naeckt most gaen uut haren huuse om een kaerss te ontsteeken.”

Goed, ook dat was geen succes. Het vonnis was dat hij na Sint Magdalena-dag (22 Juli), vóór het kruis in de sacramentsprocessie, in linnen gekleed, met twee brandende kaarsen in de handen zou meelopen. Bovendien moest hij als boete honderdduizend stenen aan de Grote kerk leveren, èn aan de stad bovendien een roede muur aan stenen op de Riedijk.

Stenen voor de bouw aan de Grote kerk? Ja, want er was immers ook heiligschennis gepleegd omdat de zieke vrouw al bediend was.

Want ja, een stervende vrouw die al bediend was nog mishandelen en beledigen? Een vrouw naakt de straat op sturen voor een boodschap? Ook dát deed je niet.

De straffen waren een reflectie van het collectieve mededogen in Middeleeuws Dordrecht met mensen die zich niet konden verdedigen. Machteloze mensen lastigvallen? Zoiets deed je niet.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer akteboek 6, dd. 9 Augustus 1438, en dd. 3 Oktober 1440, akte 211 of 212. (Geen bladzijdennummering, en het aktenummer is slecht leesbaar).

* dus: Aryaen de zoon van Gheraet, de kleinzoon van Jan, brouwer van beroep.

** “onnutscap” (“onnodig”) = iets slechts doen.

B.2. Eenzaam en wanhopig

In augustus 1461 kwam ene Geertruyt, een vrouw uit Geertruidenberg, naar Dordrecht en logeerde in een pension in het Augustijnenkamp. Niemand wist dat ze zwanger was. Daar beviel ze in eenzaamheid, en

gooide haar kind na de bevalling in het toilet. U weet wel, zo'n buitentoilet boven een diepe put met drab. Daarna stierf ze zelf ook. *"... ende heeft heymelic hair kint dat sij droech ghebaert ende in der stille gheworpen ... ende so sij ter stont dair na gestorven is."*

Had men medelijden met deze eenzame diep wanhopige vrouw? Nee, men was nog niet zo zachtzinnig. Schout en schepenen van het Gerecht vonnisten op 3 september 1461 alsnog de overleden vrouw. Ze zou uit de stad worden gesleept, waarna het lijk zou worden verbrand om andere misdadige vrouwen er van af te houden dit voorbeeld van een kindermoordenaars te durven navolgen.

"So sall men hair lichgaem uijt der stede slepen ende barnen in een vuer / allen anderen quade wiven tot eene exempell op dat sy hen ontsien mogen van gelike te mesdoen."

In het verslag klinkt nog geen empathie met de eenzame wanhopige. Er was nog een lange weg te gaan.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer klepboek 6, fol. 142 verso, dd. 3 september 1461.

B.3. "Schoijsters"

Op 17 Maart 1671 stonden voor het Gerecht van Dordrecht twee zusjes, Judick en Hester Jeremias. Ze werden vanwege gedurende lange tijd en veelvuldig bedelen verbannen uit de stad.

"... schoijsters (schooiers) in de wandeling genaempt "de huijsmosjens", om haere veelvuldige en langhduijrige bedelaryen ..."

Maar ja, ze hadden geen geld om verder te reizen. Kennelijk namen de veerlui van de veren naar Zwijndrecht en naar Papendrecht hen op de dag van hun verbanning niet gratis mee. Zodat de volgende dag de veerschippers van de veren naar Zwijndrecht en Papendrecht van het Gerecht van de stad de opdracht kregen om mensen die werden verbannen voortaan gratis over te zetten.

Judick en Hester verdwenen "in de nevelen van de tijd" zoals dat dan romantisch heet. Laten we hopen dat ze ergens werden opgevangen door een groep geloofsgenoten.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 1, dd. 17 en 19 Maart 1671, fol. 91 verso en 93.

B.4. “Crancksinnige”

Caetie Jacques, later Catarijn genoemd, was jarenlang een keurige dienstbode in Dordrecht geweest. Zij had gediend in huizen van fatsoenlijke burgers. Het was in 1687 plotseling misgegaan, ze was in de war. Na rapportage in December 1687 van de schepenen Roelof Eelbo en Aernout Duurcant * werd beslist dat ze zou worden opgenomen in het Leprooshuis, “het stads krankzinnigenhuis”. De betaling zou op fifty-fifty-basis plaatsvinden door de diaconie en het leprooshuis. Ze werd omschreven als “*crancksinnige onnosele dogter*”.

Maar het ging ook daar niet goed. Uit medelijden had daarna een goedwillende burger nog geprobeerd haar in zijn huis op te nemen en te verzorgen, maar het werd te zwaar voor hem. Haar verward gedrag en onrust verergerde, onder meer verscheurde zij nu haar kleding.

In Juni 1688, een half jaar later, beoordeelden de schepenen Rudolf Bloemkens en Aernout Duurcant dan ook wat er verder het beste zou zijn.

Ze was nu “... t’eenemaal van haer verstant berooft, ... vant scheuren van klederen als anders quam te doen als ordinairis krankzinnigen ende dollen menschen te doen plegen ...” Ze werd nu “in een versekerde plaetse” gebracht, werd opgesloten in “t Dolhuijs”.

Het was voor het eerst dat er in een verslag bij de verpleging van geesteszieken een duidelijk onderscheid werd gemaakt tussen wat het stads krankzinnigen huis (Leprooshuis) aan zielsziekte aankon, en wie diende te worden opgesloten in het Dolhuis. Het Dolhuis was ooit in de middeleeuwen het klooster van “de cellebroeders”, die zich tot taak hadden gesteld om in eigen klooster de geesteszieken van de stad te verplegen. Kaatje werd dus opgesloten in het Dolhuis, voor eigen veiligheid en om het de verzorgenden mogelijk te maken iets aan verzorging te doen.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 3, dd. 20 December 1687, fol. 33 en verso, en 19 Juni 1688, fol. 48 – 49.

* Het waren ook “leden van de Raad van Achten.”

B.5. Ze had niets gemerkt

Abraham de Kort, 42 jaar oud, inwoner van Oud Alblas, een belangrijk man met veel relaties, werd ervan verdacht dat hij zijn vrouw mishandelde. Zijn vrouw Appolonia Brooshoofd had in 1710 geklaagd voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland.

Kennelijk had de baljuw, Pompejus de Rovere, belastende verklaringen ontvangen. Onder meer van het dienstmeisje, Pleuntje Gijsbertse

Liewerck (Leeuwerck), vrouw van Arijen Cornelisz, wonend op Alblasserdam. Ze was ongeveer vijf jaar eerder gedurende een jaar dienstmeisje geweest bij het echtpaar. Ze had zelf gezien dat Abraham zijn vrouw eens probeerde te smoren door een kussen op haar mond te leggen. Ze had gerucht gehoord, ging naar de kamer, zag het gebeuren en vroeg aan Abraham de Kort wat hij in hemelsnaam aan het doen was. Die kwam enigszins tot zichzelf, haalde het kussen weg en zei dat het haar zaak niet was, ze moest er zich niet mee bemoeien. Op een avond was de ruzie weer zo hoog gelopen dat hij Appolonia dreigde door het zolderraam naar beneden op straat te gooien. Ook in dát geval had het dienstmeisje Appolonia gered door er zich mee te bemoeien. Op een dag dreigde Abraham op zijn vrouw te schieten met zijn musket. Pleuntje nam de dronken Abraham het geweer af en verstopte het.

“... voornamenlyck als hy droncken was haar op verscheyde tijde seer heeft gedreijgt, geschopt ende geslagen, soodanigh dat sij somtijts ... uijt den huijs heeft moeten vlughten en snags ook daar uyt moeten blijven ...”

Overigens verklaarde de eerlijke Pleuntje dat zij veel ruzies had gehoord, maar nooit zelf had gezien dat Appolonia werd geschopt of geslagen. Opmerkelijk is daarná op 10 november 1710 de getuigenverklaring van Jacomijna Calis, weduwe van Leonard van Asperen, in zijn leven watergraaf van de Nederwaard (“neder alblasserwaert”). Ze was een vriendin van Appolonia.

Wist zij dat Abraham de Kort *“sedert geruijmen tijds herwaerts een seer los ende ongebonden leven, hetsij met droncken drincken als andersints heeft geleyt?”*

Wel, Jacomijna had hem inderdaad wel eens dronken gezien.

“Of hij “sedert geruime tyd seer oneenich” met Appolonia heeft geleefd?

Nou, dat had Jacomijna wel eens horen zeggen.

“Of hy (Appolonia) al langer “seer onordentelijck getracteert ende mishandelt heeft”?

Ook dát had Jacomijna wel horen zeggen, maar nooit zelf gezien.

Wist Jacomijna dat Appolonia’s leven soms gevaar had gelopen?

“... zodanich heeft mishandelt dat sy perijckel van haer leven soude hebben geloopen, ingevalle sij door de meijt, buuren ofte andere menschen niet was ontset geworden?”

Nou, Jacomijna had eens gezien dat haar man haar aan haar das had getrokken, maar ze had nooit gezien dat hij haar had geslagen.

Wanneer had ze dat trekken aan de das zien gebeuren?

Jacomijna was in April 1708 op bezoek geweest bij Appolonia, toen zij juist die dag te gast was bij haar broer Anthonij Brooshooft, schout van Giesen-Oudekerk, wonend in Giessen-Nieuwkerk. De twee vriendinnen hadden ieder een naaiwerkje waarbij zij gezellig praatten. Onverwacht

kwam daar toen Abraham Kort binnen, schold Appolonia uit en vloekte: *“Gij beest, sit gij hier en naeijt, gij souwt thuijs komen naeijen.”*

Ja, dat was het moment dat hij haar bij de das greep, *“en die gedraijt heeft.”* Maar was dat een poging in woede om haar te wurgen? Dát had Jacomijna zo niet begrepen. Had ze gehoord dat hij zijn vrouw “hoer” en “beest” had genoemd? Nee, dat kon ze zich niet meer herinneren.

Had ze ook niet gezien dat Abraham Kort daar toen het dienstmeisje met zijn stok een hevig bloedende hoofdwond sloeg? Ja, gaf Jacomijna toen toe, dát had ze zien gebeuren.

Zoals vaak bij mishandeling in de privé sfeer “zien” de omstanders het niet. Zij hopen er meestal het beste van. Zoals in een cartoon bij een geval van bedreiging met een schaar met molest een politieagent tegen zijn collega zegt: “Wacht even, misschien wil hij alleen maar haar haar knippen.”

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 95, dd. 10 november 1710. Geen bladzijdennummering.

Idem inventarisnummer 96, notarisakten dd. 24 september 1710 en 30 november 1710, beide geaccordeerd door de hoge vierschaar dd. 18 mei 1711. Geen bladzijdennummering.

B.6. Wanen

Hendrina van As, een inwoner van Dordrecht, was in de war. Ze zwierf van Dordrecht naar Zeeland. In de nacht van 19 op 20 Mei 1713 klampte zij in Middelburg een nachtwaker aan. Zij vertelde dat zij in Februari 1713 in Dordrecht was bevallen van een zoontje, waarna ze twee dagen later het kind met zich mee had genomen naar Dubbeldam, het had *“verworgd”* en het kind daar vervolgens had begraven onder *“een sekeren dicken boom”*. Schout en schepenen van Middelburg namen haar serieus en hadden haar uitgebreid verhoord. Hendrina vroeg aan het Gerecht of ze *“ter doot mogte werden gebragt”*. De Magistraten van Middelburg kwamen er niet uit, en vroegen vervolgens per brief aan het Gerecht van Dordrecht wat zij moesten doen. Wel, was het antwoord van het Gerecht van Dordrecht, Hendrina had vier jaar eerder ook al iets soortgelijks gedaan. In 1709 had ze zich gemeld bij het Gerecht van de stad Culemborg * met het verhaal dat zij in Rotterdam een eigen kind had verdronken in een sloot niet ver buiten de Schiedamse poort. Onderzoek in Culemborg wees destijds al uit dat het een gefingeerd verhaal was. Hendrina van As was in de war, *“is krankzinnig, mistroostig,*

ende in haar verstant getroubleert.” Stuur haar maar vergezeld van een dienaar van justitie naar Dordrecht terug, was de boodschap. En zo is het ook gebeurd. Zij werd op 3 Juni 1713 naar Dordrecht teruggebracht. Hendrina werd weer opgenomen in het Leprooshuis, het stad krankzinnigenhuis van Dordrecht, “... *totdat (zij) volkomen van die swakheden sal wesen herstelt, en haar gesont verstant (zal hebben) bekomen.*”

Het gebeurde maar zelden dat mensen in vroeger tijd zich na een begaan delict spontaan meldden bij justitie. Er werd immers verhoord “*onder scherp examen*”, met marteling. Maar al deze gruwel voorzag natuurlijk uitstekend in de strafbehoefte van een depressieve patiënt met de daarbij behorende schuldgevoelens en wanen.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 5, dd. 21 December 1713, fol. 73 en verso.

B.7. Broodnijd

Het gebeurde in 1717 op Heerjansdam. Jacobus Klippanus was bakker op Heerjansdam. Zijn verhaal, onderschreven door twee getuigen, was als volgt. Jacobus had zojuist een proces gevoerd en gewonnen tegen de weduwe van bakker Arij Pleunen van Dijk. De weduwe verloor, en ze had een flink bedrag aan proceskosten moeten betalen. Daarná had Jacobus Klippanus het alleenrecht op het bakken en leveren van brood in het dorp, en hij verhoogde de broodprijs met een halve stuiver per brood.

Op 28 September 1717 kwam hij Joris Tiggelaar tegen. Die was de secretaris van Heerjansdam. Kennelijk had Joris de weduwe tijdens het proces als procureur vertegenwoordigd voor het gerecht. Klippanus lachte Tiggelaar uit, zei dat het een slecht advies van Tiggelaar was geweest om tot een vergelijk te komen. “*Haha, die weduwe is wel gek geweest dat sy die saek met u heeft afgemaekt ...*”

Dát schoot Tiggelaar in het verkeerde keelgat. Hij werd woest, en schold Klippanus uit voor een goddeloos man. Bovendien zou hij zijn brood niet zo duur mogen verkopen.

“*Kaerel, gij lyt een goddeloos (leven) en gy hebt goddeloos met de weduwe gehandelt, en soo aenstonts als gij de weduwe haer man hebt uijtgekogt gehad, doen hebt gij u broot een halve stuyver opgeslagen en duurder verkoght als gij het moght verkoopen.*”

Waarop bakker Klippanus antwoordde: Wie zegt het? U bent zélf een schelm en iemand die weduwe en wezen financieel uitzuigt.

“Wel, sult gij dat seggen, gij syt een schelm en een uytsuyper van weduwen en wesen.”

Het kwam niet meer goed tussen de secretaris en de bakker.

Het verziekte ook de sfeer tijdens huisbezoek door de dominee plus ouderlingen. Dat kwam zo. Jacobus Klippanus was ook ouderling. Samen met zijn collega ouderling Jacob Ariense van Dijk en dominee Johan de Ridder bezocht hij op 30 Juni 1718 de lidmaten van de kerk ter voorbereiding van deelname aan het heilig avondmaal. De kerkdienst met het heilig avondmaal stond gepland op zondag 4 Juli. Zo kwamen zij ook bij het gezin van Joris Tiggelaar. Toen Joris Tiggelaar de bakker zag werd hij weer kwaad, en riep: *“gy syt een groote bedrieger en gij hebt met de weduwe seer goddeloos, en op schelmagtige wijze gehandelt, en dat weet de weerelt genoegsaem.”* Waarop de vrouw van Tiggelaar en zijn dochter Caetje ook een duit het zakje deden. *“... ook met eene groote boosaardigheijt komende toeschieten, ... het schelden met vele schandaleuse expressien hebben vermeerderd.”* Volgens dominee hadden vrouw en dochter gezegd tegen ouderling Klippanus: *“Gij syt een bok, nar, sot, en schelm.”* Ouderling Klippanus hoorde dit alles lijdzaam aan.

De andere ouderling die er bij aanwezig was geweest, Jacob Ariense van Dijk, (mogelijk een zoon van de overleden bakker) kon het zich aanvankelijk niet goed meer herinneren wat er aan scheldwoorden over tafel was gegaan. Maar hij onderschreef in 1720 toch de getuigenverklaringen die de baljuw van de hoge vierschaar van Zuid-Holland hem vroeg te ondertekenen.

Huisbezoek ter voorbereiding op het heilig avondmaal had als doel mensen er op te wijzen dat ze werden geacht hun conflicten met anderen eerst bij te leggen voordat zij aan het avondmaal deelnamen. Je moest immers je medemensen vergeven, nietwaar. Het was juist dán bijzonder wrang als een gemeentelid een ruzie bleek te hebben met een van de bezoekende ouderlingen. Een ruzie die hij niet van plan was bij te leggen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 97, dd. 9 december 1717, fol. 74 – 84 verso, en dd. 9 maart en 17 Juni 1720, fol. 156 verso – 158 verso.

B.8. Weerloos

In 1732 werd door dienaren van de hoge vierschaar van Zuid-Holland gevangen Andries Janssen de Vinck, *“alias Uyeppeyp”*, en alias *“de leelicke Andries”*. Het was een beruchte boef.

Bij de veroordeling van deze man speelde een voorval uit het jaar 1724 een rol. Het was gebeurd in de herberg “De twee gevels” van Annigje Jans en Cornelis Schinkel, aan de Stolwijkse sluis bij Haastrecht. Marrigje Willems Capiteijn was er “dienstmaagd”. Herbergier Cornelis Schinkel was blind en invalide, dus weerloos. Hij moest verzorgd worden, *“(die) zonder zyn vrouw zyn water niet konde maecken ...”* Hij was toen door Andries zonder aanleiding levensgevaarlijk gewond met messteken in de borst en rug. Andries kwam over de Tiendweg van Stolwijk naar Haastrecht. In de herberg gekomen klaagde hij dat hij het zo koud had en dat hij veel pijn had. Dus werd de open haard met takkenbossen goed warm gestookt. Andries ging bij het vuur zitten en bestelde een bier en een jenever. *“(commandeerd een kan bier en een soopje.)”*

Kerk van Stolwijk

Door de warmte en het geestrijk vocht werd Andries opvallend snel beter. Hij kwam ook aan tafel zitten waar de drie anderen zaten, kriebelde onder de kin van Marrigje, en at mee. Hij behoefde voor het

eten niet te betalen, werd hem verzekerd. Men was gastvrij. Andries vroeg daarop wie de hospes (herbergier) was. *“Ik ben de hospes”*, zei Cornelis. *“Bent gij den hospes?”* vroeg Andries toen terwijl hij hem onverwacht meermalen stak met zijn mes.

De herbergier, zijn vrouw en het dienstmeisje plus twee kinderen schreeuwden het uit van angst.

“... maakten wij een groot gerugt alsmede den twee kinderen die by den haart saeten ...”

Andries zei dreigend dat ze hun mond moesten houden, anders zou hij de kinderen “aan zijn mes rijgen”. Maar dat lukte niet, de vrouw van de herbergier bleef gillen.

“... maer ick Annigje Jans koste niet swijgen van misbaer te maecken ...”

Andries smeedt nog een kan wijn naar haar hoofd en wilde het dienstmeisje Marrigje met zijn mes te lijf gaan. Maar Marrigje nam een stoel om zich te verweren. Toen Andries zag dat hij zo met zijn mes geen kans maakte om haar te verwonden raakte hij kennelijk in paniek en vluchtte hij de herberg uit.

De wond in de rug van de herbergier werd later opgemeten door een chirurgijn. Die bleek ruim vijf duimen diep te zijn, dat is twaalf centimeter diep. Cornelis had door de heftig bloedende diepe verwondingen een maand bedrust nodig gehad om weer op te knappen.

Een blinde weerloze man mishandelen? Het was geen fijne jongen, die Andries.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 98, dd. 28 november 1732 en 8 januari 1733. Geen bladzijdennummering.

B.9. Blaassteen: wie betaalde de behandeling?

Burgemeester Andries de Jong legde op 27 November 1742 de zaak voor aan het Gerecht van Dordrecht.

Jacobus van der Zaal was soldaat, in dienst van het garnizoen van de stad onder leiding van kolonel Draak. Hij had last van blaassteen, en moest er aan worden geopereerd.

“...dat seer Elendig en droevig met de Steen gekwelt en besoght is ...omme aldaar van de Steen gesneeden te worden (,) alsoo deselve gants onvermoogen was, ... dat geresolveert was die swaare keure te ondergaan ...”

De chirurgijn die de blaassteen zou verwijderen adviseerde opname in het Gasthuis van Dordrecht omdat na afloop een goede verzorging zeker nodig zou zijn.

“... dat de meester die dese operatie soude doen segt seer noodtsakelijk te sijn te versorgen ...”

En zo gebeurde het. De armenmeesters van het Gasthuis zouden het verblijf in het ziekenhuis betalen. Er moest nog worden overlegd wie de vijftig gulden operatiekosten zou betalen.

In de zeventiende eeuw moest een scheepschirurgijn volgens de richtlijn van de VOC kundig zijn in de behandeling van *“het graveel ende het flerecijn”* (niersteen/ blaassteen en reumatische gewrichtspijn).

Blaassteen was een veel voorkomende en uiterst pijnlijke aandoening. Men vermoedt dat het vaak voorkomen van blaasstenen in de zeventiende en achttiende eeuw samenhang met het drinken van veel bier. Men had niet anders. Met de komst van thee en koffie kwam blaassteen maar zelden meer voor.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 6, dd. 27 November 1742, fol. 88 verso – 89 verso.

B.10. Geen bescherming verdiend?

Josina van der Staff was geen inwoner van Dordrecht. Ze was 10 Augustus 1758 met een mes in haar gezicht gesneden door ene Jan Jonas, een Dordtenaar. Jan was daarop een nachtje ingesloten in een cel op het stadhuis. Hij zou mogen procederen, want het delict was, zoals gebruikelijk, waarschijnlijk in dronkenschap begaan. Josina van der Staff logeerde kennelijk in Dordrecht, en mocht in de stad blijven zolang de rechtszaak duurde.

Maar op 21 Augustus werd bekend dat Josina een prostituee was. Het Gerecht vond dat zij dus geen aanspraak kon maken op enige bescherming van de overheid. Die *“zig schuldig maakt aan verregaande en publicque hoererij en dus niet meriteert de protectie welke de goede burgerije en ingezeetenen ... genieten.”*

Er zou dus ook geen vergoeding voor het aangedane leed plaatsvinden. Jan Jonas kwam er mee weg, en er zou dus geen proces volgen. Zodra de wond in haar gezicht zou zijn genezen zou Josina uit de stad verbannen worden. Men dacht dat dat na ongeveer twee weken het geval zou zijn.

Welnu, op 5 September 1758 verzocht Josina om in Dordrecht te mogen blijven. Dit verzoek werd geweigerd. Als zij met een verandering van levensstijl bewezen zou hebben dat ze van plan was een oppassend burger te worden, mocht zij na een jaar een nieuw verzoek indienen om poorter te worden.

Mij trof de uitspraak dat ze vanwege het feit dat zij prostituee was geen bescherming had verdiend. Dat was in Middeleeuws Dordrecht wel anders. Zie verhaal B.1.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 7, dd. 10 Augustus 1758, fol. 74 – 74 verso, 21 Augustus, fol. 75 – 75 verso, en 5 September 1758, fol. 76 verso – 77.

B.11. Hondsdolheid

Op 20 December 1786 meldde schout Vonk (schout van Nieuw Lekkerland en Streefkerk) aan de hoge vierschaar van Zuid-Holland een geval van hondsdolheid. Immers, was de hoge vierschaar naast “justitie” ook niet “politie”? Bevoegd gezag voor het nemen van maatregelen tot preventie van verdere besmettingen heette toen “politie”.

“... omdat het gevaar van den ... ongelukkigen lijden voor anderen te vreesen, te verhoeden ...”

Willem Verhoeff, een jongen, was besmet door zijn hondje. Het hondje was inmiddels uit zijn lijden verlost door het te verdrinken.

“... door middel van een hondje, hem in eigendom toebehoord hebbende ... vermits zig eenige teekenen van dolheid daaraan vertoonden, verdronken.”

Nu was Willem ziek, hij had watervrees, en moest vanwege verwardheid en angst in zijn kamer worden opgesloten. De ouders vroegen om hulp. Ze voelden zich machteloos. Dus werd afgesproken dat de Dordtse dokter Rovers de volgende dag samen met twee gerechtsdienaren naar Nieuw Lekkerland zou gaan om te zien of Willem voldoende ingesloten was zodat andere mensen niet besmet konden worden.

“... in genoegzaam versekerdheid, en buijten açces van menschen was geplaatst ...”

Maar ook om te bezien of er als steun voor de ouders medisch nog iets aan Willem kon worden gedaan. Er was dus bij de afweging sprake van empathie, medeleven met het gezin.

Maar de volgende dag bleek dat Willem in de nacht van woensdag 20 op donderdag 21 December al was overleden.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 2, dd. 20 December 1786, fol. 83 – 84.

B.12. Een hard beleid

Op 10 Februari 1786 was Elsje Holst, een zesentwintigjarige ongehuwde Zwijndrechtse vrouw, uit Noord- en Zuid-Holland verbannen vanwege overspel. Ze had een voor die tijd turbulent liefdesleven, met een echtscheiding, waarna een relatie met een gehuwde man en nóg weer later een relatie met een ongehuwde man die haar kennelijk niet wilde trouwen. Er waren drie kinderen, uit die relaties geboren, inmiddels overleden. Uit de laatste relatie had zij nog één pasgeboren kind over. * Ze vertrok na het vonnis met medenemen van haar kind.

Maar een half jaar later, op 18 September 1786, werd in de hoge vierschaar gediscussieerd over het feit dat Elsje Holst haar kind naar Zwijndrecht had teruggebracht. Zij zal het toen borstvoeding niet meer nodig was wel voor verzorging bij haar ouders hebben gebracht. Wie zou voor het levensonderhoud van dit kind dit gaan betalen? Er ontstond een discussie tussen de “armmeesters” (diakenen) van de kerken van Zwijndrecht en H I Ambacht. *“Funderende zig beijde partijen op zekere conventie in den jaare 1661, tussen deze wederzijdse diaconieen en armmeesteren geslooten ...”*

Hierop werd de baljuw om raad gevraagd. Men besloot dat de diaconie van Zwijndrecht het kind zou onderhouden.

Op 29 Januari 1787 werd genotuleerd dat er huiszoeking zou plaatsvinden omdat men vermoedde dat Elsje nog steeds ergens in Zwijndrecht woonde. Er werd jacht op haar gemaakt. Ze bleek inderdaad toch nog in Zwijndrecht te zijn. Waarschijnlijk met het doel om haar kind weer te zien. Ze werd op 5 Februari 1787 na een celstraf van veertien dagen alsnog weer verbannen, maar nu voor elf jaar in plaats van tien jaar.

Een hard beleid. En dat alles alleen vanwege overspel. En geen goed woord voor het feit dat Elsje altijd ijverig haar brood had verdiend, en bereid was geweest om netjes voor haar kinderen te zorgen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 2, 18 September 1786 en 29 Januari 1787, fol. 82 verso en 89.

Idem, inventarisnummer 78, dd. 27 Januari en 10 Februari 1786 en 5 en 19 Februari 1787.

* Zie boekje “Justitiekanten in vroeger tijd, hoofdstuk 10.6 “Afzien”.

B.13. “De barmhartigheid van den regter”

Het was onrustig in Werkendam. Er werd ´s nachts vernield. Er werden begin Februari 1790 elf verdachten (onder meer schippers en

griendwerkers van 20 tot 25 jaar) door de hoge vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht vastgezet. Die moesten overigens wegens gebrek aan bewijs weer worden vrijgelaten. Bij toeval was er tijdens de zoektocht naar de raddraaiers wel kruimeldiefstal ontdekt, en daarvoor werd Mayke de Gelder ingesloten.

Bij de vele huiszoekingen in Werkendam werd onder meer op de zolder van Mayke de Gelder, weduwe van Willem Zwets, wat kleding gevonden. Het betrof een broek en een kamizootje die toebehoorden aan Ary Schoor, eveneens een inwoner van Werkendam.

Ja, hoe kwam het textiel op de zolder van Mayke? Mayke dacht dat het *“door haar jongentje genomen, en daar zal gebracht zijn ...”* Mayke was erg arm. Zij gaf toe dat ze zelf ook wel uit armoede hout en andere goederen van anderen had weggenomen. Ze had er berouw over.

“Schoon zy niet kan nog wil ontkennen dat zy wel eens met hare buren enig hout hier en daar vandaan heeft genomen, en ook wel eens zo onvoorzigtig geweest is, het goet van haar evennaasten aan zig te trekken .... (en) dat zij zulks gedaan heeft uit nypende armoede, dat zij daar over met berouw en leetwezen is aangedaan, en zig overgeeft aan de barmhartigheid van den regter.”

Het trof de baljuw en schepenen. Ze hadden medelijden, en dat kwam heus niet zo vaak voor. Ze lieten als verzachtende omstandigheden gelden dat er niet veel van waarde was gestolen, en dat het was gebeurd vanwege de diepe armoede van het gezin.

“... uit aenmerking van de kleinheit der dieverij en de diepe armoede van de gevange goet gevonden dezelve voor ditmaal met bedreiging van zwaarder straffe ... (te laten gaan).” Maar helemaal zonder straf kon het natuurlijk ook niet. Het vonnis luidde: Drie dagen cel op water en brood.

Vanwege een misdrijf werd uitgebreid huiszoeking gedaan, en er werd onbedoeld iets heel anders ontdekt waar de het Gerecht eigenlijk helemaal niet in was geïnteresseerd. Dit komt ook nu nog vaak voor. Baljuw en schepenen begrepen dat het geen zin had om iemand vanwege een bij toeval ontdekte kruimeldiefstal zwaar te straffen. Dat zou hooguit de onrust in het dorp nog hebben doen toenemen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 3, dd. 8 Februari 1790, fol. 16 verso en 17.

B.14. Hij wilde in het tuchthuis blijven

Het was de tijd van de Franse bezetting, “de Bataafse republiek”. De regenten van het tuchthuis in Gouda schreven in 1797 een brief aan het Gerecht van Dordrecht. Dordrecht had enkele jaren tevoren een

veroordeelde geleverd aan het tuchthuis. Thomas Clark zou 25 Maart 1797 vrijkomen. Maar Thomas wilde in het tuchthuis blijven, hij zag er erg tegenop om vrij te komen. Hij was er depri van geworden.

“... dezelve is zeedert een week vyf à ses vervallen in een zeer zwaarmoedig Humeur, vergezeld met benaauwdheedens, en hoe meer de tijd van zijn ontslag nadert hoe erger dit werd.”

De dokter van het tuchthuis had Thomas onderzocht. Die vond hem zwaarmoedig, depressief, en was bang dat hij zelfmoord zou plegen zodra hij vrijkwam. Want Thomas was bang om naar zijn vaderland, Engeland, terug te moeten keren.

Het advies van de regenten van het tuchthuis was erg praktisch. Kon het Gerecht van Dordrecht geen justitiedienaren sturen om Thomas Clark op te halen, en om hem vandaar meteen onder begeleiding naar de veerboot naar Engeland te brengen en hem dan daar dan ook op de veerboot te zetten?

Waarschijnlijk is het zo gebeurd.

We weten niet of Thomas Clark bang was voor de Engelse justitie omdat die mogelijk nog een appeltje met hem had te schillen vanwege een delict uit vroeger dagen. Maar het ook goed mogelijk dat Thomas tijdens zijn detentie was “geïstitutionaliseerd”, tot psychiatrische patiënt was geworden. Depressieve patiënten kunnen opzien tegen elke verandering.

Van Thomas werd daarna niets meer vernomen omdat er in die tijd geen communicatieve berichtgeving bestond tussen het aristocratische Engeland en de revolutionaire Bataafse republiek. Thomas werd “over de schutting gegooid”.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 215, (een verzameling losse genummerde brieven), dd. 10 Maart 1797, brief nummer 57.

B.15. “Van de honger”

Op 5 December 1800 stond in Dordrecht voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland Maria van Beusekom, veertien of vijftien jaar oud. Het in Raamsdonk wonende gezin bestond uit de moeder, dochter Maria en nog vier kleine broertjes van Maria. Het gezin leed gebrek en honger. Op 24 November sloop Maria ´s middags de schuur in van boer Jasper Clemans in Raamsdonk, en vond er in de stal drie broden liggen plus twee zakjes meel. Ze nam het mee en werd betrapt.

Haar verweer voor de hoge vierschaar was dat zij het deed “... om daar door den honger van hare moeder en haarzelf, mitsgaders van hare vier

kleijne broertjes te stillen; en dat zij deswegens berouw heeft, en om alle genade verzoekt.”

Zóveel armoede en ontbering? Baljuw en schepenen werden er beroerd van. Hier viel met streng straffen niets te bereiken. Het vonnis was dan ook voor die tijd mild: Vier dagen cel op water en brood. Wel in een cel op de zolder van het stadhuis van Dordrecht, in December. Dus in het donker en in de kou, dat spreekt.

Op vrijdag 2 Januari 1801 stond Huig Buitendijk in Dordrecht voor het hekje. Hij was 55 jaar oud, een inwoner van Meerdervoort * bij Zwijndrecht. Enkele dagen tevoren had hij ´s avonds een plank gestolen van een afvalbak, bedoeld voor varkensvoer, van Anthonij Nugteren in Meerdervoort. Hij had de plank diezelfde avond aan stukken gehakt, en het hout diende als brandstof. Want hij leed gebrek en de bedeling van de armenzorg was bij lange na niet genoeg om in leven te blijven.

“dog dat hy ´t uit armoe gedaan heeft, wyl hij geene genoegzame bedeeeling kan bekomen.”

Ook hier viel van een kale kikker geen veren te plukken, begrepen de magistraten. Het vonnis was dan ook drie dagen cel op water en brood.

Na 1800 worden meer dan ooit mensen gevonnist wegens diefstal uit gebrek en honger. Men kan er uit afleiden dat de tijden van relatieve welvaart voorbij waren. Immers, de Bataafse republiek was bondgenoot van Frankrijk. Wegens oorlog met Engeland lag de internationale handel nagenoeg stil. Het was crisis voor iedereen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 5, dd. 5 December 1800 en dd. 2 Januari 1801. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* Meerdervoort was destijds een dorp met een eigen schout en schepenen, eigenlijk een gehucht ten zuiden van Zwijndrecht. Het is nu een deel van Zwijndrecht, iets ten zuiden van de tunnel Dordrecht – Zwijndrecht.

B.16. Leendertje Hilderop

Leendertje Hilderop was, zeventien jaar oud, op 11 Augustus 1795 door de hoge vierschaar van het Land van Strijen veroordeeld tot tien jaar tuchthuis, en daarna zou zij nog gedurende vijf jaar verbannen zijn. Ze was naar het Sint Joris Gasthuis te Delft gebracht. Kennelijk was dit destijds ook een tuchthuis.

Op 9 Augustus 1803 visiteerde de baljuw van de hoge vierschaar, Hoijnck van Papendrecht, het tuchthuis. De leiding van het tuchthuis prees Leendertje ten zeerste. Ze was vlijtig en gehoorzaam. De baljuw

vond dan ook dat zij, nu 25 jaar oud, wel twee jaar strafvermindering mocht hebben. Leendertje Hilderop werd op 11 Augustus 1803 vrijgelaten.

De baljuw rapporteerde zijn beslissing tot strafvermindering in een brief aan de secretaris van de hoge vierschaar. Het meisje zou dan, als ze 31 jaar oud was, weer in Strijen terug kunnen komen, overwoog de baljuw. *“Het meisje was bitter bedroefd en smeekte om ontslag ... De Regenten en de Vader pryzen haar ten hoogste. ... haar misdaad is niet van het zwaarste soort ... dat zy, die ten tyden van haar vonnis 17 jaar was, op haar 31^e jaar te Strijen kan koomen.”*

Baljuw Anthonij Hoijnck van Papendrecht had medelijden. Zo vaak kwam dat niet voor. Het feit dat deze bestuurder mededogen had is het vermelden waard.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 14, dd. 9 Augustus 1803 (een losse brief tussen de bladzijden van het boek, geschreven door baljuw Anthonij Hoijnck van Papendrecht, aan François Fredrik Loose, secretaris).

C. Sociaal samenleven

Haringkaken in vroeger tijd op Skanor (“Schonen”) in Zuid Zweden. Plaggenhutten. Zo moet het er ook hebben uit gezien plm 1450 in de omgeving van Dordrecht.

C.1. Je moest de stratenmaker een handje helpen

In 1438 zou de Nieuwstraat in Dordrecht bestraat worden. Aan de bewoners werd gevraagd om hun rommel van straat te verwijderen zodat de stratenmaker zijn werk zou kunnen doen. Dat was dus burgerplicht. Mochten de bewoners van de Nieuwstraat dit niet doen, dan zou er een dubbele prijs gerekend worden voor het leggen van de stenen in de straat, waarbij de meerprijs zou worden verhaald op de bewoners die niet wilden opruimen. Immers, dan zou de stratenmaker zelf allerlei zaken zoals bloembakken moeten verzetten, en daar zou hij langer werk door hebben, dus dat zou meer kosten.

dd. 19 Januari 1438: *“Wart geboden dat alle die gheene die gheerfft zyn in die nyewstraet dat zy den straetmaker reescip doen tot zynen werck (,) off die stede soude dat aenvaerden ende doen maken op dubbelen cost der gheenen die daer onwillich in bevonden worden.”*

Ik kan me herinneren dat het ook in mijn jeugd gewoonte was dat omwonenden bij het herbestraten van de straat eventuele rommel zoals fietsen en bloembakken weghaalden, zodat de stratenmaker vlot kon doorwerken. Daar behoorde ook bij dat de stratenmaker van de

omwonenden koffie met koek kreeg aangeboden. Dat zal in de middeleeuwen wel bier met koek zijn geweest.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer akteboek 6, dd. 19 Januari 1438, acte 78. (Geen bladzijdennummering).

C.2. Bedrog

Op 11 April 1440 stonden voor het Gerecht van Dordrecht vanwege bedrog Alydt Adryaen tolners weduwe *(1) en Agnes Coenraetsdochter. Kennelijk had Alydt een minnaar, want op een dag kwam een getrouwde vrouw haar echtgenoot bij haar zoeken. Dus betrof het een overspel relatie. Alydt had hem verstoppt, maar hij werd door zijn vrouw ontdekt. Nu zou je verwachten dat Alydt, betrapt, haar excuses zou maken, maar nee. Alydt schold de vrouw uit en mishandelde haar.

“Ten eerstenmael omdat zij een vrouwen parsoen die tott haren huysse gecomen was om haren getrouwden man te zoecken die aldaer gescholen ende verhulster lach *(2) ende gevonden wart / veel onstandelicker *(3) woerden gegeven heeft ende met vuysten gheslagen heeft.”

Alydt had ook meermalen samen met Agnes Coenraetsdochter geld gecollecteerd in de stad, zogenaamd ten behoeve van pelgrims die naar Sint Cornelis *(4) wilden gaan, en ten behoeve van de armen van de stad die de deur niet meer uit konden. Maar ze hadden het geld in eigen zak gestoken.

“Ten andermaal omdat zij tott meer tijden om die stede gegaen heeft ende der luden almisse ghebeden heeft tott pelgrimage van Sinte Cornelis ende tott behoeff den armen huysitters daer off zij die aalmisse ende dat gelt den pelgrims noch den armen huysitters nyet gegeven en heeft (,) mer tott haer selves guetduncken gehouden ende ghebruycet heeft.”

Ook werd vastgesteld dat ze dagelijks bezopen was, en dan het sociale leven in haar buurt verstoorde met ruzie maken, schreeuwen en schelden. Ze hoorde niet thuis in de nette buurt.

“Ten derdenmael omdat zij bedraghen is niet waerdich te wesen in een guede buert te wonen mids alrehande woerden van kiifaedze *(5) ende onnutscap *(6) die zij in dronckenscap daghelicx hantiert *(7) heeft daer een guede buert mede ghestoort ende ghemoyt is ...”

Het vonnis was dat ze een roede muur aan stenen moest leveren “... daer men haer die wiisen sal.”

Ook Agnes Coenraetsdochter werd gevonnist, die moest vijftig last stenen voor de stadsmuur leveren.

Alydt was een feeks, jazekeer. Een onbetrouwbaar pot vreten, zouden we nu zeggen. Vooral het meermalen “collecteren” voor eigen gebruik werd haar zwaar aangerekend. Maar uit het verslag blijkt dat er ook veel aandacht was voor hoe zij in sociaal opzicht in haar “netwerk” bekend stond. Het kwam in die tijd maar zelden voor dat er een dermate lang verslag van werd gemaakt.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer aktenboek 6, dd. 11 April 1440 (iets vóór pasen, met goede vrijdag 14 April begon het nieuwe jaar 1441), akten 258 en 259. (Geen bladzijdennummering).

*(1) Tolner = tollenaar, belastinggaarder. Dus Alydt, de weduwe van Adryaen de belastinggaarder.

*(2) Verscholen ende verhulster lach = Verstopt was

*(3) Onstandelick = Brutaal, beledigend

*(4) Sint Cornelius was heilige van het Westland. Pelgrimage naar de Kapel in Honselersdijk of naar de St Corneliuskapel buiten Delft. Hulp aan zieke kinderen, en bij onder meer geestesziekte, “het Cornelius euvel.” Ook hulp bij ziekte van het vee.

*(5) Kiifaedze (Kijfaedze) = ruziezoekend

*(6) Onnutschap = Slecht gedrag

*(7) Hantieren = iemand behandelen

C.3. “Buersen snyder”

In de middeleeuwen, op 17 April 1457 en 21 April 1458 *, stond in Dordrecht voor het Gerecht van de stad Jan Andriesz, een jong klein ventje. Hij had samen met Simon Jacopsz gezakkenrold. Jan bekende dat hij dat in Dordrecht bij vijf mensen had gedaan. (1).

Welnu, vanwege zijn jeugdige leeftijd wilde men hem niet ophangen, maar hij zou voorgoed uit Dordrecht en het gebied van Zuid-Holland Zuid worden verbannen. Vooraf werd hij gezeseld. “... *dat men hem aen die stede mit roeden slaen soude eer hy uut stede ginge.*”(1). “*Omdat hy den luden hair budels mit gelde affgesneden had, so hy selve bekende, ende (omdat) hy noch jonck ende cleyn was, gecorrigeert ende om die stede geleit, ende voir allen stegerden ende bruggen mit roeden geslagen.*”(2).

Kennelijk was het gebruik dat veroordeelden buiten de stadsgracht om de stad moesten lopen en bij iedere poort of brug werden gezeseld. Er werden in het verslag (1) enkele gegevens van de families van de jongens beschreven. De vader van Jan was een slager in Oudenbos. Zowel zijn vader als moeder waren pelgrims.

“... ende siin vader was een vleishauder inde Ouden bosch ende dat siin vader ende moeder beide pelgrims siin.”

De vader van Simon was een schoenmaker, die woonde bij de Grote Kerk in Antwerpen.

Men probeerde zich een idee te vormen van de families waaruit de twee jonge gasten kwamen. Beide vaders verdienden netjes hun brood, en de ouders van Jan waren pelgrims. Dus stonden zij in hoog aanzien.

Mogelijk werden deze gegevens gevraagd en genoteerd met het oog op verzachtende omstandigheden? Of werd begrepen dat de twee na verbanning een beroep zouden moeten doen op hun families voor onderdak?

Welnu, vooral het feit dat de ouders van Jan Andriesz beiden pelgrims waren, maakte een gunstige indruk. Mogelijk werd hiermee bedoeld dat zij naar Santiago de Compostella waren geweest.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811,

1. Nummer toegang 9, inventarisnummer 166 (nieuw 222), dd. 17 April 1457. (Geen bladzijdennummering).

2. Idem, nummer toegang 1, inventarisnummer 3, fol. 116.

* Het nieuwe jaar begon destijds op goede vrijdag. Goede vrijdag viel kennelijk dat jaar tussen 17 en 21 April. Vandaar de twee data: 17 April 1457, en 21 April 1458.

C.4. De lantaarn

Op 21 februari 1459 stonden twee broers voor het Gerecht van Dordrecht. Diric Barendsz omdat hij in een herberg meermalen een pot wijn tegen de muur had gegooid. Zijn broer Cornelis Barendsz omdat hij 's avonds bij de Wijnbrug een lantaarn had afgepakt van een meisje dat op weg was om boodschappen te doen. In de middeleeuwen was er nog geen straatverlichting. Ieder was dus aangewezen op het licht van zijn eigen lantaarn. Het meisje kon, nadat haar lantaarn was afgepakt, in het donker niets zien en stond er dan ook een poos hulpeloos totdat er een bekende met een lantaarn langskwam die aanbood haar naar huis te brengen.

“... omdat hy een maechdeken des avonts / die mit een lanterne by der wiinbrug op den strate ginc om hoir boetscappen te gaen, den lanterne uut der hant nam ende ginc dair ... hij siin woude, en (liet) het maechdeken so ... in het donker alleen dair staen hoirs ondanx.”

Cornelis moest voor zijn botte gedrag als boete tienduizend stenen voor de stadsmuur leveren.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer klepboek 6, fol. 126, dd. 21 februari 1459.

C.5. Ruzie met pa

Ariaen Will Boertsz stond op 20 december 1469 voor het Gerecht van Dordrecht. Hij had ruzie met zijn vader gehad, en in woede zijn vader zijn natte bemodderde vilthoed in het gezicht gegooid. Omdat dit een zonde was tegen het vijfde gebod (gij zult uw vader en moeder eren) moest hem er op worden gewezen dat het een zonde was tegen de eer van God, en dus riskant was voor het verwerven van zijn eigen zaligheid.

“... omdat hij hem tegens die eer goets (de eer van God) ende synre zielen salicheit mitter hant ... den selven sinen vader mit enen ... natten beslickten vilthoet in siin aensicht gesmitten ende mit veell meer onstants ende rebellicheit die hij aen sinen vader bedreven heeft.”

Het vonnis luidde dat hij in de sacramentsprocessie vóór het kruis blootshoofds en barveoets, in linnen gekleed, moest meelopen met een brandende kaars van een half pond was in zijn handen. Daarná moest hij in het voorportaal van de kerk (in het bijzijn van veel kerkgangers) zijn vader gekniel op blote knieën om vergeving vragen.

“... in een paar linnen cleeder bloetshoeft ende barvoets mit eenre barnender waskaersen ... in die processij voir die cruce gaen ... Ende daer na mede op ganck van den koer sinen vader op ziin blote knieen vergiffenisse bidden.”

Ook religieuze overtredingen werden destijds in de Middeleeuwen door het Gerecht bestraft. Het behandelen van religieuze en burgerlijke misdragingen waren voor het wereldlijk gezag nog niet gescheiden.

Ook puberaal verzet tegen het ouderlijk gezag was kennelijk een zonde waarvoor iemand door het Gerecht kon worden veroordeeld. De schout vonniste en bepaalde dat Ariaen voor straf mee moest lopen in de processie, en in het bijzijn van andere poorters in de kerk zijn vader om vergeving moest vragen.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer 6, fol. 193 verso, dd. 20 december 1469.

C.6. Rouwagressie

Op Klaaswaal was dominee Cantius overleden. Dominee Petrus Winandsz Cansius (Cantius) was van 1643 tot 1664 predikant op

Klaaswaal. Hij kwam uit een predikantenfamilie, en had op kosten van de stad Dordrecht in Leiden gestudeerd.

Hij werd op 23 Augustus 1664 in Klaaswaal begraven. De emoties werden een zekere Elisabeth Nisum, inwoner van Klaaswaal, duidelijk teveel. Ze schold en beledigde de overleden dominee en de omstanders zowel in de kerk tijdens de begrafenisdienst, als daarna buiten op straat in de begrafenisstoet en op het kerkhof. Daardoor veroorzaakte ze een hoop onrust en irritatie. Ze werd dan ook ter plaatse opgepakt door de schout en zijn dienders, en in de cel van de hoge vierschaar in Strijen ingesloten.

“... in den kerck ende op ´s heerenstraeten ontrent het graff en de begraeffnisse ... publycquelik uijtte roepen veel lasters blasphemie en injurie ...”

Op 4 September 1664 zat Elisabeth nog in de cel. Baljuw en schepenen van de hoge vierschaar van het land van Strijen nodigden *“haar byzondere goede vrinden”* uit voor een gesprek. (2). Kennelijk pakte dat gunstig uit, want het vonnis, uitgesproken op zaterdag 6 September, viel voor die tijd mee.

Het vonnis was dertig gulden boete, destijds een groot bedrag. Plus *“de kosten van de gevanckenisse ... (en) drie rijcxdaelderen ten profijten van eysser.”* Van een voorgestelde verbanning werd afgezien. (1).

Er zijn over deze periode nog geen gegevens uit doop-, trouw- en begraafboeken bekend. Dus het volgende is gissen. Kennelijk was Elisabeth een alleenstaande ongehuwde vrouw. Waarschijnlijk had ze in haar moeilijke eenzame leven veel steun gehad aan dominee Cantius. Dominee Cantius stond bekend als een sociaal voelend mens. (3).

Als een belangrijk persoon plotseling wegvalt in een eenzaam mensenleven, dan kan dit bovenstaande gevolgen hebben. Een rouw van het agressieve soort. Het sloeg nergens op, dat zullen de magistraten ook wel hebben begrepen. Maar het werd door de inwoners van Klaaswaal niet op prijs gesteld dat zij de goede orde bij de begrafenis verstoorde.

Bron.

1. Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 1, dd. 6 September 1664. (Bladzijdennummering ontbreekt).

2. Idem, inventarisnummer 7 (een bundel ongenummerde losse verklaringen en brieven). Dd. 4 September 1664. Een brief van de hoge vierschaar aan *“haar byzondere goede vrinden”* in Klaaswaal, een uitnodiging om op zaterdag 6 September om negen uur ´s morgens in Strijen gehoord te worden.

3. Idem, boek 1, dd. 9 Juni 1657.

C.7. Puberaal

Jacomijntgen Jansdochter maakte het in 1686 te bont. Kennelijk kwam ze 's avonds als feestneus regelmatig veel te laat en dronken thuis. Ze gedroeg zich liederlijk, vonden de ouders. De ouders hadden hun nood geklaagd bij de schout. Op 19 Januari 1686 deed het Gerecht van Dordrecht uitspraak. Jacomijntgen werd *“vermaand tot een beter leven.”* Als ze haar ongeregeld leven zou voortzetten, mochten de ouders haar in hun eigen huis opsluiten (*“opsluijten ende vastzetten”*).

Het was een drastisch dreigement. Hoewel, zou het wat hebben uitgehaald? Sociologisch onderzoek in onze zestiger jaren toonde aan dat adolescenten weinig leren van dwang. Wat bleef waren de goede bedoelingen van de zich machteloos voelende ouders.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 3, dd. 19 Januari 1686, fol. 2.

C.8. Lui?

Jan Thielmansz Visser, boer in de Grote Lindt, had omstreeks 1700 zijn stiefzoon Dirk Jacobse Ronaar als knecht. Maar veel werk kwam er niet uit Dirk zijn handen. Hij werkte weinig en voerde geen opdrachten uit. De koeien op stal verzorgde hij niet. Zelfs als er gebroken stokken onder de koeien lagen haalde hij die niet weg.

Er werd in 1705 genoteerd dat hij *“...altijd traag en onwillig ... in 't arbijden en schier noyt d'ordre of bevel van zyn schoonvader heeft willen gehoorsamen, maar sulks dikwils met stilswijgen heeft nagelaten en ook wel tot antwoord heeft gegeven doet het selfs, ik wil 't niet doen ...”*

Dirk was de voorzoon van de overleden vrouw van Jan Thielmansz Visser. Dirk Janse van der Stoep was de grootvader van moederszijde van Dirk. Kleinzoon Dirk was bij hem in de kost. Welnu, Dirk Janse van der Stoep claimde in 1705 ruim vierhonderdveertig gulden kostgeld voor vier jaar zorg, besteed aan zijn kleinzoon in de periode van 1 oktober 1697 tot 28 februari 1702. Er werd op 10 juli 1705 hiervan een akte opgemaakt in het kader van een overeenkomst over meebetalen aan een familieschuld. Want Jan Thielmansz Visser en zijn schoonvader Dirk Janse van der Stoep procedeerden in 1706 over meebetalen aan de familieschuld voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland.

Daar werden onder meer gehoord als getuigen twee vroegere dienstmeisjes. Adriaantien Bastiaans Rijkerkerk, 35 jaar oud en inmiddels al zeven jaar wonend onder Heer Oudelands Ambacht, had tevoren drie

jaar op de boerderij van Jan Thielmansz Visser gewerkt als dienstmeisje. En Ariaantie Ariens Velgerdijk, nu ook ongeveer 35 jaar oud en wonend onder Wioldrecht, was ongeveer diezelfde tijd meer dan drie jaar dienstmeisje geweest op de boerderij van Dirk Janse van der Stoep. Ook zij hadden Dirk Jacobse Ronaar vaak meegemaakt omdat hij bij zijn grootvader in de kost lag. De beide dienstmeisjes moesten vaak het werk extra doen wat kleinzoon Dirk op de boerderij van Jan Thielmansz Visser had laten liggen, zoals het wegbrengen van de melk na het melken, het doen van boodschappen en het vervoer van de boodschappen met een schuitje.

Het gebeurde maar zelden dat er iets uit het leven van alledag op een boerderij werd opgetekend. In dit geval was het inzet bij het betalen van een familieschuld waaraan beide boeren moesten meebetalen.

Overigens wordt het uit het verslag niet duidelijk wat de oorzaak was van de "luiheid" van Dirk. Waarschijnlijk was hij al heel jong wees. Miste hij zijn moeder? Was hij depressief? Kan het zijn dat de knul ziek was?

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 95, dd. 27 juni 1704 en 15 januari 1706 (bladzijdennummering ontbreekt).

C.9. "Wat hooren wij seggen van die menschen"

Op 9 oktober 1706 werd er bij notaris van Lieshout en zijn klerk Johannis de Vos in IJsselmonde een akte gepasseerd met een wel heel opmerkelijke inhoud.

Het gebeurde op verzoek van Pieter Clemen Ouwens, wonend onder IJsselmonde.

Leijntie Jans, de vrouw van Sijmon Ariense, kwam op 3 maart 1706 in het winkeltje van de zusters Pietertje en Maerigje Leendert op IJsselmonde om wat textiel te kopen. De zusters, 49 en 47 jaar oud, vroegen aan Leijntie: *"Wel Leijntie, wat hooren wij seggen van de menschen, heeft Pieter Clemen bij u op t bedden gelegen off willen comen off qualyk gehandelt?"* Leijntje was verbijsterd. Ze ontkende: *"Seggen de luyden dat, dat liegen se, de man heeft mijn hand off vingers aengeraekt. Hoe kan imand seggen ...?"*

Waarop de roddelende zusters zeiden: *"Wij hebben hooren seggen dat gij geweld riept off schreeuwende om hulp."*

Toen werd Leijntie boos, en zei: *"Want waarom souw ik roepen als niemand myn quaed doet?"*

De door de roddel benadeelde Pieter Clemen Ouwens nam het hoog op en liet de verklaringen van de zusjes Pietertje Leendert, 49 jaar oud, en

Maerigje Leendert, 47 jaar oud, optekenen, en later deze akte accorderen door de hoge vierschaar van Zuid-Holland. Ongetwijfeld met het doel de veroorzakers van deze roddel een proces aan te doen.

Bron.

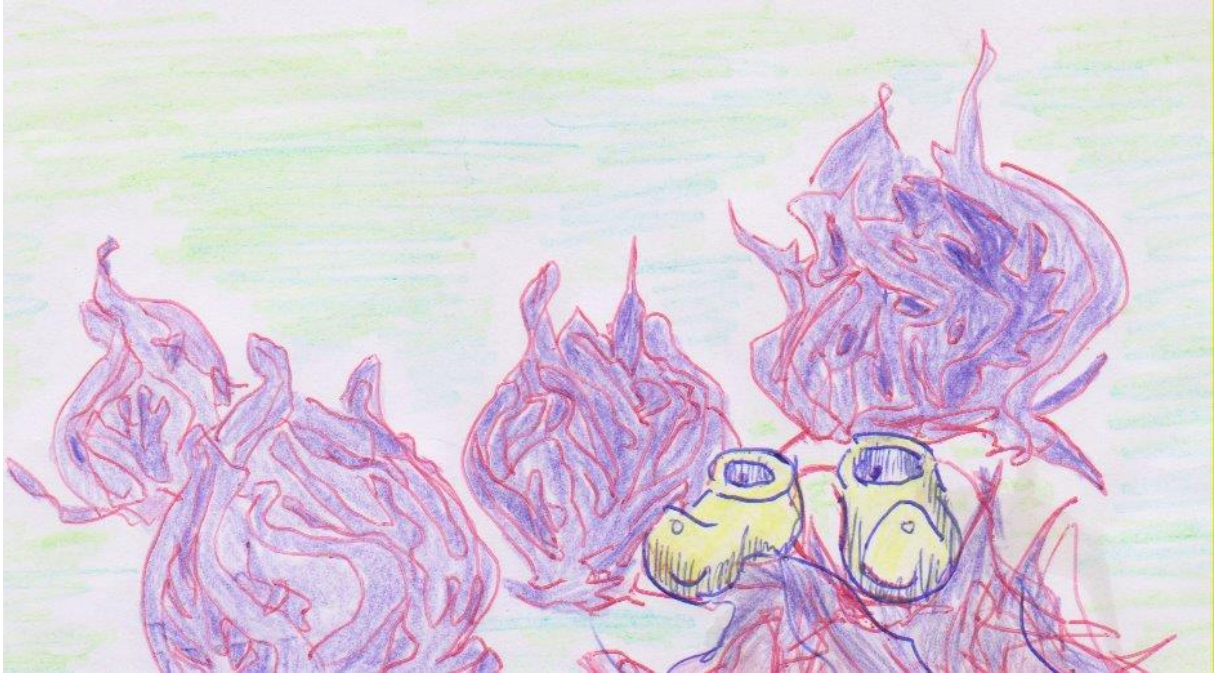
Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 95, 9 oktober 1706 (bladzijdennummering ontbreekt).

C.10. Kwaadspreken

In 's Gravenmoer woonden de zusjes Eva en Teuntje Jans Boswagters. Er waren eind oktober 1709 kolen (rode kool?) gestolen uit de tuin van dominee Petrus Cuene. Dominee verdacht de zusjes Boswagters van diefstal van de kool. Hij had op 30 oktober aan de schout gevraagd om aan de schepenen Pieter Brouwers en Arij Witte te verzoeken om huiszoeking te doen bij de zusjes. Schepen Pieter Brouwers vond bij huiszoeking onder de bedstede van de zusjes *“verscheijde koolen”*. Het werd een rechtzaak voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland. De baljuw vroeg: *“Maar hoe weten we nu of de predikant niet eenige van die koolen opgevat buiten dien huysen gebragt, en aldaar neder gelegd heeft? Of dat hy de vorster niet belast heeft (dat te doen)?”*

Want dominee had zich weinig correct gedragen. Hij had schepen Arij Witte twee weken na de huiszoeking uitgenodigd om een paar glazen goede wijn bij hem te komen drinken. Dominee gaf hem toen een belastende verklaring met *“die moet je eens teekenen, en dat kun je me niet weigeren.”* Waarop schepen Arij Witte antwoordde: *“Wel mijnheer, wat ist, dan most gy myn die verklaringh eerst eens voorlesen off laatse mijn eens sien, dat ik se selffs lees.”* Welnu, dát weigerde dominee, Arij mocht het verhaal niet zelf lezen. Waarop Arij zei: *“... dat sou ik niet tekenen, voor u, nog voor niemant niet.”*

Dominee had op 30 oktober 1709 ook schipper Hendrik Blok aangesproken, en hem uitgenodigd om 's middags bij hem in de pastorie aan huis te komen. Hij vertelde toen dat de zusjes Eva en Teuntje Jans Boswagters *“eenige coolen uijt sijn tuijn agter desselfs huys gestolen”* hadden. Wel, zou de schipper niet met Teuntje naar Dordrecht varen *“om voor haar te gaan spreken?”* De schipper antwoordde dat hij dat nog niet wist. Dominee zei *“Ik soude (u) rade sig met geen hoeren ende dieffegge te bemoeijen. ...want gij kunt er dog geen eer aan behalen. ... Sij sullen u met die gestoole kool benadelen, want nu sullense sooveel van die gestolen koolen vercoopen, dat gij u kool niet sult kunnen vercoopen ... Ik salse te Dort laten halen, en ik salse daar vast doen setten, en late geesselen, en brantmercken ...”*

Klompjes in de rode kool

Tegen een andere getuige, Goverdina van der Palen, had hij gezegd *“Wel wat dunckje van Eva en Teuntje Boswagters, die hebben mijn coolen bij nagt uijt mijn thuyne gehaalt, maar ik sal se nouw wel hebben, ik salse te Dort laete geesselen en brantmercken.”* Waarop Goverdina, niet op haar mondje gevallen, had geantwoord: *“Wel mijnheer, hoe weet gij dat, dat sij dat gedaan hebben. En off ik eens geen cool uyt jouw thuijn haalde. Soudt gij mijn daarom late geesselen en brantmercken?”* Dominee vertelde toen dat de klompen van Teuntie in zijn tuin waren blijven staan. *“ja, en dat sij dat gedaan hebben, dat is seker want Teuntjes clijne clompjes staan daar nog bij.”*

Maar een paar eerlijke en mondige burgers verhinderden hem zijn gang te gaan.

Het negende gebod, “gij zult geen valse getuigenis spreken”? Dominee wist er alles van.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 95, dd. 16 december 1709. Geen bladzijdennummering.

C.11. De rekening

Begin 1712 had de Dordtse suikerhandelaar en fabrikant van jam Boudewijn van Rije suiker geleverd aan François Maurits Palm, oud

officier in het staatse leger en op dat moment herbergier van De Roscam in Zwijndrecht. Maar er werd niet betaald.

Zomer 1712 bracht Marijgie Ariens een herinneringsnota. Ze werd in de herberg door de zuster van François te woord gestaan. Die zei *“’t Is wel”*, maar Marijgie stond er op een antwoord voor de suikerhandelaar mee te krijgen. De zuster van François ging naar achter in de herberg. Dat duurde erg lang. Zodat Marijgie nóg eens klopte. Waarop de zuster weer verscheen en verontwaardigd zei *“Wat denken zij wel, dat wij failliet zijn? We zullen de vent komen betalen”*.

“Wat denken se dat wij bancrot sullen spelen, wij sullen bij de vent komen en hem gelt brengen off betaalen.”

Maar wéér een half jaar later, begin 1713, was er nog niet betaald. Zodat Aart Stoffelsz, een inwoner van Zwijndrecht, met een tweede herinneringsnota naar de herbergier werd gestuurd. Hij kreeg de herbergier zelf te spreken en overhandigde hem de brief. Waarop François kwaad werd en zei *“Kom je weer met die donderse brieven, ik sal maeken dat dat loopen gauw een end sal hebben, en dat dien dondersen vent sijn geld sal hebben.”*

Maar wéér een half jaar later, in Augustus 1713, was er nóg niet betaald, zodat Marijgie Ariens opnieuw werd gestuurd met een derde herinneringsnota. Dit keer ontmoette zij de vrouw van de herbergier op straat, op de Langeweg in Zwijndrecht rijdend in een sjees. Die vroeg Marijgie of zij de volgende dag wilde komen in Dordrecht, ten huize van haar grootmoeder, de weduwe van Ravestijn. Daar werd ze door de vrouw van de herbergier samen met de zuster te woord gestaan. De suikerhandelaar zou zich vergist hebben, de rekening klopte niet, het bedrag was veel te hoog. De nota moest worden veranderd.

Welnu, dat nam suikerhandelaar Boudewijn van Rije niet. Hij klaagde herbergier François Maurits Palm aan in een civiel proces voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland.

De vrouw van de herbergier, Pieterella van Thoor, en zijn zuster, Marija Deborah Palm, getuigden dat Pieterella ooit maar éénmaal suiker had besteld, en wel op 15 September 1710, en dat was toen contant betaald. *“... als eens vier, vijff off uijterlyk ses doosjes suijker ... de welcke (Pieterella van Thoor) verclaerde aenstonts betaalt te hebben.”*

Een vonnis heb ik (nog) niet gevonden. Het zal er wel op zijn neergekomen dat dit laatste argument van de vrouw van de herbergier tevoren nooit was meegedeeld tijdens de drie aanmaningen, zodat de herbergier zich hier niet meer op kon beroepen.

Het kwam mij voor dat twee jaar op je geld moeten wachten wel een lange tijd is voor een handelaar. Bij alle drie de aanmaningen werd de boodschapper afgesnauwd. Het werd in de verhoren niet expliciet

afgekeurd. Het tekent de tijd waarin dit speelt, dat dit kennelijk geen grote rol speelde in de overwegingen van de hoge vierschaar.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 96, akten dd. 23 en 26 november 1713, en verhoor dd. 18 december 1713, 4 januari en 27 februari 1714. Geen bladzijdennummering.

C.12. Een slecht huwelijk

Geertie Isaacks van Esch, de vrouw van boer Cornelis Dirks Bouwman, wonend onder Zwijndrecht, was op 2 December 1716 na een ruzie van huis weggegaan. Cornelis had haar weer eens geslagen, waarna Geertie het huis ontvluchtte. Het bed en beddengoed was uit de bedstee in de keuken meegenomen, en ook alle worst en vlees (ham en spek) uit de schoorsteen. De boer vond ook geen eten en drinken meer in de eetkast en de kelder. Zijn vrouw had alles meegenomen. Ze kwam ook de volgende dag, op 3 December, niet terug. Haar vertrek zag er dus nogal definitief uit.

Een paar vrienden en zijn zoon kwamen vader Cornelis Dirks op 2 December ´s avonds gezelschap houden en wat moed inspreken. De vrienden waren Pieter Isaackse Buijendijk, wonend onder H I Ambacht, en Jan Leendertse den Haring, wonend onder Zwijndrecht. Zoonlief bracht wat te eten mee, mits zijn vader zou zorgen voor een paar flessen bier.

Op 4 December 1716 werd op verzoek van Geertie Isaacks van Esch, vrouw van Cornelis Dirks Bouwman, bij notaris Hendrik van der Hoep in H I Ambacht een verklaring opgemaakt van de getuigenissen van Anthonij Grootvelt en zijn vrouw Marija Prince, en Bastiaentie Prince, de vrouw van Jasper Ariense Leenheer. Anthonij en Marija woonden op dat moment al gedurende drie maanden "op een kelderkamer" in de boerderij van de familie Bouwman, en waren dus ongewild getuigen geweest van vele echtelijke ruzies.

Cornelis schold zijn vrouw dagelijks uit. ("*... haar impertinent heeft gejegent*"). Cornelis stond erop dat ze hem dagelijks warm eten zou voorzetten. Dat deed Geertie braaf. Maar dan was het weer niet goed: "*Schaft mij vleijs op ...*" Waarop Geertie dan zei "*daer staedt immers broodt, kaas, boter en vleijs ...*" Cornelis bleef dan met zijn mond vol eten "*tieren ende roepen*". Op zaterdag 28 November 1716 ´s avonds half tien sloeg hij haar en mishandelde haar zodanig dat ze de hulp van Anthonij en Marija had moeten inroepen. Geertie ging naar haar burens toe om even op adem te komen. Ze was niet meer in staat om te

behoorlijk te lopen. Anthonij had verontwaardigd gezegd *“laedt hij maar hier koomen, soo hij de couragie heeft, ...”* Maar Cornelis was niet te stoppen. Toen ze na verloop van tijd terugging sloeg Cornelis haar weer en dreigde dat hij haar *“den hals sou breeken”*. Geertie vluchtte toen uit huis en bleef die hele nacht ook weg. Op 29 November en 2 December werd er weer geslagen, *“als wanneer (Geertie) seer jammerlijk kermde ... en soo immediaet ook is uijtgegaen.”*

De zoon van de boer, Pieter Cornelisz Bouwman, zag het simpel. Het inwonend echtpaar Anthonij en Marija hoorden hem zeggen: Je kunt je vrouw toch wel de baas? Neem een stuk hout of stok, en geef je vrouw plus het inwonende echtpaar ervan langs. Ik zal er wel voor zorgen dat ze binnen twee etmalen uit je huis vertrekken.

“Wat donder, is er niet houdt genoeg gewassen, slaedt dat canalje onder en boven ... al soude het u eeuwich rouwen, en als gij het te quaedt krijgt dan sal ik u te hulp koomen. En dat donderse canalje daer boven sal ik binnen twee mael 24 ueren doen vertrekken. ... En wat duijvel kunt gij niet een wijff dwingen ... Want gij sijt den baas van het huijs.”

We zouden nu spreken van “een slecht huwelijk met partnermishandeling.” Gelukkig namen enkele vrienden van de mishandelde vrouw het voor haar op en getuigden van wat ze gezien en gehoord hadden. Het is mij niet bekend hoe een en ander is afgelopen. Emoties? Onze voorouders konden er van meepraten.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 97, dd. 3 en 4 december 1716 en 16 januari 1717, fol. 25 verso – 26, en 30 – 31 verso.

C.13. Boerenwantrouwen

Het begon allemaal met de overstroming van de Alblasserwaard door hoog rivierwater met een dijkdoorbraak in februari 1726. Boer Jan Janse de Jong en zijn vrouw Mergje Jacobs woonden in de Vinkepolder, in de buurtschap het Overdorp. Hermen Janse Dekker had zijn boerderij in de Kerkstraat. De beide bevriende boeren vluchtten met hun gezin en beesten naar het huis van hun oom Leendert van Asperen op de dijk bij de sluis in Alblasserdam. In de schuur van Leendert stonden de meegebrachte koeien hoog en droog. Naderhand werd er ook veel hooi van de zolders van de schuren van de beide boeren gered en naar de schuur van Leendert van Asperen gebracht. Immers, de koeien moesten wel te eten hebben. Het gat in de dijk werd gedicht, maar daarmee was de polder nog niet droog. In april 1726 reed Jan Janse de Jong nog enkele vrachten hooi voor Hermen Janse Dekker uit diens schuur in de

Kerkstraat naar de schuur van de familie van Asperen aan de sluis. Hermen was hem dankbaar en vroeg toen wat hij voor het gedane werk wilde hebben. Jan Janse de Jong was kennelijk een goeie man. Hij zei: *“Wel ja, maer gy hebt doen ook voor my wat gedaen, en dat reken ik tegens malkanderen, als jij er ook mede tevreden seyt.”*

Tussen Maart en Mei 1726 viel de polder weer droog. In Mei 1726 kwam Hermen Janse Dekker onverwacht bij Jan Janse de Jong op bezoek. Hermen zei dat er veel hooi in zijn schuur ontbrak. *“Er zit een put in myn hooij.”* Boerin Mergje vroeg: *“Wel, wat wilt gij daer mede seggen, hebben wij dat gedaen?”* Waarop Hermen antwoordde: *“Ja, jijlui hebt myn hooij genomen en gestolen ...”* Boer Jan zei nog, goeiig: *“Wel Hermen, wie sou sijn handen aen u goet of hooij slaen?”* Er was ook een getuige bij dat gesprek, Neeltje Jacobs, weduwe van Arij Claasse van Stek, 78 jaar oud. Ze probeerde met nuchter verstand te relativieren. Buiten liepen een paar kinderen de koeien wat geplukte koolbladeren te voeren. Ze zei: *“Wel, die kinderen die daer loopen en die de beesten eenige koolebladen hadden gebragt, synde de eenige buurkinderen, die mogen het gedaen hebben?”* Maar Hermen was er niet van af te brengen en bleef schelden.

In november 1726 vroeg Mergje Jacobs, de vrouw van Jan Janse de Jong aan haar man: *“Aey, segt Hermen eens van dat vlas, van dat vlas dat bij Noomen (oom Leendert Pieterse van Asperen) op solder gestolen is.”* Drie dagen later vroeg Mergje aan haar man: *“Aey heb je ‘t Hermen al gesezt?”* Jan Janse de Jong antwoordde dat ze niet zo moest roddelen en stoken: *“Neen, ik heb het hem niet gesezt, jouluij schelt ieder een, en je doet ondeugent dat gij een eerlyk man soo affronteert.”* Enkele dagen later deed Marij Janse de Jong (dochter van Jan Janse de Jong en Mergje Jacobs) een boodschap met de hoogaers schuit. Ze legde zoals ze dat gewoon was met de schuit in de Alblas aan bij de kade van Hermen Janse Dekker, om daarna over hun erf en dan via de Kerkstraat verder te lopen naar het centrum van het dorp. Op de kade waar ze afmeerde stond de stiefdochter van Hermen, Jannetje Zegers Kraeij, die zo Marij ontmoette. Zij merkte op dat ze niet meer zo vaak zou aanleggen bij hun kade en over het erf lopen. Marij vroeg verwonderd: *“Waarom niet? ... of is het omdat je het vlas bij Noomen op solder gestolen hebt? Jou vlasdieven ...”*

U begrijpt het al, het kwam voorlopig niet meer goed tussen de twee bevriende boeren. Het werd in 1727 zelfs aanleiding voor een civiel proces voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland. Domme misverstanden en boerenwantrouwen.

Hoe een en ander is afgelopen is mij niet bekend.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 98, fol. 149 – 151 verso, acte dd. 12 december 1726, met accordering 14 juni 1727, acte dd. 15 januari 1727, met accordering dd. 30 juni 1727, en acte dd. 13 maart 1727, met accordering dd. 14 juli 1727.

C.14. Woordbreuk

Op 30 Mei 1729 stond Willem Claesse Daelder op het stadhuis in Dordrecht voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland, wegens mishandeling en woordbreuk.

Het was allemaal gebeurd in de polder bij Giessen-Oudekerk in de Alblasserwaard op donderdag 1 Juli 1728. Neeltje, de vrouw van boer Arien van der Wal, zat in het weiland een koe te melken. Daar kwam plotseling zonder enige aanleiding buurman Willem naar haar toe. Hij dreigde, vloekte en schold op haar, “... *jouw toverhoer, ik sal uw den hals affsnijden ...*” Neeltje vluchtte naar huis, waar haar man en het dienstmeisje Gerritje Laureense de deur achter haar op slot deden. Daarna kwam Willem, en riep “*Doet mij open*”. De boer antwoordde: “*Wat soude wij u opendoen, tegen u sijn geen reden te gebruiken.*” Maar Willem beloofde dat hij Neeltje geen kwaad zou doen. Boer Arien was kennelijk een goedig man, want hij deed open. Waarop Willem toch op hem aanviel, “... *hem in het hair heeft gevat, trachtende (zijn keel) toe te vringen ...*” Neeltje probeerde haar man te bevrijden uit de greep, waarbij Willem haar onder meer een gekneusde kaak bezorgde.

Daarop zei Willem, kennelijk weer enigszins tot zijn verstand gekomen: “*Zyn wy altijd geen goede bureen geweest?*” Waarop Arien antwoordde: “*Dat behoorden wij nóg te sijn.*” Willem vroeg daarop aan Arien: “*Geef mij de hand.*” Arien deed dat. Waarop Willem van de gelegenheid gebruik maakte om hem bij de arm te grijpen en meermalen op het hoofd te slaan.

Toen was kennelijk ook voor de goedige boer de maat vol. Hij zei: “*Nu sal ik maeken dat dit de schout weet / nu gij mij al weer soo slaet ...*” Het kwam tot een dagvaarding voor de hoge vierschaar. Die vonniste met als eis dertig pond boete, wegens het mishandelen van zijn vreedzame bureen ondanks zijn gegeven woord “... *een grauweyke boosheijt en quaed aerdicheyt (herhaaldelijk) tegens gegeve woort en belofte, aen menschen die geen de minste redenen van offensie hadden gegeven.*”

Willem mocht procederen. Kennelijk werd er nog het meest zwaar getild aan het feit dat Willem tot tweemaal toe beloofde niets te zullen doen, en daarop tóch weer in de aanval ging. Woordbreuk. Mogelijk was Willem dronken.

Hoe zou het verder zijn gegaan met deze burenen?

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 113, dd. 30 Mei 1729, fol. 41 verso – 42 verso, 43 verso, 48, 49, 55 en 56 verso.

C.15. Naar het tuchthuis. Wie betaalt?

(1) Jacob Ariense Mes, inwoner van “Ouderkerk op d’ IJssel”, zat in een cel op het stadhuis van Dordrecht en zou de volgende dag, 8 Februari 1729, door de hoge vierschaar van Zuid-Holland worden gevonnist “*over diverse gepleegde diefstallen ...*”. De schout en heemraden van Ouderkerk aan de IJssel vroegen aan de baljuw het volgende. Men verwachtte dat de man, omdat hij nog jong was, niet zou worden opgehangen. Welnu, schout en heemraden verklaarden zich bereid om, als het vonnis zou zijn dat Jacob moest worden ingesloten in het tuchthuis, een verblijf in het tuchthuis te betalen.

“... dat mogelyk eenige Heeren wel souden inclineren, om des selve jonkheyt de doodstraffe te mitigeren op een confinement indien de kosten daertoe konden worden gevonden ... vermids te duchten staet dat indien den delinquent komt los te raeken, vele verdere ongelukken staen te geschieden, welke te vreesene ongelukken die van Ouderkerk meest over ´t hooft syn hangende, omme derhalven de goeden ingesetenen soo veel mogelyk daervoor te beschutten ...”

Kortom, als Jacob Ariense Mes niet de doodstraf zou krijgen, maar na zijn lijfstraf (geselen en/ of brandmerken) in het tuchthuis te Gouda zou worden ingesloten, dan was het dorp Ouderkerk aan de IJssel bereid om daarvan de kosten te betalen. Want het was wel duidelijk dat sommige inwoners van Ouderkerk anders uit wraak, omdat zij bij de hoge vierschaar hadden geklaagd, van Jacob een hoop narigheid boven het hoofd zou hangen. Dus of de hoge vierschaar wel zo goed wilde zijn om de man niet te verbannen, maar op te sluiten zodat hij niet weer verder de burgers van het eigen dorp overlast zou aandoen. Want van een verbanning zou hij zich, verwachtte men, weinig aantrekken.

Jacob Ariense Mes had bij herhaling inwoners van het dorp bedreigd en gemolesteerd. Voor veiligheid en rust had het dorp wel wat over, het mocht wat kosten om Jacob opgesloten te houden.

(2,3) Pauwels (Paulus) de Ruijter, inwoner van Heerjansdam, werd op 4 Mei 1742 door de hoge vierschaar van Zuid-Holland gevonnist. De schout en schepenen én de kerkeraad van Heerjansdam hadden aan de hoge vierschaar verzocht of hij mocht worden ingesloten in een tuchthuis, want de burgers van het dorp voelden zich al zo lang door

hem bedreigd. Zij zouden het op prijs stellen als ze eens een tijd in alle rust zouden kunnen slapen. *“... om alle verdere toekomstige ongelucken en vrees te ontgaan ...”* Daar had het dorp geld voor over.

Op 13 Mei 1742 werd overeengekomen dat hij op kosten van Heerjansdam “naar een werkhuis” zou gaan. Hij werd veroordeeld tot twintig jaar tuchthuis.

(4,5,6) Pleun Hoogvliet had dermate veel mensen op het eigen dorp Puttershoek bedreigd en gemolesteerd dat hij door de hoge vierschaar van Zuid-Holland op 24 Mei 1748 in Dordrecht werd gegeseld, gebrandmerkt en veroordeeld tot zeventig jaar tuchthuis, waar hij, naar men hoopte, zou leren werken. De eis van de baljuw was geweest ophanging, maar het college van schepenen besliste anders. Het opsluiten in een tuchthuis zou op kosten van het dorp Puttershoek dienen te gebeuren. Maar schout en schepenen van Puttershoek stuurden al de dag na het vonnis als antwoord op het vonnis een brief aan de baljuw waarin zij meedeelden het langdurige verblijf van Pleun Hoogvliet in het tuchthuis niet te kunnen betalen. Hierna zullen er ongetwijfeld enkele gesprekken van de baljuw met schout en schepenen van Puttershoek zijn gevolgd. Daarop vroeg de baljuw op 21 September 1748 per brief aan het Hof van Holland in Den Haag of zij bereid waren de beslissing van de hoge vierschaar te steunen dat het dorp Puttershoek diende te betalen. Dat deed het Hof van Holland in een brief van 4 Oktober 1748, zij verklaarden het vonnis van de hoge vierschaar te steunen. Deze brief werd ook aan de schout van Puttershoek gestuurd. Maar van Puttershoek werd ook daarna weer maandenlang niets vernomen. Zodat de baljuw op 27 December 1748 weer een brief aan het Hof van Holland stuurde met de klacht dat Puttershoek kennelijk toch niet wilde betalen. Inmiddels had de cipier van de cellen op het stadhuis over Pleun Hoogvliet, die er toen al meer dan een half jaar zat, gerapporteerd aan de hoge vierschaar dat de gevangene zich gedeprimeerd voelde omdat hij al zo lang was opgesloten. Bedenk dat dit opsluiting betrof in wintertijd in een onverwarmde donkere cel.

“... zig te meermaalen met de uijterste mistroostigheid weegens zijne langdurige gevangenis op het stadhuis alhier ... hebbende beklagt, en zyn verlangen te kennengegeeven hebbende, om in een tugthuijs te werden overgebracht ...”

Pleun verzocht om, zolang hij nog niet naar een tuchthuis kon worden gebracht, ergens anders op het Stadhuis gevangen te mogen zitten waar hij overdag daglicht zou hebben zodat hij zich bezig kon houden met lezen. Hij had berouw en wilde godsdienstige boeken lezen. Hij had in de cel maar één uur per dag voldoende licht om iets te kunnen lezen.

“... dat hy voor die tyd dat hy genoodzaakt zoude zijn op den raethuijze nog gedetineert te blijven, mogt werden gestelt op zoodanige plaats van

het stadhuijs, alwaar hij wat meer ligt van den dag zou kunnen ontfangen, ten einde zig met leezen te kunnen vertroosten en oefenen, al waere het, dat hij aldaer aan handen en voeten wierde geboeijt, indien men vreesde dat hij anderszins zou kunnen evadeeren.”

Het verhaal van de cipier maakte duidelijk indruk op de leden van de hoge vierschaar. Bij het Hof van Holland in Den Haag had men een commissie geïnstalleerd, bestaande uit de heeren Bikker, van Zwieten en van Hemert, die zich over het nieuwe probleem boog. Immers, het speelde in het gehele gewest. Dit hielp voorlopig niet veel, en op 24 Februari 1749 rapporteerde de baljuw per bief aan het Hof van Holland dan ook nog eens over de uitzichtloze situatie van Pleun.

“De halssterrige wijgering van schout en geregten van Puttershoek, ... (de) notoire inobedientie ... waer Pleun Hoogvliet zig bevind, om in een akelige gevangenis zoo niet het leven immers zyn gezondheid te verliezen ...”

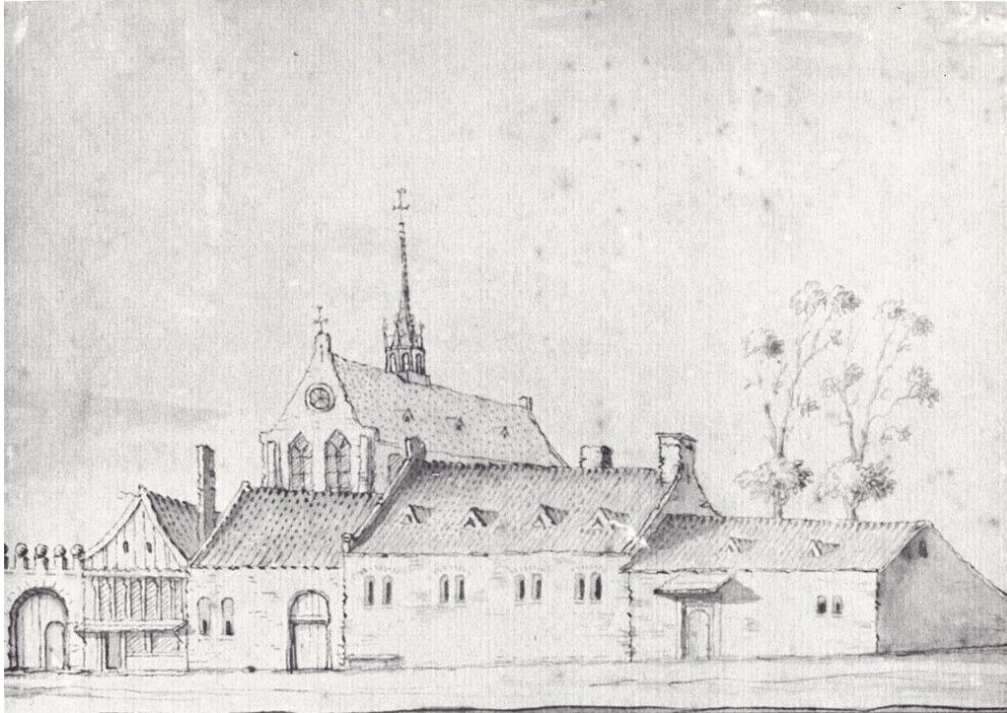
Op 8 April 1749, dus bijna een jaar na het vonnis, kwam er bericht van de schout van Puttershoek dat men bereid was om de kosten van het tuchthuis te betalen, en dat men Pleun zelf naar het tuchthuis in Gouda zou brengen (5).

Daar was hij achtenveertig jaar later, in 1795, inmiddels een bejaarde man van 74 jaar, nog steeds opgesloten. Hij verzocht toen vanwege zijn leeftijd op de stenen kachel te mogen slapen. Daar was het wat warmer. Het werd hem toegestaan. Evenals het overdag onder begeleiding buiten te mogen wandelen. Maar dan moest hij zich wel goed blijven gedragen. *“... alles egter in zooverre hij door zijn goed gedrag zulks verdient ...”* (6).

Inmiddels was er sinds de zestiende eeuw kennelijk veel veranderd in de rechtspraak. Er werden weinig boeven meer voor recidiverende diefstal, bedreiging, molest en chantage opgehangen. De baljuw eiste als aanklager meestal wel de doodstraf bij herhaalde bedreiging en molest, maar de schepenen van de hoge vierschaar beslisten vaak anders. De doodstraf paste kennelijk niet in het gedachtegoed van de verlichting. Maar het werd duidelijk dat daar een prijskaartje aan hing. Immers, iemand ophangen was een relatief goedkope manier van straffen, waarbij de dreiging voor de slachtoffers definitief voorbij was. Meestal werd tussen 1650 en 1720 na geselen als lijfstraf verbannen uit het district van de hoge vierschaar. Maar daar bleken notoire bedreigers zich niets van aan te trekken. Zij kwamen gewoon terug in het dorp en bedreigden opnieuw. Ze probeerden dan bovendien verhaal te halen bij de medebewoners van het dorp die hadden geklaagd. Bedenk dat er in de dorpen nog bijna nergens “blauw op straat” was.

Na 1720 kwam een in dat opzicht veiliger alternatief in de mode in de vorm van opsluiting in een tuchthuis (werkhuis). Maar een gevonniste in

een tuchthuis kostte blijvend geld. Plm 1730 kostte een jaar in het tuchthuis van Utrecht zevenentwintig gulden, in die tijd een groot bedrag.

Het tuchthuis te Gouda, het voormalige Catharinaklooster.

De hoge vierschaar kon het niet zelf betalen. Men zag zich geconfronteerd met een onverwacht hoge en blijvende onkostenpost. Dus werd aan het dorp in kwestie gevraagd of schout en schepenen toch de kosten van insluiting per hoofdelijke omslag konden betalen. Maar het was de vraag of het dorp dit bedrag over vele jaren kon opbrengen.

Bron.

1. Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 1, dd. 8 Februari 1729, fol. 89 – 89 verso.
2. Idem, inventarisnummer 73, dd. 4 Mei 1742. (Bladzijdennummering ontbreekt). Deze voorgeschiedenis werd beschreven in “Justitiekanten in vroeger tijd”, hoofdstuk 3.7., “Een slimme vos”.
3. Idem, inventarisnummer 1, dd. 13 Mei 1742, fol. 153.
4. Idem, inventarisnummer 74, dd. 25 Maart en 24 Mei 1748. De voorgeschiedenis van dit verhaal staat in “Justitiekanten in vroeger tijd”, hoofdstuk 11.4., “Hij voelde zich afgewezen.”
5. Idem, inventarisnummer 2, dd. 24 en 25 Mei, 21 September, 4 Oktober en 27 December 1748, 24 Februari en 8 April 1749, fol. 33 – 39.

6. Idem, inventarisnummer 3, dd. 1 Juni 1795 (geen bladzijdennummering).

C.16. Waakhond doodgestoken

Op 19 September 1735 stond in Dordrecht voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland Cornelis Klijn, inwoner van Waspik in de Langstraat.

Op 15 April 1735 kwam hij in Waspik bij Anthony van Donge aan huis. Hij werd er onverwacht door de hond "aengevloogen". Tot zijn verdediging trok hij zijn mes. De hond kalmeerde, en ging naar binnen. Er kwam geen bewoner van het huis naar buiten. Nu zou het in de lijn der verwachting hebben gelegen dat Cornelis op dat moment stil was weggegaan, maar hij is de hond het huis van Anthony in gevolgd en heeft de hond in de hondenmand doodgestoken, tot grote schrik van de mensen die daarvan getuigen waren.

"... tot syn (verdediging) het bloote mes heeft getrocken, en alsoo den hond in huys gejaecht ... (en) met het bloote mes in de hand den ... hond tot groote schrick en alteratie van de geene die daer in waeren, te vervolgen en den selven op syn neste dood te steecken."

Ook wij krijgen medelijden met de hond.

Ja, wat kan Cornelis hebben bezielt? Waarschijnlijk raakte hij eerst in paniek toen de hond naar buiten kwam zonder zijn baas. In paniek kies je niet voor de meest juiste oplossing.

Hij mocht procederen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 113, dd. 19 September 1735, fol. 169.

C.17. De marskramer

Boer Jan de Leijster, inwoner van Oost IJsselmonde, stond 1 April 1735 in Dordrecht voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland.

De geschiedenis was als volgt. Begin Maart 1735 kwam Marius Godschalck, een joodse marskramer, in Oost IJsselmonde de huizen langs met onder meer neteldoek en "sits", een soort zijde. Zo ook bij de boerderij van Jan de Leijster. Jan de Leijster, zijn dienstmeid en een man die juist die dag kwam helpen dorsen (beiden in dit verslag niet met name genoemd) hadden wel belangstelling. De meid en de dorser kochten wat van de marskramer en gingen de boerderij binnen om geld te halen. De marskramer miste al zoekende een groot stuk (een rol?) sits. Hij zei dat aan Jan de Leijster. Jan werd nijdig, en antwoordde:

"...zeg je dat je hier een stuk sits ontstolen bent, scheer je den huijs uyt, en pak je voort, jouw schelm, of ik klop jouw er uyt."

Dat nam de marskramer niet. Hij stond ongetwijfeld in het dorp als eerlijk man bekend en hij deed zijn beklag bij de schout van Oost IJsselmonde. Die schreef een brief waarin hij verklaarde dat de marskramer als een eerlijk man bekend stond. Daarna keerde Marius samen met de bode van het dorp met de brief van de schout terug bij Jan de Leijster. Het leek er op dat het misverstand was rechtgezet. Daarna vervolgde de marskramer zijn weg de huizen langs, over de dijk onder Ridderkerk. Op een eenzaam stuk zonder huizen kwam de dorser hem achterop. De dorser had een vriend bij zich. Zij sloegen Marius tegen de grond en eisten de brief van de schout. *“Geeft den brief die gij van de schout hebt, off ik sneij uwen hals aff ...”* Dus gaf hij hen onder dwang de brief. Daarna klaagde Marius Godschalk weer bij de schout. Jan de Leijster had de pech dat de schout van Oost IJsselmonde, die aan de marskramer de brief had gegeven, bovendien dat jaar schepen was van de hoge vierschaar van Zuid-Holland.

De baljuw van de hoge vierschaar liet Jan de Leijster, zijn meid en de dorser arresteren en verhoren. De meid en de dorser bekenden de “sits” te hebben gestolen, maar zij hadden dat in opdracht van Jan de Leijster gedaan. Het was afgesproken werk geweest.

Na drie weken cel op het stadhuis volgde op 1 April 1735 het vonnis. De dienstmeid en de dorser werden gegeseld, waarbij Jan de Leijster staande op het schavot moest toekijken.

“Omme op het Chavot de ... executie van gemelde twee persoonen aan te sien en geduijrende de selve aldaer te pronk te staen, ...”

Daarna zou Jan de Leijster voor dertig jaar uit Zuid-Holland verbannen zijn.

Ook Jan de Leijster had bekend. Maar later probeerde hij via een rappel bij het Hof van Holland in Den Haag in beroep te gaan. Nu was het in die tijd nog zo dat dan de rechtbank die had veroordeeld akkoord moest gaan het verzoek. Op 11 Oktober 1735 kwam dit verzoek tot rappel uit Den Haag per brief bij de baljuw van de hoge vierschaar van Zuid-Holland. Er werd door de baljuw per brief terug gerapporteerd aan het Hof van Holland. Jan de Leijster had vrijwillig bekend, had zelfs *“... desen Hove en hoge vierschaere bedankt voor de genaedige justitie.”* Dus ja, waarom nu pas protest en ontkenning? Dus de hoge vierschaar wees het verzoek tot rappel af.

Jan de Leijster had geldzorgen. Inmiddels was aan de aangestelde curatoren in Juli 1735 al gebleken dat Jan de Leijster diep in de schulden zat, *“een insolventen boedel”* had. Bovendien had Jan de zorg voor zijn *“innocente zuster”*. Die zou voortaan moeten worden onderhouden door de diaconie.

Dit is het eerste verslag in de boeken van de hoge vierschaar over een conflict tussen een marskramer en een klant. Mogelijk werden ze niet

overal netjes bejegend, maar tot klachten bij de hoge vierschaar leidde dit dan toch niet. Je leest niet veel over marskramers, tenzij die, aan lager wal geraakt, lid werden van een groep “bedelaars en vagebonden”. Kennelijk stond Marius Godschalk goed bekend, ook bij de schout van Oost IJsselmonde.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 1, dd. 14, 23 en 29 Maart, 1 April, 18 Juli, 29 September, 13 Oktober en 19 December 1735, fol. 99, 100 verso – 107 verso.

C.18. Verbanning “Naar West of Oost”

Frans de Vos was een boef uit Groot Waspik in de Langstraat die berucht was om zijn gedrag. Hij bedreigde, verkrachtte en molesteerde de inwoners. Hij was inmiddels gevangen genomen en door de hoge vierschaar van Zuid-Holland ondervraagd. Hij zat in September 1742 in een cel op het stadhuis in Dordrecht in afwachting van zijn vonnis. Op 18 September 1742 besloten schout en schepenen van het dorp Waspik om aan de hoge vierschaar te verzoeken of Frans de Vos na zijn lijfstraf (geselen en/ of brandmerken) niet zoals gebruikelijk zou worden verbannen uit het district van de hoge vierschaar, maar of hij “naar Oost of WestIndien “ kon worden verbannen. Het dorp had dermate veel overlast van Frans te verduren gehad dat de inwoners bereid waren de kosten van de scheepsreis te betalen. En of de hoge vierschaar Frans in de tussentijd, totdat er zich een gelegenheid voordeed om hem op een schip te zetten, in een cel in Dordrecht kon laten blijven.

“... en dat die versendinge soude mogen geschieden voor reekeninge ende ten kosten van desen dorpe Waspik ... (en of zij hem) tot die tijt toe gelieven in bewaringe en buijten acces te houden ...”

Baljuw en schepenen van de hoge vierschaar gingen akkoord met het voorstel. De schout van Waspik, Adriaen Zijlmans, zou informeren naar een schip dat Frans de Vos naar “verwegistan” mee kon nemen. Maar er werd daarna gedurende zes weken niets uit Waspik vernomen. Al die tijd zat Frans de Vos in de cel. Zodat de baljuw op 29 Oktober 1742 een stroeve brief schreef aan de schout van Waspik. *“Nademael wy tot noghtoe niet kunnen bemerken , dat ulieden zig veel beweeginge geeven om nae gelegentheyd om te sien ...”*

De schout legde uit dat het niet zo eenvoudig bleek te zijn. Jan Schaap, de beurtschipper van Capel (Sprang-Capelle) op Zeeland had beloofd navraag te doen. Het bleek dat kapiteins van schepen van de VOC

gestraften weigerden mee te nemen, waarschijnlijk omdat ze inmiddels al hadden ondervonden dat die onderweg voor veel overlast zorgden.

“... niemand hem alsnog wil scheep nemen, onder pretext dat het bootsvolk, omdat hy geschavotteert is, niet met hem wil vaeren ...”

Dus had de schout van Waspik inmiddels ook al een brief geschreven naar het tuchthuis in Utrecht met de vraag wat een verblijf van Frans aldaar zou kosten. Want, zoals gezegd, de nood van het dorp was hoog, enige veiligheid en gemoedsrust mochten wat kosten. Het dorp was bereid ook dit te betalen. Het antwoord kwam vlot. Er was plaats om Frans de Vos op te nemen. Het kostte 36 gulden op jaarbasis, een jaar vooruit te betalen. Welnu, ook nu fiatteerde de hoge vierschaar het voorstel van de schout van Waspik. Gerard Kelderman van de hoge vierschaar bracht Frans de Vos naar het tuchthuis in Utrecht.

Een half jaar later, op 8 April 1743, informeerde de baljuw weer eens bij de schout van Waspik. Zochten zij toch nog ijverig naar een mogelijkheid om Frans de Vos “naar West of Oost” te verschepen?

Het antwoord uit Waspik luidde: Jawel, maar het lukte nog steeds niet. Inmiddels was Frans, samen met nog vier zware jongens, bijna uit het tuchthuis ontsnapt. Toen de ontsnapping mislukt was bleek dit het humeur van Frans niet te verbeteren. Hij dreigde *“... ik moet naar Oost of WestIndien worden gesonden, maar ik sal dan, gelyk ik op de Caap heb gedaan, wel middel weten te vinden om los te geraken, en daar vandaan na huys te komen, als wanneer ... de boeren van Waspik wel mogen beven; en dan sal ik den binnenvader ook doot steecken ...”*

Eindelijk was het dan zover voor Frans de Vos. Er kwam 8 Juli 1743 bericht van de West Indische compagnie in Amsterdam dat er een schip zeilree lag om uit te varen naar de kust van Guinea. Cornelis van Diemen, dienaar van de hoge vierschaar van Zuid-Holland, kreeg opdracht om Frans uit het tuchthuis in Utrecht te halen en met hem naar het schip in Amsterdam te reizen. En sindsdien werd er niets meer van Frans de Vos vernomen. (1).

Schout en schepenen van Waspik kregen kennelijk de smaak te pakken. Want op 2 April 1745 hadden zij aan de hoge vierschaar opnieuw een dergelijk verzoek. Het betrof een zekere Adriaan Swart, collega soldaat en vriendje van Frans de Vos, een boef die al eerder door de hoge vierschaar was verbannen maar die zich niets aantrok van zijn verbanning, en de inwoners van Waspik bleef bedreigen en molesteren. Adriaan zat inmiddels weer in de cel in Dordrecht. Ook hier hadden de dorpelingen goed geld voor over om een en ander te “regelen”. Zij hadden al geïnformeerd bij Richard Karsseboom, de advocaat van de West Indische compagnie in Amsterdam. En jawel hoor, de WIC ging ook dit keer akkoord met hun aanbod. Adriaan Swart mocht mee “als soldaat naar de kust van Guinea”. En wel op het schip “Catharina

galeye” dat binnenkort uit zou varen. De hoge vierschaar fiatteerde het verzoek, het dorp zou de zeereis betalen. Op 12 Juni 1745 was het zover, de hoge vierschaar kreeg bericht dat Adriaan aan boord kon worden gebracht. (2).

Ook de hoge vierschaar van Zuid-Holland nam soms het initiatief, probeerde cliënten “een reisje naar de Oost of West” als ultieme oplossing aan te praten. Zoals in het volgende verhaal. Het gebeurde regelmatig dat Adriaen de Bruijn, de in 1738 geschorste schout van Streefkerk, door het lint ging. Hij was omstreeks 1738 verward geraakt. Hij woonde sindsdien bij zijn halfbroer Cornelis van Linden in Maassluis. Deze was daar herbergier in de Moriaan. Hij had de hoge vierschaar beloofd dat hij zou passen op zijn broer. Maar ja, wat is “passen op”. Regelmatig ontsnapte Adriaan aan de controle van zijn broer en dan bleek hij weer eens een dag terug te zijn in het dorp Streefkerk waar hij de inwoners in zijn verwardheid lastigviel. Hij bedreigde hen met zijn degen of met een mes. (*“Insolentiën en buijtenspoorigheeden ... met een degen of hartsvanger voorzien”*). Dat was begin September 1744 ook weer het geval geweest. Op 7 September 1744 nodigde de baljuw Cornelis van Linden schriftelijk uit voor een gesprek op het stadhuis in Dordrecht. Immers, Cornelis had op 29 Oktober 1738 beloofd als een soort voogd zorg te dragen voor zijn broer. De baljuw verzochtte in deze uitnodigingsbrief de wens: *“... dat hij na een van de Wingewesten vertrock om aldaar zijn fortuijn te pousseren, zodanige middelen zouden beraemen, waerdoor alle droevige onheijlen werden voorgekomen. En wij buijten noodzakelijkheid gestelt werden van violentere hulpmiddelen in ´t werk te stellen ...”* Kennelijk werd van het verblijf in “Verweggistan” gehoopt dat dit ook een geneesmiddel zou zijn voor verwardheid en geestesziekte. (3).

Soms was het wegsturen naar West of Oost in een dergelijk geval zelfs onderdeel van een beslissing van de hoge vierschaar, zoals in het volgende verhaal. De Dordtenaar Michiel Verhegge, wonend buiten de Sint Jorispoort, had het in verwarde toestand te bont gemaakt, en was op 28 Juli 1757 ingesloten in het Leproos- of krankzinnigenhuis van de stad. Totdat er een kans zou zijn om hem naar West- of Oostindië te sturen, had het Gerecht van Dordrecht besloten. Dat was met hem en zijn vrouw Elisabeth Straatmans besproken, en hij had ermee ingestemd. *“... ter tijd en wijle dat´ er occasie soude sijn den selven naar Oost off Westindien te kunnen versenden.”*

Welnu, die kans was er op 30 September 1757. In Hellevoetsluis lag het schip “Jerusalem” gereed om uit te varen naar Oost-Indië voor de VOC afdeling Rotterdam. Michiel zou aanmonsteren als soldaat. Er werd op 2 Oktober in Hellevoetsluis een “maandbrief” opgesteld op naam van zijn

vrouw. Dat hield in dat zij drie maanden gage plus 150 gulden zou ontvangen. En zo gebeurde het.

Deze geschiedenis had een triest vervolg. Op 20 Maart 1761 werd door het Gerecht van Dordrecht vermeld dat Michiel Verhegge inmiddels in de Oost was overleden, en dat zijn vrouw en kinderen het extreem arm hadden. Elizabeth Straatmans zat op dat moment vanwege kruimeldiefstal in een cel op het stadhuis van de stad. In haar cel hing zij zich op 31 Maart op. De vier kinderen, Johanna, Gerrit, Hendrik en Pieter, werden voor verzorging en opvoeding in het arnhuis van de stad geplaatst (4,5).

Op 16 Januari 1754 stond in Dordrecht voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland Thijs Jansz van der Velden, "oud over de achttien jaeren." Hij zwierf, had geen vaste verblijfplaats, evenals zijn moeder die bedelde ("*haer brood langs de deuren hadde lopen zoeken*"). In 1753 verbleef hij in de Kinderdijk, en verdiende daar de kost met boerenwerk en varen. Hij was zojuist uitgescholden door zijn baas. De baas, Adriaen Backer, dacht dat Thijs bezig was met het uitventen van zijn melk. Maar Thijs had samen met een zekere Cornelis Ariensz de Groot zitten kaarten of dobbelen in de kroeg. Even daarna, op 26 December 1753, was Thijs tussen vier en vijf uur in de herberg van Pieter Soldaet aan de Kinderdijk. Daar kreeg hij ruzie met zijn maat Cornelis Ariensz de Groot. Hij verweet hem dat hij tegen zijn baas had geklikt. Cornelis werd kwaad en riep "Dat lieg je". Een getuige, Gijsbert Boere, en de dochter van de herbergier probeerden Cornelis nog te beschermen door tussen de twee ruziemakers te gaan staan maar het hielp niet veel. Thijs trok zijn mes en stak de weerloze Cornelis neer. Cornelis had een wond in de linker zij tot op het longvlies of buikvlies.

Thijs was al méér snel geweest met het trekken van zijn mes. In de herfst van 1753 trouwde Arij de Groot, en Thijs was er te gast op de bruiloft. Waar hij ruzie kreeg met een andere gast die hij daarbij bedreigd had zijn mes.

De hoge vierschaar was er gauw mee klaar. Thijs werd op 8 Februari 1754 gevonnist. Hij werd gezeseld en voor vijfentwintig jaren verbannen. De verbanning hield in dit geval in dat hij werd "*verzonden naar de kust van Guinea, omme aldaer gehouden te werden.*" (6).

Inmiddels was er sinds de zestiende eeuw kennelijk veel veranderd in de rechtspraak. Er werden weinig boeven meer voor diefstal, mishandeling, bedreiging en chantage opgehangen. Dat paste kennelijk niet in het gedachtengoed van de verlichting. Maar het werd duidelijk dat daar een prijskaartje aan hing. Immers, iemand ophangen was een relatief goedkope manier van straffen, waarbij de dreiging voor de slachtoffers definitief voorbij was. Een gevonniste in een tuchthuis kostte blijvend geld. Bovendien was er de kans dat deze zou ontsnappen en wraak zou

nemen. Een alternatief was het wegzenden per schip “naar de Oost of WestIndien” (inclusief de kust van Guinea). Dat betekende dan wel dat de reis moest worden betaald door de opdrachtgever, de hoge vierschaar, dan wel door het dorp of de particulier.

“Aan de kust van Guinee”. Het fort Elmina in Ghana waar gevangen slaven werden bewaakt.

Het kwam in de mode om lastige klanten die burgers bedreigden, molesteerden of chanteerden per schip weg te zenden “naar West of Oost”. De West Indische Compagnie (WIC) had soldaten nodig in Ghana aan de kust van Guinee, om de slaven te bewaken die per schip op transport zouden gaan naar Amerika. Sommigen werden daar dus bewaker of soldaat. Het was een alternatief voor verbanning uit het eigen district. En veel effectiever, want er werd bij “zending naar Oost of West” maar zelden meer iets vernomen van de veroordeelde.

Het iemand “sturen naar West off Oost” hield in de praktijk wel in dat er sprake was van een soort verbanning. In de laatste casus werd het in het vonnis zelfs expliciet zo benoemd. De overlevingstijd van pas aangekomen Nederlanders op Java was in die tijd gemiddeld ruim twee jaar. Bedenk dat kinine als geneesmiddel van malaria nog niet was ontdekt. Malaria was daar de grote boosdoener. Dus praktisch gesproken waren voor het moederland na uitzending de gedragsproblemen voorbij.

Iemand werd “over de schutting gegooid”, zoals het nu heet. Ik lees nergens dat de magistraten zich bezorgd toonden over wat de inlandse

bevolking van Oost of West vervolgens moest meemaken. Aan de kust van Guinea werden deze alcoholverslaafde, verwarde of gedragsgestoorde mensen ingezet als soldaat om de slaven te bewaken in afwachting van hun verscheping naar Amerika. Deze soldaten gedroegen zich, zoals te verwachten, niet humaan. Uit casuïstiek die inmiddels ruim voorhanden is blijkt dat er sprake was van grove willekeur. Geen wonder, als we bovenstaande verhalen lezen.

Bronnen.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224:

1. Inventarisnummer 1, dd. 18 September 1742, fol. 153 verso –154, 14 en 15 December 1742, fol. 167 verso – 168, dd. 8 April 1743, fol. 169 verso – 171. En inventarisnummer 2, dd. 8 Juli 1743, fol. 12.

2. Inventarisnummer 2, dd. 2 April en 12 Juni 1745, fol. 18 – 19 verso.

3. Inventarisnummer 2, dd. 7 September 1744, fol. 15.

B. Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht.

Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9:

4. Inventarisnummer 7, dd. 4 Oktober 1757, fol. 52 – 53 verso, en dd. 20 Maart 1761, fol. 129 verso - 130.

5. Inventarisnummer 168, dd. 31 Maart 1761.

(Bladzijdennummering ontbreekt).

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224:

6. Inventarisnummer 75, dd. 16 Januari en 8 Februari 1754.

(Bladzijdennummering ontbreekt).

C.19. De boze fee

De schout van Raamsdonk klaagde in Mei 1748 per brief bij de hoge vierschaar van Zuid-Holland over een van de inwoners, de smid Hendrik van OnsenOort.

Bij een zekere Adriaen van Seders was een etentje georganiseerd voor de naaste familie en vrienden. Hendrik van OnsenOort zag het gezelschap eten en ging naar binnen, nodigde zichzelf uit om mee te eten. Dat werd door de vrouw van Seders geweigerd. Immers, hij behoorde niet tot de intieme vrienden en familie. De weigering kwam het humeur van de dronken Hendrik niet ten goede. Hij nam een brood van tafel en gooide dat op de grond, en vervolgens trok hij het tafellaken samen met het daarop staande servies van tafel zodat er veel brak.

“... met borden, broot, en schoteltjes, met boter, ... waervan er veele gebroken zijn. (Nadat) de stucken opgeraept en borden weer opgeset sijnde, heeft hij (het) andermael bestaan die af te gooien ... (daarna) is hy in de schuer gelopen, en daer de spaij (spade) gevonden hebbende

... en doen op de deuren en vengsters gestoten en veel geweld gemaakt. Tegens vier a vyf uren (was hij) weer gekomen, als wanneer hy weer opnieuw begon.”

Hij beschadigde bovendien deuren en vensters met een gevonden spa. Later ontkende hij alles, zei dermate dronken geweest te zijn dat hij niet wist wat hij deed. De smid was bang voor de gevolgen. *“... dat hy seer bevreesd is, temeer omdat hij voorlede jaer mede is geweest by het oproer, en een bittere rapist (plunderaar) was geweest ...”*

De smid was niet uitgenodigd en hij was jaloers. Het deed me denken aan het sprookje Doornroosje, waarin de boze fee niet op het doopfeest was uitgenodigd. Met de nodige gevolgen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 2, dd. 25 Mei 1748, fol. 31 en verso.

C.20. Het bijtje

Het gebeurde op 9 Juli 1751 ´s middags om half twee, ergens in Meerdervoort * bij Zwijndrecht.

Er stonden twee huisjes aanééengebouwd, met een dunne wand tussen de beide woninkjes. In één ervan woonde Cornelis van Maasdam samen met zijn vrouw Lena. Ze hadden ruzie. Lena klaagde dat Cornelis “zijn best niet deed met werken.”

In het andere huisje waren op dat moment aanwezig de bewoonster van het huisje, Jannitje Jans, 53 jaar oud, en enkele bezoeksters. Dat waren Lena van Weena, de vrouw van Aart Wouterse Stam, 49 jaar oud, en Marij Koene Schrijnders, de vrouw van Zeger Heijblom, 50 jaar oud. Kuiniertje Stam, het kind van Lena, 13 jaar oud, speelde buiten.

Misschien hadden ze gemeenschappelijk gegeten of dronken koffie. Tussen de middag hadden zij buurvrouw Lena nog even gesproken. Lena kwam vragen hoe laat het was, want ze moest haar man tegen twee uur wekken.

Plotseling hoorden ze bij de ruzie van de burenen een “O mijn”, gevolgd door een bons alsof de buurvrouw viel. Daarna was het stil in het buurhuis. Het was opvallend stil. Daarop zagen ze Cornelis naar buiten lopen en de deur achter zich dichttrekken.

Zoals goede burenen dan doen was het eerst een bespreekgeval. Men was ongerust. Na enige tijd gingen ze bij Lena kijken.

“... in t zelve huysje zyn gegaan om te zien, wat ´er te doen was ...”

Lena lag bij de deur op de grond, voorover gevallen. Ze had een bebloed gezicht en een wond aan de linker zijde van het hoofd. Naast haar lag

“een stomp bijtje”. De buurvrouw plus haar bezoek hebben Lena een soort eerste hulp gegeven.

Ze hebben haar “opgeligt en op een stoel geset ... om haar (wast mogelijk) eenig soulaas toe te brengen, hebbende haar ... gewassen met azijn, edog zonder eenig ´t minste succes, als zijnde deselve ontrent een quartier uurs daarna gestorven, zonder eenig woordt gesproken, ofte eenig teeken van bezeff of leven getoont te hebben, dan alleenlyk dat zy haar armen eenigsints opgetrokken, en een snak of twee gegeve heeft.”

Inmiddels was buurman Cornelis van Maasdam niet teruggekomen. Hij kwam ook de volgende dagen niet terug. Zodat moest worden aangenomen dat Cornelis was gevlucht.

Dat hij “om de begaene moordt aan zyn vrome huijsvrouw, zyn woonplaats verlaten heeft en weggevlugt is, gelijk ook het algemene gerugt onder Meerdervoort en daar ontrent is.”

Op 1 November 1751 werd het getuigenis van de buurvrouw plus haar bezoeksters voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht genoteerd.

Dit waren eenvoudige arme mensen met een goed “sociaal netwerk”. Ze hadden geprobeerd een soort EHBO te geven. Een ontroerend verhaal.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 101, dd. 1 November 1751, fol. 93 verso – 95 verso.

* Meerdervoort was een zelfstandig dorp met eigen schout en schepenen. Het lag bij het landgoed Meerdervoort, ten zuiden van waar nu de tunnel Dordrecht – Zwijndrecht ligt. Pas later werd het een deel van Zwijndrecht.

C.21. Een zielige smoes

Martinus de Pui was opgevoed in het weeshuis van Dordrecht, en was er op een dag weggelopen. Inmiddels was hij getrouwd met de dochter van Van der Spijk, en het gezinnetje (pa, moe en één kind) woonde in 1761 in de stad, en werd van de diaconie onderhouden. Maar Martinus bedelde met zielige teksten. Een briefje waarop stond dat de bedelaar “een behoeftig gezin” had, waar de huisvrouw “in barensnood was”, dan weer dat zijn vrouw “een sware verlossinge” gehad had. Terwijl zijn vrouw probleemloos was bevallen Dat raakte bekend. Het bedelen mocht niet. Broeder diaken onderhield de echtelieden hierover. Ze beloofden beterschap, maar Martinus ging achter zijn rug om gewoon door. Martinus werd betrapt.

“... dog verre van dit na te komen, broederen diakenen bij 't scheiden der vergadering hem met 't zelve werk hadden bezig gevonden.”

Martinus de Pui zou volgens vonnis van 27 Januari 1761 twee weken op water en brood de cel in moeten. Maar, werd er bij aangetekend, *“als de hoofdofficier (Mattheus Rees) meend, dat (hij) uit hoofde van strenge koude niet in staat zoude zyn, deze straffe zoo lange te ondergaan, denselven zoo veel eerder uit zijne detentie te ontslaan als zijn Ed., zal oordeelen te behooren.”*

Dat er inmiddels in de strenge winter rekening werd gehouden met het feit dat de cellen op het stadhuis niet verwarmd waren, was ongetwijfeld een gevolg van “voortschrijdend inzicht.”

Een en ander heeft Martinus niet op andere gedachten gebracht, want op 3 Maart 1761 werd bekend dat Martinus de Pui was gevlucht, *“heeft sig met de vlugt gesalveerd”*. Immers, hij had als steuntrekker aan de diaconie moeten melden dat hij een baan zocht. Hij had dienst genomen op een schip van de VOC in Middelburg, zonder daar een “maandbrief” te laten opstellen op naam van zijn vrouw en kind. Welnu, aan het Gerecht van Middelburg werd per brief gevraagd om Martinus te arresteren.

Martinus de Pui had een moeilijke jeugd gehad, dat was zeker waar. Dus het Gerecht van Dordrecht zal wel enige rekening hebben gehouden met verzachtende omstandigheden. Maar in de stad was bedelen verboden, en bovendien was zijn vrouw probleemloos bevallen. Bedelen met rotsmoezen, dat ging echt niet.

Als schepelingen bij de VOC tekenden voor een baan als schepeling lieten zij een “maandbrief” opstellen op naam van hun vrouw en kinderen, zodat die een voorschot zouden krijgen, en in geval dat de zeeman zou overlijden een bedrag als een soort pensioen kregen uitgekeerd. Welnu, Martinus de Pui deed zich kennen als een asociaal pot vreten, want hij stak het geld in de vorm van een voorschot in eigen zak. Meestal was dit met het doel om er zelf ongestoord van te kunnen zuipen.

Het was de beschrijving van een man die “leefde in wenselijkheden”. Zijn erewoord? Het had hem niets te zeggen. Onbetrouwbaar, zouden we zeggen. Zelfs zijn eigen gezin liet hij stikken.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 7, dd. 27 Januari 1761, fol. 124 – 125, en dd. 3 Maart 1761, fol. 127v – 128.

C.22. Hoe bestraf je kinderen?

(1) Op zaterdag 24 Maart 1787 hadden vier opgeschoten jongelui ongein uitgehaald aan de Krommedijk in Dubbeldam. Het waren Jurrie Jurgens, ongeveer 13 jaar, Jan Tits, 12 à 13 jaar, Gerrit Vrijdag, 14 à 15 jaar, en Willem Hiele, 15 jaar oud. Ze hadden er in het weiland met pistooltjes op mussen geschoten, maar ook op andere hoenderen die daar in het weiland liepen zoals kippen en eenden, *“en aan een derselve (een zwaan?) verscheiden baldadigheeden hebben gedaan”*.

Ze werden opgepakt en op het raadhuis van de stad in een kamer opgesloten. Maar ja, wat moest je er mee, vroegen baljuw en schepenen van de hoge vierschaar van Zuid-Holland zich af. Ze waren nog te jong om een strafzaak tegen hen te beginnen. Maar je kon hen toch ook niet zonder corrigerende straf vrijlaten. Dus werden ze diezelfde dag nog binnenskamers gezeseld en daarna vrijgelaten.

“... uit hoofde van de jonge jaren (van de jongens), (de hoge vierschaar) zig niet in staat bevond om eene crimineele actie tegens deselve te institueeren ... (maar) aan de andere zijden, dat deselve ... niet ten eenenmaal zonder eenige correctie konden worden gedemitteerd.” (Ze werden) *“met roeden ... gekastijd ...”*

Het voorval had plaats in een weiland aan de Krommedijk. Het is goed mogelijk dat dit plaats vond op het gedeelte van de Krommedijk dat nu in het land van Valk in Dordrecht ligt. Want “Dubbeldam” begon destijds al direct buiten de Spuipepoort en Vriesepoort.

(2) Op maandag 12 April 1790 stond vanwege diefstal van een kralenketting voor de hoge vierschaar Arij Bakker, een kind van naar eigen zeggen elf jaar oud. Hij gaf “wenselijke antwoorden”, zoals dat nu wordt genoemd. Maar hij was bovendien tijdens het ondervragen dermate brutaal dat de schepenen hem drie dagen in de cel op water en brood hebben gezet.

“... ter oorzake van zyne brutale houding en grof liegen van den regter ... drie agtereen volgende dagen in de gevankennisse met water en brood te doen spyzigen ...”

Te jong voor een strafzaak. Ja, wat te doen met kinderen. Opvallend is in dit verslag dat er niet werd gerept over overleg met de ouders en van wat de ouders er van vonden.

Voorals pubers zorgden ook toen al voor onzekerheid bij de magistraten. We weten nu dat grensverleggend en impulsief gedrag een kenmerk is van die leeftijd. “Te klein voor het tafellaken, en te groot voor het servet”, heette dat later.

Bron.

1. Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 2, dd. 26 Maart 1787, fol. 107 – 107 verso.
2. Idem, inventarisnummer 3, dd. 12 April 1790, fol. 20 verso.

C.23. Dakloos

Het gebeurde in 1790. Klaas van der Wiel, 53 jaar oud, geboren onder Niemantsvriend (het westelijk deel van Sliedrecht), was vanwege drankverslaving al twee jaar gescheiden. Hij had in H I Ambacht gewoond, en zijn ex woonde daar nog. Hij had geen werk meer en was dakloos. De laatste drie weken vond hij zelfs nergens een slaappleats in bijvoorbeeld een schuur, en was gedwongen geweest om op het eiland van Dordrecht in de open lucht te moeten slapen.

Hij had zijn kleding verkocht om drank te kunnen kopen. Inmiddels moest hij ook bedelen om aan voedsel te kunnen komen. Maar bedelen was verboden. Vanwege dat bedelen was hij opgepakt, en hij stond op 23 Augustus 1790 voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht.

“... thans buiten werk en zonder vaste woonplaats ... zig laatst en gedurende ruim drie weken zelfs ´s nachts in de open lugt heeft opgehouden ...(en had) om een stuivertje kwanswys om zig te laten scheren, gevraagd ...(en) de klederen van zyn lijff meestal ... om den drank heeft verkogt ... en dat alles zyn gevolgen van zyne dronkenschap.”

Hij was duidelijk aan lager wal geraakt. Als hij niet zou zijn opgepakt dan zou hij ondersteuning van de diaconie hebben moeten vragen.

Het vonnis luidde: Vanwege bedelen vijf dagen celstraf op water en brood.

Een grote dorst hebben en dakloos zijn? Het is van alle tijden. De combinatie zorgt ook tegenwoordig voor veel ellende. Vrijwilligers van het Leger des Heils en het Diakonaal Aandachtcentrum zijn vaak getuigen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 3, dd. 23 Augustus 1790, fol. 25 verso en 26.

D. Religie

De kerk van Cillaarshoek.

D.1. Biecht was heilig

Op 23 Juli 1440 stond voor het Gerecht van Dordrecht poorter Aeryaen Kock. Hem werd heiligschennis ten laste gelegd. Hij had, om een grap uit te halen, zonder dat hij dit besepte, het heilig sacrament van de biecht bespot.

“Om dat hy ... in spodt ende in scheeren der Sacramenten der heyligher kercken ... gheseten heeft ... om biecht te spreken als (christen)luden sculdich zyn te doen haren priester in godts stadt ...”

Het kwam zo. Op een dag zat hij in de kerk van het minderbroederklooster in Dordrecht. Kennelijk zag hij er uit als een geestelijke, want er kwam een man naar hem toe die vroeg of hij mocht biechten. Toen hij het hele verhaal had aangehoord vertelde hij pas dat hij geen geestelijke was, en dat hij dus ook niet het recht had om de biecht af te nemen en absolutie te geven.

“... daer hy dien man ghehoert ende geantwoert heeft tot also langhe tydt als hem ghelieffde te seggen “Staet op ende gaet tot eenen die des bisschops macht heeft, Ic en mach u nyet absolveren ...”

Het Gerecht vond dit alle perken te buiten gaan, en vonniste hem tot het leveren van honderdduizend stenen voor de stadsmuur.

Er werd zwaar getild aan heiligschennis. En voor dit religieuze delict vonniste het Gerecht van Dordrecht. Er was immers nog geen scheiding van kerk en staat.

De biecht in dienst van waarheidvinding? Ja, dat was in later tijd in het Calvinistische Holland wel een overweging.

Driehonderd jaar later, op 12 Juni 1788, zouden er in Dordrecht twee gevangenen worden geëxecuteerd. Het waren Pieter Joannes Lieben en Hendrikus Wigers. Ze waren beiden rooms katholiek van geloof. Zodat de baljuw van de hoge vierschaar van Zuid-Holland aan de schepenen vroeg of zij er mee akkoord gingen dat hij pastoor Schiefbaan zou vragen om geestelijke bijstand te verlenen en de biecht af te nemen. De schepenen gingen akkoord, op voorwaarde dat als pastoor Schiefbaan, indien hij bij de biecht over nog méér misdrijven werd geïnformeerd, dit wel aan hen wilde melden. Maar de pastoor gaf als antwoord, dat hij dit niet mocht doen, dat was biechtgeheim. Maar in dat geval zou de boef het advies krijgen om dit misdrijf alsnog voor de hoge vierschaar te bekennen. Pas daarna kon hij iemand absolutie geven. Na de biecht meldde de pastoor dat dit hier niet het geval was. *“Ook door den pastoor was betuigt geen andere fouten te hebben ontdekt.”*

Het was kennelijk voor de schepenen van de hoge vierschaar in 1788 een vreemde gedachte dat een geestelijke een ambtsgeheim had. Kennelijk werkten predikanten loyaal mee en meldden het in die tijd als hen iets ter ore kwam tijdens het verlenen van geestelijke bijstand.

Bron.

1. Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer akteboek 6, dd. 23 Juli 1440, akte 180. (Geen bladzijdennummering).

2. Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 3, dd. 11 en 13 Juni 1788, fol. 1.

D.2. Een heilig lampje

Het was in de middeleeuwen omstreeks 1445 kennelijk gewoonte om 's avonds lampjes aan te steken voor de heiligenbeelden die in Dordrecht buiten aan de straat in de stad stonden. De beelden konden in nissen aan de voorkant van de huizen staan, of, zoals ik begrijp, in kleine hokjes aan de straat zoals dat nu langs landwegen in het zuiden nog voorkomt. Op 28 April 1445 stond genoteerd:

“Dat alle die gheene die overall bynnen der stede an die hoechstraten ende in die afterstraten des avonts licht setten off houden voer enige beelden van onser vrouwen off van andere heyligen in kassen besloten of an huysen gesett, dat sij dat licht des avonts guets tyts then X uren weder wachten ende wech doen ...”

Het werd dus verboden om het licht na tien uur 's avonds nog te laten branden. De reden werd er niet bij vermeld. Mogelijk om te voorkómen dat vandalen hiermee brand zouden kunnen stichten.

Het deed mij denken aan de inmiddels ingeburgerde moderne gewoonte van nabestaanden en vrienden om op plaatsen langs wegen waar een dodelijk verkeersongeval heeft plaatsgevonden behalve bloemen ook een klein kastje neer te zetten met een waxinelichtje. Het betreft dan niet een lampje voor een heiligenbeeld, maar “een geseclariseerd heilig lampje”. Het plaatsen van een lampje dat mensen troost is kennelijk niet persé religieus, en de handeling is al eeuwenoud.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer akteboek 6, dd. 28 April 1445, acte 608, fol. 36.

D.3. Jammer als je luthers was

Het Gerecht van Dordrecht moest in de zeventiende eeuw de benoeming van door de leden van de gilden gekozen dekens (bestuurders) fiatteren. Schout en schepenen hadden in het jaar 1666 de verkiezing van Lucas Herels, cipier en kleermaker, poorter van de stad, als deken * van het

kleermakersgilde gefiatteerd. Maar pas enige tijd ná de benoeming was hen onlangs gebleken dat hij “van de lutherse religie” was. Dus werd hij door het stadsbestuur op 20 Januari 1667 als deken ontslagen en in zijn plaats werd als deken van het gilde benoemd Pieter Pietersz, eveneens een meester kleermaker en burger van Dordrecht, omdat hij bovendien de rechte leer toegedaan. Hij was van de (calvinistische) “nederduitsch gereformeerde kerk” (1).

In 1705 werd het verbod voor heel de Zeven Provinciën door het Hof van Holland nog eens aangescherpt. Mensen die niet behoorden tot de gereformeerde religie mochten nooit tot deken van hun gilde worden gekozen. Het kwam voor dat andersdenkenden dit wel probeerden.

“... sig niet ontsien ... omme sig in gilts regeringe ... tragten in te wikkelen, en daar het pouvoir (de macht) van regering te krijgen ...”

Er werd aan gerefereerd dat het was verboden in placaten van de Zeven Provinciën (2).

In de Zeven Provinciën was er wel vrijheid van geloof, maar men diende in de zeventiende eeuw calvinist van geloof te zijn om gekozen te kunnen worden in een leidinggevende functie. Mensen met een ander geloof werden “geduld”. Ook het “protestant” zijn was niet voldoende om een volledig geaccepteerd burger te zijn. Het doet ons vreemd aan dat zelfs protestanten van de lutherse religie kennelijk niet voldeden om in aanmerking te komen voor een leidinggevende functie.

Edoch, er was “voortschrijdend inzicht”. Op 17 Februari 1762 informeerde het bestuur van het Sint Jans of Kleermakersgilde of er een lid van het gilde die Luthers was tot deken kon worden verkozen. En kijk, dat mocht nu, in 1762. Er moest voortaan wel minstens één deken van het gilde kunnen lezen en schrijven, merkte de schout op. (3).

Bron.

1. Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, boek inventarisnummer 1 (nieuwe nummering), dd. 20 Januari 1667, fol. 36 verso.

2. Idem, inventarisnummer 5, dd. 22 December 1705, fol. 23 en verso.

3. Idem, inventarisnummer 7, dd. 17 Februari 1762, fol. 153v – 154, en dd. 22 Juni 1762, fol. 166v – 167.

* De deken = Bestuurslid of manager van een gilde. Een groot gilde had overigens vaak meerdere dekens.

D.4. “Den toorn van Godt almachtich”

Op 10 Februari 1672 stond een puber voor het Gerecht van Dordrecht. Bartel Pietersz, dertien jaar oud, zoon van Pieter Aertsz, wolbleker van beroep, en Jenneken Bartels, had op 19 Januari een dienstmeisje van

zijn ouders mishandeld. Het betrof Elisabeth Michielsdochter. Het begon op de wolblekerij van Lambert Cambij zaliger. Kennelijk waren Bartel en Elisabeth daar aan het werk, samen met Dirck Cambij. Bartel voerde Elisabeth dronken, waarna hij haar meenam naar huis. Hij kleedde haar uit, en overgoot daarna in het bijzijn van Dirk Cambij en zijn moeder het ontklede meisje meermalen met koud water (dat was niet leuk bedoeld, het was immers Januari). *“... over haer bloot lichaem ende schamelheijt (,) haere rocken opt hooft geleyt wesende ...”*

Daarna knipte hij haar het hoofdhaar af, en gooide het haar in het gezicht van Dirck Cambij. Zijn moeder, Jenneken Bartels, had hem de schaar gegeven met de boodschap dat hij dat rustig kon doen omdat het toch maar een dronken hoer was. *“Bruijt het aff, het schaat de droncken hoer niet ...”*

Hoewel het puberaal gedrag was, waren schout en schepenen unaniem van mening dat dit echt niet door de beugel kon. Het gedrag werd omschreven als schandalig. Men was bang dat de toorn van God de stad zou treffen als het gedrag niet zou worden bestraft.

“... seer schandaleeus ... ende in achtinge genomen wesende Dat den Toorn van Godt almachtich meer ende meer soude werden ontsteecken indien soodanige groote vuylicheijt niet en wierde gecorrigeert ...”

Vanwege zijn leeftijd kreeg zijn vader de opdracht om hem te geselen in tegenwoordigheid van de plaatsvervanger van de schout.

Voor het gedrag van moeder Jenneken Bartels had men ook geen goed woord over. Ze had haar moederlijke plicht vergeten toen zij het gedrag van haar zoon zelfs aanmoedigde.

“... haere stichtelycke ende eerbare plichten vergetende ... dat in plaetse van ... haeren soon die vuylicheijt aff te raden ende haer moederlijcke autoriteijt daer jegens met alle vigeur in te spannen / hem selffs de schaar gegeven heeft ...”

Ze kreeg een forse boete, moest honderd gulden betalen, waarvan tweederde was bestemd voor de schout, en éénderde voor de diaconie.

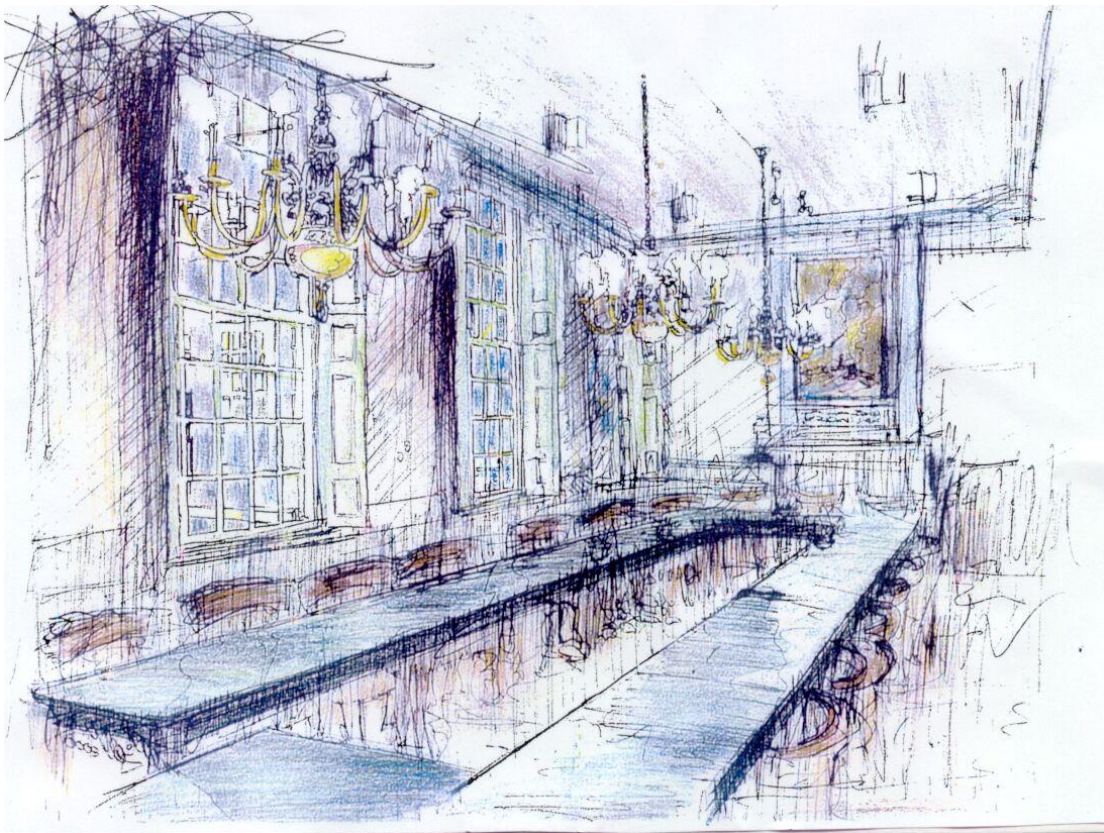
Mogelijk hadden Dirk Cambij en Elisabeth een relatie, en was Bartel jaloers. Maar dit werd niet expliciet vermeld. De aanleiding is dus niet bekend. Het was mooi dat het (machteloze) dienstmeisje officieel in bescherming werd genomen. Het trof me dat het puberaal gedrag van Bartel niet werd goedgepraat. Want meestal werd iets dergelijks afgedaan met het te benoemen als “jeugdige dartelheid”, en een boete. Wellicht was de (calvinistische) overheid bang voor represailles van een hogere macht. Er werd immers gerefereerd aan *“den Toorn van Godt almachtich”*. Deze overweging kwam ik verder nergens in vonnissen tegen. Mogelijk is er een relatie met wat er later in dat jaar gebeurde. Het jaar 1672 werd “het rampjaar”. De Fransen veroverden in Juni 1672 vier van de zeven provinciën. De Franse koning Lodewijk de veertiende was

vanaf juli in Utrecht, en het Franse leger stond daarna voor de waterlinie. Mogelijk bestond er in Februari al de dreiging van een invasie, en ervoer men dat als straf op een te grote tolerantie in zeden in de Zeven Provinciën?

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 1, dd. 10 Februari 1672, fol. 114 – 115.

D.5. Diaconie met kastekort

Oude diaconiezaal in het Hof te Dordrecht.

De bedeling van arme mensen door de diaconie werd betaald uit de collecteopbrengsten. Welnu, door de economische crisis omstreeks 1711 lukte het niet meer om de eindjes aan elkaar te knopen. De diaconie was verarmd.

“Nademaal de diaconie soo ten agteren is geraekt, door den dieren tijd en meenigte der armen ...indien niet eerlang soo door de mildadigheijt der gemeijnte aende eene kant, als door behoorlyke middelen van reductie aen d’ andere seijde kragtelyk word ondersteunt en geholpen,

deser niet langer in staat soude sijn van de arme menschen nae behoren te kunnen onderhouden ...”

Het Gerecht van Dordrecht stelde op 5 Maart 1711 dan ook voor de financiën weer gezond te maken. De kerkgangers zouden de volgende zondag vanaf de preekstoel aangespoord worden voortaan het dubbele bedrag in de collectezak te doen. “... *met aenmerckinge van de hoogdringende nood der armen, haare liefdegaven sal verdubbelen ...”*

Ook zouden de door de diaconie ondersteunde mensen worden gecontroleerd op misbruik. “*de welcke de aelmoessen onweerdelijk ... misbruijken, afgelast of ten minsten vermindert moge werden ...”*

Ook was al in 1709 de maatregel van het stadsbestuur van kracht geworden dat mensen die van elders naar Dordrecht verhuisden “*een acte van substiteren en onderhouden*” moesten overleggen, een document van de kerkenraad of het stadsbestuur van de plaats waar men vandaan kwam, waarin verklaard werd dat de vorige woonplaats garant zou staan voor ondersteuning als het hier met het gezin financieel verkeerd zou gaan. Zodat indien het nieuwe gezin financieel moest worden ondersteund, dit nog door de vorige woonplaats kon gebeuren. Had men dat document niet, dan moest men binnen 24 uur de stad verlaten. Dit overkwam op 10 Mei 1710 ene Floortie van Kemster, en op 14 April 1711 Frans Schroef en zijn vrouw, en de zusters Kaetje en Geertruij Pieters.

De financiën van de bedeling moesten weer gezond worden gemaakt door verhoging van de inkomsten en door te beknebben op de uitgaven. Misbruik werd afgestraft, en nieuwe behoeftigen uit de stad geweerd. Het komt mij zo bekend voor. In onze moderne tijd eveneens een bekend geluid?

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 5, dd. 16 November 1709, fol. 48 en verso. dd. 10 Mei 1710, fol. 49 verso. dd. 5 Maart en 14 April 1711, fol. 58 –59.

D.6. Verboden armenzorg

Op zondag 29 Januari 1720 werden de armmeesters (diakenen) van de kerk in Ouderkerk op de IJssel door de schout van het dorp, Samuel Guldenmont, in het rechthuis ontboden. Armmeesters Dirk Dirkse en Cornelis Hendrikse Opschoor kregen een reprimande.

Wat was er gebeurd?

Een arme pachter, Cornelis Klaesse van Leeuwen, zou de volgende dag uit zijn pachtboerderij worden gezet waarna zijn inboedel bij opbod zou worden verkocht. Kennelijk kwam de pachter de avond daarvoor bij de

diaken klagen dat zijn gezin honger leed. Dirk Dirkse had op maandagavond 23 Januari aan de pachter een briefje gegeven waarop hij op kosten van de diaconie een brood kon halen bij de bakker, met de volgende tekst:

“Last en ordre gegeven aan Cornelis Klaesse van Leeuwen om te halen een bolle brood ... by de weduwe van Cent Ariens.”

Welnu, schout Samuel Guldenmont had dat briefje in zijn handen, en speelde de wrekende gerechtigheid. Want, “de heilig geest armmeesters” wisten toch zeker wel dat er altijd eerst diende te worden overlegd met schout en schepenen vóórdát een armmeester over mocht gaan tot bedeling van armen? En in dit geval zou het zeker niet door de schout zijn toegestaan want nu kon de pachter die dinsdag 24 Januari niet worden uitgezet.

De aanleiding tot uitzetting en openbare verkoop was dat de pachter een belasting (*“het gemeene lands recht”*) niet kon betalen. Met het geld dat de inboedel zou opbrengen had een deel van de belasting kunnen worden betaald. Dirk Dirkse had welbewust verhinderd dat zou kunnen worden overgegaan tot openbare verkoop van de inboedel. Dit verhaal werd later op 12 Mei 1719 mede ondertekend door het voltallige college van heemraden (schepenen) Cornelis Geer, Pieter Streevlandt en Cornelis Ruijghoof, Jan Jacobse Brand en Jacob Cornelisse Bak. Dit door schout en heemraden ondertekend document was bedoeld om de hoge vierschaar van Zuid-Holland te informeren.

Later, voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht, vroeg de baljuw aan twee heemraden van het dorp of zij dit verhaal konden bevestigen. Dat waren Jan Jacobse Brand en Jacob Cornelisse Bak, die er bij aanwezig waren geweest toen de schout de armmeesters de mantel uitveegde. De schout had Dirk Dirkse geconfronteerd met zijn eigen eed waarin hij ooit had beloofd altijd eerst overleg te plegen met schout en heemraden. Bovendien betrof het hier “een vreemde” die hier zonder acte van indemniteit woonde.

Dirk Dirkse zat niet stil. Hij vond twee inwoners van Ouderkerk op de IJssel bereid een aanvullende verklaring af te leggen voor de hoge vierschaar. Op 26 Februari 1720 verklaarden Pieter van der Voort, 37 jaar, en Johannis Cornelisse Donker, 34 jaar oud, dat de pachter Cornelis Klaesse van Leeuwen en zijn vrouw Grietje ongeveer zes jaar tevoren in Ouderkerk op de IJssel waren komen wonen. Ze hadden inmiddels twee kinderen, van vier en anderhalf jaar oud. Dus echte “vreemdelingen” waren zij inmiddels niet meer.

Een oude regel was dat van mensen die volstrekt niets bezaten (en die dus honger hadden) de inboedel niet mocht worden verkocht. Immers, het zou niets opleveren. Kennelijk was dit hier een punt van overweging geweest. Een daad van barmhartigheid. Maar de schout misbruikte deze

uitzondering op de regel op onbarmharige wijze. Zo was het nooit bedoeld geweest.

Een diaconale armenzorg waarbij de schout een vetorecht heeft? Het komt ons bizar voor. Maar tot na 1815 was de armenzorg door de besturen van dorpen en steden gedelegeerd, uitbesteed, aan de diaconieën van de plaatselijke hervormde kerken. Dus armenzorg was een gedelegeerde taak van de overheid, en de magistraten stelden de spelregels op. Een van de spelregels was dat er vanwege krappe geldmiddelen van de diaconieën niet kon worden gegeven aan vreemdelingen. “Vreemdelingen” waren alle inkomende mensen die geen acte van indemniteit hadden overlegd. Een acte van indemniteit was een verklaring van goed gedrag, opgesteld door de diaconie of schout en schepenen van de plaats van herkomst.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 97, dd. 19 en 26 februari 1720, fol. 143 – 145 verso en 146 verso.

D.7. Het laatste gebed

Met een ter dood veroordeelde werd, meestal door de predikant die de gevangene eerder in zijn cel had bezocht, een “laatste gebed” gebeden. Meestal had het voorafgaand aan de executie in de cel plaats, maar soms op verzoek ook op het schavot.

“... ook in de gevankenis te bezoeken. Alsmede om het gebed.”

Meestal was het bezoeken van gevangenen en het begeleiden naar de executie de taak van de jongste predikant. Een oude keur stelde dit verplicht. Maar ja, die jongste predikant kon ziek zijn. Het was kennelijk voorgekomen dat de predikant er met dit smoesje onderuit wilde komen. Op 30 December 1752 werd door het Gerecht van de stad het volgende besluit van het ministerium (college van predikanten van de stad) van 27 November 1752 bekrachtigd. Indien de jongste predikant ziek was, moest de op één na jongste het laatste gebed doen, en zo voort. Mocht de ziek gemelde dominee geen verklaring van een arts kunnen overleggen dat hij ziek was, dan was hij verplicht om veertig gulden boete te storten in de kas van de diaconie- armen. Alleen dominee Tetterode behoefde in geen geval boete te betalen.

Het maakt de indruk dat de predikanten er tegenop zagen om het laatste gebed met een ter dood veroordeelde te doen. Begrijpelijk.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 6, dd. 30 December 1752, fol. 211 - 212.

D.8. Diaconie en “het Gat”

De buurtschap “het Gat” behoorde bij het (kleine) dorpje Cillaarshoek, gelegen even ten zuiden van Maasdam. De bewoners van het Gat waren gewoon in Maasdam naar de kerk te gaan hoewel zij tot de parochie van Cillaarshoek behoorden.

Het gebeurde in 1775. Het echtpaar Hendrik Koppe en Jannigje Schippers, wonende “op ‘t Gat” waren inmiddels overleden. Arij Koppe, het tienjarig weeskind, geboren in het Gat, “... leefde in de *allerkommerlikste omstandigheden en armoede, soo dat hij ouderloos, radeloos en reddeloos eerlang van gebrek zal moeten vergaan ...*”

Het was duidelijk dat het weeskind ergens in een gezin diende te worden ondergebracht op kosten van de diaconie. Maar op wiens kosten? De diaconie, armenzorg, van het kerkje van Cillaarshoek ging er van uit dat de diaconie van de kerk van Maasdam het weeskind financieel zou helpen omdat zijn ouders daar immers hadden “gekerkt”. Maar de diakenen van Maasdam hielpen hem niet omdat de ouders inwoners van Cillaarshoek waren geweest zodat dit officieel op het bord lag van de kerk van Cillaarshoek. De schout en schepenen van Cillaarshoek vroegen aan de hoge vierschaar van het land van Strijen om bemiddeling. Dat gebeurde. De baljuw riep alle partijen voor overleg op 25 November 1775 bijeen.

Het kerkje van Cillaarshoek bleek nog een kapitaal bedrag van 6.000 gulden te hebben waarvan de diaconie best wat zou kunnen doen. Zo werd weeskind Arij Koppe tenslotte dan toch uitbesteed in een verzorgend gezin. Willem de Geus, de oom van het weeskind werd aangesteld als curator.

Het gebeurde wel meer dat door een meningsverschil tussen diaconieën over het werkgebied waarvoor zij verantwoordelijk waren de arme mensen tussen de wal en het schip belandden. Zo was er in de achttiende eeuw lange tijd een meningsverschil tussen de diaconieën van H I Ambacht en Zwijndrecht over wie de armen wonend aan de Zinkweg op de grens van beide dorpen moest bedienen. “...*zeer ten detrimente van de armen aan de Zinkweg.*”

Is dit alleen maar een probleem van vroeger tijd? Ik vrees het ergste als ik zie waartoe nu reeds de “overheveling” van zorg van het rijk naar de gemeenten heeft geleid.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland:
Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184.

1. Inventarisnummer 16, dd. 25 November 1775, fol. 29 verso en 30.
2. Inventarisnummer 17 (verzameling losse ongenummerde documenten), document dd. 24 Oktober 1775.

E. Seks en huwelijk

E.1. Partnermishandeling

Partnermishandeling is van alle tijden.

Op 11 April 1445 stond voor het Gerecht van Dordrecht Jan Alegondts soen. Hij had ondanks het meermalen beloven van beterschap kennelijk langdurig dermate grof met zijn vrouw geleeft dat het tot een rechtszaak kwam. Het vonnis was dat hij vijftwintig duizend stenen moest leveren voor de stadsmuur.

“Omdat hy onstandelicke* ende onredelicke** met synen getrouweden wive geleeft heeft boven geloefft ende wilkoer *** die hy voer schepenen geloefft heeft ...”

Men was in de middeleeuwen wel gewend aan meer “geaccepteerd” geweld dan nu. Maar er werd zwaar getild aan wat men ooit had beloofd. In de trouwbelofte stond ook destijds al dat men elkaar zou helpen en liefhebben. Welnu, dat was bij herhaalde mishandeling binnen het huwelijk niet het geval.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer aktenboek 6, dd. 11 April 1445, fol. 41 verso.

* Onstandelick = bruto behandelen

** Onredelick = onverstandig

*** Boven gelooft ende wilkoer = hij had ooit (voor de schepenen) plechtig beloofd (dat hij zijn vrouw liefdevol zou behandelen).

E.2. Bigamie in de middeleeuwen, en hoe dan verder?

Bigamie (ongeoorloofd nog een keer trouwen terwijl je al getrouwd bent) is van alle tijden. In de middeleeuwen was de kans groter dat het huwelijksbedrog niet uitkwam vanwege de in verhouding tot nu slechte mogelijkheden voor informatieuitwisseling en communicatie tussen magistraten van verschillende plaatsen en partijen. Want voor een Dordtenaar was destijds Delft verder weg dan nu Rome.

Op 2 Februari 1441 stond voor het Gerecht van Dordrecht poorter Aert Janssoen. Hij bleek ooit in Haarlem een vrouw te hebben getrouwd die hij later in de steek liet. Daarna kwam hij naar Dordrecht en had hier inmiddels officieel voor de kerk een andere vrouw getrouwd.

“Omdat hy binnen der stede van Hairlem een wiiff getruwet heeft ende heeft die laten sitten / ende is binnen Dordrecht gecomen ende heeft dairenboven een ander wiiff getruwet voir die kerck ...”

Op een dag kwam het bedrog toch uit. Hij moest een uur op de kaak staan, en twee roeden muur aan stenen leveren. Dat was een zware straf. Schout en schepenen vonden hem duidelijk geen fijne jongen.

Op 24 Juli 1453 stond voor het Gerecht van Dordrecht poorter Cleys Janssoen. Hij had eerst hier in de stad een vrouw in het geheim beloofd dat hij haar trouw zou blijven. Een soort verloving met seksueel verkeer, dus. Op een dag bleek hij, tot ontzetting van deze eerste vrouw, officieel te trouwen met een andere vrouw. Een poos daarna liet hij de tweede vrouw in de steek en ging weer terug naar zijn eerste liefde. Ja, zei die vrouw, nu beweer je wel weer voor de tweede keer dat je mij trouw zult blijven, maar ik wil dat je daar een eed op doet. Hij bezwoer haar dat hij haar trouw zou blijven.

“... dat hy een wiiff voer heymelic getrouwet heeft. Ende daer na een ander wiiff openbaerlic getrouwet heeft. Ende heeft dese weder laten sitten ende bijden voerster wedergecomen ende geslapen ende haer then heylighen gezworen dat hy haer geloeffte houden sall ...”

Kennelijk kwam ook dit huwelijksbedrog uit. Schout en schepenen veroordeelden hem tot het gedurende een uur staan op de kaak, waarna hij gedurende vijf jaar uit de stad zou zijn verbannen.

Op 31 Januari 1455 stond voor het Gerecht van Dordrecht Dirck Wesselssoen die Nojer. Hij trouwde ooit in Arnhem een vrouw en kreeg er kinderen bij. Later liet hij haar in de steek. Hij kwam naar Dordrecht, en hier kreeg hij kennis aan een andere vrouw met wie hij eveneens trouwde. Hij had daarmee het sacrament van het huwelijk onteerd. Overigens was hij ook in ander opzicht een onbetrouwbare man.

“Omdat hy een ghetrouwet ende wittafftich wijff ende kinderen heeft sitten laten binnen der stede van Arnhem, ende hier boven binnen deser stede gecomen is ende heeft dair nach een ander wijff getrouwet in contraria ende versmadenisse der heiliger kercken rechte. Ende heeft dairtoe mitten selven anderen wive lelike ende ontaemlike geleefft ende oic andere oneerlike saken bedreven dair hij mede berufft is.”

Goed, ook daar waren schout en schepenen niet blij mee. Hij moest gedurende drie uren aan de kaak staan, waarna hij voorgoed uit Dordrecht zou zijn verbannen.

En dit waren slechts die gevallen van bigamie die ontdekt werden. Het moet vaak zijn voorgevallen. Bigamie gebeurde ongetwijfeld vaak omdat de man verliefd werd op een andere vrouw. Maar het motief kan ook vaak hebzucht zijn geweest. Immers, door het huwelijk kreeg de man de onbeperkte beschikking over de bezittingen van de vrouw.

“Aan de kaak gesteld worden” kan romantisch lijken, zie de ons bekende advertentie voor de pijptabak van Douwe Egberts’ “Van Rossems troost”. Maar het was een zware straf want alle burgers, ook de kinderen, mocht eieren, vuilnis en rot fruit naar je hoofd gooien, of bijvoorbeeld stront in je gezicht smeren. Het was ongetwijfeld een feestje voor de opgroeiende jeugd. Geen wonder dat deze straf bij vonnis in uren werd toegemeten.

Maar de vrouw die was bedrogen had daarna grote moeite met het vinden van een goede echtgenoot. Ze stond er meestal alleen voor. Twee eeuwen later, op 31 Maart 1636, stond in Dordrecht voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland als eiser in een civiel proces Grietgen Dircx van Ysselmondt, wonende in Heinenoord. Ze was bedrogen door Jan Jansz Bos. Hij trouwde met haar, terwijl later bleek dat hij al getrouwd was. Zijn eerste vrouw woonde in Ooltgensplaat.

“... den welcken haer ... grootelijcx verleijt ende bedrogen heeft, haer wijs maeckende dat hij ongetrouwt was, daer hij nochtans inderdaet een getroude vrouwe in de Plaet hadde.”

Hij had het een en ander van haar bezittingen meegenomen, en was met de noorderzon vertrokken. Pas daarna had zij het bedrog ontdekt.

Inmiddels was Jan Jansz Bos tot viermaal toe opgeroepen om op een zitting van de hoge vierschaar te verschijnen om zijn verhaal te doen, maar hij was niet komen opdagen.

Welnu, Grietgen verzocht niet alleen een scheiding, maar ook om toestemming om een ander huwelijk aan te mogen gaan.

“... dat sij tot een ander huwelijck mag treden.”

Dat vonden baljuw en schepenen een redelijk verzoek, en zij vonnisten conform.

Natuurlijk waren er romantische zielen die een tevoren gesloten huwelijk verzwegen omdat zij verliefd waren op de nieuwe partner. Maar voor

meer zakelijk ingestelde figuren was de winst dat men zich van het bezit van de nieuwe “echtgenote” kon meester maken. Kennelijk was dit laatste hier het geval geweest.

Bron.

1. Regionaal Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer 6 (klepboek) akte 366, dd. 2 Februari 1441, fol. 80 verso, dd. 24 Juli 1453, en fol. 94 verso, dd. 31 Januari 1455.

2. Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 139, dd. 31 Maart 1636, fol. 229 verso.

E.3. Verliefd en wraak

Op 9 augustus 1460 stond voor het Gerecht van Dordrecht Jacop Dircxz van Daellem.

Hij was verliefd op Jannekiin, de dochter van meester Jans de barbier. Hij kon er slecht van slapen, zodat hij ´s nachts vaak uren lang nabij het huis van zijn geliefde bleef staan. Op een nacht was de kat van meester Jans per ongeluk buiten gesloten. Het beest miauwde. Meester Jans sliep. Maar Jannekiin hoorde de poes, deed de deur open en liet poes binnen. Op dát moment zag Jacop zijn kans schoon, drong snel ongevraagd langs het meisje door de deur naar binnen en nam haar in zijn armen.

“... so datt op een tiit meisters Jans catt / buten der doer gesloten was / ende omdat sij geschall voir die doer maecte / So is jannekin meister Jans dochter ... tot der doeren gegaen / om die catt in te laten / dair terstont Jacop Dircxz ... int huys gedrongen is / ende nam Jannekiin ... in sijn armen ...”

Jannekiin schrok en liep in paniek in haar nachtgoed de deur uit, de straat op. Daar kwam gelukkig op dat moment haar neef langs die haar zag staan huilen. Hij vroeg waarom ze daar zo bevende en huilende stond, en sommeerde op haar verzoek Jacop om weg te gaan. Jacop wilde eerst niet weggaan, maar zag toch wel in dat het risico groot was dat meester Jans wakker zou worden, en meester Jans verstond geen scherts. Jacop pakte zijn huik * en hoed en vertrok.

Het is duidelijk dat de verliefdheid van Jacop aan het meisje niet bekend was, want het was voor Jannekiin een onaangename verrassing. Kort daarna was Jannekiin de was aan het doen bij de “watersteen”, de waterstap. Kennelijk was het een waterstap in een overdekte ruimte, want Jacop kwam achter haar binnen, zodat Jannekiin niet weg kon en moest luisteren naar wat hij had te zeggen. Hij verklaarde haar zijn liefde, en bood een ring plus een goudstuk aan als een soort verlovingscadeau, als zij hem in huis zou laten en als hij met haar zou

mogen vrijen. Maar Jannekiin sloeg dit aanbod af met “vraag eerst aan mijn vader om mijn hand.”

“Ic en wil u nu niet inlaten mer begeert gij my tot dyer eeren / so spreekt morgen mit mij vader.”

Dat viel niet goed bij Jacop, hij voelde zich afgewezen. En zoals dat soms voorkomt sloeg zijn verliefdheid om in woede en hij dreigde dat hij overal zou vertellen dat hij al viermaal seks met haar had gehad, en dat ze het prima had gevonden.

“Ic sel seggen / dat ic u drie off vier reysen gemint ende tot minen will gehad heb off gij sult my inlaten.”

Ze bleef weigeren, en Jacop maakte daarop zijn dreigement waar.

“Ende is also ten lessten van dair gegaen. Ende heeft dair en boven / ... hair haren vrienden ende magen tot scanden geseyt ende verzyert / dat hy hair ... binnen eenre nacht gemint ende sine wille van hair gehad heeft. Ende so hij hiermede dat maechdekiin ... onberufft van yemant wesende / tot groten zwaren gerufft standen en de oneeren gebracht heeft.”

Dus Jacop bezorgde haar onverdiend een slechte naam.

Het vonnis was dat Jacop twee roeden stadsmuur moest leveren of 108 goudstukken moest betalen. Hij zou als poorter nooit meer een “gezworen dienst” in de stad mogen doen, dus een ambt bekleden zoals schepen of nachtwaker. Bovendien moest hij in de heilig hout processie meelopen in linnen klederen gehuld en met een brandende waskaars van een pond in zijn handen, waarna hij na afloop van de processie de rest van de kaars moest offeren in de kerk.

Jacop had kennelijk een groot ego, hij had er moeite mee om “nee” te moeten horen. Mogelijk had hij Jannekiin kunnen trouwen als hij haar vader om haar hand had gevraagd. Maar zijn gekwetste trots was kennelijk groter dan zijn verliefdheid. Een verhaal van alle tijden.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer klepboek 6, fol. 130 en 130 verso, dd. 9 augustus 1460.

* Huik = een soort trui met capuchon in één, zoiets als wat tegenwoordig veel jongeren wéér dragen en nu een “hoody” wordt genoemd.

E.4. Trouwbelofte

Op 3 Februari 1631 stond Cornelis Mathysz uit Gijbeland voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht. Hij zou zijn trouwbelofte hebben gebroken.

Hij was verloofd met Adriaenken Adriaens, de dochter van Cornelis Herberts Mol uit Giessen-Oudekerk. Welnu, er volgde bij een

voorgenomen huwelijk altijd drie aankondigingen van het aanstaande huwelijk op drie achtereenvolgende zondagen in de kerkdienst. Dit heette “de kerkelijke geboden”. Het aanstaande huwelijk was al tweemaal in de kerk aangekondigd. Het moest nog éénmaal gebeuren. En juist op dát moment wilde Cornelis niet meer, hij maakte de verloving uit. Zijn schoonvader nam dat niet en spande als eiser een proces aan tegen Cornelis Mathysz en diens vader en voogd Mathys Cornelisz. Want zoon Cornelis was nog minderjarig.

In het gesprek op de “extra ordinarius rechtdach”, dat de baljuw van de hoge vierschaar had met vader en zoon, bleek dat het een storm in een glas water betrof. De jongen wilde best trouwen, maar één en ander was hem als jonge bruidegom wat teveel geworden. De baljuw sprak zoon Cornelis vaderlijk streng toe. Vader en zoon kregen de opdracht om op te schieten “met het afkondigen van het derde gebod”.

In vroeger tijd was een huwelijk vooral een statusverhogend gebeuren. Statusverhogend, niet alleen voor het te trouwen stel, maar vooral voor de wederzijdse families. Een huwelijk was een zakelijke overeenkomst tussen twee families. Indien men bemiddeld was, werd er zelfs een nauwkeurige opsomming gemaakt en geregistreerd van alle in het huwelijk mee te brengen materiële bezittingen van beide partners, bij acte vastgelegd bij de notaris vóórdát men trouwde.

In het licht van deze zakelijke visie op het huwelijk is de woede van de schoonvader begrijpelijk. Hij dreigde af te gaan in de ogen van de dorpsgenoten van Giessen-Oudekerk.

Veel verloofde stellen wordt het ook in onze tijd rond het aanstaande huwelijk even iets te veel. Vaak als gevolg van de hele rompslomp en het goedbedoeld zeuren van ouders en schoonouders over eeuwige liefde en zo. Er zijn zelfs mooie films over dit thema gemaakt.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 137, dd. 3 en 4 Februari 1631, fol. 11 verso en 12.

E.5. Bezwaar tegen het huwelijk?

Janneken Michielsdochter en Huijbert Dircke, jonge inwoners van Raamsdonk, wilden in 1631 trouwen. Zij vroegen bij de predikant van het dorp om “de kerkelijke geboden”, dus om volgens de wet het voorgenomen huwelijk gedurende drie opééenvolgende zondagen vanaf de kansel aan te kondigen. Maar de predikant vertelde hen dat het huwelijk niet door kon gaan omdat ene Huijbrecht Commersz, eveneens een inwoner van het dorp, bij hem bezwaren had ingebracht tegen het

voorgenomen huwelijk. Maar dominee weigerde om hen te informeren over de door Huijbrecht Commersz genoemde redenen.

Oud huisje in Raamsdonk.

Welnu, dat nam Janneken niet. Gelukkig had zij geld om een proces te kunnen bekostigen. Ze klaagde voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland Huijbrecht Commersz aan. Want zij wilde graag horen wat dan wel de bezwaren van Huijbrecht waren tegen haar huwelijk.

“Omme te weten de redenen waeromme den gedaegde heeft verhindert dat (zij) bij den Predicant van Raemsdoncq met Huijbert Dircke soude werden aengeteijckent omme haer kerckelycke geboden tot solemnificatie van haer houwelijck gegeven te werden.”

De aangeklaagde Huijbrecht Commersz werd op de zitting van 19 Mei 1631 door de hoge vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht opgeroepen om zijn verhaal te doen, maar hij kwam niet opdagen, en dat zelfs zonder bericht van verhindering. Dus werd Janneken in het gelijk gesteld. De vierschaar zal hebben begrepen dat het “bezwaar” van Huijbrecht Commersz alleen jaloezie en roddel betrof, want er werd afgesproken dat er natuurlijk eerst een gesprek van de baljuw met de predikant en met de huwelijkskandidaat Huijbert Dircke nodig was, maar dat daarná zo spoedig mogelijk het huwelijk zou plaatsvinden.

Het was in de zeventiende eeuw wel fijn als je voldoende geld had om iemand een proces aan te doen. Wie minder gefortuneerd was zou in het bovenstaande geval een probleem hebben gehad.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 137, dd. 19 Mei 1631, fol. 57 verso.

E.6. Trek de ezel aan zijn staart

Het proces diende in 1635 voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht. Willemken Adriaens Geus, een vrouwelijke inwoner van Waspik in de Langstraat, deed notaris Adriaen Jansz de Ruijter uit Cappel (nu Sprang-Capelle) een proces aan wegens een verbroken trouwbelofte.

Ze waren verloofd, Adriaen had haar een verlovingsring gegeven, en zij hadden ook seksueel contact gehad. Inmiddels lag er een gezonde zuigeling in de wieg, en de hoge vierschaar vermeldde dat er overvloedig bewijzen waren dat het kind van de notaris was. Ze zouden gaan trouwen, en er waren al twee van de drie kerkelijke geboden tijdens de zondagse kerkdiensten afgekondigd.* Maar vóóordat ook de derde afkondiging zou plaatsvinden kreeg de notaris kennelijk last van zenuwen, en verbrak de verloving.

Willemken stelde dat zij hoopte dat Adriaen alsnog akkoord zou gaan met het voorgenomen huwelijk, maar indien niet, dan zou hij het kind van haar cadeau krijgen en moeten onderhouden, en ze eiste een forse betaling voor de ontmaagding (“defloratie”), van de kraamkosten, en een stevig bedrag ter compensatie van haar eerverlies.

Inmiddels zou zij, als de hoge vierschaar daarmee akkoord ging, de predikanten van Capelle (nu Sprang-Capelle) en Waspik opdracht geven om gewoon door te gaan met de derde huwelijksafkondiging.

Welnu, een maand later verklaarde de opgeroepen bruidegom kleintjes dat hij met het huwelijk verder wilde, en dat de derde afkondiging zou plaatshebben. Op 29 Oktober verklaarde de hoge vierschaar de zaak “niet ontvankelijk” (Het proces werd gestopt). Dat dit toen pas gebeurde was ongetwijfeld in opdracht van Willemken.

Pas op 11 Februari 1636 werd er definitief gevonnist. Beiden betaalden 65 gulden proceskosten, en de predikanten van Cappel en Wasbeecq (Waspik) kregen opdracht om door te gaan met het afkondigen van de kerkelijke geboden.

Ook in onze tijd krijgen veel verloofden last van zenuwen, meestal samenhangend met domme maar goedbedoelde vragen van de wederzijdse familie over eeuwige liefde en dergelijke. Waarop het

voorgenomen huwelijk dan nogal eens wordt afgeblazen. Willemken was een bijzondere vrouw. Ze begreep dat je een ezel het beste aan zijn staart kon trekken als hij niet verder durfde lopen. De truc werkte. Hoe het bruid en bruidegom verder is vergaan vermeldt de geschiedenis niet. Bedenk dat er in die tijd nog geen doop- en trouwboeken werden bijgehouden.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 139, dd. 17 September 1635, fol.138 – 139, dd. 22 Oktober 1635, fol.158 verso, en 29 Oktober 1635, fol.162 verso, dd. 3 en 17 December 1635, fol. 185 verso en 189 verso, dd. 13 en 21 Januari 1636, fol. 196 en 209, en dd. 11 Februari 1636, fol. 215.

* Bij een voorgenomen huwelijk diende dat op drie achtereenvolgende zondagen tijdens de protestantse kerkdienst te worden afgekondigd, zodat door anderen daartegen bezwaren konden worden ingebracht.

E.7. Eerwraak?

Op 8 Maart 1663 kwam ene Jacob Cornelisz Groenevelt uit H I Ambacht te paard onverwacht en onuitgenodigd aan bij de boerderij van de familie Bergheijck onder Strijen. Hij werd binnen genodigd. Hij trok een wapen en verwondde vader en moeder plus hun zoon dermate ernstig dat zij enkele dagen later alle drie zijn overleden.

“... welke wonden soo important achtbaar en swaer sijn geweest dat de ... personen vandien selve sijn comen te overlijden.”

Het betrof boer Meeuwis Leendertsz Bergheijck, zijn vrouw Geertie Aryensdochter, en hun zoon Leendert Meeuwisz. De oorzaak was dat dochter Lijsbeth Meeuwisz Bergheijck volgens eigen zeggen zwanger was van Jacob Cornelisz Groenevelt. Deze ontkende de vader te zijn. Dit leidde tot een escalerende ruzie (2).

Jacob, 32 jaar oud, was de oudste zoon van Cornelis Corstiaenz Groenevelt, de schout van H I Ambacht *. Lijsbeth Bergheijck was dienstmeisje geweest in H I Ambacht in het gezin van de schout. Kennelijk werkte zij daar op dat moment niet meer. Ze was immers hoogzwanger.

De drie slachtoffers waren de dag na het incident, op 9 Maart 1663, nog in leven. Zij werden die dag bezocht door baljuw en schepenen van de hoge vierschaar van het land van Strijen, en als getuigen gehoord. De procureur maakte een verslag van de verklaringen. De verwondingen van de slachtoffers waren zo zwaar dat zij als getuigen thuis bezocht moesten worden. (3).

Volgens de getuigenverklaringen van de slachtoffers en buren was het volgende voorgevallen.

Het gezin Bergheijck woonde “aen het buijtenste eijnde” van Strijen.

Welnu, Jacob kwam op 8 Maart 1663 om drie uur in de middag te paard onverwacht in de buurtschap aan, en vroeg aan een paar buren de weg naar de hofstee. Bij de familie aangekomen werd hij binnen genodigd, en zij kregen een gesprek over de zwangere Lijsbeth, die er kennelijk zelf niet bij was. Zij had verklaard dat Jacob de vader was, maar Jacob ontkende dit. Vader Meeuwis was volgens eigen zeggen niet kwaad geworden (*“sonder eenige offensie of andere woorden”*). Meeuwis zei dat Jacob er geen goed aan had gedaan om het te ontkennen. Immers, Jacob had de dag tevoren Lijsbeth nog geld aangeboden, hij wilde het afkopen. Kennelijk had Lijsbeth het geld geweigerd.

“Jacob, jij hebt daer niet vroom aen gedaen dat ghij een eerlijck manskint soo soudt onderdrucken. ... Jacob ontkent ghij dit, ghij hebt haer gisteren avont noch gelt gepresenteert om dat hem soude ontschuldigen, ende nu komt ghij hier selver oock noch.”

Jacob antwoordde: *“Seght jij dat ick de vader vant kint ben?”*

Waarop Meeuwis antwoordde: *“Jae ick seght.”*

Jacob, weer: *“Ghij lieght daer aen.”*

Waarop Jacob van zijn stoel was opgesprongen, zijn wapen had getrokken, en als een dolleman in had gestoken op de drie aanwezigen zonder dat die zich konden verweren.

“... ende op (het gezin) met groote furie aenvallen deselve soodanigh heefft ... gewont als voor de ogen van den getuigen blijcken magh .. sonder dat sy ... yets konden doen ...” (2).

De buren hoorden een groot geschreeuw. Een van de buren, Grietie Claes, de vrouw van Hendrick Willems, gaf het dienstmeisje Neeltie Mattheeuws opdracht om te gaan kijken. Welnu, Neeltie liep het erf van de familie Bergheijck op. Juist op dat moment kwam Jacob Groenevelt daar erg opgewonden en met een wapen in de hand naar buiten. Maar hij zei tegen Neeltie: *“Ick moet ophouwe, ick moet jouw niet hebben”, ende soo voorts Zyn geweer opsteekende ende sijn cleet knoopende ...” reed hij te paard weer weg over de Waelewegh*. (3).

De slachtoffers overleden kort na elkaar, en op 11 Maart, 17 Maart en 21 Maart werd van de één na de ander het lijk onderzocht. Isack Bebbers medicine doctor en zes chirurgijns ondertekenden later, op 6 Juni 1663, een gemeenschappelijke verklaring.(2). Op 11 Maart werden de wonden van de boerin, Geertie Aryensdr, beoordeeld en beschreven. Ze had een diepe wond in de linker hand *“... waardoor soo slaghader als aderen doordwars sijn van den anderen gescheiden gelyck oock de pesen van de pinck en rinckdrager ...”* Dus een zeer diepe wond, waardoor zowel pezen, slagader als aderen waren doorgesneden. Ze had zich duidelijk

met haar hand willen beschermen tegen een slag met het wapen.(3). Op 17 Maart werd er sectie gedaan op het lijk van de boer, Meeuwis Leendertse Bergheijck. Hij had een diepe steekwond opgelopen tussen de zevende en achtste rib. Er was van onder af gestoken in de borstholte, in de long en door het hartvlies. Inmiddels was dat etterig ontstoken geraakt.(3). Op 21 Maart werd er sectie gedaan op het lijk van zoon Leendert. Hij was van opzij aan de linker zijde gestoken tussen schouderblad en sleutelbeen, naar beneden diep in de borstholte en de long. De long was inmiddels etterig ontstoken geraakt (*“versweringhe van de longhen”*).(3).

Inmiddels was Jacob Cornelisz Groenevelt voor de rechtzitting op 3 April 1663 opgeroepen om voor de hoge vierschaar van het land van Strijen zijn daden te verantwoorden. Hij kwam niet opdagen op 3 en 17 April, 29 Mei en 26 Juni 1663. Hij was op de vlucht, zodat op 26 Juni 1663 de eis van baljuw luidde dat, mocht hij worden gevonden, hij *“met den swaerde doort scheijden van sijn hooft vant lichaem gestrafft ...”* zou worden. Zijn bezit werd verbeurd verklaard. (1).

Welnu, er werd naar hem gezocht. Maar de dader bleek onvindbaar, zodat er bijna twee jaar later, op 17 Februari 1665, definitief werd gevonnist. Hij werd bij verstek voorgoed verbannen uit Noord- en Zuid-Holland, met confiscatie van al zijn goederen. (1). Zijn vader, de schout, heeft er naderhand, ongetwijfeld via “relaties”, voor gezorgd dat het in 1663 genoteerde vonnis van onthoofding in 1665 werd omgezet in levenslange verbanning. Zodat hem geen executie meer boven het hoofd zou hangen in geval van aanhouding, mocht hij ooit gepakt worden bij terugkomst in het district.

De gebeurtenis moet een diepe indruk hebben gemaakt op de inwoners van Strijen. Immers, óp of kort ná 11 Maart, 17 Maart en 21 Maart 1663 moet elke keer één van de drie overledenen zijn begraven.

Was hier sprake van eerwraak?

Mogelijk had Cornelis Groenevelt, als vader en schout van H I Ambacht, zijn zoon stevig toegesproken in de zin van dat hij als schout geen schandaal kon gebruiken, en dat Jacob er dus goed aan zou doen als hij het hele geval kon afkopen.

Had Jacob met een mes gestoken? In de verslagen van de hoge vierschaar werd van “een mes” gesproken. Maar een mes als wapen klopt niet met de toegebrachte wonden. De wond van de boerin was duidelijk toegebracht door een slag met een zwaarder wapen, bijvoorbeeld met een “kortelasse”, een kort zwaard, het wapen dat de dienders van een schout gebruikten.

In 1668 overleed schout Cornelis Groenevelt. Hij zal er de laatste vijf jaar van zijn leven op zijn aangekeken. Er werd bij zijn erfenisverdeling aangetekend dat het zinloos was om zoon Jacob te laten erven omdat

zijn aandeel immers onmiddellijk zou worden geconfisqueerd door de hoge vierschaar van het land van Strijen.
Dus de drievoudige moord is een ramp geweest voor twee families.

Bron.

1. Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer boek 1, dd. 3 April, 17 April, 29 Mei en 26 Juni 1663, en 17 Februari 1665.

2. Idem, boek 12 (visitatieboek), dd. 9 Maart 1663.
(Bladzijdennummering ontbreekt).

3. Idem, inventarisnummer 7 (een bundel ongenummerde losse documenten). Vijf verklaringen, resp. dd. 9 Maart 1663 (verklaring van de baljuw en schepenen dat de wonden dermate ernstig waren dat de slachtoffers thuis verhoord moesten worden), dd. 10 Maart 1663 (getuigenverklaringen van de buren), dd. 11 Maart 1663 (beschrijving van de wonden van de boerin), dd. 17 Maart 1663 (beschrijving van de bij sectie gevonden letsels van de boer) en dd. 21 Maart 1663 (beschrijving van de bij sectie gevonden letsels van zoon Leendert).

* Jacob Cornelisz Groenevelt, gedoopt in H I Ambacht op 20 Mei 1630, was de oudste zoon van schout Cornelis Corstiaensz Groenevelt en Maryken Jacobsdr Besemer.

E.8. Jammer

Lauweris Lauwerenz Corff, een jongeman, inwoner van Dordrecht, viskoper van beroep, wilde in het jaar 1669 trouwen met Jannetta van der Graeff, zijn aangetrouwde tante, weduwe van zijn overleden oom, de broer (Cornelis Damisz Corff) van zijn vader. Maar het mocht niet. Het Gerecht van Dordrecht verwees naar de Politieke Ordonnantie uit het jaar 1580, plus *“de Publicatien haer Ed Grootmogentheden, der heeren Staten van Hollandt en Westvrieslandt ...”* van 11 Mei 1664.

De secretaris van het Gerecht moest het namens schout en schepenen na 31 Juli 1669 Lauweris gaan aanzeggen. Want de relatie was in strijd met de goede zeden. Er moest dan ook geen hoop gegeven worden dat het ooit tot een huwelijk kon komen, en dus zou het goed zijn als Lauweris niet meer bij Jannetta op bezoek zou gaan. Pas dan zou immers alle genegenheid wel vanzelf verdwijnen.

“... sulcx deselve Jannetta van der Graeff sijnnen behout moeije, niet en waere gepermitteert ... als strijdig jegens de oirbaerheijt ... (zodat hij) geen hope conde hebben, dat ... tot het huwelyk soude cunnen werden geaccordeert ... Ende mitsdien hem oock wachten moste van alle ommeganck ... Ten eijnde alsoo alle voncken ende source van genegenheyt mochten werden geextirpeert.”

Het doet ons vreemd aan dat een relatie met een aangetrouwd familielid die weduwe of weduwnaar werd was verboden. Immers, er bestond in zo'n geval geen bloedverwantschap. De politieke ordonnantie was een wet die nog door koning Philips de tweede in April 1580 was ingevoerd. Waarschijnlijk was ooit het doel geweest om "erfenisjagerij" te voorkómen. Kennelijk bleef die wet ook in de Zeven Provinciën gehandhaafd na afscheiding van Spanje.* In 1664 werd die wet door de magistraten van Holland zelfs "aangescherpt" zoals dat heette. Dat wilde zeggen dat er geen uitzonderingen op konden worden gemaakt.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 1 (nieuwe nummering), dd. 31 Juli 1669, fol. 60 – 60 verso.

* De "Politycque Ordonnantie", een wet van 1 April 1580, is via internet in te zien.

E.9. Kwaadwillige verlating

Op 18 November 1682 stond als eisende partij voor het Gerecht van Dordrecht Anneken Jacobs, wonend in Gorinchem, gehuwd met Henderick Maes, "gewesen corperael onder de compagnie van den heere grave Johan van Hooren."

Henderick had Anneken een half jaar tevoren (kwaadwillig) verlaten. Hij was met de noorderzon vertrokken, ze wist niet waar hij was. Ze was niet van hem gescheiden. Maar hoe zou dat ook hebben gekund, als Anneken niet eens wist waar hij was? Johan Priesser, een luitenant van de compagnie van luitenantkolonel Knoppert, verklaarde dat Henderick ook was gedeserteerd.

Welnu, in 1682 was recent overleden ene Maijken Adriaens. Anneken erfde van haar tweehonderd drie en negentig gulden, een aanzienlijk bedrag in die tijd. Maar de executeurs van het testament van Maijken Adriaens, de heren Adriaen Mijnaert en Ysaack Canin, weigerden het bedrag aan Anneken uit te betalen omdat dit volgens voorschrift aan de echtgenoot diende te gebeuren. Anneken stelde dat dit bedrag haar toekwam, en niet aan die lapswans van een vent, die bovendien was gedeserteerd. Dus beriep Anneken zich op een overmachtsituatie. Want waar moest zij samen met haar jonge kind anders van leven?

Het Gerecht van Dordrecht steunde haar eis. Het geld werd aan haar uitbetaald.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 2,

dd. 18 November 1682, fol. 141 – 142.

E.10. Een assertieve zwangere

Op 12 Januari 1683 stond als eiser voor het Gerecht van Dordrecht Jan Joosten Lipsius, “burger wonend buiten Dordrecht onder de jurisdictie van de Merwede.” *

Jan was een getrouwd man. Van zomer 1682 tot 1 November (allerheiligen), had in zijn huis gewoond Angenietgen Dirck. Waarschijnlijk was zij daar dienstmeisje geweest. Zij had Jan nu gemeld dat zij zwanger van hem was. Maar Jan ontkende dat, dat was immers niet mogelijk. Daarop was Angenietgen kwaad geworden, zij dreigde hem het kind te zijner tijd toe te zenden of bij hem op de stoep te leggen. Zij zou hem het leven zuur maken met alles wat ze kon bedenken, beloofde ze. Ze zou zorgen voor “... *alle overlast en insolentie die sy eenighsints bedenckende ...*”

Jan had begrepen dat hij nooit zou kunnen bewijzen dat het kind niet van hem was. Maar ja, wat moest hij als getrouwd man nu doen, “staende ter goeder naem en faem bekend”?

Een meisje dat al jong begreep dat er soms snel wat viel te verdienen?

Of een hypocriete Jan? De afloop van dit verhaal werd niet vermeld.

Jammer. Wie ook de vader was, wat zou er van het kind later terecht zijn gekomen?

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 2, dd. 12 Januari 1683, fol. 155 – 156.

* “Buiten Dordrecht onder de jurisdictie van de Merwede” was het gebied van de vroegere “baronie van de Merwede”. Het begon buiten de Sint Jorispoort en liep door tot aan Craayestein, zeg maar tot en met de wijk De Staart. Reeweg Oost vormde de grens met Dubbeldam. Men kon poorter van de stad zijn en toch buiten wonen, dat heette “uitwonend poorter”.

E.11. Moderne liefde in de gouden eeuw

In 1694 liet Claes Jansz Rouwijn, wonend aan de Stougjesdijk * bij Oud Beijerland in de Hoeksewaard, bij notaris Hagoort in Dordrecht per acte het volgende verhaal vastleggen. Getuigen hierbij waren Arien Jansz Konijnendijk, inwoner van Heinenoord, en Cornelis Jacobsz de Raat, mede wonend aan de Stougjesdijk.

Tot aan 1680 woonden als burens aan de Stougjesdijk twee gezinnen: Claes Jansz Rouwijn, getrouwd met Maeijken Ariens Verschoor (van der Schoor), en Gerrit Ariensz Rietvelt, getrouwd met Jannigje Ariens.

Op een dag waren Gerrit Rietvelt en zijn buurvrouw Maeijken Ariens Verschoor onverwacht met de noorderzon vertrokken, met achterlating van hun partners en kinderen. Pas na twaalf jaar, in 1692, kwamen de getuigen, toen zij eens in Woerden op bezoek waren, bij toeval op straat Maeijken tegen. Die vertelde hen dat zij daar al die tijd met Gerrit Ariensz Rietvelt als man en vrouw “in onegt” had geleefd, en dat er uit de relatie ook enkele kinderen waren geboren.

Het was een harde tijd. Mensen sprongen ook niet altijd delicaat om met andermans gevoelens. Mogelijk waren Gerrit Rietvelt en Maeijken Verschoor analfabeet zodat ze niet in staat waren om hun ex-partners per anonieme brief te laten weten wat er was gebeurd. Kennelijk had Claes Jansz Rouwijn al die jaren niet geweten waar zijn vrouw was gebleven. Hij liet het verhaal vastleggen, waarna het verslag bij de hoge vierschaar van Zuid-Holland op 11 Juni 1694 werd geaccordeerd. Het zal wel nodig zijn geweest als bewijsmateriaal om te kunnen komen tot een echtscheiding.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 93, fol. 26v – 27, dd. 11 Juni 1694.

* De Stougjesdijk was een langgerekt gehucht tussen Mijnsheerenland van Moerkerken en Oud-Beijerland. Het viel evenals Mijnsheerenland onder de jurisdictie van de hoge vierschaar van Zuid-Holland.

E.12. Een opportunist

In 1712 had een rechtszaak plaats in Dordrecht voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland over het vaderschap van een kind.

In april 1712 bleek dienstbode Christina Demans zwanger te zijn. Ze was onder meer dienstbode bij de heer Arend Roeland de Carpentier, heer van Rijsoord. Naar zij aan haar zus Anna vertelde was zij zwanger van Sebastiaen Broelingh, de schout van Zwijndrecht.

Het was als volgt gebeurd.

Schout Broelingh was na het plotseling overlijden van de schout van Rijsoord omstreeks 1711 ook waarnemend schout van Rijsoord. Destijds werd door schout en schepenen van het dorp Rijsoord “rechthuis” gehouden in de herberg van Margriet Abrahams en haar echtgenoot Jan Ariense Cool in Rijsoord, later genoemd “Het Wapen van Rijsoord”. Christina hielp daar in 1711 kennelijk tijdelijk bedienen. In juni 1711 vroeg Margriet haar om schout Broelingh te bedienen. Toen Christina “de rechtkamer” binnenkwam waar de schout zat deed Margriet onverwacht de deur achter haar op slot. Schout Broelingh ontkleedde en verkrachtte Christina en ze moest de nacht bij hem doorbrengen. De

herbergierster, Margriet, zei later dat ze er goed voor zou worden betaald. Evenzo verraste de schout op een kwaai dag Christina in het kookhuis, waar hij de liefde met haar bedreef op een voorraadkist, en een derde maal zocht hij haar op in een kamer waar ze zat te naaien en verkrachtte haar daar. De waard, Jan Ariense Cool, bevestigde het verhaal van Christina, hij had zelf tweemaal gezien dat de schout de liefde met haar bedreef.

Het had dus een zwangerschap tot gevolg. Haar oudere ongehuwde zus, Anna Demans, 39 jaar oud, zocht de schout op 22 april 1712 op om hem dit mee te delen. Ze nodigde hem uit voor een overleg met Christina, ten huize van zus Christina die op dat moment woonde in de Kromme Elleboog in Dordrecht. De volgende morgen, zaterdag 23 april 1712, had dat gesprek plaats. De schout ontkende niet dat hij de vader van het kind was, maar hij beloofde haar en het kind riant te onderhouden op een adres in een andere plaats, bijvoorbeeld Rotterdam of Den Haag, mits zij aan de vroedvrouw onder ede zou verklaren dat hij niet de vader van het kind was. Dat moest toch te doen zijn, vond de schout, het kind een andere man als vader in de schoenen schuiven. Broelingh stelde voor om te verklaren dat de heer de Carpentier, de ambachtsheer van Rijsoord, de vader van het kind was. Toen werd Christina verdrietig. De Carpentier was een aardige man, dat kón en wilde zij de ambachtsheer van Rijsoord niet aandoen. De schout vond dit argument een flut- reden, en gaf haar twee dagen bedenktijd. Ze kon haar antwoord wel meegeven aan een schipper.

Broelingh vroeg daarna of zus Anna van het hele verhaal op de hoogte was. Jawel, Christina had alles met haar zus doorgesproken. Dus, hernam Christina, als uw naam niet genoemd mag worden, dan moet mijn zus Anna wel tweeduizend gulden zwijggeld van u ontvangen. Dat was jammer, vond de schout. Hij had bovendien het geld nu niet in kas. Broelingh klaagde *"Men moet veel doen om niet in handen van den Bailliuw te koomen, en totaal te worden geruineert ..."*

Margriet Abrahams, de vrouw van Jan Ariense Cool, herbergier in Rijsoord, kwam er een van de volgende dagen speciaal voor bij Christina langs. Ze was duidelijk gestuurd door schout Broelingh. Wat was het jammer dat het was "uitgekomen" (al besproken met haar zus), want de schout zou haar in Schiedam in een mooi huisje hebben gezet als ze het stil had gehouden. Margriet kwam ook herhaaldelijk in de volgende zwangerschapsmaanden Christina verlokken voorstellen doen met het doel haar over de streep te halen. Want een "vader" was toch zeker wel te vinden, nietwaar.

Er waren ook enkele getuigen die op de rechtszitting vóór Christina pleitten. Reynier Mom, 57 jaar oud, en zijn vrouw Cornelia van der Vlucht, 40 jaar oud, hadden in 1708 en 1709 in het dorpshuis van

Rijsoord gewoond en bedienden er toen de magistraten die er vergaderden. Inmiddels woonden zij in Rotterdam. Schout Broelingh was ook in die jaren al tijdelijk schout van Rijsoord. Hij kwam vaak langs waarbij hij Cornelia iedere keer weer vroeg om seks. Want, zei de schout, hij zou haar betere seks kunnen geven dan haar man die meestal dronken was.

“... tot menigte rysen haer tot vleselijke conversatie heeft gesolliciteert en versoght, voegende daer bij om daer toe beter te koomen, dat hij het haar beter stellen soude als haer man, want dat die altyd meest dronken was ...”

Schout Broelingh zelf dronk veel als hij in het dorpshuis langs kwam. Hij wenste wijn. Cornelia bracht hem dan een kan wijn plus een glas, waarop hij haar eens een glas wijn in haar boezem goot, en haar bij haar vrouwelijkheid had getast, waarop Cornelia riep: *“Dat doet myn een schelm maar geen eerlyk man.”* Ze vertelde het haar man, en die besprak het met Frans Florisse, president- schepen van Rijsoord. Deze adviseerde toen om het stil te houden.

Baljuw Pompejus de Roovere was niet naïef. Hij wist te achterhalen dat schout Broelingh als hij in Rijsoord verbleef voor zijn gerief meermalen prostituees uit Dordrecht had laten komen.

Kennelijk had schout Broelingh enkele vriendjes van zijn netwerk met leugens opgestookt en gesuggereerd dat de Carpentier, ambachtsheer van Rijsoord, de vader van het kind was. Want tijdens het verhoor door de hoge vierschaar van Zuid-Holland vroeg baljuw Pompejus de Roovere aan getuigen of Christina Demans al geruime tijd als intern dienstmeisje bij de heer van Rijsoord had gewoond? Nee, was het antwoord, ze woonde pas enkele dagen bij hem, want de man had medelijden met haar, en had haar inmiddels voor verzorging in huis genomen. Maar ging de heer van Rijsoord niet erg familiaar met haar om? Nee, zeker niet. De baljuw vroeg ook aan de vroedvrouw of Christina niet “familiaar” omging met de heer van Rijsoord. Nee, dat vond zij niet, ook zij legde er de nadruk op dat de Carpentier medelijden had met Christina, en dat Christina dankbaar was voor deze menselijke steun. De vroedvrouw kwam tijdens de zwangerschap regelmatig aan huis in Rijsoord, en had aan de Carpentier gezegd dat het haar verwonderde dat hij zich het lot van zijn “dienstmaeght” zo aantrok. Nou, had De Carpentier geantwoord, hij vond het zo erg dat haar dit door een getrouwd man was aangedaan.

De baljuw vroeg onder meer ook aan het gepensioneerde herbergiers- echtpaar Mom – van der Vlucht of zij een schriftelijke uitnodiging hadden ontvangen van De Carpentier om bij hem te komen logeren, en of zij toen zwijggeld van hem hadden ontvangen. Nee, was het antwoord, ze

waren uitgenodigd door Anna, de zus van Christina Demans, om eens te komen praten.

Broelingh kreeg overigens ook steun uit onverwachte hoek. De vrouw van de heer De Carpentier was wantrouwend, en informeerde bij de vroedvrouw of Christina al méér kinderen had gehad.

In September 1712 was Christina inmiddels bevallen, en had tijdens de bevalling verklaard dat Broelingh de vader was. De vroedvrouw, Anna Verpooren, vrouw van Jacobus Nieraerdt, en enkele getuigen bevestigden dat.

De baljuw ging niet over één nacht ijs. Hij verhoorde ook schepenen, kerkmeester en “naburen” uit Rijsoord. Allen verklaarden dat Christina bekend stond als een eerlijke dienstbode.

“Dat zij ‘gants en geheel buyten alle opspraeke geleeft, en niet ander oijt gedaen ende bedreven heeft als een eerlyke dienstboode toestaedt en behoort te doen. ...”

De afloop is mij niet bekend.

Schout Broelingh was een opportunist, zouden we nu zeggen. Een opportunist van het ergste soort. Als een ander er voor moest bloeden om hem vrij te pleiten dan was het altijd het proberen waard. Om het in zijn eigen woorden te zeggen: *“Men moet veel doen om niet in handen van den Bailliuw te koomen, en totaal te worden geruïneert ...”* Hij vond dat het leven niet meeviel.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 96, verklaringen dd. 24 mei, 5 september en 9 december 1712, en verhoren 28 november 1712. (geen bladzijdennummering).

E.13. Smoesje

Op 15 Februari 1718 stond in Strijen voor de hoge vierschaar van het land van Strijen Aelbert Huijen van der Giessen, 22 jaar oud, geboren in Strijen. Wegens stelen en in dronken toestand mensen bedreigen en slaan werd hij veroordeeld tot een poos op de kaak staan, waarna hij levenslang verbannen was uit Noord- en Zuid Holland.

Maar één smoes die hij verzon is de moeite waard om te vermelden omdat het hem tekende. Hij was verloofd met Jaepje Sacheus (*“sijn Bruijt”*). Welnu, op een dag nam hij haar bed met beddengoed mee en verdween zoals gebruikelijk weer eens met de noorderzon. De baljuw vroeg hem waar het bed was gebleven. Wel, vertelde hij, ik heb het in Rotterdam bij twee vrouwen achtergelaten die beloofden het voor mij te zullen bewaren totdat ik weer zou terugkomen.

Hij ging naar Zeeland (mogelijk om daar seizoenswerk te doen?). Maar toen hij in Rotterdam terugkwam waren de vrouwen vertrokken met zijn bed, zonder een adres achter te laten.

“... dat hy tot Rotterdam het selve aen eenige vrouwluijden heeft gelaten om voor hem te bewaren totdat hij wederom uijt Seelant quam ...”

Een doorzichtig smoesje. Immers, zijn verhaal zou nooit geverifieerd kunnen worden. Maar ja, het bed en beddengoed waren weg, waarschijnlijk ergens verpatst voor een fooi.

Je zou toch maar verloofd zijn geweest met zo'n stuk schorem.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, boek inventarisnummer 2, dd. 1 en 27 Januari, en 1 en 15 Februari 1718. (Bladzijdennummering ontbreekt).

E.14. Lena en Anthonij

Het was gebeurd in 1724. Lena Willems Mijnlieff was dienstmeisje op de boerderij van Bastiaan Schipper en zijn vrouw Aagje de Regt. De boerderij stond “in Dubbeldam onder Wieldrecht”, later omschreven als “onder de Mijl”.

De zoon, Anthonij Bastiaans Schipper, was verliefd op Lena. Lena werd zwanger, en ze beviel op de boerderij van een zoon die Willem werd genoemd. Anthonij verklaarde meteen aan de vroedvrouw dat het zijn zoon was, en dat hij zo snel mogelijk met haar zou trouwen. Eerst werd er gedoopt, en wel op 23 februari 1724 in de Augustijnenkerk in Dordrecht. Er was familie van beide kanten, onder meer twee zusters van Lena, Jannetie en Aartje Willems Mijnlieff. Terwijl het gezelschap samen in de wagen naar de Spuiport reed gaf Anthonij de instructie dat ze bij het dopen moesten zeggen dat Lena en hij al een half jaar getrouwd waren. De wagen wachtte op een parkeerplaats buiten de Spuiport en het gezelschap ging te voet verder naar de Augustijnenkerk. Op de terugweg vroeg Anthonij het gezelschap wat hij thuis aan zijn ouders zou zeggen. *“Nou, gewoon dat je zo snel mogelijk met Lena zult gaan trouwen”* was het unaniem advies.

Ongeveer tien dagen na de bevalling had Lena een dip. Ze was *“seer droevigh ende niet welgemoet”*, huilde en zei wanhopig *“nu sult gij mij verlaeten.”* Waarop Anthonij haar had getroost met *“neen Lena, weest niet bedroeft, ik sal u nooit nog in der eeuwigheid verlaeten. ... Ik sal u trouwen als gij uijt de kraam bent.”*

Maar Anthonij was in 1724 nog minderjarig, hij had thuis dus nog niets in te brengen en hij had ook het recht nog niet te trouwen zonder toestemming van zijn ouders. Zijn moeder Aagje de Regt zei *“Ik sal nooit*

off in der eeuwigheijt niet toelaeten dat mijn soon met dat vrouwmens ... trouwt, sij is vol leugens ...”

De baby is op kosten van de boer “*ergens besteedt geweest*”. Het werd in de kost gedaan, waarschijnlijk aanvankelijk bij een min, maar het kind is nooit op de boerderij teruggekomen.

Lena verliet enkele weken na de bevalling “*met pak ende sak*” de boerderij en heeft daarna ook nooit meer contact met Anthonij opgenomen. Het kind kwam ook niet bij moeder Lena terug. Dat bevreedde later bij het proces de baljuw van de hoge vierschaar. Had ze geen moederlijke genegenheid? Ze had nog wel geruime tijd regelmatig nieuwe kleding voor haar zoontje naar de boerderij gestuurd. Had Lena nog geprobeerd Anthonij tot een huwelijk te dwingen? Lena had aan getuigen gezegd dat ze dat wel had geprobeerd. Maar de getuigen wisten niet “met welke middelen”.

Twee getuigen vertelden in 1734 dat Lena na de bevalling in 1724 plotseling de beschikking had over zeshonderd guldens, die ze ergens “op interest” had staan. Waarschijnlijk had Lena van de ouders van Anthonij geld gekregen. Er was op voorwaarden afgekocht, “geschikt”. Een liefdesgeschiedenis in 1724 die in het jaar 1734, tien jaar na dato, leidde tot een civiel proces voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland. De aanleiding tot het proces werd me niet duidelijk. Waarschijnlijk betrof het mogelijke erfenisrechten van het kind Willem.

Lena woonde inmiddels nog steeds onder Dubbeldam en werkte, waarschijnlijk als dienstmeisje, bij ene Arij Schipper. Zowel Lena als Anthonij waren niet getrouwd. Ook niet met andere partners. Ze waren het recept tegengegeten. Twee verwoeste levens. Zoals dat dan cynisch heet: “Geld dat stom is maakt recht dat krom is.”

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 99, fol. 66 – 72 verso, dd. akten 8 maart en 17 juni 1734 en accordering 6 september 1734, en fol. 84 – 85, dd. 23 juli 1734 en 28 maart 1735.

E.15. Ze sloeg zijn gezicht tot moes

De geschiedenis speelde zich af in Ouderkerk aan de IJssel op zondag 15 September 1737 tegen de avond. Het was een mooie warme nazomerdag geweest. 's Avonds stonden overal de ramen nog open. Voor het huis van Cornelis Janse Stolk en Jannetjen Klaes de Duyff bleven veel mensen verbaasd staan luisteren naar het lawaai van geweld en slaan, schreeuwen en ruzie maken in het huis, te horen door de open ramen.

“... welk van tyd tot tydt met roepen slaen schreuwen en tieren was toegenomen, dat den een den anderen in het huys mochte doot slaen ...”

Ook toen waren er praktisch denkende mensen die bezorgd waren over het lot van de bewoners van het huis. Immers, het was niet de bedoeling dat de één de ander zou doodslaan. Een paar hulpvaardige ramptoeristen klommen door een raam naar binnen en troffen de vrouw aan, zittend op haar echtgenoot, terwijl ze met kracht bezig was zijn gezicht tot moes te slaan.

“(Jannetjen) sittende op het lyff van haar man ... dewelke sy dapper en gedurig aen in het aengesigt soodanig hadde geslagen dat hy niet alleen verschrikkelyk bont en blauw int aengesigt was (en) vreselyk bloeyde ...”

Cornelis had zware kneuzingen en verwondingen over zijn gehele hoofd. Op 11 November 1737 werd voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht de klacht behandeld en het verslag genoteerd.

De Baljuw merkte op dat *“... al het welk synde uytterste boosheyd en quaet aerdigheyt gepleegt door een gehuwde vrouw aen haar eygen man dewelke sy volgens de goddelyke en menschelyke wetten was verplicht te eeren, alle liefde toe te brengen en te gehoorsamen ...”*

Zo, dat weten we dan weer. Maar het stel kwam die dag niet opdagen op de zittingsdag van de hoge vierschaar. Waarschijnlijk hadden de huwelijkspartners het inmiddels weer bijgelegd. Jannetjen zal zeker ook andere, positieve, kwaliteiten hebben gehad.

Jaren later had er een voorval plaats dat onderstreepte dat Cornelis een goeiige sufferd moet zijn geweest.

De vrienden Jan Tijssen van Herk, Klaes Distenburg en Cornelis Jansz Stolk, inwoners van Ouderkerk aan de IJssel, dronken op woensdagavond 11 November 1744 een stevig glas in een herberg in Ouderkerk aan de IJssel. Jan en Klaes kregen zoals gewoonlijk ruzie. Terwijl lag Cornelis een dutje te doen op een bank in het voorhuis van de herberg. Dat wekte de woede op van Jan Tijssen. Wat, slapen terwijl zijn vrienden ruzie maakten? Dat was een belediging. Hij trok Cornelis Jansz Stolk zonder waarschuwing aan zijn haar van de bank en sleepte hem naar buiten.

“... Cornelis Jansz Stolk die inmiddels op den schut of bank in het voorhuijs was gaan leggen slapen, by het hair daer vandaan ende buiten de deur hadde gesleept.” (1).

Een dronkemansvriendschap. Met Cornelis Jansz Stolk als goeiige sufferd. Maar hij nam het niet, en klaagde zijn vriend aan. Op 7 December 1744 stond Jan Tijssen van Herk in Dordrecht voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland.

Hoe het vonnis luidde werd niet vermeld.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 114, dd. 11 November 1737, fol. 32 verso – 33. Idem, inventarisnummer 114, dd. 7 December 1744, fol. 129 verso en 130.

E.16. Hij maakte het te bont

Echtscheidingen waren vroeger zeldzaam, maar kwamen wel voor.

Op 21 Januari 1737 stond in Dordrecht voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland Cornelis Jooste de Bont, wegens herhaald geweld tegen zijn “ex”, in het bijzijn van getuigen gepleegd.

Hij was getrouwd geweest met Elisabeth Baas, wonende op Zwijndrecht. Cornelis woonde sinds zijn scheiding bij zijn vader, Joost de Bont, eveneens op Zwijndrecht.

Op woensdagavond 17 November 1736 kwam hij onverwacht bij zijn ex op bezoek. Elisabeth schrok natuurlijk, en vroeg dan ook: *“Wat komt gij hier doen?”* Cornelis antwoordde dat hij zijn goed (kleding, bezittingen) kwam halen. Daarop ontstond een woordenwisseling, ruzie.

Cornelis begon daarop Elisabeth dermate te mishandelen *“dat sy jammerlijk hadde gekreten en om hulp roepende meer dan eens luytkeels hadde uijtgeroepen “Mijn godt kommertje, soo je mij niet en helpt soo slaet hij mij doot.”*

Ze wist het huis te ontvluchten en liep naar een buur, Robbregt Penhuijsen. Daar werd ze binnengelaten. Ze klaagde aan haar burens haar nood en kwam weer wat tot rust. Totdat Cornelis er óók binnen kwam, en in het bijzijn van Robbregt en diens vrouw begon het mishandelen opnieuw. Cornelis trok bij Elisabeth een bos haar uit haar hoofd. Waarna Robbregt en diens vrouw Cornelis met geweld buiten de deur wisten te zetten.

Er werd geen vonnis gewezen. Cornelis mocht procederen.

Mishandeling van de “ex”. U ziet, het is geen nieuw probleem. Meestal valt het niet te bewijzen, maar in dit geval waren er getuigen die medelijden met haar hadden. Het slachtoffer stond er niet alleen voor.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 114, dd. 21 Januari 1737, fol. 4 – 5.

E.17. Triest

Het gebeurde in Dordrecht in het jaar 1742. Zeeman Lambert van der Waart was enkele maanden eerder weggevaaren op reis naar Oost-Indië.

VOC schip in een storm.

Zijn vrouw, Aaltje van der Sluijs, dochter van Klaas van der Sluijs, had al enkele jaren een alcoholprobleem. In dronken toestand had zij moeite haar roer recht te houden, zodat ze vanwege haar storende gedrag al enkele malen ingesloten was geweest, onder meer in het verbeterhuis in Utrecht. Ruim een jaar eerder was ze daar ontslagen, maar inmiddels was het weer hetzelfde liedje. Vader Klaas van der Sluijs, zus Cornelia van der Sluijs, tante Meijntje van der Sluijs en zoon Geerit van der Waart vroegen bij het Gerecht van Dordrecht gezamenlijk voor Aaltje weer een opname aan, ditmaal liefst in het "Leproos- en Verbeterhuis" van de stad. Welnu, op 19 Juni 1742 werd besloten Aaltje voor twee jaren op te nemen tegen betaling van tien gulden per jaar, te betalen door de

familie. En op 3 Juni 1744 werd de opname met twee jaren verlengd. Aaltje knapte kennelijk niet op.

Mogelijk was Aaltje niet voor zeemansvrouw in de wieg gelegd, was zij depressief geworden van de eenzaamheid. Kan hier sprake geweest zijn van “grote dorst” bij iemand die tijdens een langdurige depressie zich drank als medicijn toediende? En die dan helaas een kwade dronk had, agressief werd en met alles ging smijten? Het overleg van de familie over de opname maakte op mij een heel humane indruk. Bedenk dat in onze tijd iemand die regelmatig door het lint gaat onder invloed van alcohol al snel is aangewezen op het slaaphuis van het Leger des Heils.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 404 (nieuw 860), dd. 19 Juni 1742, fol. 9 – 10, en dd. 3 Juni 1744, fol. 39 – 40.

E.18. Een liefdesgeschiedenis in de pruikentijd

Dominee Hendrik Jacob Coerman, predikant in Heilo, was in 1760 verliefd op Neeltie Hoekseweg, de nicht van de schout van de Buitensluis (Numansdorp)*. De ouders van nicht Neeltje, Cornelis Hoekseweg en Neeltje Janse Breborst, inwoners van Numansdorp, waren inmiddels overleden. Neeltje woonde in bij de schout, haar voogd, oom Ary Hoekseweg en tante Anna Stam.

De geschiedenis vermeldde niet hoe Neeltie en Hendrik elkaar hadden leren kennen. Dominee Hendrik kwam op 15 Oktober 1760 speciaal naar Numansdorp om aan schout Ary Hoekseweg de hand te vragen van zijn nicht.

Maar hij werd afgewimpeld, kreeg op 16 Oktober van de dienstbode van de schout de boodschap dat de schout op reis was, en op 17 Oktober dat de schout het te druk had en dus de eerste twee dagen niet te spreken zou zijn. Gelukkig had dominee Coerman vrienden in Numansdorp. Een van hen, Johanna Polderdijk, nam het voor hem op. Zij ging aan de vrouw van de schout vragen wanneer het de schout dan wel zou schikken om met dominee Coerman te praten. Welnu, via de dienstbode werd haar aangezegd dat hij voor dominee Coerman nu niet en nooit te spreken zou zijn. Dus dominee Hendrik Jacob Coerman reisde weer onverrichterzake terug naar Heilo.

De verliefde Hendrik stuurde op 6 November 1760 aan een bevriend echtpaar in Numansdorp, Arij van Rije en Hillegonda van Taalen, een brief met daarin ingevouwen een liefdesbrief gericht aan Neeltie. Deze brief werd door Pieterella Nieuwland, de dienstbode van de schout, keurig bij Neeltie bezorgd. Neeltie stuurde via Pieterella, Arij en

Hillegonda een brief terug aan haar Hendrik met de boodschap dat zij hem, zoals beloofd, trouw zou blijven. Die dienstbode leefde overigens erg mee met het verliefde stel. Ze bezorgde over en weer liefdesbrieven. Arij en Hillegonda zouden een raam in het voorhuis open zetten als er een brief voor Neeltie was aangekomen. Dan kon Pieterella die komen ophalen. Pieterella vertelde hen dat Neeltie klaagde over de strenge behandeling door haar oom. Ze mocht alleen nog maar het huis uit om naar de kerk te gaan. Bovendien had zij geen papier meer om brieven op te schrijven. “... dat ze geen pampier of ouwelen had om een antwoord te kunnen geven.”

Op 9 December 1760 volgde er een tweede brief van Hendrik Coerman aan Neeltie. Arij en Hillegonda gaven per brief aan Hendrik het advies om een getekende en gezegelde trouwbelofte op te sturen, zodat Neeltie die op haar beurt ook zou kunnen tekenen, waarna die trouwbelofte aan Hendrik zou worden teruggestuurd. Maar Hendrik schreef dat hij eerst na nieuwjaar zelf zou komen omdat hij Neeltje mondeling wilde spreken eer hij de trouwbelofte zou opstellen. Hij kwam op 20 Januari 1761. Vriendin Johanna Polderdijk haalde die dag Neeltje ´s avonds op, en het paar ontmoette elkaar bij het bevriende echtpaar Arij en Hillegonda thuis. Dienstbode Pieterella was voor de gelegenheid chaperonne. De dag erop kreeg Neeltie de verzegelde trouwbelofte via Pieterella in handen. Ze tekende die, en diezelfde avond ontmoetten de geliefden elkaar weer, “en kusten hartelyk.”

Daarna brak er een verwarrende tijd aan voor Neeltje. Later verklaarde Pieter Bruinink, een neef van Neeltje, voor de hoge vierschaar van het land van Strijen dat Neeltje aan de vrouw van commies Emans van het Wachthuis aan de Kil gezegd had dat zij de trouwbelofte van harte had gedaan. Neeltje had ook bij haar geklaagd over de harde behandeling door oom en tante. Maar in dat gesprek had vrouw Emans Neeltje de raad gegeven om de trouwbelofte te verbreken. Neeltje zei dat ze niet kon begrijpen waarom vrouw Emans zo was veranderd. Want eerst had die “het engagement” met Coerman immers een prima idee gevonden. Enige tijd daarna bleek dat de vrouw van schout Hoekseweg uit de school had geklapt. Ze vertelde aan Neeltje dat het plan was dat, als zij haar trouwbelofte zou verbreken, zij door haar oom de schout zou worden uitgehuwelijkt aan de zoon van de familie Emans of aan een rijke inwoner van Middelburg. De schout had Neeltie bedreigd haar te zullen onterven als zij niet akkoord ging met zijn plannen.

Tevoren was een broer van vader, Johannes Hoekseweg, die als voogd was benoemd overleden. De schout van Klaaswaal, Dirk de Quartel, ooit ook tot voogd benoemd over Neeltje, vroeg in Februari 1761 aan de hoge vierschaar of hij van deze taak mocht worden ontslagen. Neeltie had nóg een oom als voogd, een zekere “N.Hoeksewegh” (een andere

broer van haar vader?), die zich inmiddels op dringend “verzoek” van de Ary Hoekseweg eveneens als voogd had teruggetrokken. Zodat Ary Hoekseweg de enige overgebleven voogd was.

Dominee Coerman kwam in actie. In Maart en April 1761 werd voor de hoge vierschaar van het land van Strijen door dominee Coerman geprocedeerd tegen Arij Hoeksewegh, schout van de Buitensluis.

Dominee werd bijgestaan door advocaat Lidt de Jeude.

De “neven en nichten” van Neeltje, werden door de hoge vierschaar gehoord, en zij getuigden ten gunste van Neeltje.

Liefdesgeschiedenissen zijn van alle tijden. Met sympathisanten van het liefdespaar, en een oom als voogd die het meisje tegen haar zin graag een veilig en materieel welvarend huwelijk probeerde binnen te loodsen.

Maar hier speelde het schrijven en ontvangen van brieven tussen gelieven een rol, en de voorkeur van het minderjarige meisje bleek er ineens toe te doen. Die werd de inzet van een proces.

Hoe de liefdesgeschiedenis is afgelopen vermeldt het verslag niet. Ik vrees dat het proces tot niets heeft geleid. Want van dominee Henricus Jacobus Coerman, predikant te Heilo tot 1769, Monnikendam (1769 – 1770), Deventer (1770 – 1776) en Amsterdam (1776 – na 1802) heb ik geen trouwgegevens en kinderen gevonden. Waarschijnlijk is hij vrijgezel gebleven.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland:

Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184,

1. Inventarisnummer 10, dd. 9 Maart en 2 April 1761, fol. 38 – 48.

2. Idem, inventarisnummer 16, dd. 25 Februari 1761, fol. 7v en 8.

* “De Buitensluis” is de oude naam van Numansdorp.

E.19. Dat was de bedoeling niet

Jacob Boonstoppel was gehuwd met Adriaantje Verheul. Het echtpaar woonde op Alblasserdam. Jacob werd in 1795 door zijn vrouw betrapt op overspel. Zij klaagde haar man aan, en het werd een zaak voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland. Op 10 Mei 1795 werd hij wegens overspel voor enkele jaren uit het district verbannen. Maar ja, in Januari 1797 bleek hij zich toch weer op het dorp op te houden. Dat mocht niet, hij was immers verbannen. Zodat hij vanwege “het overtreden van zijn bannissement” op 20 Januari 1797 voorgoed uit het district werd verbannen.

Hierop richtte zijn vrouw, Adriaantje Verheul, zich met een verzoek tot het Hof van Holland in Den Haag. Zij verzocht of zowel het vonnis van 10 mei 1795 als dat van 20 Januari 1797 tenietgedaan konden worden. Zij had hem zijn overspel vergeven.

Nou, dát mocht. Op 18 September 1797 besloot de hoge vierschaar het vonnis van 10 Mei 1795 nietig te verklaren.

Waarschijnlijk was die verbanning nooit de bedoeling geweest van de jaloeuze Adriaantje. Immers, op die manier was zij, omdat ze in Alblasterdam bleef wonen, een onbestorven weduwe. Over een echtscheiding lees ik niets. Waarschijnlijk was haar echtgenoot weer door haar gevraagd terug te komen in het echtelijk bed, hoewel hij dan het risico zou lopen aangehouden te worden.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 4, dd. 18 September 1797. (Bladzijdennummering ontbreekt).

E.20. “Plaisier”

Een vrijage in vroeger tijd.

Ja, het was dom van Pieter de Lelijs. Hij had het zo goed kunnen hebben. Het verhaal speelde zich af in Strijen. Pieter de Lelijs, 20 jaar oud, geboren in Aardenburg in Zeeuws Vlaanderen, was vanaf voorjaar 1799 schoenmakersknecht bij Hendrik Steets in Strijen. Maria van Heijdsden, geboren in Strijen-Sas, 38 jaar oud, gescheiden van haar man Coenraad van Noorweegen, was verliefd geraakt op Pieter de Lelijs. Zij

had Pieter leren kennen bij haar vriendin, de vrouw van schoenmaker Hendrik Steets. Pieter had Maria zo nu en dan thuisgebracht nadat zij bij de schoenmaker kwam buurten, en van het één kwam het ander. Hij bleef vaak bij Maria slapen, ze hadden een relatie, en de schoenmaker en diens vrouw vonden dat prima.

Maar Pieter zocht in 1800 naar een andere stek. Hij was in het najaar van 1799 naar Alkmaar gereisd, maar vond daar geen werk, zodat hij op nieuwjaarsdag 1800 weer in Strijen was teruggekomen. Op 15 Januari 1800 had hij met schoenmaker Ambrosius de Leeuw te 's Gravendeel afgesproken dat hij bij hem zou komen werken. Hij vertelde dit bij thuiskomst aan Maria. Die was teleurgesteld, en vroeg hem toen *“om wat reden hij ... dat gedaan had daar hij zooveel plaisier by haar had.”* Pieter had geantwoord *“... dat dit wel waar was, dog dat hy zooveel met haar doorgebracht had, dat hy niet in staat was dit langer uit te houden ...”* Kortom, de verkering had hem veel geld gekost, méér dan hij bezat. Pieter schreef een brief aan zijn familie met de vraag om enige financiële hulp. Maria zag hem de brief schrijven, kreeg medelijden met Pieter en zei toen dat ze geen geld had, maar dat hij wel wat goederen die zij in huis had en zelf niet meer nodig had mocht gebruiken of verkopen. Als hij weer geld had mocht hij het terugbetalen, er was geen haast bij. Inmiddels was de relatie enigszins bekoeld, Pieter kwam even niet meer bij Maria. Hij moest van Ary Schouwenburg de roddel horen dat Maria in Maart 1800 een nacht te logeer was geweest in de herberg van Arij Reykerkerk, waar ze na *“wijn gedronken en liedtjes gesongen”* te hebben een nummertje had gemaakt met de beurtschipper van Ooltgensplaat. Pieter vertelde zijn verdriet aan de vrouw van schoenmaker Steets. De verkering had hem veel geld gekost. De schoenmakersvrouw raadde Pieter aan gewoon het een of ander bij Maria terug te halen. En dat deed Pieter.

Op zondag 1 Juni 1800 kwam Pieter weer eens bij Maria en bleef er ook weer slapen. Maria was er gelukkig mee en haalde de volgende morgen, maandag 2 Juni, tussen 9 en 10 uur boodschappen, onder meer koekjes. Terwijl Maria weg was zocht en vond Pieter een bosje sleutels, en wist daarmee een lade van een laktafeltje open te krijgen waarin Maria haar juwelen bewaarde. Hij nam daaruit mee een zwart granaten ketting met een gouden slotje (die later 6 gulden opbracht), een paar zilveren vrouwenschoengespens (brachten 6 gulden en tien stuivers op), een paar gouden oorbellen (opbrengst 5 gulden), een paar daspareltjes ingelegd in goud (opbrengst 3 gulden en 16 stuivers), een zilveren naaldenkoker (opbrengst 1 gulden en 8 stuivers), en een knipmesje plus twee zijden doeken.

Welnu, nadat Maria thuiskwam at hij nog bij haar, en daarna ging hij naar zijn werk bij de schoenmaker. Na het werk liet hij de vrouw van baas

Steets zijn gestolen spullen zien. Zij vond het knipmesje wel aardig en mocht het hebben. Immers, juist zij had Pieter aangeraden om zich via diefstal schadeloos te stellen. Het waren dief en diefjesmaat. 's Nachts, om één uur, toen allen al op bed lagen, kwam Maria naar het huis van baas Steets. Zij klopte aan, maar er werd niet opengedaan.

Dinsdagmorgen 3 Juni reisde Pieter naar Rotterdam waar hij zijn gestolen waar bij verschillende zilversmeden verkocht. Hij kocht er voor zichzelf onder meer schoenen, kousen en zilveren beengespun voor. Maar Maria diende een klacht in wegens diefstal bij de hoge vierschaar van het land van Strijen, en verklaarde op 25 Juni 1800 dat zij wel enige goederen had aangeboden die Pieter had kunnen verkopen, maar zeer zeker niet haar juwelen.

Pieter werd op 14 Juni voor de eerste maal verhoord. Het is uit de verslaglegging niet duidelijk of hij toen al in de cel belandde. Het proces duurde een half jaar.

Hij voelde zich *“door denselve vrouw tot ... deser misdaad van overspel verleijd ...”* Hij pleitte ook voor clementie in verband met *“zyne jonger jaaren welke voor alle verleijding vatbaar is ...”* Pieter klaagde dat hij door Maria *“... van alle het zijnen zoude zijn berooft geworden”*, maar erg geloofwaardig was ook dat niet. Pieter liet zich kennen als een glatte prater. Allemaal smoesjes, zullen de magistraten hebben gedacht.

Hem werd “overspel en diefstal” ten laste gelegd. Het vonnis, uitgesproken “in het zesde jaar van de Bataafse Republicq”, op 11 December 1800, was dat hij eerst vier dagen van de cel plus water en brood zou genieten, waarna hij voorgoed zou zijn verbannen “uit het voormalige gewest Holland”.

Het doet ons vreemd aan dat hier in de eerste plaats overspel ten laste werd gelegd. Maar aan een buitenechtelijke relatie werd destijds zwaar getild. Ook diende men met een gescheiden vrouw geen seksuele relatie aan te knopen.

Maria van Heijsden was een eenzame vrouw die een jongere vriend had gevonden. Ze hoopte kennelijk onder meer op veel gezelligheid. Maar Pieter gedroeg zich als een gigolo. Hij wilde er beter van worden. Zijn smoesjes voor de hoge vierschaar werden niet geloofd.

Jammer dat hij zo hebzuchtig was. Ze hadden het samen zo goed kunnen hebben. Op het moment van het vonnis was Maria uit Strijen weg verhuisd naar de Hitzert, in de buurt van Zuid Beijerland. Ze werkte daar inmiddels waarschijnlijk als dienstmeisje (“was dienstbaar onder den Hitzert”).

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland:
Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184,
inventarisnummer 5, dd. 14 en 25 Juni, 12 Juli, 25 Augustus, 30
November en 11 December 1800. Fol. 115 – 134 verso.
Idem, inventarisnummer 7 (verzameling ongenummerde losse
documenten), documenten dd. 25 Augustus en 10 December 1800.

F. Ruzies en overlast

Een kroegruzie in vroeger tijd.

F.1. Scheldende vrouwen

Het gebeurde in het jaar 1446. Nell Pieters, de vrouw van de mandenmaker Pieter Borwoutszoon, had de vrouw van Korstijn Jan Beyen tijdens een ruzie uitgescholden voor “*een droncken zoeghe*” (dronken zeug). Ze had ook een vrouw, afkomstig uit Zevenbergen, uitgescholden voor “*Picardische hoer*”, en ze beweerde dat het kind van die vrouw was overleden omdat ze er al slapend op had gelegen. Het was allemaal roddel, Nell kon het niet waarmaken, zodat ze per vonnis op 1 September 1446 achtduizend stenen moest leveren voor de stadsmuur, dan wel zestig pond boete moest betalen. Als ze dit niet kon betalen, zou ze uit de stad verbannen zijn.

Trouwens, de heren konden er ook wat van. Op 6 November 1446 schold Roell Aertssoen die volder zijn collega Rombout die volder uit voor “*quade boeff, quade teven soen, quade dieff*”. Hij moest tienduizend stenen leveren aan de Grote Kerk.

Op 8 Mei 1447 werd “Lysbeth van der Eyck alias Bette Scheets” veroordeeld tot het leveren van een roede muur aan stenen of 56 goudstukken (bourgondische schilden) boete, omdat ze roddelde en van anderen achter hun rug kwaadsprak.

“*Daer sij guede mannen ende vrouwen met loghentael mede afterrugh berufft ende beclapt heeft.*”

In 1448 hadden “Aechen Harkendochter van Alcmer” en “Godele Engbrechtsdochter van Rossum” kwaadgesproken van Aert de Cock.

Volgens hun roddel zou Aert bij een vrouw een borst hebben afgesneden. Het bleek niet waar te zijn, het was laster. De schepenen van de stad vonden het een erg gemene streek. Op 9 Maart 1448 werd Aechen Harken dochter van Alcmer voor tien jaar verbannen uit de stad. In 1450 schold "Janitgen Jansdochter alias snuyffende Jannitgen" een "dienst deerne" (dienstmeisje) uit voor "hoeyr". Op 20 Februari 1450 luidde het vonnis dat zij vijfduizend stenen moest leveren voor de stadsmuur.

Lijn van Dam had in 1454 ruzie met de vrouw van Jacop van Rosendael. Lijn schold haar meermalen uit, "*seggende dat het een quade dieffegge is ende haer kinderen alle dieffeggen kinderen zijn, ende veell andere vuyle worden ...*" Lijn kwam dat bij vonnis op 9 Juli 1454 te staan op het leveren van stenen voor de stadsmuur. Twee roeden stenen, of tweemaal 54 goudstukken (bourgondische schilden).

In 1455 had Godengirt, de vrouw van schipper Willem Gerytsoon, niet alleen een kip van een andere vrouw gejat, maar ze had daarmee bovendien de eigenares geslagen en haar uitgescholden, waarna ze de kip had verkocht en het geld in eigen zak had gestoken.

"Omdat sij een henne gegrepen heeftft ... Ende heeftft haer dair toe mitter henne geslagen ..."

Op 8 Maart 1455 vonniste het Gerecht van Dordrecht haar tot een boete van het leveren van achtduizend stenen.

Lijntgen, de vrouw van Jacop Genenzoon, roddelde. Ze had in 1456 beweerd dat Stijn Gonertszoon "*een papenhoere kijnt*" was. Dat zij het kind van een geestelijke was, dus een kind uit een verboden relatie. Op 28 April 1456 stond ze voor het Gerecht van de stad. Stijn Gonerts had haar overigens teruggescholden, had beweerd dat ze de ergste was van alle onbetrouwbare vrouwen. "*... dat sij een schensell is van alle onnutten vrouwen ...*"

Op 19 Oktober 1456 stond Lysbeth Harmans, vrouw van de zeilmaker, voor het Gerecht. Ze had toen ze in de herberg dronken was iemand uitgescholden voor "*een quade papenhoer*".

OP 19 Februari 1466 stond voor het Gerecht Margriet Bouwen. Ze had de roddel verspreid dat een zekere vrouw prostituee was geweest en haar kinderen in de tuin had opgehangen. "*dat sy haer kiinderen op den tuyn ghehangen heeft, en heeft ghehoert ende ghesnoert ...*"

Ze schold de vrouw bovendien uit met "*had gy uwen zack verschudt, ic soude u mit voeten soe doen overloepen dat u gruwen mocht.*"

Dat mocht ook al niet. Margriet moest rond de stad lopende "de steen dragen", en daarnaast bovendien een halve roede stadsmuur aan stenen leveren.

Kleurrijke taal uit vroeger tijd, uit de stad die zich steeds weer vernieuwt. En het leverde nog een nieuwe stadsmuur op ook.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer 6 (klepboek), fol. 44, dd. 1 September 1446; fol. 59 verso, dd. 6 November 1446; dd. 8 Mei 1447, dd. 9 Maart 1448 (geen bladzijdennummering), fol. 67, dd. 20 Februari 1450, fol. 86, dd. 9 Juli 1454, fol. 95, dd. 8 Maart 1455, fol. 97, dd. 28 April 1456, en fol. 100, dd. 19 Oktober 1456, en fol. 177 verso, dd. 19 Februari 1466.

F.2. Vreugdevuren op Sint Maartens avond

Sint Maartensavond (11 November) werd in de middeleeuwen door de opgeschoten jeugd gevierd zoals in onze tijd de nacht van oud en nieuw. Er brandden vreugdevuren, en jongelui maakten de stad onveilig met machogedrag. In 1449 was het weer eens uit de hand gelopen. De grote vreugdevuren op straat werden onder meer gestookt met nog goede bruikbare houten banken die de jeugd tegen de zin van de bewoners uit hun huizen sleepten en door de vensters naar buiten gooiden. Ook werden er tegen de zin van de bewoners hier en daar stukken hout van de huizen afgebroken.

“... so die jonge boeffkens op Sint Mertens avondt lestleden veell onredelichede* bedreven mit groten vueren te bernen opter straten / ende haelden dair toe den oude bancken doren veynstere ende houte die sy affbreken ende gekrigen konden ...”

Bovendien vielen dronken jongelui meisjes lastig die dan nog aan het werk waren.

“die jonge boeffkens ... voirden wynherberg ... ende oick somtiit die arme maechdekens die om hair broot gaen / grypen en willen se betasten ...”

Het Gerecht van Dordrecht verordonneerde dan ook op 23 December 1449 dat de ouders hun kinderen zouden straffen voor wat er gebeurd was, en moesten zorgen dat dit niet meer gebeuren zou. Anders zouden de schuldige kinderen samen met hun ouders door het Gerecht worden bestraft.

“... elkerlijc siin kindere ... also castie ende bedwinge dat sij ... nyet meere en doen ... (Anders zullen de magistraten de kinderen èn hun ouders) ... berechten / ende so scarpelic corrigeren mitten nausten recht ...”

Het stadsbestuur bromde, maar heeft nooit vanwege misdragingen in dronken toestand op het Sint Maartenfeest individuele jongeren veroordeeld. Het bleef bij “een schot voor de boeg”, zouden we nu zeggen. In gedachten hoor je de magistraten onderling opmerken “dat zij immers zelf ook jong waren geweest.”

In die tijd begon het nieuwjaar op goede vrijdag, dus op de vrijdag vóór pasen (2). Ons nieuwjaarsfeest van 1 Januari was onbekend. Sint Maarten werd gevierd op 11 November. Het moet zoiets als een nieuwjaarsfeest in onze tijd zijn geweest dat uit de hand liep. Gevaarlijk grote vuren in de nauwe straten tussen houten huizen, met het risico op een stadsbrand? Het molesteren van meisjes door dronken jongelui? Het is van alle tijden.

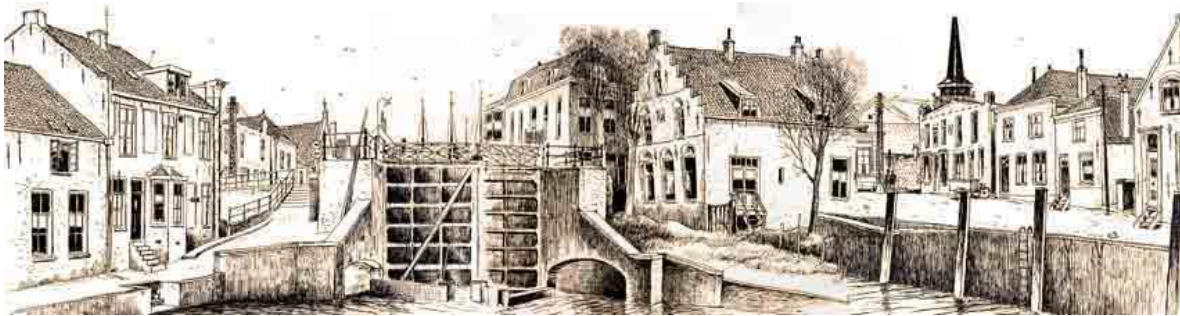
Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer 6, dd. 23 December 1449, fol. 60.

(2) Idem, nummer toegang 1, inventarisnummer 6, dd. 14 April 1441: “Opten gueden vrydach doe beghan tsiaer XLI ende was XIII dage in Aprille ...”

* Onredelichede (“onredelijk”) = verboden dingen.

F.3. Plunderende geuzen en de gewone man

Puttershoek

In het jaar 1572 probeerden Andries Dircxz alias Aerdt-oom en Simon Adriaensz, beiden arme schippers, inwoners van Puttershoek, samen met Freeck rietsnijder uit Mijnsheerenland, met hun musketten de kerk van Puttershoek te verdedigen tegen plunderende geuzen. Uiteindelijk moesten ze het opgeven toen de geuzen er hun vriendjes bij haalden en de kerk alsnog vernielden.

Vanaf 1562 werd een stuk gors in de Hoekse Waard bij Puttershoek ingepolderd dat de naam "Nieuw-Bonaventurapolder" zou krijgen. Andries Dircxz alias Aerdt-oom en Simon Adriaensz waren in 1572 als rijshoutschipper (“schuytenaer”), werkzaam bij de inpoldering. De geuzen trokken, nadat ze in 1572 Den Briel hadden veroverd op de Spanjaarden, plunderend en kerken vernielend rond op het platteland. De gewone man heeft de geuzen in dat jaar echt nog niet als bevrijders beleefd. Andries, Simon en Freeck kregen op 9 Juni 1572 in Dordrecht

een pluim voor goed gedrag van de naar Dordrecht gevluchte schout van Puttershoek, Aert Jansz van Lexmonde, en van schout Drenckwaert van de stad Dordrecht. Het drietal had overigens andere zorgen, want Andries Diericxz was getrouwd, had kleine kinderen en zijn vrouw lag op sterven, en Simon Adriaensz was de zoon van een arme weduwe met acht kinderen. Freeck was een arme rietsnijder. (1).

“... Ter instantie van Andries Dircxz alias Aerdt-oom en Simon Adriaensz en Freeck ruyt snyder uyt Mynsheerenlandt requirant.

Aert Jansz van Lexmonde, schout van Pietershouck, nu ter tyt residerende binnen Dordt, oud omtrent 60 jaren, en Andries Aertsz, 28 jaar oud, (verklaren) Dat zy deposanten over langen tyde goede kennisse gehad hebben aen requiranten voornoemt weesende de voorschreven Andries Dircxz en Simon Adriaensz, goede deuchdelijke personen en scamele schuytenaers, (wesende Andries) belast met wyff en cleyne kinderen (en leggende zijn huysfrou in doots noot), en de voorschreven Freeck een scamel snyder van zijn ambacht / Dewelcke hen selven tot allen tijde eerlijk en vromelijk gehad ende gedragen hebben als goede en vrome luyden behoeren te doen, ... als goede catolyken personen.

Verclaeren voorts dat de voorschreven Andries Dircxzoon ten tyde als die geusen gecomen waren op Maesdam om bij nachte de kerk van Maesdam en Puttershouck te spolieren, de voorschreven Andries Dircxz alsdoen met hen vieren de voorschreven geusen met haer roeren en andere geweer geresisteert hebben Soe dat alsdoen daer nyet gesmeten is worden / dan naederhant als die voorschreven geusen aldaer quamen met groter macht van volcke.

Affirmeren voorts dat de voorschreven Simon es een scamele weduwen soene Die anders neyt inde weerelt en heeft dan de voorschreven Simon met sijn handen en wordt belast met acht kinderen”.

Een bewijs van goed gedrag ontvangen in het jaar 1572 omdat je een goed katholiek was en de geuzen bestreed? Wel, dat was in Juni 1572 nog even mogelijk. Dordrecht was op 9 Juni 1572 nog koningsgezind, want de streng katholieke schout Jan van Drenckwaert is pas op 23 Juni gevlucht, nadat de schepenen van Dordrecht in overleg met geuzenhoofdman Barthold Entens de Mentgheda de geuzen kwartier gaven en zich voor de prins van Oranje verklaarden. Die dag werd Jacob Muys van Holy heeren Pieterszoon benoemd tot schout in plaats van Jan van Drenckwaert.

Jan van Drenckwaert Bouwenszoon was in 1572 dertig jaar oud. Hij is maar twee jaar schout van Dordrecht geweest. In 1572 vluchtte hij via Utrecht naar Brussel waar hij werd benoemd tot lid van de Raad van State. Hij werd er “algemeen ontvanger van ’s konings inkomsten”, dus

hoofd van de afdeling belastingen van de Nederlanden. Bovendien werd hij door koning Philips de tweede in de adelstand verheven. (2). Er is in het jaar 1572 veel gebeurd in en rond Dordrecht. De romanschrijver Theun de Vries sprak van “het revolutiejaar 1572.” (3). Twee schippers uit Puttershoek en een rietsnijder uit Mijnsheerenland waren ooggetuigen van de plunderingen door de geuzen en hadden daar bezwaren tegen die zij kenbaar maakten. Dit heet “kleine geschiedenis”.

Bron.

1. Regionaal Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht, toegang nummer 9, inventarisnummer 1565 (oude nummering 729), acte 87, blz 115 en 115 verso, dd. 9 Juni 1572.
2. Matthys Balen Janszoon. Beschryvinge der stad Dordrecht. Symon Onder de Linde, Dordrecht 1677. Corex facsimile 1966. Deel I. blz. 237.
3. Theun de Vries. De man met de twee levens. Novelle uit het revolutiejaar 1572. Uitgave Querido Amsterdam 1972.

F.4. Een belediging

Op 29 Juli 1615 stond in Dordrecht voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland Cathelina, de vrouw van Dirck Cleijsz, wonende op de Oostendam (bij H I Ambacht). Ze had “Cornelis Henricxsz jonckgesel” beledigd. Op 14 Juli ontmoette ze hem, en riep hem na dat hij “... *in syn smeerbedde gelegen ende de Spaense pocken gehadt hadde ...*” *

Cornelis was verbaasd over haar optreden, en vroeg haar wie er dan in ’t smeerbedde had gelegen. Waarop Cathelina antwoordde: “*Ghy ende alle uwen hoop.*”

Welnu, dát pikte Cornelis niet, hij voelde zich beledigd (“*geinjureert, ende in synen goeden naem en fame gekrenckt*”).

Cathelina kreeg een boete van vijftig gulden. Bovendien werd van haar geëist dat ze in het bijzijn van Cornelis aan God en aan de hoge vierschaar zou vragen om vergeving voor het feit dat ze Cornelis had beledigd en had gelogen, en verklaren zou dat ze daar oprecht spijt van had.

Dat ze “*Godt ende de Justitie mitsgaders hem eysser indien hy begeert present te wesen, te bidden omme vergiffenisse ende te verclaren dat de injurieuse woorden ... buyten de waerheyt sijn uytgesproocken, ende d’selve haer van herten leet syn.*”

“In het smeerbedde liggen” was een oud gezegde dat betekende “zich niet aan afspraken houden”. “De Spaanse pokken” was een oude naam voor de geslachtsziekte syphilis. In dit verband samen genoemd betekende dit een seksueel ongeregeld leven leiden, een hoerenloper zijn. Er werd, evenals honderd jaar eerder, nog zwaar getild aan roddel en leugens die een ander konden schaden. Inmiddels is er veel

veranderd. Wij hebben een geloofde ziel, vergeleken met onze voorouders. Het besef ergens voor te leven is door velen bij de grofvuil gezet. Als je geen zinvol hoger doel in je leven ervaart maakt het ook weinig meer uit waar anderen je van betichten.

Een zinvol hoger doel? Bedenk dat het kleine aantal inwoners van middeleeuws Dordrecht (in 1400 geschat op 8.000 tot 12.000 inwoners) en omgeving in staat is geweest om een kathedraal plus toren te bouwen die er nog staan. Het moeten in veel opzichten zelfbewuste mensen zijn geweest.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 130, dd. 29 Juli 1615. (Bladzijdennummering ontbreekt).

F.5. “Groot Aerdt”

Het gebeurde op 12 Juli 1673 op 's Gravendeel. Schout en schepenen vergaderden zoals gebruikelijk in de herberg van Pieter Melsse Aertoom aan de Noord Voorstraat. Het agendapunt was de koop van een huis door Jan en Willem Cornelisse Visser.

Maar ja, de herberg was natuurlijk ook de stamkroeg van een aantal mensen. Op een goed moment kwam Aerdt Arensse Moockhouck door de gang al zingende bij hen de kamer binnen.

“Aerdt Arensse Moockhouck, anders geseijt Groot Aerdt, die al singende deur den gangh quam ...”. Hij was duidelijk aangeschoten. Hij was verbaasd dat er mensen zaten. *“Wat duijvel doei hier, Godt Sacrament gij moetter allegaer uijt”*.

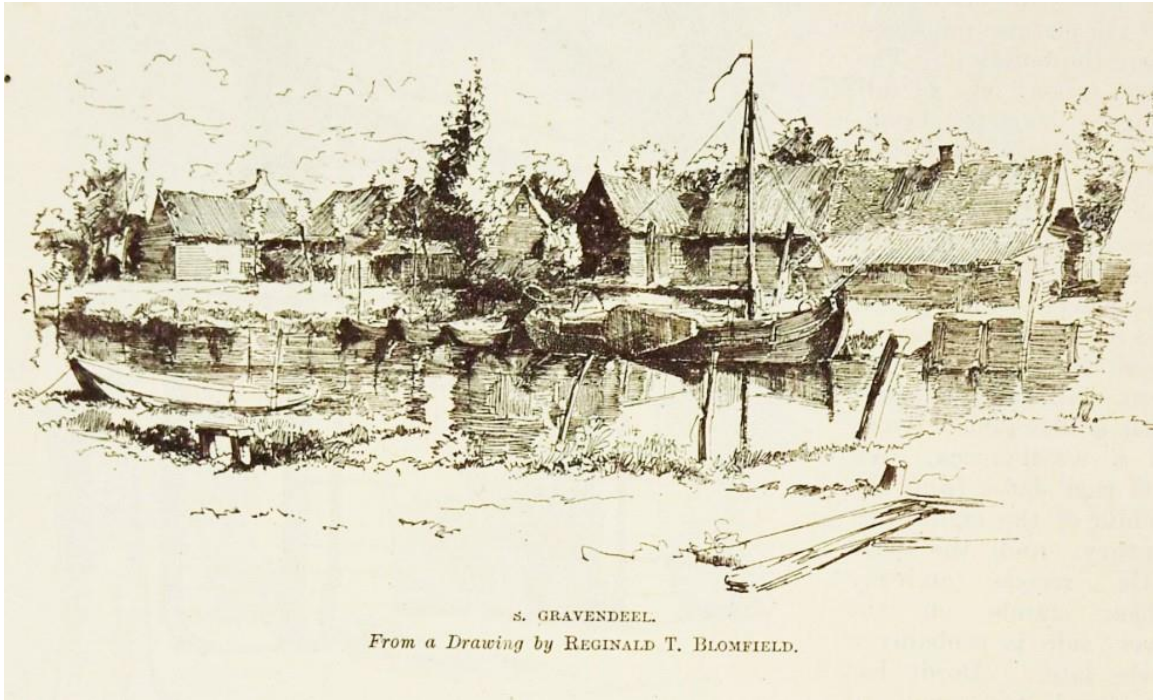
Hij pakte de pijp en de rijzweep van de schout van tafel plus een comfoor met brandende kooltjes. Het comfoor liet hij vallen, zodat de kooltjes over de vloer rolden. Arij Bastiaense, kennelijk een goeie vriend van hem, kwam er gelukkig bij en wist hem te overreden om samen met hem de kamer te verlaten en het gezelschap met rust te laten.

“Groot Aerdt” zal wel een soort postuur hebben gehad waardoor hij overtuigend overkwam, en men geen ruzie met de man riskeerde. Zoals Anton Geesink ooit eens opmerkte in een interview: “Iedereen is aardig voor mij.” Wat fijn dat er toen een goeie vriend van Groot Aerdt was die de man op een andere gedachte kon brengen.

Schout Matthijs van der Merck en schepenen rapporteerden dit incident op 17 Juli 1673 kennelijk toch per brief aan de hoge vierschaar van het land van Strijen. Het is me (nog) niet bekend of er verder actie op is genomen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 7 (geen boek maar een verzameling losse documenten, nummering ontbreekt). dd. 17 Juli 1673.

De haven van 's Gravendeel, tekening 1865.

F.6. Een scheldende dominee

Het was gebeurd op 2 Oktober 1691. Er liepen vier mensen vanaf het Papendrechts veer naar Bleskensgraaf. Het gezelschap bestond uit Dirck Cruyskercken, predikant in Bleskensgraaf; Lijsbeth Pouwels, de vrouw van Claes van Leijen, ook inwoner van Bleskensgraaf; Jasper Jacobse, oud- heemraad van Bleskensgraaf, en Adrien Wenblij, schout van Oud- Alblas.

Ergens langs de weg van het Papendrechts veer naar Bleskensgraaf was een tol met een tolhek. De tolgaarder, Aertie Jans Jonghbloet, vroeg dan ook van iedere passant een bedrag, zowel voor het overvaren met het Papendrechts veer als voor het passeren van de tol ("gelt voor het varen als voor het gaen"). Dominee had betaald voor zichzelf en voor Lijsbeth, maar hij moest ook nog eens betalen voor zijn vrouw, die wel mee was overgevaren van Dordrecht naar Papendrecht, maar kennelijk in Papendrecht was achtergebleven. Ze was immers wel mee overgevaren. Dat schoot dominee in het verkeerde keelgat. Daarop riep dominee woedend met wilde gebaren dat het dieven en schelmen waren die het innen van tolgeld langs deze weg hadden verzonnen, en hij

schold de tolgaarder uit. Maar die antwoordde dat dominee dat maar zelf moest gaan vertellen tegen diegenen die de tol hadden bedacht.

(De predikant) *“querel krijgende (met de tolgaarder) over het straetgelt, ... (zodat hij) met krachtige uijtdruckselen ende op vehemente wijze ... seer hevigh tegens hem uijtvoer en (hem) met chocante woorden bejegende ...”* Waarop de tolgaarder hem antwoordde: *“Ghij most dat schout ende gerechte seggen die het mijn verpacht hebben. Domine, ghij most dat haer selfs seggen.”*

Goed, dominee was uit zijn humeur. Onderweg naar Bleskensgraaf mopperde hij tegen Adrien Wenblij, de schout van Oud Alblas. Immers, die was als één der bestuurders akkoord gegaan met het plaatsen van de nieuwe tol. *“Ghij neemt hetgeen u niet toe en komt”*. Waarop de schout antwoordde: *“Domine, dat geeft hier geen pas, wij hebben voor desen daer meermaels van gesproocken ... ick sal (mijn) best doen dat ick hier heel stil swijgen ...”* Maar de predikant bleef tegen hem mopperen. Waarop de schout wanhopig zei: *“Dirck, (ik) weet niet beter of wij zijn goede vrienden.”*

Hoe de ruzie is afgelopen werd niet vermeld. Maar het leidde kennelijk wel tot een proces voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland. Immers, zo mocht je een ambtenaar en een magistraat niet bejegenen. En zeker een predikant mocht dat niet. Die moest het goede voorbeeld geven.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland:
Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224,
inventarisnummer 92, fol. 99 – 100, dd. 12 November 1691.

F.7. Trammelant bij “het gemeenelands huijs”.

Detail van “het Gemeenelandts huijs” van de Overwaard aan de Kinderdijk.

Op 12 Mei 1723 viel er het een en ander voor bij “het gemeenelands huijs”, het gebouw aan de dijk in Kinderdijk waar dijkgraaf en leden van het waterschap de Overwaard vergaderden. Leendert van der Sluijs, sluismeester van de Overwaard, woonde en werkte daarnaast. En hij hield ook een herberg aan huis. Kennelijk beheerde hij “het gemeenelands huijs.”

Hij kreeg ruzie en vocht met twee glazenmakers, dus mensen die ruiten in kwamen zetten in het gemeenelands huijs. Dat waren Ary Cornelisse Visser en zijn schoonvader Arij Baers, beiden inwoners van Alblasterdam.

Er zaten bewoners van het Elshout * in de herberg die later als getuigen werden opgeroepen. Dat waren de broers Claes en Arij Claesse Groenewout, Cornelis Janse Blaes, Arien Triet en Gerrit Leendertse timmerman.

Eerst kwam ruitenzetter Arij Baers met enkele ruiten op de dijk langs op weg naar het gemeenschapshuis om wat ruiten in te zetten. Arij zou bezopen zijn geweest. Hij sarde de sluismeester, daagde hem uit met *“Sluismeestertje, ik heb geen respect voor je en ik ben niet bang van je. “Sluijsmeestertje, ik agh je niet, ik ben van uw niet vervaert.”*

De sluismeester vroeg nog: *“Wat wil je van mijn hebben, wat leet heb ik jouw gedaen”*. Daarop viel volgens de getuigen Arij de sluiswachter aan. Dat had hij beter niet kunnen doen. Arij Baers kreeg een stevig pak slaag van de sluismeester. Cornelis van der Sluijs, de broer van de sluismeester probeerde het gevecht nog te stoppen met *“Broer, schaemt gij u niet dat gij een man soo slaet?”* Daarna was de aangeslagen Arij Baers zó kwaad dat hij de meegebrachte ruiten op de grond stukgooide. Later op de dag kwam de andere ruitenzetter, Ary Cornelisse Visser, de schoonzoon van Arij Baers, de sluismeester vragen wanneer hij zijn rekening voor ingezette ruiten in het gemeenschapshuis kon indienen, en of die aan de sluismeester persoonlijk moest worden gesteld of aan het Waterschap. Redelijke vragen, lijkt me. Maar Leendert van der Sluijs was nog opgesard door het gebeurde met schoonvader Arij Baers. Hij werd er dermate razend van dat hij op Ary schold en vervolgens ook hem mishandelde.

Hij trok Ary aan zijn haar, sloeg hem tegen de grond, ging op hem zitten, en sloeg verder en bonsde zijn hoofd meermalen tegen de grond.

“Vattende hem by het hair en bonsende soo syn hooft tot verscheyde reysen tegens de harde gront”.

De andere gasten uit de herberg waren bang dat hij Ary blijvend zou beschadigen, en zij trokken Leendert van Ary af. Daarna liep de sluismeester zijn herberg in, pakte een stuk bot van een walvis dat daar aan de muur hing (“een walvis kraen”), en sloeg ook daarmee op Ary Cornelisse Visser in. **

Ik heb nog niet gevonden hoe het proces afliep.

Het verslag informeert wel over de aanleiding van de ruzie, maar zoals gebruikelijk in de verslaglegging van civiele processen werd de reden van de ruzie jammer genoeg niet beschreven,

De sluismeester had waarschijnlijk zijn dag niet. Het werd geen commercieel succes want zo nodig je immers geen nieuwe klanten in je herberg. Het werd ook in ander opzicht een financiële tegenvaller. Immers, het werd een dure grap voor de verliezer want de zaak werd op vijf verschillende zittingsdagen behandeld. En de proceskosten werden berekend per zittingsdag.

Maar wat mij in dit verslag trof was dat de andere gasten probeerden de vechtenden uit elkaar te halen. Ze namen het op voor de zwakkere dronkenlap.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 98, fol. 29 – 30 verso, 32 – 33 verso, 46 verso – 47, en 66 verso – 67, verslagen van verhoren van de zittingsdagen van de hoge vierschaar dd. 20 september en 6 december 1723, en 29 mei, 8 juni en 18 september 1724.

* Het Elshout was het moerasgebied tussen Alblasserdam en Nieuw Lekkerland, behorend bij de Kinderdijk. Dus het gebied waar nu “de molens van de Kinderdijk” staan. Ooit een omstreden gebied dat door beide dorpen werd geclaimd.

** De sluismeester had een “walvis kraen”, een stuk bot uit de kop van een walvis, aan de muur hangen. Waarschijnlijk had hij dat in zijn jonge jaren als zeeman zelf als jachttrofee meegebracht van een Groenlandreis ter walvisvaart. Het kon kennelijk als knots worden gebruikt.

F.8. Trammelant aan de Kinderdijk

De Overwaard is het noorderlijk gebied van de Alblasserwaard. Via de Giessen en “de Boezem” werd het water afgevoerd naar de Kinderdijk, waar het bij laag water werd gespuid via een sluis, de sluis van de Overwaard. Tegenwoordig wordt het water actief uit de polder verwijderd met een gemaal.

De Nederwaard is het zuidwestelijk deel van de Alblasserwaard, waaruit het water via de graafstroom en Alblas langs Alblasserdam eveneens naar de Kinderdijk stroomt, waar het via de sluis van de Nederwaard bij laag water werd gespuid. Tegenwoordig wordt ook dit water met een gemaal bij de Kinderdijk actief uit de polder verwijderd.

Op 8 Oktober 1725 stond weer voor de Hoge Vierschaar van Zuid-Holland Leendert van der Sluijs, wonende op ‘t Elshout, sluismeester van de Overwaard.

Er was ook een sluismeester van de Nederwaard, Joost Pot. Ook Joost hield bovendien een herberg aan huis, dus aan de Kinderdijk.

Op zaterdag 27 Juni 1725 logeerden in deze herberg een paar mensen uit Engeland, *“Engelse heeren met haer geselschap, teneynde om haer op ‘t land wat te diverteren.”*

Welnu, de andere sluismeester, Leendert van der Sluijs, kwam ‘s avonds met een paar vrienden eveneens naar de herberg van zijn collega. Dit waren Simon en Arien Blicck, plus hun neef, eveneens Arien Blicck geheten, allen inwoners van Nieuw Lekkerland. Herbergier Joost zag hen liever niet komen, maar ja, weigeren was ook zo wat. Maar later in de avond en nacht kwam dit viertal driemaal terug, ze werden vervelend,

eisten drank, en betaalden niet. Ze pestten onder meer het dienstmeisje door haar rokken omhoog te doen.

Er was in het begin van de avond al dermate veel gebeurd dat de herbergier na tien uur de deur probeerde dicht te houden. Dat nam het viertal niet. Ze staken de waakhond met een mes, en sloegen de knecht, Teunis Stock, en het paard dat deze verzorgde. De herbergier dreigde *“Wy sullen aen den officier daer over klagen ...”*, waarna het viertal de gewonde knecht loslieten zodat die in de herberg kon worden verzorgd. De knecht huilde terwijl hij werd geslagen. Hij vroeg *“... of syn paerden dat konden gebeteren”*.

Van slapen is de rest van de nacht weinig gekomen. Rond één uur in de nacht werden de ruiten ingeslagen. Leendert met zijn vriendjes probeerden ook de deur in te rammen, maar die bleek solide. Leendert van der Sluijs zou negentig pond boete moeten betalen, maar ... hij mocht procederen.

Het Engelse gezelschap kwam om zich op het land te “diverteren”. Het waren dus toeristen in een tijd dat dit begrip nog niet was uitgevonden. Bezoek aan de molens van de Kinderdijk?

Wat mij het meest trof was wat de knecht zei nadat zijn paard en hijzelf waren mishandeld: *“Kunnen mijn paerden het helpen?”*

“... of syn paerden het konden gebeteren?” Inwoners van Nieuw Lekkerland hanteren deze term nog steeds.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 112, dd. 8 Oktober 1725, fol. 82 verso t/m 84 verso.

F.9. Een kwade dronk?

Thomas van den Berg, inwoner van Ridderkerk, had vaak een een kwaai dronk. In juni 1725 had hij zijn zoon Jacob en zijn beste vriend Cornelis van der Hoeven met een mes bedreigd en op straat achterna gezeten. Ze waren gedwongen geweest om binnenshuis te vluchten en de deuren te barricaderen. Evenzo had hij in die tijd zijn buurman Gillis van der Pijpen met een mes achtervolgd.

Thomas was getrouwd met Marijtje Teunis Opdorp, weduwe van Hendrik van Es. Hij sloeg zijn vrouw vaak. Buurvrouw van de Leur getuigde dat hij zijn vrouw dermate mishandelde dat ze vaak het huis uit vluchtte naar de burens. Terwijl het toch een aardige ijverige vrouw was, die zeker geen aanleiding tot misnoegen gaf.

“... dat zyn vrouw soo qualyk wierd getracteert, dat (zij) by Willem van de Leur is komen vlugten als mede voor soo veel haer bekend de vrouw sig altoos heeft gedragen als een vrouw betaemt.”

Marijtje Teunis Opdorp had een voorkind uit haar eerder huwelijk, Teuntje van Es. Als stiefvader dronken was probeerde hij Teuntje te verkrachten.

“... dat haar met geweld heeft aengetast in het agterhuijs, maer dat (zij) met schreeuwen nog uijt syn handen is ontkomen.”

Dat was herhaaldelijk gebeurd. Moeder had geprobeerd erger te voorkómen door Teuntje als dienstmeisje elders te verhuren.

“Om haar dogter voor hem tragte te beschermen ... om haer niet tot oneere te brengen.”

Zo had Teuntje een poos gewerkt bij Pieter van der Jagt onder Barendrecht.

Welnu, op 23 Juni 1725 trouwde Teuntje van Es met Jacob Thomasse van den Berg, de zoon van de ruziezoeker. Vader Thomas had dit huwelijk zelfs “bevordert ende aengeraeden.” Maar zoon Jacob wist toen van die verkrachtingspogingen van zijn vader nog niets af.

Toen het jonge echtpaar na het trouwen thuiskwam in het ouderlijk huis viel de dronken vader zijn zoon aan en bedreigde hem met een mes. Was hij jaloers? Jacob nam zijn vader het mes af en gooide dit over naar de vriend van zijn vader, Cornelis van der Hoeven. Maar toen was de boot pas goed aan. Vader brulde dat hij zijn beide zoons zou doodsteken. Inmiddels sloeg hij van alles in huis kort en klein.

“maekende veel rumoer in huijs met het aen stukken gooijen van schotelen, taljoren * en glaesen ...”

Hij pakte zoon Jacob op, gooide hem op de grond en vertrapte hem.

Vader Thomas *“... daer op met groote furie syn soon ... is aengevallen, gooijende hem onder de voet, trappende en bytende soodanig nae den selve dat de selve door de menschen die hem moeste binden en opsluijten nog is ontset geworden.”*

Hij bracht zoon Jacob dermate veel letsel toe dat de omstanders de bruidegom moesten ontzetten. Ze bonden vader Thomas vast en sloten hem op. Wat een leuk huwelijksfeest.

Kennelijk was het er in de loop van een jaar niet beter op geworden. De baljuw vroeg op 5 juni 1726 in een getuigenverhoor aan Jacob of hij wist wat zijn vader zo dwars zat. Nee, daar kon Jacob niets bij bedenken. Maar drank speelde altijd een rol, pa ging pas door het lint als hij bezopen was.

Viel dit alles nog onder het hoofdstuk “een kwaaië dronk”?

Kennelijk gingen de familieleden daar wel van uit en zij hebben het wangedrag met de mantel der liefde proberen te bedekken tot dat niet meer mogelijk was. Of er niet veel méér aan de hand was, dat zullen baljuw en schepenen van de hoge vierschaar van Zuid-Holland zich ook hebben afgevraagd. Omdat het vonnissenboek over die periode ontbreekt is mij niet bekend hoe een en ander is afgelopen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 98, fol. 144 verso – 145 verso, dd. 5 juni 1726.

F.10. Bedreiging

Pieter Verhoeven, een inwoner van Heerjansdam, had naast zijn tuin een stukje grond bij zijn tuin getrokken hoewel hij wist dat het toebehoorde aan de ambachtsvrouw van Heerjansdam. Dat was diefstal. Dus werd het door de schout op een dag in 1728 weer van hem afgenomen. Maar toen was het huis te klein. Pieter en zijn vrouw scholden op schout en schepenen, op de kerkenraad en op de schoolmeester.

Hij zou de schout zijn gezicht verbouwen. “... *met een mes den bek op soude snijden ...*” Immers, de schout was “*een schelm en gaauwdief*”, en een uitvreter van arme mensen, “*een uijtsuijper van weduwen en weesen.*”

Pieter dreigde vervolgens in het openbaar de schout met zijn mes in het hart te steken. Hij bedreigde vooral de schout en de schoolmeester. “... *soe dat er nu twee nae de eeuwigheyt souden gaen ...*”

Er waren reparaties nodig aan het schoolgebouw. Maar Pieter dreigde dat hij de eerste die er aan begon zou mishandelen.

“... *den eersten donder die daer aen komt sal ik met een mes onder de voet stoten ... jouw valschen hondt .. ik sal u den kop van den romp af snijden ... jae, gij sijt gelukkig geweest dat gij gisteren avont niet uijt uw huijs sijt geweest.*”

Men waarschuwde eens de vrouw van Pieter Verhoeven dat haar man met een getrokken mes rondliep over het dorp. Waarop ze uitriep: “*Dat mag hij doen, sij moeten daer tog altemael aen.*” Dus veel verstand zat er niet bij.

Hij bedreigde de drie zoons Klippanus. Waarop Jacobus Klippanus uitriep: “*Pieter Pieter, wat sult gij u selven ongelukkig maeken.*” Kennelijk had men vooral medelijden met Pieter!

Op 15 November 1728 stond Pieter dan toch voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland om zich te verantwoorden.

Mensen bedreigen met woorden is uiterst effectief. Een moderne variant van dreigen is iemand toefluisteren: “Ik weet waar je woont.” Bedreigen met woorden is van alle tijden.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 98, fol. 160 – 162, dd. 15 november 1728.

F.11. Het geduld van gewone mensen.

Op 24 December 1731 werden in Dordrecht door de hoge vierschaar van Zuidholland besproken de aangeleverde klachten tegen Pleun Leendertse van Weijen en Pieter Jansse de Wit, beiden wonende in de polder onder Alblasserdam. Pleun was al veel langer bekend met *“rusie, injurien (anderen beledigen), vegterijen, moetwilligheden ende buyten sporigheden ...”*

Wat recent in het weekend van zaterdag 1 December op zondag 2 December 1731 was voorgevallen illustreerde dit goed.

In de nacht van 1 op 2 December klopte het tweetal aan bij het huis van Pieter de Rooij en zijn vrouw Jannigje de Wit aan de Sunderdijk tussen Alblasserdam en de Kinderdijk. Kennelijk was dit een kroegje waar sterke drank werd getapt. Ondanks het late uur werden zij binnen gelaten. Ze vroegen om sterke drank. Ze kregen een paar glaasjes. Pieter Jansse de Wit viel in slaap aan tafel. Pleun sloeg huisraad kapot, en mishandelde Jannigje, sloeg haar met een stoel. Jannigje viel met haar hoofd tegen de deur. Om vijf uur ´s morgens ging het duo pas weg, zonder te willen betalen *“hetgeene by deselve gedronken ende aan stucken geslagen was.”*

Daarna ging het duo, in een rothumeur, om vijf uur ´s morgens naar het huis van schipper Adriaan Schillemans aan de Kinderdijk. Die was juist van plan in alle vroegte naar Dordrecht te varen. Ook daar eisten ze een paar glaasjes sterke drank, en ook daar werd het nodige *“tegens de gront aan stucken”* gegoooid. Pleun haalde zijn mes uit zijn zak *“omdat hy dat eens most laete sien, om te weten hoe groot het was.”* Hij dreigde er mee terwijl hij veel kapot gooide. Pieter vroeg aan Schillemans *“Waar is u wijff, ik soude aan haar wel een ducaton willen versoenen ...”*

Natuurlijk werd ook hier de schade niet vergoed.

Inmiddels was het zondagmorgen onder kerktijd. Ze klopten aan bij het huis van de weduwe van Wouter Baes aan de Kinderdijk. Die was met het dienstmeisje naar de kerk. Aegje Claesse, kennelijk een oudere vrouw, paste op het huis. Ze vroegen binnen gelaten te worden. Maar hoe ze ook scholden, de deur bleef dicht. Ze vroegen door de gesloten deur naar *“de meijt”*, maar die was immers óók naar de kerk. Toen traptten ze de deur in en kwamen binnen, met *“seer veele vuylen en goddeloose woorden.”* Pleun zei tegen Aegje *“dat sy te out was, dat hij de jonge hoer moest hebben.”*

Daarna ging het duo nog naar de weduwe van Cornelis Stout, evenzo wonende aan de Kinderdijk. De weduwe hield de deur dicht, maar ook

hier kwamen zij met geweld binnen door de deur in te trappen. De dochter en het buurmeisje vluchtten naar een kamer die kon worden afgesloten. Pieter Jansse probeerde daar binnen te gaan, maar werd tegengehouden door de weduwe. Dus schold hij haar uit en mishandelde haar.

Bij herhaalde dagvaarding kwamen ze niet opdagen, Pleun en Pieter waren gevlucht want ze begrepen met helder inzicht dat het verkeerd af kon lopen.

Het geduld dat de omstanders hadden met het duo maakte op mij grote indruk. Men probeerde in eerste instantie met hun verzoek om drank mee te gaan. Het waren mogelijk krachtpatsers want niemand stelde zich teweer toen zij huisraad begonnen te vernielen. De agressie werd lijdzaam ondergaan als ware het een natuurramp. Ik kreeg medelijden met de slachtoffers. Het waren eenvoudige mensen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 113, dd. 24 December 1731, fol. 105 verso t/m 108 verso, dd. 7 Januari 1732, fol. 110, dd. 25 Februari 1732, fol. 112, en dd. 24 Maart 1732, fol. 116 verso.

F.12. Eenzame zonderlingen?

(1) Wouter de Zeeuw, een in Dubbeldam geboren inwoner, had kennelijk in Dordrecht in April 1711 voor nogal wat opschudding gezorgd. Hij zat inmiddels in de cel op het stadhuis in Dordrecht vanwege *“moedwil ende onordelijckheden”*.

Maar wat de magistraten op de zittingsdag van het Gerecht van Dordrecht zagen was een verwarde stakker. Dat werd ook door getuigen bevestigd. De *“armenzorgers”* van Dubbeldam deden een goed woordje voor Wouter, zodat de officier Huijbert Stoop op 14 April 1711 aan het Gerecht van Dordrecht voorstelde om de man vrij te laten.

“... hem te stellen op vrije voeten.”

De armenzorgers van Dubbeldam hadden beloofd zich over hem te ontfermen.

(2) De magistraten van de hoge vierschaar van Zuidholland kenden Jacob Willemse Neus wel, hij was *“... een onrustigh en quaetaerdig persoon ... (ondanks) de meenighvuldige vermaningen ...”*

Op 24 Maart 1732 stond Jacob Willemse Neus, wonende aan de Bovenpolderse dijk onder Dubbeldam, weer eens op het stadhuis van Dordrecht voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland.

Hij had materiaal vernield van de eendenkooien en in de gorzen buiten de Bovenpolderse dijk, die waren gepacht door Cornelis van Gent.

Onlangs hakte hij weer hout bij de eendenkooien en nam dit voor eigen gebruik mee. Maar Cornelis van Gent had dit hout al verkocht aan iemand. Toen Cornelis er wat van zei schold Jacob hem uit en dreigde hem te zullen doodschieten met zijn jachtgeweer.

Er was ook door anderen geklaagd. Vorig jaar zomer 1731 waren een aantal mensen voor Cornelis van Gent bezig biezen te snijden. Ook die werden uitgescholden en bedreigd door Jacob. Hij zou op hen schieten als ze niet met hun werk zouden stoppen.

Foto boerderij aan de Dubbelsteynlaan in Dubbeldam plm 1900.

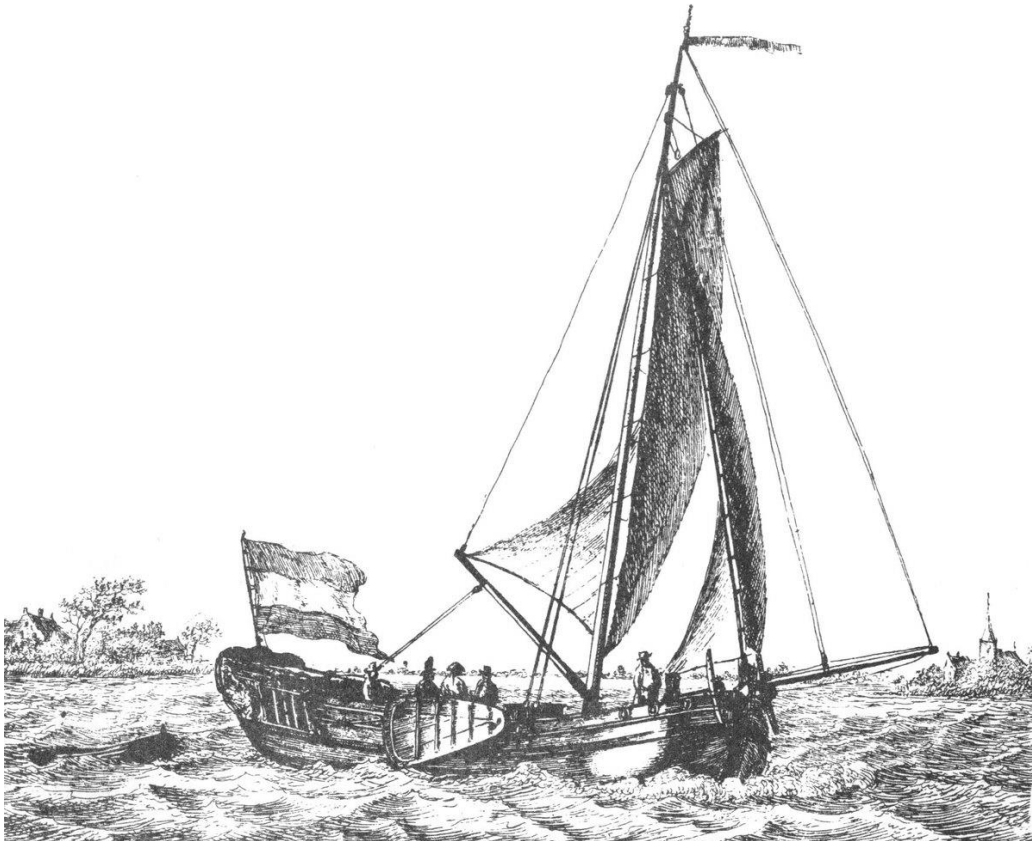
De aanklacht was diefstal en bedreiging. Een vonnis vond ik (nog) niet. Wouter de Zeeuw: Moedwil of psychiatrie? Die overweging speelde in die tijd al een rol. In Dubbeldam was kennelijk de tolerantie groter, onder motto van “ons kent ons”.

Jacob Willemse Neus: Een eenzame zonderling of een agressieve stroper? Hij werd niet verbannen. Kennelijk had men ook medelijden met hem, en werd er vooral gedacht aan onmacht van een eenzame zonderling. Over het leven van Jacob Willemse Neus vond ik verder niets.

Bron.

1. Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 5, dd. 14 April 1711, fol. 59 verso.
2. Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 113, dd. 24 Maart 1732, fol. 116 – 116 verso.

F.13. Trammelant op een beurtschip

Een “cromsteeven schuifje”, het schip van een “grote beurtschipper.”

Het gebeurde in de late avond van 12 november 1736, aan boord van het beurtschip van schipper Willem de Roover, op weg van 's Hertogenbosch naar Middelburg. Het was een “groot beurtschip”, ongetwijfeld “een cromsteeven schuifje”. De route was vanaf 's Hertogenbosch via de afgedamde Maas naar Gorinchem. Bedenk dat de Bergse Maas nog niet bestond. De Maas liep door wat nu “de afgedamde Maas” heet naar Loevestein, waarna de route via de Merwede langs Dordrecht, door de Dordtse Kil, het Hollands Diep en het Volkerak verder naar Zeeland voerde.

De schipper was niet alleen. Als matroos had hij Jan de Roover, zijn zoon of een neef, geboren in Driel.

De passagiers waren 's middags om vier uur aan boord gekomen. Er was een moeder bij met twee kinderen. Een van de passagiers, een volwassen man, schopte de twee kinderen van hun stoeltjes af terwijl hij zei dat de kinderen niet in de roef mochten komen. Waarop de moeder, Catryn Nega, had gevraagd *“wat quaed de kinderen hem dede, ...”* Daarop schold de man haar uit voor *“hoer en canalje”*, waarna hij haar dreigde te slaan met zijn rotting. De schipper kwam toen al tussenbeide, zei *“zulke hostelikheijten in sijn schip niet te sullen dulden. Off dat hij hem met een handspeeck * op het lijff souw komen.”* Dat hielp aanvankelijk, de man hield zich koest. Tot 's avonds laat. Het schip voer op dat moment op de Merwede tussen Hardinxveld en Sliedrecht.** Zo tussen elf en twaalf uur werd hij zonder zichtbare aanleiding ineens agressief. Hij sloeg en schopte de twee kinderen weer. Johannes Tempels, een mede passagier, geboren in Bergen op Zoom, zag dat en vroeg waarom hij dat deed.

“Wat hebt gij daeraen dat gij zulke onnoosele kinderen slaat?”

De man (hij wordt niet met name genoemd in de akte) zei dat hem dat niets kon schelen.

Johannes Tempels moet een lankmoedig man geweest zijn. Hij zei: *“daar vriend, eet een stuk kaes en broot, en drinkt er eens toe, in plaats van quaed te doen.”* Goed, de man nam het aan, at en dronk. Waarna hij onverwacht Tempels meermalen in zijn gezicht sloeg. Hij liet de schede van zijn mes op de grond vallen. Tempels, een toppunt van geduld, raapte de schede op en gaf hem die terug met *“vriend, neem uw scheij en steek daer uw mes in (terug).”* Waarop de man de lantaarn (het licht) uittrapte en Tempels met zijn mes sneed. Tempels ontving een snee in de linker zijde van zijn romp, en snijwonden op hoofd en handen. Johannes Tempels had hem na de steken gevraagd *“of dat vriendschap was.”* De agressieve man riep: *“Ick sal nu alles vermoorden wat ik maer sie”*.

Gelukkig was het volle maan, dus mede passagiers hadden alles zien gebeuren. Ze gilden van angst. Daarop kwam schipper Willem de Roover weer toelopen. Het was een kordate man. Hij nam het mes af, mogelijk door het met zijn handspak de man uit handen te slaan, en gooide het mes buitenboord.

Waarna hij de man kort en goed onschadelijk had gemaakt, ongetwijfeld door hem vast te binden.

Toen het schip in Dordrecht was gearriveerd werd de boef overgedragen aan de baljuw die hem in een cel op de zolder van het stadhuis huisvestte. De volgende morgen werd dit verhaal als getuigenverslag opgemaakt voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland. Daarna voer het beurtschip met zijn passagiers verder.

Opmerkelijk is dat het noemen van de naam van de dader zorgvuldig werd vermeden. Het is goed mogelijk dat het een bemiddelde man is geweest. Bij civiele processen hadden aangeklaagden het recht om te “schikken”, en om dan hun naam in de procesverslagen niet te laten vermelden. Als ze maar betaalden. Dat heette “hun zaak composibel maken”.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 99, fol. 129 – 134, dd. 13 november 1736.

* Een handspeeck = “handspaak”, een dikke vierkante eikenhouten stok.

F.14. Oud zeer?

In 1737 en 1738 werd er op tien zittingsdagen van de hoge vierschaar van Zuid-Holland in Dordrecht geprocedeerd door het echtpaar Ary Jongebreur en Ariaentie de Jong, wonende in Krimpen aan de IJssel. Het moet hen een fortuin hebben gekost, nog afgezien van alle tijd die er mee gemoeid was, en de emoties die één en ander met zich meebracht. Mogelijk was geld geen probleem, want Ary Jongebreur was meester steenbakker. Maar toch.

Het kwam zo. Op zaterdag 5 Oktober 1737 liep Anna van den Berg hun huis voorbij. Anna was getrouwd met Leendert de Jongh, een boer. Waarschijnlijk was Leendert een broer van Ariaentie, de vrouw van Ary Jongebreur. Ary Jongebreur zag Anna en vroeg haar waar de reis naar toe was. Wel, vertelde ze, ze was op weg naar “het Sloth van Capelle” om twee beesten op te halen. Anna werd door Ary binnengenodigd en van een kommetje brandewijn voorzien. Op dat moment kwam Ariaentie, de vrouw van Ary binnen. Ze vroeg aan Anna of zij van plan waren “om de hofstee te kopen”.

Anna bevestigde dit. Waarop Ariaentie woedend werd en zei: “*Jeluy hebt mijn moers boel meest opgeslokt, en nu soek je het helemael op te slocken.*” Kennelijk was er oud zeer blijven bestaan na een erfenisruzie. Ariaentje vloekte, schold, sloeg Anna en probeerde Anna met een driepuntige riek te steken. Op dat moment kwam zoon Pieter Jongebreur binnen, en die viel zijn (stief)moeder bij, dreigde met een mes. Anna zei nog meermalen: “*Ik ben uijt vrientschap in huijs verzogt, en handel jeluy my so ...*”, maar het mocht niet baten. Inmiddels was Anna naar buiten gevlucht, achterna gezeten door zoon Pieter. Gelukkig werd ze ontzet door een buurman, Cornelis Dirkse Stolk. Die pakte Pieter het mes af en probeerde hem tegen te houden. Zo wist Anna te ontkomen.

Tijdens de tweede zitting vulde de advocaat van de familie Jongebreur het verhaal aan met nieuwe verklaringen. Dat Ariaentie ontkende dat ze

Anna had geslagen en met een riek gestoken. Hoezo, mishandeld? Anna liep te voren juist scheldend en vloekend voor haar huis, en had met stenen gegooid. En zoon Pieter? Wel, die liep juist brood te eten en had daarom zijn mes in de hand. Hij had Anna met stenen zien gooien en met zijn stiefmoeder ruzie horen maken.

Baljuw en schepenen van de hoge vierschaar waren niet naïef. Want zoon Pieter had inmiddels in de nacht van 31 Oktober op 1 November om half twee samen met twee vrienden bij herberg “In den oyevaer” van Ary Crom in dronken “quaetaerdigheyt” een paaltje van vijf voet lengte door de ruiten van de kroeg gegooid. Dus ja, wat was zijn getuigenverklaring waard?

Bovendien nam Cornelis Dirkse Stolk, de buurman, het voor Anna op. Hij had de bedreiging door Pieter immers als getuige gezien.

Hoe het proces is afgelopen heb ik (nog) niet kunnen vinden. Maar het moet het echtpaar een fortuin hebben gekost. Erfenisruzies hebben een lang leven.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 114, dd. 25 November 1737, fol. 47 – 49v, dd. 16 December 1737, fol. 52v – 53. dd. 6 Januari 1738, fol. 53v en 54, dd. 3 Maart 1738, fol. 56v – 57, dd. 10 Maart 1738, fol. 64 – 64v, 24 Maart 1738, fol. 66 en 66v, dd. 2 Juni 1738, fol. 69v en 70, dd. 16 Juni 1738, fol. 71v en 72, dd. 7 Juli 1738, fol. 72v, en dd. 13 Oktober 1738, fol. 78.

F.15. Fijn met messen zwaaien

Op 26 November 1742 stond in Dordrecht voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland Gerrit Cornelisz Decker, inwoner van Puttershoek. Op zaterdag 27 Oktober 1742 kreeg hij ruzie met Luijkas Blanckenaer in de herberg van Dirck Tijssen IJsendoren, biertapper op Puttershoek.

Luijkas vroeg hem naar buiten te komen om het uit te vechten, en dat deed Gerrit graag. Daar sneed Gerrit zijn maat Luijkas over het gezicht van boven het oor over de jukboog naar de mond. Passanten probeerden Gerrit hierna tegen te houden, maar die was razend, en riep: “*Wel blixem, waer ben je nou?*” Dat snijden met een mes mocht niet, het leverde Gerrit een boete van negentig pond op.

Maar op 9 December 1743 stond diezelfde Gerrit Cornelisz Decker wéér voor het hekje. Op 30 Oktober 1743 had hij in de herberg van de weduwe van Teunis Roos op Puttershoek gevochten met Leendert Ingense Decker. Ze waren aan elkaar gewaagd. “... *met messen ... nae elkanderen te snijden ...*” Hendrik Lopik, schipper van Mijnsheerenland, probeerde Leendert van Gerrit te scheiden, maar dat leverde hem van

Gerrit een klap in zijn gezicht op. Deze keer volgde er een boete van dertig pond.

Ik kreeg niet de indruk dat deze mensen het zwaaien met een mes gevaarlijk vonden. Ze genoten ervan, denk ik. Je moest ergens je zaterdagavond mee vullen, en het voetballen was nog niet uitgevonden. Omstanders die zich zorgen maakten werden afgeweerd.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 114, dd. 26 November 1742, fol. 107 – 108 verso, en 9 December 1743, fol. 118 – 119.

F.16. Mishandeld

Het gebeurde op hemelvaarstdag in Mei 1744, 's avonds om acht uur in de kroeg op Puttershoek van Ary Knecht, 44 jaar oud, en zijn vrouw Grietje van der Linden, 40 jaar oud. De kroeg had een danszaal die in het verslag werd omschreven als “de keet”.

Ook een buurvrouw, Cornelia van Doorn, 30 jaar oud, vrouw van Jan de Reus, getuigde later.

Pieter Davidse Bijl, een stevig uit de kluiten gewassen man van 's Gravendeel, was er die avond en danste met een paar meisjes. Een van hen was een vrouw die Berber heette, een achternaam wisten de getuigen niet. Pieter beweerde dat ze tijdens het dansen geld uit zijn zak had gestolen. Hij nam haar mee naar de andere kamer “van de keet”, en Pieter deed de deur achter zich dicht. Hij mishandelde haar. De vrouw kermde en krijste. Later werd beschreven wat de getuigen zagen en wat Berber er zelf over zei. Pieter rukte en scheurde haar de kleding van haar lijf. De kleding viel op de grond. De andere gasten liepen de herberg uit en de keet in, en riepen: “*Pieter dat hebbie daar slegt gemaakt*”. Waarop Pieter zich verdedigde met “*Sy hadt mijn gelt genomen*.” Een van de getuigen zag dat Pieter haar langdurig mishandelde, “*... dat Pieter zonder ophouden voortgong met zeer hardt te slaan, ende te mishandelen ... dreigende dat als sij syn geld niet weerom gaf, hy haar soude vermoorden, ...*”

Berber vluchtte moedernaakt met een gescheurd rokje en een schortekleed in haar handen naar de schuur en probeerde zich daar onder takkenbossen te verbergen. Maar Pieter kwam haar achterna, en in de schuur begon het slaan overnieuw. Door een gat tussen de planken van de schuur zag buurvrouw Cornelia het mishandelen. Pieter sloeg Berber ook met de hak van een schoen, waarbij hij de punt van de schoen vasthield.

De anderen vonden het welletjes, Berber werd ontzet en vluchtte daarna over de dijk met onbekende bestemming. De volgende morgen om negen uur kwam ze terug. Ze kwam de verscheurde en op de grond gevallen kleding ophalen. De kroegbaas, zijn vrouw en buurvrouw Cornelia hadden medelijden met Berber en hebben haar verwondingen zo goed als mogelijk was behandeld. Later beschreven zij de verwondingen.

“Dat het gehele hoofd en aengezigt en bysonderlijk de oogen ... zeer afgrijselijk geswollen en paars waaren ... en verder haer naakten lichaem genoegsaam niet anders dan bebloeydt was ... op haar rug en in de zijde ... aan eenen kant zeer paars en in ’t geheel met bloedt besedt was.”

Pieter Davidse Bijl had kennelijk toen zijn dag niet want hij had tevoren ook al gevochten met Jan van Drunen “wonend tussen Strien en ’s Gravendeel”, en met een onbekende man die Pieter zelf zijn “neef” noemde en die op de Wacht woonde. Dus het missen van zijn geld daarná beleefde Pieter duidelijk als een “ook dát nog.”

Elders is te lezen hoe het met Pieter Davidse Bijl, de zoon van de standvonder van ’s Gravendeel, is afgelopen. (2). Hij trouwde met Cornelia Coene van Strien. In 1756 monsterde hij aan als scheepstimmerman op het VOC schip “t Sloth van Cappelle”, en is op de heenreis naar Oostindië aan boord overleden.

Bron.

1. Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 100, dd. 27 Juli 1744. Geen bladzijdennummering.
2. Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland, Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 16, fol. 6 verso – 7 verso, dd. 18 Februari 1761.

F.17. Een krachtpatser

Op 9 April 1759 stond in Dordrecht voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland Gijsbert Vroege, inwoner van Giessendam. De aanklacht was mishandeling.

Het gebeurde op 16 Juli 1758, ’s middags, in Giessen-Oudekerk. Gijsbert was een macho figuur, zouden we nu zeggen. Hij maakte ruzie met Bart Kruijk, smidsknecht in Giessendam. Dat moet eveneens een stevige man zijn geweest, want hij werd “een biksemkind” genoemd. Welnu, eerst sloeg Gijsbert Bart meermalen met een stuk hout op hoofd en armen zodat die op de grond viel. Daarna ging hij op zijn borst en hals staan en sprong meermalen op en neer terwijl hij tegen de omstanders riep dat hij hem ging vermoorden. Dat vonden de

omstanders te bar, en zij hebben met vereende krachten de smidsknecht bevrijd.

“... Als wanneer (Gijsbert) is gaen staen op den hals en schouder (van Bart) ... , en dus verscheyde malen op het lighaam ... op en neder is gesprongen, seggende onder ysselyke vloeken en getier, nu sal ik uw blixemskind vermoorden ...”

Later diezelfde dag kreeg Gijsbert het in de herberg van de weduwe van Adriaen van Gils in Giessen-Oudekerk aan de stok met Cornelis de Groot, inwoner van Giessen-Nieuwkerk. Gijsbert had twee wijnroemers stukgegooid, en Cornelis sprak hem daarop aan. Welnu, Gijsbert hield Cornelis met een ijzeren greep aan zijn neus vast en schudde hem terwijl hardhandig heen en weer, waarna hij ook Cornelis, toen deze op de grond lag, meermalen had geschopt.

“... bij den neus te vatten, en dus het hoeft heen en weder te slingeren.”

De mishandelingen waren driekwart jaar tevoren gebeurd. Mogelijk was er in de tussentijd nóg iets gebeurd dat diende als druppel die de emmer deed overlopen. Maar daarvan maakte het verslag geen gewag.

Gijsbert was kennelijk de sterkste man van de streek, en hij liet dit graag merken. Maar mensen met een stuk hout slaan, op hen dansen en hen schoppen, dát ging te ver. Ik vond het opvallend dat de omstanders dat ook vonden en het opnamen voor de vertrapten.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 115, dd. 9 April 1759. (Bladzijdennummering ontbreekt).

F.18. Hij had zijn dag niet

Jan Graswijk, wonend onder Mijnsheerenland, kreeg op 11 November 1785 van de hoge vierschaar van Zuid-Holland zes dagen celstraf.

“...zes dagen te zijnen kosten op den Raadhuyse der stad Dordrecht met water en brood te doen spysigen ...”

Het kwam zo. Jan was bier- en wijntapper in de herberg van Cornelis de Koning in Westmaas, hij hielp mee de klanten te gerieven. Maar hij bediende zichzelf eveneens. Zo was hij op 1 November dronken terwijl hij aan het werk was. Waarschijnlijk had hij zijn dag niet. Eerst kwam ene Jan van de Merwe hem vragen wanneer hij de gestolen hoenders eindelijk eens zou vergoeden. Hij had Jan Graswijk de diefstal al eerder verweten. Jan van de Merwe noemde hem “een schelm”. Dat was teveel voor het humeur van Jan Graswijk. Hij zei dat Jan van de Merwe eerst maar eens moest waarmaken dat hij een dief zou zijn. Daarop bemoeide Aris Blaak zich met de ruzie met *“dat moest jy my niet zeggen.”* Waarop

Jan Graswijk hem een mep gaf. Aris Blaak was knecht bij Klaas Bolger onder Oud-Beijerland. De vrouw van de herbergier probeerde de escalerende ruzie te sussen door Jan Graswijk te vragen om met haar te dansen. Maar Jan zei tegen haar *“dat doe ik niet, je mag niet met je dikke buik, dat zou niet goed zyn.”* Kennelijk was de vrouw van de herbergier hoogzwanger. Eigenlijk was dat van Jan goed bedoeld. Daarop kwam ook haar man, Cornelis de Koning, er bij om haar het dansen te beletten. Maar Jan Graswijk legde ook dat verkeerd uit, die gaf ook zijn baas een paar klappen.

Ergens op de trap stond bovendien een man die alleen maar toekeek. Hij had tevoren niets besteld. Ook toen Jan hem vroeg of hij wat wilde nuttigen bestelde hij niets. Dat was teveel voor de opgefokte Jan. Hij gelastte die man om *“heen te moeten gaan”*. Immers, baas Cornelis de Koning had hem ooit de instructie gegeven dat *“wie niets nuttigen wilde ook niets in de herberg nodig had”*. Toen de man niet weg ging heeft Jan hem de deur *“uitgeklopt”*. Hij had de gast de deur uitgewerkt, waarbij hij de man mogelijk ook nog wel wat meppen had gegeven, daar wist hij zich achteraf niet alles meer van te herinneren.

Het trof slecht dat op dat moment Pieter Schilperoord, dienaar van justitie van de baljuw van Strijen ook in de herberg zat. Want die had het zien gebeuren. Een storm in een glas water, eigenlijk. Dat begrepen de schepenen van de hoge vierschaar ook. Jan was arm, zou zeker niet in staat zijn om een boete te betalen. Waarop men vonniste met een korte celstraf.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 2, dd. 11 November 1785, fol. 76 verso plus los briefje.

G. De dood.

Een “schouwtje” in de Alblas.

G.1. “Van godt de Heer besocht”

Op 24 Augustus 1651 werd in Strijen het lijk geschouwd van de verdronken Aerjaentgie Jacobs, jongedochter (dus niet gehuwd), 35 jaar oud. Zoals gewoonlijk werd niet geschouwd door een chirurgijn, maar door schepenen van de hoge vierschaar van het land van Strijen. In dit geval door Kaesteecker, plaatsvervanger van de baljuw, en Mathijs Leijssen. Ze verklaarden dat het lijk *“gaef ende ongeschendt”* was. Er bestonden dus geen letsels die veroorzaakt konden zijn door boze opzet of een vechtpartij.

De broers en zusters van Aerjaentgie, bij monde van haar broer Lenert Jacobsz, vertelden dat ze twee dagen eerder, dus op 22 Augustus, om een kan melk was gegaan. Ze had vallende ziekte. Kennelijk kreeg ze onderweg een toeval, was daardoor in de sloot gevallen en verdronken. *“... dat sij op eergisteren was uijtgegaen om een kannetie melck. Ende van godt de Heer besocht synde met de vallende sieckte in de sloot by*

den gemeenlants Vliet by de huysinge van Inge Jacobsz is verongeluckt ofte verdroncken.”

“Het was zo beschikt, het was haar tijd.” Nabestaanden in de gouden eeuw hadden weinig kritische vragen, maar oefenden voornamelijk berusting door gebed (meditatie).

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 9, dd. 24 Augustus 1651. (Bladzijdennummering ontbreekt).

G.2. “Punteren in een schouwgje”

Op 11 Oktober 1654 werd door schepenen van de hoge vierschaar van het land van Strijen het lijk geschouwd van Helena Willems, 25 jaar oud, dochter van Willem Cornelisz. Ze was twee dagen eerder verdronken toen zij op 9 Oktober al punterend in een schouwtje “over de wael achter het huis” op weg was om wat zand te halen. De punterstok (de boom) bleef namelijk in de modder steken. Ze probeerde, buiten boord tastend, de stok terug te vinden, viel over boord, en verdronk. Pas twee dagen later werd zij gevonden.

“... ende den boom in de gront blyvende steecken daer naer willende tasten buijten boort gestolpt is ende aldaer verdroncken ...”

De meeste boeren hadden een platbodem schuit (“schouw”). Zij verplaatsten er zich mee door de sloten door zich met een lange stok af te zetten in de modder van de sloot (“punteren”), onder meer om vee en melk te vervoeren door de sloten. Tragisch om zo te verdrinken. Mensen konden niet zwemmen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 9, dd. 11 Oktober 1654. (Bladzijdennummering ontbreekt).

G.3. Het testament

Toen Aeltje Ariense Vonck, de vrouw van boer Cornelis Janse de Haen in Giessen-Oudekerk op donderdagavond 29 September 1678 stervende was had haar man notaris Cornelis van der Grijp gevraagd om een testament aan huis te komen opmaken.

De verzorgster van de zieke, Claesje Gerrits, 20 jaar oud, wonende op “Giessen buitendams”, vermeldde later dat Aeltje op dinsdag 27

September 1678 ziek was geworden. De ziekte verergerde snel, en op zaterdag 1 Oktober was Aeltje gestorven.

Donderdagmiddag was een zekere Cuijndertjen Ariens Sterrenburch, 33 jaar oud, inwoner van Giessen- Oudekerk, op ziekenbezoek geweest bij Aeltjen. Aeltjen vertelde haar dat ze zich erg ziek voelde. Haar man had al voorgesteld om de notaris te halen maar daar wilde Aeltjen (nog) niets van weten. Ze had een paar keer “neen, neen” geroepen.

In de loop van de donderdagavond 29 September werd Aeltje dermate ziek dat ze uit bed was gevallen. Ze was incontinent, en gaf geen antwoord op vragen. Dat gebeurde nog vóórdat het testament werd gepasseerd. Aldus verzorgster Claesje.

“... dat alsdoen deselve Aeltjen Ariens van het bedde was gevallen, ende dat sij ... d’selve gevraecht hadde, offe sij haer niet beseert hadde, dat ... Aeltgen ... daer op niet hadde geantwoort, maer haer alleenlijck sterck hadden aengesien. Dat alsdoen (Aeltgen) door swaerheijt haer selve in het bedde ende op de vloer al hadde vuilgemaect ...”

Welnu, de twee getuigen die nodig waren bij het opmaken van een testament werden ’s nachts uit bed gehaald (“*uut den bedde opgeclopt*”) door echtgenoot Cornelis Janse de Haen. Het waren Jan Janse en Willem Aertsz, beiden eveneens wonende in Giessen-Oudekerk.

Toen ze de ziekenkamer binnen kwamen zat de notaris het testament al te schrijven zonder nog vragen te stellen aan de zieke. Een boerenknecht, Theunis Gerritsz, die de notaris had binnengelaten toen de boer weg was om de getuigen te halen en bij het ziekbed was gebleven tot de boer terugkwam, verklaarde later dat de notaris in het geheel niets aan de zieke had gevraagd.

De boer vroeg aan zijn zieke vrouw of ze wist wie hij was. “Cornelis” zei ze. Daarna had ze niets meer gezegd, knikte alleen maar bij wijze van antwoord nadat het testament door de notaris werd voorgelezen. Haar man moest haar hand vasthouden ter ondersteuning bij het ondertekenen. Het gebeurde langzaam en moeizaam.

De boer had haar *“... by der hant genomen ende deselve op het pampier gebracht, dat eyndelingh naer lange suckelinghe deselve Aeltgen Ariens hebbende geschreven haeren voornaem ...”*

Pas na enige tijd lukte het Aeltjen om er ook haar achternaam bij te voegen. De getuigen verklaarden dat uit niets was gebleken dat Aeltjen besepte wat er gebeurde en begrepen had wat de inhoud was van het voorgelezen testament.

“... sy getuijghe aende selve Aeltgen ... niet te hebben connen bevinden ietwes waer door conde geoordeelt worden, dat (zij) eenighe kennis ofte verstant was hebbende ofte gebruijckende ...”

Pieter van Asperen, gehuwd met Claesje Ariense Vonck, de zus van de overledene, was oom en bloedvoogd van het nagelaten weeskind Arien

Cornelisse. Hij had deze akte laten opmaken als voogd en belanghebbende nabestaande die het kennelijk niet eens was met de inhoud van het testament.

Voor mij was het “een raam op de werkelijkheid”. Immers, vaak lezen we over een testament dat door de notaris aan huis werd opgemaakt, maar praktische bijzonderheden rond die ontmoeting van notaris en stervende werden nooit vermeld. In de middeleeuwen was de test op “*zijn verstant en reden wel machtich zijn*” dat de zieke munten in een weegschaaltje moest kunnen leggen om zo de weegschaal in evenwicht te kunnen brengen. Maar hoe stelde een notaris in later tijd vast dat de stervende nog begreep wat werd vastgelegd?

Boerderij in Giessen-Oudekerk (niet de boerderij uit het verhaal).

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 91, dd. 26 Maart 1679. (Bladzijdennummering ontbreekt).

G.4. Alleen maar bier gemorst

Op 3 Juli 1697 werd in Dordrecht door de hoge vierschaar van Zuid-Holland in verband met een steekpartij een aantal getuigen gehoord. De steekpartij had op 1 Juli plaatsgevonden om zes of zeven uur 's avonds, dus tegen etenstijd, in de herberg van Geeloff Jansz Snoeij in Bercou (Berkenwoude, in de Krimpenerwaard).

Een jonge knul uit Stolwijk, Arij Romeyn, morste per ongeluk wat bier op de broek van Jan Drakenburgh, chirurgijn in Lekkerkerk. Jan verweet Arij: *“Waerom stort gij bier op mijn goet?”* Arij had het per ongeluk gedaan, en zei: *“Ick weet er niet van.”* Jan werd nijdig, zei *“Sout gij er niet van weten”*, en gaf hem een draai om zijn oren. (*“gevende aen Arij een sufflet om sijn koon”*), en vervolgde: *“Jou schelm, ben je een braef karel (dappere kerel), soo komt voor de deur.”* De chirurgijn moet bezopen zijn geweest. Arij had er niet op in moeten gaan. Maar ja, hij ging mee naar buiten, en kreeg meteen een diepe steek in zijn bovenbuik. Hij viel, stond weer op, en strompelde al hevig bloedend de herberg weer in met de woorden *“Ik ben soo gequest, ik moet sterven ...”*.

Een paar getuigen zaten op een bank (de clapbanck) aan de weg buiten de herberg, en zagen het gebeuren. Dat waren Simon Maertense Cooijman, 44 jaar oud, “den ouden Wiggert Andriesz”, Huijbert Jansz, Dirck Heijnen en Jannigje Cornelis, 44 jaar oud, vrouw van Maerten Aertsz, allen wonende onder Bercou.

Ook Geerigje Jans, jongedochter van Bercou, Cornelis Morreljon uit Gouda, 43 jaar oud, Marigje Jans, 27 jaar oud, vrouw van Cornelis Meesie uit Bercou, en Jacob Florisse, 60 jaar, wonende in de Loet onder Lekkerkerk zaten buiten de herberg en waren getuigen van het gebeuren.

Dus getuigen genoeg. Zij hadden allemaal medelijden met Arij, en waren allen bereid om te getuigen. Deze getuigen buiten hadden de steekpartij zien gebeuren en de chirurgijn daarna horen zeggen, terwijl die over de weg naar het oosten wegliep: *“Die karel sal genoeg hebben”*.

Ik weet niet of Arij Romeyn aan de verwonding is overleden, maar het is wel waarschijnlijk. Dat moet in een ander, verloren gegaan vonnissenboek staan. Een ruzie om een futiliteit met grote gevolgen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 93, fol. 66 – 67 verso, dd. 3 Juli 1697.

G.5. Marktschipper en moord

Het gebeurde in Giessen- Oudekerk op 11 Februari 1743.

Jan Ariense van den Herik en zijn dochter Martje Janse van den Herik waren samen marktschipper (wekelijkse beurtschipper) van Giessen Oudekerk op Gorinchem. Ze moesten dan met de marktschuit door de Giessen langs Giessendam-Hardinxveld en de Peulensluis naar “buiten”, over de Merwede naar Gorinchem.

Martje was getrouwd met ene Cornelis Janse. Zowel vader Jan als Martje en haar man Cornelis woonden in Giessen- Oudekerk. Martje en Cornelis hadden een pleegkind in huis genomen, Ariaentje Gabrielse Scheper, het twaalfjarig dochtertje van de overleden zus van Martje. *“Het kind, by ons woonaghtigh en uyt liefde gealimenteert ende opgevoedt wierde ...”*

Op maandag 11 Februari 1743 voeren Jan en Martje met hun schuit ´s morgens vroeg naar de markt in Gorinchem om de aan hen verstrekte goederen van de dorpingen aan de markt te brengen, en volgens opdracht van hun cliënten andere goederen te kopen. In de loop van de middag voeren ze weer naar huis terug.

´s Middags om vijf uur losten ze goederen in Peursum bij Bart Janse Verheul. Daar was Cornelis Janse, de echtgenoot van Martje. Maar wat deed hij daar? Hij had immers beloofd die dag op het kind te passen? Wat zou het alleen gelaten meisje bang zijn zo alleen, dacht Martje. Martje vroeg verbijsterd: *“Wat doet gij hier? Jij soud by het kind blijven, t kind sal soo vervaert sijn ...”*

Cornelis was dronken. Nou, zei Cornelis, ik ben niet in staat om nu naar huis te gaan, ik ga zo spoedig mogelijk. Maar wij moeten even met

elkaar praten. Hij kwam ook in de marktschuit, ongetwijfeld om zijn roes uit te slapen. Ze losten achter de kerkbuurt van Giessen-Nieuwkerk (Giessenburg) op een paar plaatsen nog bestellingen. Cornelis werd wakker, was erg onrustig, ging terwijl Jan en Martje met hun werk bezig waren de schuit weer uit, en liep richting Giessen-Oudekerk. Jan en Martje voeren terug naar Giessen-Oudekerk, naar Arij Janse Brandwijck, om ook daar een bestelling af te geven. Daar pikten ze Cornelis weer op, die nu pas vertelde dat het kind Ariaentje thuis dood lag. Waarop Martje geschrokken aan hem vroeg of hij dat gedaan had.

Martje vertelde later: *“Hij zei, Ariaen is doot. ... dat ik met groote ontsteltenis t selve toeriep: O Godt hebt gy er ook jouw handen aen getoont?”*

Cornelis Janse zei verder niets meer. Ze voeren naar huis. Martje deed de deur open en stak de lamp aan. Daar lag Ariaentje *“in ’t voorhuijs met syn kleeeren aen sonder muts, en met hangend hair op t bed dood ...”*

De dorpingen waren met het gezin begaan. Ook na de begrafenis vond Cornelis Janse zichtbaar nergens rust. Enkele dagen later vroeg Martje aan haar man *“Wat scheelt er aen? Segt mij, wat hebt gij het kint geleert, hoe hebt gy er meede geleeft?”* Daarop bekende Cornelis haar dat hij het kind *“had opgehangen en de nek had gebroken”*. Cornelis zal wel bedoeld hebben dat hij het kind in paniek had gewurgd.

Martje organiseerde daarna een soort familieberaad van “mannen onder elkaar”. Op 21 Februari kwamen bijeen Jan Ariense van den Herik, de vader van Martje. Hij was immers ook grootvader van het overleden kind. Samen met Jacob Janse, de broer van Cornelis, en Joost Jacobse, een in Sliedrecht wonende zwager van Cornelis. Joost vroeg namens hen indringend aan Cornelis Janse: *“Wy hooren by ons sulke slegte gerugten van jouw, jij moet ons nú seggen of jij het kindt vermoort hebt ofte niet. Soo jij geen schult hebt, behoeft jij niet te vreesen, maar hebt gy schult dan moet gy aenstonts vertrekken.”* Waerop Cornelis Janse seijde *“Jae ik heb het vermoordt”. En heeft sigh vervolgens kort daer nae op de vlugt begeeven.”*

Dit verslag werd aan de hand van de getuigenverhalen opgeschreven op 25 Februari 1743 door Cornelis Brooshooft, secretaris van Giessen-Oudekerk. Het werd door de baljuw van de hoge vierschaar van Zuid-Holland geaccordeerd op 17 Juni 1743. Een vonnis heb ik niet kunnen vinden. Mogelijk heeft de baljuw van de hoge vierschaar van Zuid-Holland afgezien van verdere actie. Vreemd zou dat niet zijn omdat Giessen-Oudekerk een hoge heerlijkheid was met het ooit door de graaf en ambachtsheer verstrekte recht op een eigen hoge vierschaar, hoe gering in aantal de bevolking van dat gebied ook was. Men had recht op een eigen onderlinge rechtspleging, ook bij ernstige zaken, waar buitenstaanders zich niet mee mochten bemoeien. Met andere woorden,

men was in Giessen-Oudekerk gewend om onderling eigen boontjes te doppen. En men vond als dorpsgenoten het verbannen zijn al straf genoeg. Een humane gedachte.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 100, dd. 17 Juni 1743. Geen bladzijdennummering.

G.6. Een humane tekst.

Op of even vóór 15 April 1761 was er weer eens een lijk van een drenkeling in de Kil aangetroffen. Zoals gebruikelijk werd het op het erf van strandvonder Bijl in 's Gravendeel neergelegd. Vanwege de stank was het de gewoonte om een gevonden lijk niet ergens binnen te brengen. Vergeet niet dat er nog geen koelcellen bestonden. Welnu, chirurgijn Abraham Jonkheer uit Strijen deed daar op 15 April de schouw.

Het lijk was al dermate vergaan dat het gezicht niet meer herkenbaar was, en de neus en vingers van een hand waren door verrotting al verdwenen. Het was waarschijnlijk een matroos van een schip die in de Kil overboord was geslagen. Gekleed in een hemd gemerkt met de letter "F".

"Een lyk apparent van een varensgezel, ... hebbende ... aan een hembd gemerkt alleen F, zynde het aengesigt, de neus en vingers van de eene hand geheel weg en verrot, zoodat denselven lange moet verdronken zijn, ... Kunnende niet anders zien, of (het) was ongequest en uijtterlijk gaaff voor zoo veel niet was vergaen ..."

Kennelijk was het hemd met de letter als merk toch voldoende om het lijk te kunnen identificeren, want op 23 April 1761 werd genoteerd dat het de zoon was van de buurvrouw van schipper Brabers. Toen schipper Brabers samen met de vijftienjarige buurjongen als matroos in de winter op weg was naar de Heen (bij Tholen), was de jongen ter hoogte van de Wacht in de Kil uit de schuit gevallen en verdronken.

Welnu, in dít verslag, dat aan de moeder van de verdronken jongen werd voorgelezen, werd genoteerd dat het lijk "gaaf" was.

Vaak was het niet mogelijk om een lijk van een verdronken zeeman te identificeren. In dit geval kennelijk wel. Om het de moeder van de jongen, kennelijk een weduwe, niet al te moeilijk te maken werd in het officiële verslag dat aan haar werd voorgelezen niet vermeld dat het lijk al half vergaan was. Een humane daad van baljuw en schepenen van de hoge vierschaar van het land van Strijen.

Het werd mij uit dit verslag niet duidelijk waar schipper Brabers en de verdronken jongen woonden.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, boek inventarisnummer 12, dd. 15 en 23 April 1761. (Bladzijdennummering ontbreekt).

G.7. Weggegooid?

Op de morgen van 9 April 1767 dreef voorbij 's Gravendeel het lijkje van een pasgeboren kind. Jan van Vis en Pasman de tollenaar, visten het op. Abraham Jonkheer, chirurgijn te Strijen, deed op 10 April de schouw. Het was een gaaf kindje, een meisje. De baby had een hemdje aan zonder iets waaraan de identiteit kon worden vastgesteld.

“... in een hembd sonder op het selve eenig merk of kenteken bevonden te hebben.”

Je vraagt je onwillekeurig af onder welke omstandigheden een pasgeboren baby per ongeluk in de Kil had kunnen vallen. Mijn fantasie laat mij in de steek. Het kind moet als afval zijn weggegooid.

Vergelijkbaar met een baby in onze moderne tijd die nog levend en huilend werd aangetroffen in een ondergrondse afvalcontainer.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 12, dd. 10 April 1767. (Bladzijdennummering ontbreekt).

G.8. Een verkeersongeval

Op zaterdag 31 Augustus 1781 reden drie door paarden getrokken boerenwagens met ieder een voer vlas (vlasschoven hoog opgestapeld) achter elkaar van de Hitzert * naar Sint Anthoniepolder. De voerlui waren drie vrienden. Abraham Hameet woonde bij de Hitzert, Arij Monster woonde “in t Swanegat” ten westen van Sint Anthoniepolder, en Willem Vogelaar woonde in Sint Anthoniepolder. De wagens waren zó hoog opgetast dat de voerlui elkaar onderweg niet konden zien. Willem Vogelaar was voerman op de middelste wagen. Men reed eerst naar 't Swanegat. Bij het huis van Arij Verrijp in 't Swanegat misten zij Willem Vogelaar. Op de middelste wagen zat geen voerman meer. Pieter van Seel liep de gevolgde weg terug, en ontdekte het lijk van Willem Vogelaar bij de heul aan de Groeneweg in het land van Strijen. Chirurgijn Jacob Jonkheer deed op 2 September 1781 de schouw. Er waren meerdere ruggewervels verbrijzeld (*“De wervelbeenderen aan morselen ...”*), samen met een naar binnen (*“inwaards gedrukt”*)

gebroken borstbeen en een gebroken rib. Dus één van de wagens was over hem heengereden.

Kortom, Willem Vogelaar was van zijn wagen gevallen en was overreden door de eigen wagen of door de laatste wagen. Misschien door slaap overmand? Een tragisch ongeval.

Verkeersongevallen kwamen in vroeger tijd ook wel voor, zij het veel minder frequent dan tegenwoordig. Wij zijn gewend aan zeer veel verkeersdoden, vooral door het snelverkeer, denken we. Het is wel goed te beseffen dat de meeste doden ook in onze tijd worden veroorzaakt in verkeers-luwe zones zoals op de woonerven. Door het recent invoeren van verkeersdrempels daalde het aantal verkeersdoden in Nederland per jaar met 40%, van 1400 naar 800.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, boek inventarisnummer 12, dd. 2 September 1781. (Bladzijdennummering ontbreekt).

* De Hitzert viel onder Zuid- Beijerland.

G.9. “De verlooren hoek”

Begin Maart 1784 werkten er rietsnijders in het gors, buitendijks, in “de verlooren hoek” bij Numansdorp. Het waren Hendrik Buitendijk, Jacob ‘t

Jong, Pieter Troost en Jan Stout, allen wonende op of bij de Buitensluis (Numansdorp). Ergens in het rietveld stonk het vreselijk. Ze wroetten daar wat met een stok in de modder en zagen een voet “... *dat aldaar uijt de gronde een mensche voet uijtstak ...*” Ze riepen er de schout van Numansdorp bij. Het bleek om de lijken van een vrouw en een kind te gaan.

Op 8 Maart onderzocht chirurgijn Jacob Jonkheer van Strijen de twee uit de modder geviste lijken. Het betrof een inmiddels door ontbinding onherkenbare vrouw en kind. De vrouw had zwart haar. Ze had een vrouwenhemd aan zonder merk en een blauwe bonte doek om de hals. Het kind, (“... *’t schepsel die bij haar was leggende ...*”) zat in een dichtgebonden zeildoekse zak. Het lijkje was al dermate vergaan dat niet meer was te zien of het een jongentje of een meisje was.

De identiteit van moeder en kind kon niet worden vastgesteld. Er zal zeker door de baljuw navraag zijn gedaan in het werkgebied of ergens een moeder plus haar pasgeboren kind werden vermist, maar tevergeefs. Het zal dus wel een zwervende bedelende vrouw hebben betroffen. Hoe groot moet de wanhoop van de moeder zijn geweest om in de winter het gors bij Numansdorp in te lopen met haar kind in een zak, en daar te gaan zitten tot ze bevangen van de kou overleed. Een onbekende moeder en haar kind, ergens “in de verlooren hoek.”

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, inventarisnummer 12, dd. 8 Maart 1784. (Bladzijdennummering ontbreekt).

G.10. Een drijflijk

Het oppikken en verzorgen van lijken van drenkelingen was in 1784 één van de taken van Andries Bijl, de strandvonder of “strandmeester” van ’s Gravendeel.

Op 29 April 1784 voer er een Rotterdamse zalmschuit bij ’s Gravendeel voorbij het huis van Andries Bijl. De schipper praaide de strandvonder, en schreeuwde dat hij ergens in de Kil het lijk van een drenkeling had opgepikt, en vroeg of Bijl dat van hem kon komen overnemen. “Gooi maar weer in het water terug, dan zullen wij het wel opvissen” riep Bijl (“*laat hem maar drijven, wy sullen hem wel opvisschen*”). Maar dat vond de schipper wel wat al te kras, en hij bracht het lijk naar de Wacht, waar het werd overgenomen door schipper Dirk Smaal van ’s Gravendeel, die op zijn beurt het lijk naar de strandvonder op ’s Gravendeel bracht en het daar, zoals gebruikelijk, op de werf neerlegde.

Op 30 April werd daar onderzoek gedaan door een chirurgijn uit Strijen. Het lijk betrof een man met zwart haar, “... met een *blauwe noppies laake rok en cammisool, een zwarte laaken broek, wollen gryse kouse, een hemd gemerkt L.I.S. ... een blauwe neusdoek met witte starren, een ... tabakspijp, en een ... beurs in de sak, daarin hebbende ses duijten ...*”

Lijken voor onderzoek neerleggen in de buitenlucht op de werf? Jawel, de koelkast was immers nog niet uitgevonden. Ook op de werf van de strandvonder zal het, in afwachting van het onderzoek door de chirurgijn, soms niet fijn geroken hebben.

De overweging van Andries Bijl om het lijk maar weer in de Kil te gooien was zo vreemd nog niet. Immers, een half vergaan stinkend lijk werd er weer wat door schoongespoeld voordat het daarna zou worden opgevist door Bijl.

Overigens werd het bovenstaande lijk, zoals vaak voorkwam met lijken van verdronken zeelui en schippers, niet geïdentificeerd.

Verdronken zeelui en schippers? Jawel, zeelui en schippers konden vroeger meestal niet zwemmen. In de vijftientig jaar van 1760 tot 1785 werden er vierentwintig in de Kil verdronken zeelui en schippers onderzocht door een chirurgijn van de hoge vierschaar van het land van Strijen. Dus nog afgezien van alle andere verdronkenen in en om de Hoekse Waard. Het grote aantal is natuurlijk ook indicatief voor het destijds snel toegenomen scheepvaartverkeer door de Kil.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, boek inventarisnummer 12, dd. 30 April 1784. (Bladzijdennummering ontbreekt).

G.11. “Het is tijd”

Het gebeurde op 22 Maart 1790 's morgens in alle vroegte op boerderij de Lugtenburg bij Strijen. Cornelia Jacobse van der Jagt, de vrouw van boer Jan Huijzert, werd wakker, en wekte haar man met “het is half vier”. Wat betekende dat het gezin op moest om de dag te beginnen met het melken van de koeien. Cornelia ging op, en ging naar buiten om zoals zij gewoon was eerst haar handen (onder de pomp) te wassen. Inmiddels waren de boer en hun dochter ook opgestaan. Boer Jan keek in de kamer op de klok, en ontdekte dat het nog veel te vroeg was, het was pas half twee. Hij wachtte een kwartier in de kamer, maar zijn vrouw kwam niet terug. Waarop hij aan zijn dochter vroeg om moeder te zoeken. Die vond haar op haar rug in de sloot liggen. Ze riepen hun buren er bij. Samen met Pieter de Jongste en Arij Goudt hebben ze het

lijk van moeder uit de sloot gehaald. Albertus Pesant, meester chirurgijn van Strijen, deed diezelfde dag nog de schouw. Het was dood door verdrinking, een ongeval.

Misschien werd ze duizelig en viel in de sloot. Wat kan Cornelia er toe hebben aangezet om zo vroeg op te staan? Mogelijk heeft ze gedroomd dat iemand haar zei dat het “tijd” was?

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar land van Strijen, nummer toegang 3.03.08.184, boek inventarisnummer 12, dd. 22 Maart 1790. (Bladzijdennummering ontbreekt).

G.12. Vergeving door een nabestaande

Op 22 September 1795 was Jan Rooyakkers, inwoner van Hillegersberg, op reis. Hij was onderweg van Hillegersberg naar Carnisse (bij Barendrecht). Op de veerpont over de Nieuwe Maas naar Katendrecht maakte hij kennis met Gysbertus Johannes Merks, een inwoner van Rotterdam. Ze dronken samen een borrel in een herberg op Katendrecht, waarna zij over de Carnisser binnenweg en – buitenweg al pratend richting Carnisse verder liepen. Daar overviel Gysbert Merks zijn reisgezel. Gysbert verweerde zich later, nadat hij de volgende dag was opgepakt, met de mededeling dat Jan hem had bedreigd met een mes, zodat hij uit noodweer zou hebben gehandeld. Maar het zag er uit als een roofmoord. Gysbert Merks stak Jan Rooyakkers met een mes, waarna hij hem beroofde van zes stuivers en vier penningen, en ook van zijn kleding, waarna hij zelfs de zilveren knopen van de kleding sneed. Daarna gooide hij de zwaargewonde man in een sloot uit vrees voor ontdekking. Het lijk werd diezelfde dag al ontdekt waarna het werd vervoerd naar het nabij gelegen Barendrecht. De dorpen van het eiland IJsselmonde behoorden tot het werkgebied van de hoge vierschaar van Zuid-Holland. zodat aangifte van de moord volgde bij deze hoge vierschaar.

Gysbert verkocht diezelfde dag nog de zeventien zilveren knopen en twee zilveren gespen in de Hoogstraat in Rotterdam aan een “kashouder” voor vijftien gulden. De geroofde meegenomen kleding had hij in een tas achtergelaten in een herberg in Charlois met de mededeling dat hij de tas later zou komen ophalen. Maar de herbergier vertrouwde het niet en deed diezelfde dag al aangifte. Zodat Gysbert eveneens diezelfde avond al werd opgepakt. De volgende dag werd hij in Barendrecht geconfronteerd met het lijk. Op 7 December werd hij in Dordrecht gevonnist door de hoge vierschaar van Zuid-Holland.

Dan nu het wonderlijke. De weduwe van de vermoorde Jan Rooyakkers, Catharina van den Berg, liet weten dat zij Gysbert had vergeven, en zij verzocht aan de hoge vierschaar per brief om gratie.

“... dat de misdaden ... genadiglijk mogt werden vergeven ...”

Welnu, dat verzoek werd doorgegeven aan “het Hof van Holland en Zeeland” (het ministerie van Justitie) in Den Haag, samen met een verslag van het gebeurde. Op 23 December 1795 kwam het antwoord. “De burger representanten” weigerden in te gaan op het verzoek van de weduwe. Dat *“wijzen zy van de hand”*. Op 8 Januari 1796 kreeg zij van de hoge vierschaar van Zuid-Holland de kleding van haar man terug, plus de vijftien gulden die de zilveren knopen en gespen hadden opgebracht.

Deed de mening van nabestaanden er toe? Het is voor het eerst in de verslagen dat ik iets tegenkwam over wat nabestaanden er van vonden.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 3, dd. 7 en 23 December 1795, en 8 Januari 1796. (Bladzijdennummering ontbreekt).

G.13. Muiterij

In de Napoleontische tijd was de USA bondgenoot van het revolutionaire Frankrijk. Amerikaanse schepen wisten de blokkade van Engelse marineschepen soms te breken en brachten hier de schaarse koffie, thee, suiker en tabak. Op zaterdagavond 27 Maart 1802, 's avonds om ongeveer elf uur, brak er muiterij uit aan boord van het Amerikaanse schip “de Generaal Lincoln”, dat in de Kil lag ter hoogte van buurtschap “de Wacht”. De kapitein was Reeves Spalding, geboren in Norfolk in Virginia. Hij had om de muiterij te doen stoppen de bootsman, Anton Wilson, met een musket in de borst geschoten. De bootsman overleed. Bij latere sectie door de medicijnen doktoren Bodel en van Ingen uit Dordrecht bleek dat de linker long was vernield door het schot hagel. De matrozen hadden zich aan *“rebellie en oproer”* schuldig gemaakt. Op 9 April 1802 verzocht de advocaat van de kapitein, meester Donker Curtius, om “abolitie en surseance”. Dat wil zeggen, dat het een overmachtssituatie had betroffen aan boord van een niet- Nederlands schip, waarover in de USA later maar eigen juristen zich moesten buigen. Alle processtukken dienden te worden overgezonden naar de reders in de thuishaven van het schip.

De Hoge Vierschaar van Zuid-Holland gaf het verzoek door aan Den Haag, en op 7 April 1802 besliste het Nationaal Gerechtshof in Den Haag om het verzoek goed te keuren.

De muiterij was als volgt ontstaan. De bemanning bestond uit de overleden bootsman Anton Wilson en de vijf matrozen John Bast, Thomas Brouwer, Robert Guens, George Dickerson, en William Lowes, plus als "equipage" (onderofficieren en officieren) stuurman Pieter Guifford, Charles Gree, John Dresden, Cornelis Bennens Wintje, Cornelis en Adrianus van der Linden.

Het scheepsvolk (bootsman plus matrozen) had al enkele dagen een grief tegen kapitein Reeves Spalding en zijn stuurman, Pieter Guifford. Ze vonden dat ze alle zware werk met te weinig mensen moesten doen, en zij eisten er twee matrozen bij. De kapitein was koppig, luisterde niet, maar droeg hen na hun verzoek, als straf voor hun brutale verzoek, op om het hele dek nóg eens een keer te schrobben. Dát deden ze niet. Matroos George Dickerson en zijn maat Thomas Brouwer gingen naar de kajuit van de officieren. Ze hadden daar niets te zoeken. Daarop gaf de kapitein het bevel om Thomas Brouwer in de boeien te sluiten, maar die riep: "Moord, moord!" De bootsman, Anton Wilson, dacht bij dat hulpgeroep echt dat hij zijn matroos moest beschermen. Hij liep daarop de kajuit in, pakte van de stuurman Pieter Guifford diens pistool af, en sleepte hem de kajuit uit terug naar het dek. Daarop schoot de kapitein met zijn musket op Anton Wilson.

De baljuw, Hoyneck van Papendrecht, liet in het verslag noteren: "*Hoe ongehoort het ook zy, (ze hadden uit de getuigenissen begrepen dat) niet zelden het vermogen van opper of onder officieren invloed maakt op het gemoed van hunne onderhorigen.*"

De baljuw verpakte het in een nette zin, maar hij vond dus dat het botte gedrag van kapitein en stuurman de muiterij had uitgelokt.

Muiterij aan boord van een USA schip. Mij trof het grote aantal officieren en onderofficieren in verhouding tot de mensen die het eigenlijke scheepswerk moesten doen. Want geloof maar niet dat een officier het want inkloem om zeilen te bergen. Het verzoek van de bemanning was dan ook redelijk. Dat vond de baljuw ook. Hij verbaasde er zich er achteraf over dat de kapitein en stuurman zich dat niet hadden gerealiseerd, en liet dit dan ook in het naar de USA op te sturen verslag noteren ter verdediging van de bemanning.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 5, dd. 28 Maart, 7 en 9 April, 4 Mei en 4 Juni 1802 (Geen bladzijdennummering).

H. Criminaliteit

Een cartoon: De hoge vierschaar vonniste “de bonte hond”.

H.1. Oude straffen

Op 28 Mei 1440 stond voor het Gerecht van Dordrecht Iignes, de weduwe van Simon Hoeckx. Het Gerecht zei haar aan dat ze niet waard was om in een goede buurt van de stad te wonen omdat ze vaak schold en ruzie maakte. Zij werd veroordeeld tot het dragen van den steen, en zij moest daarmee rondom de hele stad lopen.

“... so sal zij ... den steen om die stede draghen.” (1).

Op 15 Oktober 1440 stonden er drie boefjes voor het gerecht van Dordrecht. Roelken van Ghent had *“budelen gesneden”* (zakkenrollen), geholpen door Jan die Coninc en Reynken alias “die Bisscop”.

Roelken had zijn ambacht al langer en in vele plaatsen uitgeoefend. Dus hij zou rond de stad lopen en bij iedere poort worden gezeseld. Daarna zouden zijn oren worden afgesneden. Waarna hij voorgoed uit de stad verbannen zou zijn.

“... ende dan sal men hem beyde siin oeren affsniiden.”

Zijn maat Jan die Coninc deed zelf niet mee aan het zakkenrollen, maar hij hielp Roelken, waarschijnlijk ook door de buit elders te verkopen.

Welnu, hij werd niet gezeseld, maar moest twee uur op de kaak staan, waarna er een stuk uit zijn rechter oor zou worden gesneden.

Reynken alias “die Bisscop” zou niet meegeholpen hebben, maar men vond hem kennelijk een gladde aal. Ook hij moest twee uur *“aan de*

kaeck gesteld” worden, waarna één oor met een mes werd vastgenageld aan het houtblok van de kaak. Tja, hoe kwam je als boef daarna weer los? Nou, door je gewoon los te rukken. Dat betekende wèl dat je oor daarna aan flarden was.

“ende dan sal men hem mit enen messe doir siin oer gesteken an die kaeck nagelen, ende so mach hij siin oer na hem trecken als hij wille ...”
(2).

Twee van de drie boefjes werden gedurende twee uren “aan de kaak gesteld”. Mogelijk hebben wij daar een romantisch idee bij, overgehouden van de advertentie van “Van Rossums´ troost” uit onze jeugd. Maar zij moesten het zich een of twee uren lang laten welgefallen dat hun hoofd bij wijze van attractie door opgeschoten kinderen werd bekogeld met eieren en rot fruit, en mogelijk ook met hondenstront werd ingewreven. Dus dat waren twee lange uren.

Meestal hadden oude straffen een symbolische betekenis. Zo werd iemand die een ander had doodgestoken onthoofd (gedood met een scherp voorwerp). Iemand die het leven van zijn medemensen met roddel en schelden had vergald werd aan de kaak gesteld, of moest, voor ieder zichtbaar, door het dragen van zesentwintig kilo in de vorm van twee stenen ervaren wat het betekent een zwaar leven te hebben. Het is mij niet bekend wat de symbolische samenhang was van zakkenrollen en een verwonding aan het oor. De schilder Jeroen Bosch schilderde in “de tuin der lusten” in het rechter paneel, “helse muziek”, twee oren, doorboord door een pijl en gescheiden door een mes. Mogelijk is hier sprake van een spreekwoord, een zegswijze die wij niet meer kennen.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer 6, 1. dd. 28 Mei 1440, akte 174.

2. dd. 15 Oktober 1440, akten 214, 215 en 216.

(Geen bladzijdennummering).

H.2. Bedrog en ander wangedrag

Op 12 december 1450 stond Heijltgen Adriaensdochter voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland of voor het Gerecht van Dordrecht omdat ze langdurig misbruik had gemaakt van een klein meisje. Ze wist met zielige verzinsels het kind al haar geld afhandig te maken. Zodat het arme gezin waarvoor het geld bestemd was dus geen geld kreeg.

“... omdat sij een cleyn jongh deerrentgen ... ghelt met trufferuyen affgelorft heefft ... (zodat) dit gelt sijnen anderen simpelic ontberret heefft.”

Ze moest vijfduizend stenen leveren voor de stadsmuur.

Op 12 februari 1456 stond ene Jacop Ffredericxsoen voor Gerecht of Vierschaar. Hij had in Papendrecht in kerken gebedeld met de smoes dat zijn vrouw zojuist was bevallen en ziek te bed lag.

“... seide dat siin wijff van kijnde lach ende besiect was van sinte Cornelis * dat so niet en was.”

Ook had hij in Utrecht een meisje met toestemming van haar broer meegenomen om er beter mee te kunnen bedelen. Kennelijk had het kind bij haar broer niets in te brengen, ze was als een slaafje verhandeld. Ook in Utrecht en omgeving was met zielige verhalen gebedeld.

“... ende also die aelmissen ende gelden mit loegentaell van de luden affgetruwant ende gebeden (waren) ...”

Het vonnis luidde verbanning gedurende vijftwintig jaar uit de stad en uit het district van de hoge vierschaar van Zuid-Holland.

Hij kreeg, opmerkelijk, ook nog een advies mee. Hij moest beloven dat hij naar zijn eigen vrouw en kinderen zou teruggaan, en voortaan zijn brood op een eerlijke manier zou proberen te verdienen.

“... ende terstont weder gaen en bliven by sine getruweden wive ende kijnderen, ende zyn broet hueslic winnen ...”

Dus kennelijk woonde hij ergens buiten het district Zuid-Holland Zuid. Hij heeft de hoge vierschaar duidelijk kunnen maken dat zijn eigen gezin ondanks alles veel voor hem betekende. Laten we hopen dat hij een vrouw had die hem hierna met verstandig beleid en enigszins krachtige hand in het rechte spoor kon houden. Kortom, een doorsnee Hollandse huisvrouw.

Op 8 juni 1464 stond een echtpaar voor het Gerecht, Tielken Leest en zijn vrouw Maij, bijgenaamd “Maij Scuddebels”. Tielken had misbruik gemaakt van de argeloosheid en goedgelovigheid van een vrouw. Hij had haar wijsgemaakt dat hij haar zou leren dansen. Maar dat alleen als ze hem seksueel terwille zou zijn. Terwijl stookte hij zijn vrouw Maij op, maakte haar jaloers. Zodat Maij op een dag de vrouw met een kan op het hoofd bewusteloos sloeg, waarna ze haar in het water gooide zodat het weinig scheelde of de vrouw was verdronken.

“... Omdat hy dycwyl een goet wyff ghehoert ende ghesnoert heeft. Ende gheseyt heeft dat hy haer enen spronck soude doen springen die een goet man om hondert nobelen (goudstukken) niet en soude willen springen, ende Maij siin joncwyff ... in alle quaetheit ghehouden ende ghestarct heeft, ... Ende Maij die vrouwe mit eenre kannen op haer hoofd heeft gheslegen ende voirt int water vanden hoofde of heeft ghestoten daer sy volna versmoort hadde.”

Zowel Tielken als zijn vrouw Maij moesten ieder een halve roede stenen voor de stadsmuur leveren.

Gebroken beloften, sluwe streken en jaloezie. De verslagen maken duidelijk dat het Gerecht van Dordrecht vooral zwaar tilde aan het valse onbetrouwbare gedrag.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer 6 (klepboek), fol. 66, dd. 12 december 1450; fol. 103, dd. 12 februari 1456; en fol. 163 verso, dd. 8 juni 1464.

Het is meestal niet uit de akte op te maken of iemand werd berecht door het Gerecht van Dordrecht (dat was het recht van de eigen poorters), dan wel door de hoge vierschaar van Zuid-Holland.

* “Sint Cornelis euvel” was waarschijnlijk epilepsie. Sint Cornelis werd vooral aangeroepen voor hulp voor zieke kinderen, bij psychiatrische ziekte en epilepsie.

H.3. Corrupt, of overdreven dienstijver?

Op 17 Juli 1449 stond zelfs de schout van Dordrecht, Dirck van der Does, terecht “*om veelrehande saken ...*” (1,2).

Zo bleef hij eens stiekem in het portaal van het stadhuis verborgen staan luisteren wat de schepenen in hun vertrouwelijk onderling beraad vonden van zijn knecht. Later verweet hij een van de schepenen dat die in dat vertrouwelijk overleg kwaad had gesproken over zijn knecht, waarop zijn knecht de schepen opwachtte en bedreigde. Hij zou hem een pak slaag hebben gegeven als “Abell de burgemeester” het niet had voorkómen. Een zekere Roeltgen werd verdacht van verkrachting. Hij vluchtte. Maar schout Dirck beloofde hem dat hij niet zou worden vervolgd áls hij maar zo goed zou zijn hem zes gulden te betalen. Welnu, een dergelijk zwaar misdrijf mocht niet worden afgekocht.

Hij arresteerde een man met de beschuldiging dat die samen met Gheraet van Culemborch paarden en tafellinnen zou hebben geroofd. In ruil voor het afstaan van zijn harnas plus betaling van drie wilhelmusgulden zou Dirck er geen werk van maken. Maar de beschuldiging was niet bewezen.

Een marskramer uit Geertruidenberg maakte hij wijs dat hij hier niet mocht verkopen. Als Dirck vijftien stuivers zou ontvangen zou hij er geen werk van maken.

Dirck ontving jaarlijks zwijggeld van enkele “stoven” (badhuizen) die er daarnaast een clandestien bordeel op na hielden. Zo kreeg hij van Zoet van Tichelen drie gouden ridders (goudstukken), maar hij gaf haar nadien tóch aan bij het Gerecht van de stad. Van Coentgen Blox, eveneens houder van een stove plus clandestien bordeel, ontving hij zo vijf gulden.

In het Moriaenshoofd woonde een zekere Bouwen Gheraets. Op een dag moest zijn achttienjarig klerkje een tas met zestig gouden munten als betaling naar een zakenrelatie brengen. Dirck hield de jongen aan, nam de tas met gouden munten in beslag, en bood later Bouwen Gheraets aan dat hij de munten van hem zou kunnen terugkopen. Dirck stuurde zijn knechten naar een molenaar in Oud Alblas om hem vanwege een beschuldiging van diefstal te arresteren. Er was nog niets bewezen. De molenaar wilde geen schandaal, dus hij betaalde Dirck twaalf goudstukken op de belofte dat Dirck er daarna geen werk van zou maken.

“omdat die moelner nyet beschamt wesen en woude ...”

Hij liet een zakenvrouw die poorter van de stad was molesteren en eiste geld van haar. Toen ze weigerde te betalen schreef hij een brief met een valse beschuldiging aan de belastinggaarder in Schoonhoven. Volgens zijn brief zou zij geen poorter van Dordrecht zijn, zodat ze al jarenlang onterecht tolvrij met haar handelswaar had gevaren.

Jan die Tromper was een eenvoudige Dordtse man die niet wist wat zijn rechten waren, en die waarschijnlijk ook niet kon lezen of schrijven. Dirck beschuldigde hem ervan dat hij ruzie zocht en een handvrede had gebroken. Maar, zei Dirck, hij zou er geen werk van maken als hij het luttele bedrag van acht goudstukken zou ontvangen. Jan was een simpele ziel die uit angst maar betaalde.

“... ende so Jan die Tromper een oudt slecht man was die hem metten recht nyet wel conde behelpen ende uut vervaernisse ende dreyghing van den schout syn boete toegeseyt ...”

Pieter Cleysssoen de schoenmaker alias “quade Pier” had iemand gedood, en zou dus voor dit zware delict moeten worden opgepakt en berecht. Maar voor goed geld zou de schout ook in dit geval een oogje dichtdoen.

Zo had Dirck méér poorters gechanteerd met dreigementen. Maar met deze tien gevallen werd het vonnis onderbouwd.

“... onsen poorters met dreyghelike woerden ende vervaerlic toegeseyt bij haren vrienden ende magen dat hy se beschamen soude ende vangen soude ...”

Goed, ook al was je een machtig en invloedrijk man in de stad, je kon niet alles doen. Dirck moest voor ieder van deze tien met getuigen bewezen aanklachten een roede muur aan stenen voor de stadsmuur leveren. Dat waren tien roeden muur of 540 goudstukken (burgoensche schilden) te leveren, 54 schilden voor elke roede stadsmuur.

Het doet ons vreemd aan, maar wat nu “corruptie van een magistraat” heet behoorde in de middeleeuwen tot “het grijze gebied”. Natuurlijk was een gemoedelijke overeenkomst met de schout verre te prefereren boven een rechtszaak met het risico op bij voorbeeld verbanning. En dat

mocht kennelijk bij veel aanklachten wel, je ging naar de schout en stelde het betalen van een bedrag voor om een dagvaarding en rechtszaak af te kopen. Dat heette later “je zaak composibel maken”. Maar in deze gevallen nam de schout zelf het initiatief, stelde het zelf voor. Er werd ook aan de schout ondershands betaald bij doodslag en verkrachting, en dat mocht nooit worden “betaald” tenzij de benadeelde partij dit was overeengekomen met het Gerecht. De schout verdiende er na bedreiging en chanteren zo extra goed aan. Maar hij werd niet uit zijn ambt gezet of verbannen, dus de schepenen van de stad, de magistraten van het Gerecht van Dordrecht, vonden het “overdreven dienstijver” in plaats van corruptie. Immers, de schout wist wel prima de orde te handhaven. En dat was weer in het belang van alle inwoners.

Evenzo stond op 4 Juni 1455 voor het Gerecht van Dordrecht Jan Oem heeren Tielmanszoon, schepenen van de stad van 1445 tot 1454, en burgemeester tussen 1445 en 1466. Hij had als burgemeester (hoofd van dienst) onder meer tot taak het innen van de belasting van de stad. (1,2).

Er was een poorter overleden. Nog vóóordat de man was afgelegd kwam Jan Oem ongevraagd het huis binnen, en haalde van onder de strozak waar de man op lag een zak met driehonderd gulden weg, zonder voor de erfgenamen een bewijs achter te laten dat er belasting was geïnd. Pas later kregen de erfgenamen, op hun verzoek, een kwitantie. Maar dan alleen voor het betaald hebben van vijftig gulden.

Eveneens werd geklaagd over het volgende voorval. Jan Oem kreeg opdracht om een weeskind onder te brengen in een klooster, en kreeg daarvoor negenhonderd goudstukken (burgoense schilden) mee, bedoeld als betaling aan het klooster uit de erfenis voor inwoning, kost, kleding en onderwijs van het kind. Hij bracht het kind in het klooster, maar gaf slechts honderd goudstukken als vergoeding, en hield zelf de resterende achthonderd goudstukken.

Corrupt? Ach, waarschijnlijk noemde Jan Oem dit liever “creatief omgaan met geld”. Immers, hij mocht aan zijn werk wel enig salaris overhouden. Creatief met geld omgaan leverde wat op. Maar schout en schepenen van het Gerecht waren niet blij, en vonnisten ook Jan Oem tot het leveren van stenen voor tien roeden stadsmuur, dan wel 540 goudstukken boete. Ook voor hem moet het leveren van dat bedrag een peulenschil zijn geweest. Hij werd niet verbannen, dus kennelijk werd ook deze zaak door de magistraten van de stad behandeld als “overdreven dienstijver”. Immers, een belastinggaarder moest goed zijn in het innen van belasting, nietwaar?

Op 29 Oktober 1457 stond Jan Oem Tielmansz weer voor het Gerecht van Dordrecht. Hij had de stad benadeeld. Waarschijnlijk gefraudeerd.

“Om sonderlinge quade zaken ende zekere misdaden die hy gedaen heeft tegens der stede ende der stede rechten.”

Het vonnis staat er niet bij vermeld. Mogelijk werd hij dit keer vrijgesproken of hij heeft het weer “composibel gemaakt”, kunnen afkopen.

Bron.

1.Regionaal Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer 6 (klepboek), fol. 57 en verso, dd. 17 Juli 1449; fol. 91 verso, dd. 4 Juni 1455; en fol. 112 verso, dd. 29 Oktober 1457.

2.Matthys Balen Janszoon. Beschryvinge der stad Dordrecht. Symon Onder de Linde, Dordrecht 1677, facsimile uitgave 1966: Deel I, blz. 236. “1446.1447. Dirck van der Does, Knape” (schildknaap, ridder in opleiding), schout van Dordrecht in 1446 en 1447. Kennelijk was hij ook in 1449 nog schout. Pas in 1451 was sprake van een nieuwe schout.

Deel I, blz. 243, 244, 290 en 291. Jan Oem heeren Tielmanszoon was schepen van de stad in de jaren 1445, 1446, 1447, 1448, 1449, 1450, 1451, 1452 en 1453. Hij was ook “burgemeester van ´s Heerenwege” (als belastinggaarder) in 1445, 1446, 1447, 1448, 1449, 1450, 1451, 1452, 1453 en 1454.

H.4. Terechtgesteld

Er wordt in de literatuur vaak het beeld geschetst dat in de middeleeuwen radbraken, onthoofden en ophangen van boeven dagelijkse kost was. Maar er werden, vond ik, rond 1450 in het district Zuid-Holland Zuid en Dordrecht relatief weinig mensen terechtgesteld. Doodslag door messteken tijdens een ruzie in dronkenschap? Dat kon de beste overkomen, er diende met de tegenpartij dan via het Gerecht een zoengeld overeengekomen te worden. Zakkenrollerij en agressie? Met boetes, verbanning, geselen, brandmerken, of aan de kaak staan al dan niet met het verlies van een deel van het oor kwam men er levend van af.

Je vraagt je tijdens het lezen van de vonnissen dan af wat je moest doen om gegarandeerd te worden geëxecuteerd. Wel, hieronder worden twaalf van de in totaal veertien executies, de terechtstellingen tussen 1455 - 1466, nader bezien. Dat waren er dus niet zoveel.

Het werd overigens uit deze verslagen niet duidelijk of de hoge vierschaar van Zuid-Holland dan wel het Gerecht van Dordrecht vonniste. Waarschijnlijk zijn dit de doodvonnissen en executies, uitgesproken en uitgevoerd door beide rechtbanken.

Op 7 februari 1455 werd onthoofd Symon Hudden uit Schotland, omdat hij zeerover was. Hij had de per schip reizende kooplieden uit Holland, Zeeland, Brabant en Vlaanderen meermalen grondig leeggeschud.

Hij werd *“... onthalst ende gerecht mitten zwaerde ende mitten rade ...”*

Op zaterdag 6 augustus 1457 werd in Dordrecht onthoofd Jan van der Zydwinde, omdat hij in ons district meegeholpen had een man te doden om hem van geld te kunnen beroven. Het betrof dus een roofmoord.

Overigens had hij al veel langer burgers overlast bezorgd en geweld gebruikt om mensen te intimideren.

“... gerecht metten zwaerde ende onthalst voir die nieuwebrugh omdat hy binnen Suythollant enen man had helpen doetslaen om gelt ...”

Op zaterdag 3 september 1457 werd opgehangen Adryaen Gerijtssoen die Noijer uit het land van Breda, omdat hij gestolen had van meerdere patiënten in de Dordtse ziekenhuizen.

“... gerecht ende gehangen opten oirt / omdat hij int heilige sacraments gasthuys binnen der stede ende andere godshuysen ... (van) den luden gestolen hadde.”

Op 27 februari 1458 werd door het Gerecht van Dordrecht onthoofd Goessen Jonckes van 's Hertogenbosch vanwege vele diefstallen en het zich met geweld verzetten tijdens zijn arrestatie.

Waarschijnlijk was hij nog jong en van goeden huize. Want er was door zijn ouders en vrienden van zijn ouders gepleit voor de knul. Ook de magistraten van 's Hertogenbosch die op verzoek een verslag over hem schreven deden een goed woordje voor hem. Dus werd hij niet opgehangen maar onthoofd, en zijn lijk werd daarna netjes op het kerkhof begraven.

“... van gratie wegen gegunt dat hy gerecht wart mitten zwaerde ende dat hij opt kerckhoff begraven wort.”

Op 26 juli 1459 werd in Dordrecht onthoofd Jan Claesz van Canst vanwege geweldsmisdrijven en zeeroverij. Daarna werd zijn lijk tentoongesteld op een rad, op galgoord, de plaats waar de Dordtse galg stond, aan de andere kant van de rivier, tussen H I Ambacht en Zwijndrecht.

“Verwijst ende gerecht mitten zwaerde ende mitten rade op galchoert ...”

Op 6 november 1459 werd onthoofd Jan Jacobsz omdat hij na verbanning weer terug was gekomen in de stad om poorters te bedreigen. Hij had hen 's nachts opgezocht, bonsde op de deuren, en dreigde dat hij hun huizen en bezittingen buiten de stad in de brand zou steken als zij hem niet ter wille zouden zijn.

Hij werd *“... verwyst van liif ter doet ende wort onthalst voir die nieuwe brug ... omdat hy porteren ... gedreycht heeft / dat hy hoir huse ende guet die sy buten der stede hebben affbernen soude ...”*

Op 3 september 1460 werd Jacob Gerutssoen alias Coppen Kethelaer onthoofd omdat hij zeerover was en de kooplieden veel had ontroofd. *“... den scipluden ende coepluden uut Hollant Zeelant ende anderen Duetschen landen op ter zee beroefft ... had, ...”*

Op 21 februari 1463 werd Tielken Molenaer Bartoutssoen *“gerecht mitten zwaerde ende onthalst voir die Nieuwenbrug.”* Hij was vaak dronken geweest en was in dronken toestand gewelddadig, zodat hij op 9 juni 1461 uit de stad was verbannen. Toen was afgesproken dat hij niet dichter bij de stad mocht komen dan zes mijl. Mocht hij ondanks dit verbod terugkomen, dan zou hij zijn leven verbeuren. Maar nu was hij toch teruggekomen. Hij was gewelddadig en had zowel hier in de stad als in Giessenburg en elders in het district weer mensen gemolesteerd. Op 9 maart 1463 werd onthoofd en daarna verbrijzeld op het rad de moordenaar Hugo Hugenszoen die men noemt *“Huychgen lieve heer”*. *“... overmits moort ende andere quade fayten die hy gehantiert had.”*

Op 14 juli 1464 stond voor het Gerecht Cornelis Janszoen die men noemt Neel Zen. Hij was gewelddadig en chanteerde mensen. Zo had hij bedreigd om het huis van Robbrecht van Drongelen af te branden. Bij Jan Geritsz vroeg hij binnengelaten te worden. Toen hij binnen was eiste hij geld, *“... of ic sal mit enen mess op siin kennenback steken”*. Midden in de nacht kwam hij door insluipen het huis binnen van Jan Ambroensz. Hij zat er de hoogzwangere huisvrouw achterna die riep: *“Lief Neel, wat wildi maken?”* *“En doen bedreef hy in den huys wat hem liefde ...”* De magistraten hadden dermate de pest aan hem dat het vonnis was dat zijn ogen zouden worden uitgestoken, waarna hij voorgoed uit Dordrecht zou zijn verbannen. Eigenlijk was dit, gezien de barre levensomstandigheden van die tijd, een doodvonnis waarbij moeder natuur dit vanzelf zou voltrekken.

Op 4 September 1464 werd Willem Monneszoen uit Zwijndrecht *“gherecht op galchoirt mitten zwaerde ende mitten rade ...”* omdat hij zijn eigen vrouw had vermoord door haar te verdrinken.

Op 20 Juli 1465 werd op galgoord opgehangen Reyner Goedschalx, geboren in Keulen. *“overmits dat hy tot Andwerpen veell zilver werts ghestolen hadde ...”*

Bij twee van de veertien executies stonden in het vonnis geen bijzonderheden over de misdrijven vermeld, zodat die niet in deze beschrijving zijn opgenomen.

Bij veelvuldige en ernstige diefstallen werd opgehangen (de derde en twaalfde geëxecuteerde). Bij moord en ernstig en herhaald molest werd onthoofd. Soms werd onthoofd *“voor de Nieuwe brug”* over de Wijnhaven in Dordrecht, soms op galgoord. De reden van dit verschil werd mij niet duidelijk.

“Galgoord” was een veld met de stadsgalg aan de overzijde van de Oude Maas, ten noorden van Zwijndrecht. Op de plaats waar nu het beeldenpark van Zwijndrecht gelegen is.

Na het onthoofden van de eerste, vijfde, negende en elfde boef werd het lichaam bovendien op een rad, een soort wiel, gelegd. Daarna volgde het verbrijzelen van de botten van het lijk op het rad met een knots of zware hamer, en vervolgens bleef het lichaam liggen op het rad. Ooit werd dit verbrijzelen van de botten bij levende veroordeelden gedaan, maar kennelijk vond men dat rond 1455 inmiddels toch te cru.

Geëxecuteerde veroordeelden werden niet begraven, maar bleven “ter leeringhe” op galgoord liggen of hangen ten voorbeeld aan de kijkgrage burgers. Als voorbeeld hoe het leven niet moest worden geleefd.

Hoe gruwelijk de straffen ook waren, hierin klinkt ook een collectief medelijden door met de slachtoffers. Immers, stelen van weerloze patiënten, en burgers die te goeder trouw waren herhaald bedreigen? Een zwangere vrouw verkrachten? Zoiets deed je niet.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer 6 (klepboek), fol. 94 verso, dd. 7 februari 1455, fol. 109, dd. 6 augustus 1457, fol. 110 verso, dd. 3 september 1457, fol. 120, dd. 27 februari 1458, fol. 122 verso, dd. 26 juli 1459, fol. 124, dd. 6 november 1459, fol. 131, dd. 3 september 1460, fol. 161, dd. 21 februari 1463, fol. 161 verso, dd. 9 maart 1463, fol. 164, dd. 14 juli 1464, fol. 165, dd. 4 september 1464, en fol. 168, dd. 20 juli 1465.

H.5. Mondige burgers in de middeleeuwen?

Op 9 augustus 1438 stond voor het Gerecht van Dordrecht “Dirck Lambrechtssoen die men heedt langhe dirck”. Hij had de magistraten uitgescholden. Hij verweet de magistraten zelfverrijking en vriendjespolitiek. Ze zouden hun eigen soort bevoordelen waardoor de arme burger geen recht werd gedaan.

“hij seyde: zij sitten boven die hem selven gezeghent hebben ende daer om konnen scamel gesellen gheen verset van haren scade gecrigen ...”

Dat vonden de magistraten van het Gerecht van Dordrecht niet leuk. Hij kon zijn bewering niet hardmaken. Zodat hij als boete twintigduizend stenen moest leveren voor de stadsmuur.

Dertig jaar later, in juni 1469, werd er een poorter verward. De burens van de stakker hadden medelijden met hem, liepen te hoop en ze vroegen de schout om de man in te rekenen, ongetwijfeld met het doel hem in te sluiten in het stads krankzinnigenhuis of het dolhuis.

“... daer die heer vande stede ter begeert vanden gemeenen gebueren geroepen is geweest om sonderlinge nootsaken enen man te vangen die niet starck van sinen sinnen en is.”

Maar niet iedereen was het er mee eens dat de man werd ingesloten. Katrijn Danksdochter schold ter plaatse de schout uit, zei dat hij niet goed genoeg was om schout te zijn, en dat de burgemeester een meinedige boef was die het niet waard was om magistraat te zijn. En dat daardoor alles wat het Gerecht besloot niet deugde.

“... heeft aldaer den heer mit veell onstandeliken leliden woerden toe gesproken. Seggende dat hij niet goet genoeg en is scout te wesen ... Dat die borgemeester een quaet meenedich boeve is ende niet guet genoeg en is inder camer te sitten want sy om sinent wille verdorven is.”

Het Gerecht van de stad vonniste haar op 9 Juni 1469 tot het moeten leveren van drie roeden muur aan stenen, dan wel het betalen van honderd twee en zestig goudstukken. Dat zou zij nooit kunnen betalen, dus dat betekende eigenlijk impliciet het verlies van haar poorterschap en een levenslange verbanning uit de stad.

Assertiviteit en mondigheid van burgers werd nog niet op prijs gesteld. Er werd stevige kritiek geuit op de magistraten. Het was gespierde taal, zeker voor die tijd. Pas na het revolutiejaar 1848 durfden burgers openlijk dergelijke kritiek te hebben op bestuurders.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 1, inventarisnummer 6, dd. 9 augustus 1438; en fol. 188 verso, dd. 9 juni 1469.

H.6. Een Engelse schipper gegeseld

Op 20 September 1686 verzochten de hoogmogende heren van Noord- en Zuid-Holland aan de magistraten van Dordrecht om informatie. Er was in Dordrecht een criminele Engelse schipper bestraft. Hij had gestolen. Het gestolen geld werd teruggevorderd. Hij was wegens deze schulden gegijzeld, en toen bleek dat hij zijn schulden niet kon betalen werd zijn schip verbeurd verklaard. Hij werd onder tortuur verhoord, was inmiddels gevonnist, gegeseld en gebrandmerkt, en vervolgens vrijgelaten. Op 16 September 1686 was hij al uit zijn gijzeling ontslagen. Hij had in Rotterdam en in Dordrecht gestolen goederen verkocht. Er was op aanwijzingen van de schipper maar zes tot zevenhonderd gulden van de enorme diefstal teruggevonden. De meeste gedupeerden konden naar hun geld fluiten. Inmiddels was zijn schip bij opbod verkocht. Ook dit bedrag was bedoeld ter compensatie van de schuldeisers.

De vraag was of dat wel mocht. Immers, de verstandhouding met de Engelse regering was toch al niet zo best. De heer Skelton, Engels ambassadeur in de Republiek, had een brief met een klacht van de Engelse koning ingediend.

“... houdende klagten over eene criminele sententie tot Dordrecht gewesen ende met geeseling ende brantmercken ...”

Op 28 September 1686 volgde het antwoord van de magistraten van Dordrecht. De schipper was een dief. Hij had dan ook gewoon gekregen wat daarvoor stond. Het meeste gestolen geld was niet teruggevonden. Waarop de schipper onder marteling was verhoord. Hij had daarbij bekend, en deze bekentenis later zonder dwang nog eens bevestigd. *“Hy werd ter scherper Examen gebracht ... gevolgt dat deselfde onder torture ende oock naderhant vrijwilliglijk buijten pijn ende bande van yseren bekennt heeft ...”*

Het was de tijd van gijzelen, ondervraging onder marteling, met geselen en brandmerken als gebruikelijke straffen. Maar hoe de dief was behandeld wekte bij de Engelse koning kennelijk toch gevoelens van deernis op.

Hoe het diplomatiek conflict met de Engelse koning Jacobus de tweede afliep werd niet vermeld. Mogelijk heeft Dordrecht op een bijzondere manier gelijk gekregen. Immers, twee jaren later, in 1688, heeft onze stadhouder Willem de derde de koning van Engeland verslagen en in 1689 werd de stadhouder zelf koning van Engeland tot 1702.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 3, dd. 26 September 1686, fol. 7 – 13. Kopieën van brieven dd. 20 en 28 Sept 1686.

H.7. Ruzie om een zalm

Op 18 Mei 1722 was met een jacht in Streefkerk gearriveerd landmeter Hermanus van den Anker uit Den Haag, samen met enkele vrienden. Ze waren te gast bij de schout van Streefkerk. Ze waren “vrolijk geweest”, ongetwijfeld gestimuleerd door het royaal schenken van een goede wijn. Daarna kreeg Hermanus daar ruzie met een schipper, Pieter Joppen de Jaeger. Hij wilde een versgevangen zalm van Pieter kopen, maar de zalmvisser weigerde dat omdat de voorschriften duidelijk waren. Immers, alle zalm diende te worden verhandeld op de markt in Schoonhoven. De rest van het gezelschap, met de schout als eerste, probeerden te bemiddelen, want de visser had natuurlijk gelijk.

Maar Hermanus bleef nijdig. ´s Avonds zat hij boven op de dijk met een getrokken degen Pieter Joppen de Jaeger achterna. Ze vochten en rolden al vechtende samen van de dijk. Daarná had Hermanus een bebloede hand en verklaarde triomfantelijk dat de ander zou sterven. *“Hij moet sterven, sij kennen mijn kling niet”*.

Impliciet vonden de getuigen het een laffe daad van de landmeter. Een slachtoffer van een degenstoot die zich hooguit met een mes had kunnen verweren? Dat zou een groot schandaal geven. Hermanus van den Anker moest snel verdwijnen. Hij werd opgehaald door “een dikke man met een zwarte baard” die hem met een klein schuitje terugbracht naar het jacht dat op stroom lag in de buurt van het Lekkerkerkse veer. Lambert Vonk, smid, en Jan Willemse alias Willem Roke Jan, beiden wonend in Streefkerk, waren in het huis van de schout aanwezig geweest en bevestigden het verhaal. Buiten had “Teunis Jasperse timmerman, alias rookjessenseun” uit Nieuw Lekkerland, het steken met de degen zien gebeuren.

Het verhaal werd op 6 Juli 1722 behandeld en geregistreerd voor de hoge vierschaar van Zuid-Holland. Hoe een en ander is afgelopen is mij niet bekend. Waarschijnlijk werd er toch “geschikt”. Wie geld had kon zich een en ander veroorloven.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 98, dd. 6 juli 1722, fol. 1 – 2.

H.8. Een voordelig handeltje

Aangeklaagde was Floris van der Stael, collecteur van den impost (belastingontvanger). Hij had van de overheid het recht gepacht om belasting te mogen heffen, onder meer op boter.

Het gebeurde in Werkendam omstreeks juni 1724. Wie boter wilde verkopen moest de te kopen voorraad laten registreren en er BTW over betalen, en kreeg dan een betalingsbewijs. Hendrikje van den Heuvel, de vrouw van Cornelis Quantien, was een van de winkeliers op Werkendam. Ze had in juni 1724 op de markt in Gorinchem een partij boter gekocht, en ze wilde die laten registreren. Maar Floris begon zonder aanleiding te schelden en beschuldigde haar van diefstal.

“... in plaetse van haer op een redelijke wijze een billet te geven en den impost te ontfangen haer ... met seer scherpe en smadelijke woorden heeft bejegt en toegesproken ... (onder meer met) kijkt eens die fijne duijvels ... ge ontsteelt mij ...”

Dat maakte haar nieuwsgierig en ze deed navraag bij andere winkeliers. Het bleek dat de belastingontvanger van winkeliers die een voorraad wilden laten registreren zelf alle boter opkocht. Tegen een door Floris van der Stael zelf vastgesteld gereduceerd tarief, dat spreekt.

“Dat sy alsdan door den selve of des selfs vrouw syn geperst en affgedrongen en gedwongen gewerden, omme de boter aen haer te moeten vercoopen, ja selvs de boter als tegen haer wil en dank uijt de korven hebben komen te nemen, sulke dat sy ... binnen dorps bynae int geheel egeene of altoos seer weijnige boter in haer winkel meer heeft konnen bekomen ...”

Dat was ook arme weduwen met een klein winkeltje overkomen die er van moesten leven, Lijntje Teunis Keijser, de weduwe van Arien de Heer, en ook Jenneke Marcelis Ritmeester, weduwe van Teunis Heyman. En, ja, waar moesten die weduwen met hun kinderen dan anders van leven? De schrik zat er ook bij de dorpelingen zó goed in dat ze pas boter bij hen kwamen kopen als het donker was.

Floris van der Stael had aan het andere eind van het dorp Barentje van Hoop, de weduwe van Gillis Janse, in een winkeltje aangesteld om zijn boter te verkopen. Het leek er wel op dat hij inmiddels het monopolie in de boterverkoop had. Een voordelig handeltje, nietwaar.

Schout Adriaen van Helden en de schepenen Teunis Hanegraef en Bastiaen van Oorschot van Werkendam maakten van het verhaal van Hendrikje een akte op, waarna deze door de hoge vierschaar van Zuid-Holland op 4 september 1724 werd geaccordeerd.

De verhoren hadden plaats in 1724, 1725 en 1726. Hoe een en ander is afgelopen staat niet in het boek met verslagen van verhoren. Floris mocht procederen, het betrof een civiel proces.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 98, fol. 62 – 64 verso, dd. 4 september 1724, fol. 137 verso – 139, dd. 30 maart 1725 en 27 mei 1726.

H.9. Hoge chirurgijsrekening

Er waren bij de hoge vierschaar van Zuid-Holland begin 1733 klachten binnengekomen tegen chirurgijn Dirk Ivens *, meester- chirurgijn op Alblasserdam. Op 2 maart 1733 werd door de hoge vierschaar van Zuid-Holland een andere chirurgijn op Alblasserdam, Martinus Grison, als getuige gehoord. Martinus was al 21 jaar chirurgijn op het dorp. Wat rekenende hij voor een visite? Nou, zes stuivers per visite, tenminste, als men het kon betalen. “... *by de eene meer en den anderen minder.*” Welnu, wat te denken van een rekening van tweehonderd gulden terwijl getuigen de baljuw verzekerden dat de zieke nog twee weken voor zijn dood had verklaard dat hij zojuist zijn rekening aan de chirurgijn had betaald?

Het verhaal was als volgt. Dirk Ivens had Pleun Ariens Bouw, inwoner van Alblasserdam behandeld. Inmiddels was die in 1733 overleden. Pleun Ariens Bouw was hoepmaker (duigen van tonnen) van zijn vak geweest en hij had dit ambacht tot 1731 uitgeoefend. Hij had destijds als knecht Teunis Aartse Schit, 20 jaar oud, ook wonend op het dorp. In 1731 werd Pleun Ariense Bouw ziek. Annigje Paulusse, weduwe van Pieter Willemse, had vanaf die tijd twee jaar als verzorgende bij Pleun Ariens Bouw ingewoond. Ze verklaarde dat Pleun druppeltjes en poeder als medicamenten kreeg, waarbij het poeder met mespuntjes tegelijk werd toegediend. “... *een klijn potje (poeder) ingenomen met de punt van een mes, en twee flesjes dat met druppelen wiert ingenomen ...*” Pleun kreeg ook een aandoening aan de benen, waarvoor zijn benen werden omwikkeld met doeken. Die doeken werden door de chirurgijn gescheurd uit oude hemden. Er werd geen zalf voorgeschreven. Een zekere Tieleman Verbraken, 45 jaar oud, had de benen meestal verbonden. Annigje waste de doeken regelmatig.

De chirurgijn was niet dagelijks op visite gekomen. Hij vroeg nogal eens, buiten staande, leunend over de onderdeur, “*hoe vaer je al, vader Bouwe?*” En liep daarna weer door. Twee weken voor zijn overlijden had Pleun nog, tevreden, tegen Annigje en Tieleman gezegd dat hij zojuist de chirurgijn had betaald. De baljuw legde aan getuige Martinus Grison uit dat hij dacht dat van die 200 gulden nog niet een vierde deel reëel kon zijn. “... *daar hy de viere part niet aen verdient heeft.*”

Maar de erfgenamen ontvingen na het overlijden van Pleun van de chirurgijn alsnog een rekening van tweehonderd gulden. De erfgenamen

klaagden er bij de chirurgijn over en kregen zo ruzie. Dirk Ivens was een opvliegend man. Hij mishandelde de erfgenamen en wees hen de deur. Wist Martinus Grison niet dat na dat incident van zijn collega met de erfgenamen andere patiënten hem meden, en dat Dirk Ivens als chirurgijn weinig meer te doen had? En dat hij ook zijn vrouw dermate mishandelde dat ze uit het huis vluchtte?

“Of hy ... niet weet dat den gemelten Ivens, door die gerugte weynig off niets meer te doen had als chirurgijn ... en ... dat (hij) zyn vrouw seer mishandelt, tot sooverre dat denzelven syn vrouw slaat, en uijt den huijze jaegt.”

Het verhaal geeft onbedoeld een aardig beeld van het leven van alledag van een chirurgijn op een dorp in vroeger tijd. Annigje en Tieleman waren door hun hulp aan de zieke dermate vertrouwd met de gang van zaken dat zij de nabestaanden konden steunen.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 98, verslag verklaring dd. 18 Februari 1733, en verhoor dd. 2 maart 1733 (geen bladzijdennummering).

* In de eerste acte staat zijn naam vermeld als “Igens”

H.10. Een onbekend schip in de Kalkhaven

Begin Augustus 1734 was in Dordrecht in de Kalkhaven binnengekomen het Engelse schip de Neptunus, met kapitein Parker Roe. Maar de kapitein klaarde niet in, dus hij overlegde geen opgave van lading en wat er zou worden verhandeld. Er werd zonder toestemming van de belastinginspecteur lading aan land gebracht. Dat wekte niet alleen de belangstelling van Van Kinschot, de commies generaal (belastingdienst), maar ook van het Gerecht van Dordrecht. Toen men een gesprek met de kapitein wilde hebben bleek deze met medenemen van meer dan zeshonderd gestolen goudstukken met de noorderzon vertrokken. De stuurman en de bootsman waren nog maar kort aan boord en konden weinig vertellen.

Er werd op 10 Augustus 1734 door de magistraten vastgesteld dat men een onbekend schip had aangetroffen in de Kalkhaven. Het enige wat men wist was dat in het logboek stond dat de kapitein Parker Roe heette, en dat hij afkomstig was uit Milford in Engeland (2). De magistraten van het Gerecht van Dordrecht hadden bij het doorzoeken van het schip een brief gevonden van een koopman in Genua die de kapitein zeshonderd en vierentwintig Spaanse gouden dukaten in bewaring had gegeven met de opdracht om het goud af te leveren bij een koopman in Cadix. Maar dat deed de kapitein niet.

Gegevens uit het logboek vermeldden dat het schip in Juni 1732 was vertrokken uit Londen naar de Middellandse zee, waar achtereenvolgens werden aangedaan de havens van Barcelona, Alicante, Majorca, Genua, en Malaga. Vervolgens werden, terugvarend, enkele havens in Engeland aangedaan, waarna naar Langesund (1) in Noorwegen was gevaren. Vandaar kwam het schip in Dordrecht.

Er werd aanvankelijk besloten dat de stuurman Willem Reijs en de bootsman Willem Kock de boete van 1300 gulden op het illegaal lossen van vracht hier in Dordrecht zouden moeten betalen. Zij werden dan ook gegijzeld. Maar het werd al spoedig duidelijk dat zij van niets wisten. Bovendien waren ze nog maar kort aangemonsterd. Ze werden dan ook al snel uit de gijzelgevangenis ontslagen, en kregen ieder zelfs 50 gulden achterstallige gage.

Het had ook weinig zin om de stuurman, de bootsman en de vijf matrozen aan boord te laten blijven, ze waren allen nog maar drie tot zes maanden aan boord. Dus nadat aan allen hun achterstallige gage was uitbetaald, mochten zij vertrekken.

De kostbare lading bestond onder meer uit textiel: fluweel, goudbrokaat, Italiaanse zijden kousen, geborduurde zijden mannenvesten, een partij lint en garens, en Silezisch grof linnen. Andere lading bestond uit een partij Italiaans postpapier, en een grote partij ijzeren staven en hout uit Noorwegen.

Maar wie waren de eigenaren van het schip? Er werden door secretaris Karsseboom van het Gerecht van Dordrecht brieven gestuurd met deze vraag naar Nederlandse consuls in Londen, Malaga, Alicante, Barcelona, Genua en Cadix. Met name onze consul Hop in Londen werd gevraagd extra zijn best te doen. Bovendien werd er een oproep geplaatst in de Amsterdamse en Leidse courant, en in enkele Franse kranten.

Het bleek uit de terugrapportages van de aangeschreven consuls dat de kapitein in geen enkele haven de verschuldigde belasting had betaald. Hier was dus sprake van “...*het doen van een generaale quade verklaaringh ... want het is seker dat niet mag worden gelost, sonder dat daer toe pasporten off loscedullen zijn verleendt*”. Wel werd er op 20 September 1734 al vastgesteld dat die loscedullen waren nergens aangevraagd. De kapitein had zich “*trouwelooselijck en op een ondeugdelijke wijze ... gedragen ontrent de ingelaedene en aen hem toevertrouwde goederen, ... en specialijk ontrent 624 spaense ducaten hem tot Genua overhandigt om na Cadix over te brengen ...*”

De magistraten van het Gerecht werden er zenuwachtig van. Wat moest in een dergelijk geval met een onbeheerd schip worden gedaan? Er werd nog even aan zeeroverij gedacht en om die reden overlegd met “de Admiraliteit op de Maaze”. Maar daarvan werden geen sporen gevonden. Er waren geen wapens aan boord.

Het schip werd dan ook op 20 September 1734 namens de onbekende eigenaren in beslag genomen door het Gerecht van Dordrecht. Pieter van Well, bode van het Gerecht, zou de luiken met ijzeren banden laten vastmaken. Diefstal uit het onbeheerde schip was niet denkbeeldig. De kostbare lading werd op 12 Oktober 1734 uit het schip gehaald en opgeslagen in een goed afgesloten pakhuis, en deels in het stadhuis. De sleutels van pakhuis, en kamers en zolder van het stadhuis werden op 19 Oktober overgedragen aan belastingontvanger Van Slingelandt, en de schepenen Braats en Hoogeveen spraken af dat zij op 2 en 4 November aanwezig zouden zijn bij de inventarisatie en calculatie, en de betaling van "s'lands gerechtigheijt" (belasting). Namens "het comptoir van de ontvanger" was aanwezig boekhouder Isaak Spaan.

Er werd overeengekomen dat er tot 1 Februari 1735 zou worden afgewacht of er zich eigenaren van het schip zouden melden. Daarna zouden lading en schip bij opbod worden verkocht. En dat gebeurde. En kijk, veel later, op 19 April 1735 kwam er dan toch nog bericht van de eigenaren van het schip, via de consul in Londen. Koopman Thomas Billans, inwoner van Rotterdam, heeft verder bemiddeld en getolkt. De eerste eigenaar was William Williams, een edelman, inwoner van de stad Tenby in het graafschap Pembroke in Wales. Het schip stond geregistreerd op zijn naam. Voorts waren mede-eigenaren Elizabeth Eliot, weduwe van Griffith Eliot, "schildknaap" in Tenby, Margaret Hammond, weduwe van James Hammond, edelman in Tenby, John Child, "schildknaap" in Bigeleij, een andere plaats in het graafschap Pembroke, John Philips, "schildknaap" van het burggraafschap van Charmanthe (3), Joseph Lord, edelman van Charmanthe, Elizabeth huisvrouw van John Philips, koopman. Tot slot Elizabeth Hopkins, ongehuwd, inwoner van Tenby, en Anna Shaw, ongehuwd, eerst inwoner van Haverford en later van Charmanthe. Ook de vader van kapitein Parker Roe, Richard Sparks uit Milford, had met geleend geld deelgenomen in de bouw van het schip.

Het schip was in opdracht van de tien eigenaren in 1726 gebouwd door James Griffiths, sloopstimmerman in Swansea, ook in Wales. Dus alle tien eigenaren woonden in het zuiden van Wales, en het schip was daar ook gebouwd.

Het verhaal zag er in de ogen van de magistraten van het Gerecht van Dordrecht ineens veel zonniger uit. Er kon met mensen van vlees en bloed worden onderhandeld, en met dat handwerk waren zij vertrouwd. Er werd beslist dat je het de eigenaren niet aan kon rekenen dat de verdwenen corrupte kapitein een enorme schuld had veroorzaakt. Ook de boete van 1300 gulden van het Gerecht van Dordrecht zou niet aan de eigenaren worden doorberekend. Wel waren schip en lading verkocht om belasting en schulden te betalen.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, boek inventarisnummer 5, dd. 10 Augustus 1734, fol. 216 – 220 verso, dd. 20 September 1734, fol. 227 verso – 235, dd. 28 September 1734, fol. 237 verso – 240, dd. 12 Oktober 1734, fol. 240 – 241, dd. 14 Oktober 1734, fol. 242 verso – 243, dd. 19 Oktober 1734, fol. 243 verso – 245.

Idem, boek inventarisnummer 6, dd. 8 en 15 Februari 1735, fol. 1 verso en 2, dd. 22 Februari, 19 April, 3, 17 en 24 Mei 1735, fol. 4 – 8, dd. 14 en 26 Juni, en 11 en 24 Augustus, en 1 September 1735, fol. 8 verso – 12 verso.

(1) Langesund ligt aan de zuid-oostkust van Noorwegen, nabij de ingang van het Eidanger fjord.

(2) Milford = Milford Haven, en Tenby, beide in het graafschap Pembrokeshire, aan zuidoostkust van Wales in Engeland.

(3) Charmanthe = (waarschijnlijk) het graafschap Carmarthenshire, ook in Wales, ten oosten van Pembrokeshire.

H.11. Een frauderende belastingontvanger

Het betrof Daniel van Son, inwoner van Dordrecht. Hij was een ontslagen belastingontvanger, een “collecteur van den impost”. Hij pachtte tevoren het recht op de impost, dus het recht om zelf belasting te mogen innen, en was er dus aan gewend om onwillige burgers er toe te bewegen de aan hen opgelegde belasting te betalen. De reden dat hij tevoren was ontslagen werd niet genoemd. Maar een mens moet ergens van leven, nietwaar. De man ontpopte zich als een vindingrijke boef. Het betrof het innen van de impost op boter, thee en koffie, dus een soort BTW die (kleine) winkeliers moesten betalen over verkochte boter, thee en koffie.

Op 6 November 1739 bezocht Daniel op Puttershoek enkele burgers. Het ging daar gemakkelijk. Johannis Verhoeck, Marija Schrijvers en Cornelis van der Heijden betaalden zonder morren. Cornelis merkte wel op “ik weet niet of ik het al betaald heb.” Daniel haalde met een gewichtig gebaar een opschrijfboekje uit zijn zak, raadpleegde dat, en vertelde dat Cornelis het echt nog niet had betaald. Men betaalde elk twee gulden zestien stuivers.

Daniel had pech bij Boudewijn Clepanus. Boudewijn was een secuur mens, hij had de kwitantie nog, en toonde die. Ja, hij had betaald aan Jan Kloeck. Daniel zei nog wel dreigend dat Jan Kloeck “binnen drie dagen in Den Haag op de (Gevangen-)Poort zou zitten”, maar dat hielp niet.

De volgende dag, op 7 November, was op Puttershoek Aaltje Knoeijer aan de beurt. Na bedreiging met dat hij zou terugkomen met schout en schepenen van het dorp betaalde ze twee gulden en elf stuivers. Vier maanden later, op zaterdag 12 Maart 1740, bezocht Daniel Barendrecht.

Hij bezocht schepen Adam van Gilst. *“Komt gij om koffie en theegeld? Daar heb ik nooit een duit aan gegeven ...”* Waarop Daniel antwoordde dat enkele burgers op het dorp IJsselmonde ook niet hadden willen betalen, *“en daar is nu een deurwaarder van ’t Hoff bezig met executeren, en die zal rondgaan ...”*

Dus Adam van Gilst betaalde de gevraagde drie gulden.

Op 23 Maart 1740 was Alblasserdam aan de beurt.

Daniel kwam bij het echtpaar Jacobus Visser en Neeltje Ariens van Es. In hun geval betrof het “botergeld”, en wel vanaf 1731. Het zou bedragen “een zilveren ducaton of drie gulden”. Welnu, het echtpaar h ad het niet, ze waren arm. Waarop Daniel mededeelde dat hij de volgende morgen om acht uur terug zou komen met de deurwaarder en diens wagen om hun spulletjes mee te nemen. Deze eenvoudige zielen moeten na een doorwaakte nacht bibberend om acht uur op hem hebben zitten wachten. Maar Daniel kwam natuurlijk niet terug.

Diezelfde dag bezocht Daniel ook Barber Spruijt, de vrouw van Maarten Goethart, maar hier had hij pech. Want Barber had een vaste pachter van de impost op de boter. Zij kende Arent de Heer goed, en had aan Arent zojuist alles betaald. Ze zei “Ik geef vandaag geen geld”. Daniel antwoordde: *“Je moet maken dat ’t gelt binnen twee uren klaar is, dan sal ik wederom komen ... en zal dan de bode meebrengen, om indien het dan niet gereed is, u te doen arresteren.”*

Ze vroeg hem zijn naam. Maar door het huilen van haar kind verstond ze die niet. Dus de gevraagde “vijf schellingen” werden niet betaald. Daniel kwam natuurlijk niet terug.

Diezelfde dag bezocht Daniel in de buurt van Alblasserdam ook Arijaantje Redelijkheid, de vrouw van Jasper Visser. Voor achterstallige impost op boter verlangde hij van haar “een zilveren ducaton of drie gulden”. Ook Arijaantje had als vaste belastinginner Arent de Heer. En wie h ij nu wel was? Daniel zei ge irriteerd dat het voor haar niet van belang was hoe hij heette. Ze vroeg ook waarom er niet, zoals gebruikelijk, “een zitdag” werd gehouden, dus een dag waarop ieder naar de belasting-ambtenaar toe zou kunnen komen om te betalen. Ze vond de kwitantie dat ze betaald had. Daniel blufte er zich uit met de mededeling dat het maar de helft was van wat zij volgens zijn boekje moest betalen. “Dus geef me maar een rijksdaalder”. Dat deed ze. Maar ze bleef argwaan houden en vroeg even later het geld terug. Maar dat deed Daniel niet.

Het was een drukke dag voor Daniel. Op diezelfde dag bezocht hij in de buurt van Alblasterdam ook Mayken Koelhoek, de vrouw van Willem Baan. Daar vroeg hij zes schellingen voor achterstallige impost op de boterverkoop. Mayken ze *“Ik geef het nu nog niet omdat ik gewoon ben het op den sitdage te betalen.”* Daniel gebruikte hier als smoes dat hij deze keer geen zitdag zou houden om de kosten uit te sparen, daardoor zouden de mensen minder behoeven te betalen. En Mayken betaalde! Op vrijdag 11 April 1740 was Heerjansdam aan de beurt.

Eerst kwam Daniel bij Pieter Clippanus, schoolmeester. Daniel kwam hem aanmanen om het koffie- en theegeld vanaf Oktober 1730 te voldoen. Maar dat wás toch allang betaald, vroeg de schoolmeester verwonderd. Daniel haalde met een zwierig gebaar zijn opschrijfboekje uit zijn zak, keek er nog eens in, en zei dat Pieter Clippanus zich vergiste, het was volgens het boekje nog niet betaald. En, dreigde Daniel, als hij nu niet zou betalen, dan kwam morgen de deurwaarder, die gemachtigd was om beslag te leggen, dus naar eigen believen bezittingen van de schoolmeester te confisqueren. De deurwaarder was nu nog even bezig met een andere klant op het dorp IJsselmonde. Pieter was slim, hij zei dat hij op dat moment niet zoveel geld in kas had maar dat hij wel genegen was om iets te betalen. Hij betaalde twee gulden van de vier en een halve gulden. Er werd zelfs een kwitantie geschreven. Maar, bedacht Pieter toen, hij hād op 11 Januari 1734 toch al betaald? Het was toen betaald aan Jan Kloeck. Hij moest ergens nog de oude kwitantie hebben liggen. Maar Daniel wuifde dit argument weg met *“dat Jan Kloeck een schelm was, vermits denselven nooit geauthoriseert was geweest ...”*.

Bij boer Gerrit van t Selfde onder Heerjansdam kwam Daniel de volgende dag, op 12 April. Daniel vond daar, kijkend in zijn boekje, dat niet alleen Gerrit, maar ook diens moeder, de weduwe van Jacob Ariense van Dijck nog moest betalen. Boer Gerrit was wantrouwig. Had Daniel wel een papier waarop stond dat hij mensen mocht “manen”? Daniel probeerde er zich uit te bluffen. Maar Gerrit weigerde te betalen, ook al werd hij gedreigd met *“dat seggen sal u swaer vallen.”*

Vervolgens was diezelfde dag op Heerjansdam aan de beurt Johanna Leenheer, 18 jaar oud, en haar moeder, de weduwe van Simon Leenheer. Eerst weigerde de weduwe te betalen, maar met het dreigement dat Daniel “met schepenen van het dorp zou terugkomen voor beschrijven en verkopen” ging zij toch overstag.

Vervolgens was Ridderkerk aan de beurt.

Op dinsdag 19 April 1740 kwam Daniel eerst bij de weduwe van Wouter van der Zeege en hun zoon Gerrit. Gerrit kermde *“dat hij van geen geld moest spreken, dat het een slegte tijd was ...”*, maar hij betaalde toch maar, en wel vier gulden 4 stuivers.

Daarna was boer Huijg Huijge de Jong aan de beurt. Die wilde vlot betalen, betaalde met twee Zeeuwse rijksdaalders (dus vijf gulden), maar Daniel had op dat moment geen wisselgeld. Waarop boer Huijg hem verwonderd vroeg of hij die dag nog bij niemand geweest was? Daniel had een rijke fantasie. Hij improviseerde dat hij zojuist op het rechthuis van het dorp was geweest om ontvangen geld in bewaring te geven. Goed, Huijg kreeg zijn rijksdaalders terug, en vond en betaalde vervolgens vlot vier gulden en 4 stuivers.

Daarna was Cornelis Doene Bravenboer aan de beurt. Cornelis weigerde te betalen. Pas toen Daniel ook hem dreigde met zijn deurwaarder die op dat moment nog in Heerjansdam bezig zou zijn, en dat de schout van Heerjansdam ook had betaald, draaide Cornelis bij, maar bleef kritische vragen stellen. Want, was Daniel wel gemachtigd? Daarop haalde Daniel met zijn bekende zwierige gebaar een papier uit zijn zak, *“lesende dat overluid, dog zeer ras ...”* Waarop Cornelis opmerkte *“Ik hoor je dat wel lezen, maar ik kan je niet halff verstaan, en van wien komt nu dien brief?”* Daniel antwoordde *“Se komt uit Den Hage, en se is getekend van Willem Buijs.”* Dat overtuigde Cornelis Bravenboer kennelijk, want hij betaalde vlot vier gulden en 1 stuiver. Op 20 April 1740 kwam Daniel bij notaris Cornelis de Bruijn. Die betaalde vlot vier gulden en vier stuivers. Daniel had pech, want terwijl Daniel de kwitantie uitschreef kwam de schout van Ridderkerk binnen. Die vroeg wat Daniel kwam doen. *“Uit wat crachte hy zulcx dede, en of hy een commissie of authorisatie daarvan hadde.”* Daniel haalde met een zwierig gebaar een document uit een bos papieren. De schout las het nauwkeurig, en constateerde dat die autorisatie allang was verlopen. Bovendien stond in het document dat ene van Vliet de belasting moest ontvangen. Daniel stond er niet in genoemd. Waarop de schout tegen de notaris zei dat hij het geld niet behoefde te betalen. Daniel gaf het geld terug en verscheurde de kwitantie.

Daniel was gewoon een dief. Maar wel een welbespraakte dief met vele slimmigheidjes. De bedragen waren niet zo hoog dat de diefstallen snel opvielen. Hij maakte het vooral eenvoudige zielen het leven moeilijk door te dreigen met schout, schepenen en de deurwaarder die naar believen hun spulletjes zou mogen verkopen.

Het deed me denken aan de misleiding in onze tijd via internet door fraudeurs, zogenaamd van banken en creditcardbedrijven, met het doel mensen ertoe te bewegen “voor het goede doel” het nummer en pincode van hun pinpas te geven. Kennelijk lukt dat bij voldoende goedgelovige mensen om de fraude lucratief te maken.

Het zijn vooral oudere mensen en eenvoudige mensen die er in trappen. Dat was vroeger niet anders.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 100, fol. 6 verso – 18 verso, dd. 30 Mei 1740.

H.12. Zielverkoper

Pieter Pottaerd, herbergier van Dordrecht en bordeelhouder, had in 1760 drie jongmannen dronken gevoerd en hen naar een zielverkoper in Rotterdam vervoerd om hen dienst te laten nemen op een VOC schip. Het betrof de zoon van Frans Arends, de zoon van Stoffel van der Steen en de broer van Jacobus Robol.

De herbergier had er achttien gulden voor ontvangen.

De ouders en voogd werden getipt, en hadden de drie jongens weer “teruggekocht”, maar dat kostte het dubbele bedrag, twaalf gulden voor elk. Herbergier Pottaerd werd daarna aangeklaagd door de ouders en broer van de drie pubers. Hij moest die twaalf gulden de man aan de ouders en broer terugbetalen.

Hem werd door het Gerecht van Dordrecht ten laste gelegd dat hij hen *“... aangemoedigd hadde om dienst ter zee te neemen, ende zelve in eigen persoon gebragt hadde te Rotterdam bij een Sielverkooper ...”*

De schepenen van het Gerecht van Dordrecht waren onthutst en verontwaardigd dat zoiets hier in Dordrecht was gebeurd.

“... met de uijterste indignatie* verstaan hebbende ...”.

Mocht de herbergier dit niet metéén doen dan zou hij ingesloten worden en via een crimineel proces worden gevonnist. Dat was een schot voor de boeg. Vanwege zijn slechte manier van leven diende hij binnen acht dagen met zyn gezin voorgoed te verdwijnen uit de stad.

“... zal hebben te ruijmen sonder er weder in te komen als met speciaal consent ...”

De techniek van het “zielverkopen” was een beproefde, en is vaak in romans beschreven. Mensen werden dronken gevoerd, men liet hen dan terwijl “even” een document tekenen. In stomdronken toestand werden zij daarná aan boord van het schip gebracht, waarna zij eigenlijk gevangenen van de VOC waren. Vaak zat ook de kroeghouder in het complot en ontving een vergoeding.

De familie van de slachtoffers waren onthutst. Want zoiets mocht dan voorkomen in het verdorven Amsterdam, maar toch zeker niet in onze stad? In dit geval werden de ouders en broer kennelijk geïnformeerd door mensen die het zich aantrokken, zodat zij de jongelui konden terugkopen.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 7, dd. 26 Februari 1760, fol. 107 – 107v.

* Indignatie = verontwaardiging.

H.13. Een schurk met veel fantasie

Op 9 September 1760 stond voor het Gerecht van Dordrecht Elisabeth Teunisse, weduwe van Jan Andriesse Christoffelse. Ze was 45 jaar oud, was geboren in Strömstad in Zweden. Ze woonde eerst in Zierikzee, hield daar “slaapers”, dreef dus als weduwe een soort logement. Haar gasten gaven haar zaken in bewaring om zich tegen diefstal te beschermen. Welnu, alles wat zij in “bewaring” kreeg had ze ten eigen bate naar de lommerd gebracht. Op 7 Oktober 1752 was zij daarvoor in Zierikzee veroordeeld. Ze was op het schavot gegeseld en voor eenentwintig jaar verbannen uit “Zeeland, Holland en West-Vriesland”. Vervolgens verhuisde ze naar Dordrecht. Dat mocht niet, ze was immers ook uit Holland verbannen, maar ja, er mocht zoveel niet.

Hier nam zij haar intrek in het logement van Cornelis Meyer in de Hoge Nieuwstraat. Eerst verdiende ze haar kost met het wisselen van “*ongerande en onwichtige ducaten*” voor goed zilvergeld, ongetwijfeld met de bedoeling om na verloop van tijd met veel “verdiende” of geleende goede dukaten met de noorderzon te vertrekken. Ieder kende haar in Dordrecht alleen als “*de weduwe Elisabeth Christoffelse, wonende in Zeeland*”. Het begon er mee dat ze geld leende van Cornelis Meyer. Een logementhouder die zijn logee driehonderd gulden leende? Dan moet de weduwe over veel smoesjes en een grote overredingskracht hebben beschikt. Want zie je, ene schipper Roeland Roelandsz was weg, op een reis naar Westindië. Zodra hij terug zou zijn zou zij van de schipper veel geld ontvangen wegens door haar aan de schepelingen uitbetaald loon en leveranties aan het schip. Elisabeth had een gefingeerde brief waarin de (niet bestaande) schipper verklaarde dat hij haar vijfenzeventig dukaten schuldig was. Met deze brief overtuigde zij Cornelis Meyer.

Hierna begon de weduwe pas goed met haar nieuwe carrière als witteboorden crimineel. Het was in dit geval indrukwekkend te zien hoe iemand met veel fantasie zich een bestaan wist te verschaffen. Ze leende nóg eens geld van Meyer, met het verhaal dat hij ook dit geld met interest zou terug ontvangen. Om Meyer tevreden te houden liet zij hem brieven zien die zogenaamd afkomstig waren van schipper Roeland, maar die op haar verzoek waren geschreven door een kennis, Simon Boers, schildersbaas. Ze had Simon gevraagd die te adresseren aan Elisabeth Teunisse, ongehuwde dochter, met wie schipper Roeland zou willen trouwen. Was dat niet verkeerd? Vroeg de argeloze

schildersbaas. Nou, ze was de originele brieven kwijtgeraakt, en alleen als ze de brieven had kon ze naar Zeeland om als zaakwaarnemer de belangen van een aantal opdrachtgevers te behartigen. Dus brieven schrijven was voor het goeie doel, zullen we maar zeggen. Als beloning voor de schrijven van de brieven werd aan schildersbaas Simon beloofd dat hij het schip van Roeland zou mogen schilderen als die van zijn reis terugkwam.

Aan Meyer vertelde Elisabeth ook dat zij van een heer Rust de Jonge uit Rotterdam een erfenis te wachten had. Rust de Jonge zou zijn vrouw en beide kinderen hebben verloren, zodat Elisabeth de enige erfgename was. Alles werd met gefingeerde brieven aannemelijk gemaakt. Brieven, zogenaamd geschreven door kamerbewaarder Isaak Farnebok uit Rotterdam, en geadresseerd aan "Elisabeth Teunisse". Deze brieven waren op haar verzoek geschreven door andere kennissen van haar, Hendrik de Haas en Magdalena de Haas, de vrouw van Jan Adam Schwentzer.

Elisabeth begreep niet op tijd dat het niet goed kon blijven gaan. Ze stond op 9 September 1760 voor het Gerecht van Dordrecht. Zij werd gezeseld en levenslang verbannen. Maar ja, verbannen was zij immers al.

Welnu, Simon Boers, 31 jaar oud, schildersbaas, geboren en wonend in Dordrecht, schreef in 1760 in totaal tien brieven voor Elisabeth. Hij ontving er twee of drie stuivers per stuk voor. Simon moest als vonnis dd. 16 September 1760 een boete van vijftwintig gulden betalen aan de diaconiearmen.

Magdalena de Haas, geboren inwoner van Dordrecht, had drie brieven geschreven, gedateerd 25 Januari, 17 April en 7 Mei 1760. Alle drie zogenaamd ondertekend door Isaak Farnebok. De eerste was een uitnodiging om het geld van de erfenis in ontvangst te komen nemen. De volgende twee brieven met de boodschap dat het in ontvangst nemen van de erfenis was uitgesteld. Magdalena was een naïeve goeiige gans, ze had voor het schrijven van de brieven zelfs niets gekregen. Bestaat dat, iemand die zo naïef is? Wel, dat geloofden de magistraten niet. Die vonden het "*hoe seer ten eenemaal onwaerscheynlyk*", en ze moest vijftig gulden boete betalen.

Hendrik de Haas, 28 jaar oud, wonende in Dordrecht, schreef ook een aantal brieven over de te verwachten erfenis, gedateerd 17 Oktober 1759. Hendrik was mogelijk wel verliefd, maar dom was hij niet, hij kreeg argwaan. Ook Hendrik moest als vonnis een boete betalen aan de diaconiearmen, en wel honderd gulden.

De enige die met een groot financieel tekort achterbleef was Cornelis Meyer. Een goedgegeloofde logementhouder? Misschien verliefd op Elisabeth? Een "goeddoener"? Hij moet een aardig mens zijn geweest.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 173 (nieuwe nummering 230), dd. 9 September 1760, fol. 6 verso – 20.

H.14. Vondst van kinderen

Vier vriendjes hadden op 4 September 1760 gezwommen in de Vest bij de Sint Jorispoort. Het waren Johannes Klijn, Maggiel Bouman, Joost van Meppelen en Jan van Geel. Het was op dat moment erg laag water, zodat dichtbij de Sint Jorisbrug de modder tegen de balken droog kwam te liggen. Op de modder lagen rondjes zilver, zoals die ontstaan als zilveren munten door boeven worden “gesnoeid”, dus als er dunne randjes van af worden geknipt. Dat was een verboden bezigheid die streng werd bestraft. Kennelijk was het een valsemunter eerder te heet onder de voeten geworden zodat die snel van zijn verzamelde gesnoeide zilver af moest.

“... snippers of snoeijfels van zilvere geld specien, ...”

De kinderen of hun ouders brachten de zilvervondst naar het Gerecht van Dordrecht. De hoofdofficier, Mattheus Rees, nam de vondst in beslag als bewijsstuk om er een verdachte mee te confronteren. Maar toen het hem niet lukte om de daders van het munten snoeien te vinden besloot hij na vijf dagen om de vier jongentjes de waarde van het zilver als vindertsloon uit te keren. Een zilversmid kocht het zilver, en woog het. Het woog “3½ ons engels”. Naar proportie van het gewicht dat elke jongen had gevonden ontving op 9 September 1760 Johannes Klijn twee gulden en tien stuivers, Maggiel Bouman één gulden en zestien stuivers, Joost van Meppelen elf stuivers en Jan van Geel drie stuivers.

“Schobberende” kinderen die dingen vinden. Kinderen in de basisschoolleeftijd die hun wereld ontdekken. Het is van alle tijden. Mattheus Rees moet een aardig mens zijn geweest.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 7, dd. 4 en 9 September 1760, fol. 119 – 119v.

H.15. Een briefwisseling in 1783

Hier in Dordrecht was in 1782 na diefstal ingesloten een zekere Andries Saeij, afkomstig uit Dendermonde in Vlaanderen*. Het Gerecht van Dordrecht had in het najaar van 1782 per brief een verzoek om inlichtingen gestuurd aan een aantal steden, plaatsen waar Andries naar eigen zeggen tevoren had gewoond en gewerkt. Er kwam al in

December 1782 bericht terug van de baljuw van Dendermonde in Vlaanderen). Het betrof ene “Andries Saeij”, geboren inwoner van Dendermonde, dertig jaar oud, metselaar van beroep, gehuwd met Isabelle de Rijcke. Hij was tamelijk lang, ongeveer een meter negentig. Hij had ooit dienst genomen in het garnizoen van Dendermonde, maar was gedeserteerd. In Dendermonde had hij toen wat textiel gejat dat te drogen lag op de bleek, plus nog wat kleine dingen. En was daarna met de noorderzon vertrokken.

“Andries Saeij, desertair van het regiment van den grave van Clairfajit, geboortigh van dese prochie (parochie) ... metzer van syne stijle (,) ghetrauwte met Isabelle de Rijcke (,) lanck ontrent ses voeten, audt ontrent de 30 jaeren, bruijn swart van hair, pael bleeck van couleur, wesende licht van ganck ... is vertrocken Emmers weghgelopen ofte ghevlucht ... vehement suspect van den blijck ghestolen te hebben twee a drij lijnwaeten met noch Eenige voordere kleijne dieftenswaer ...” (brief nr 12).

Een aanvulling op deze gegevens stond in de brief die Dordrecht in December 1782 ontving van de magistraten van de stad Sluis in Zeeuws Vlaanderen. Het betrof daar “Andries Soijer, alias Jillis Rebel of Egidius Buff”. Cornelis van Leeuwen, lid van het metselaarsgilde aldaar, getuigde dat “Jillis Rebel” in begin 1782 als metselaarsknecht bij hem had gewerkt. Hij had netjes zijn werk gedaan, en was op 16 April 1782 met de Rotterdamse beurtschipper vertrokken. (brief nr 11).

De stad Hulst in Zeeuws Vlaanderen had ook informatie. Ene “Andries Soyer, bijgenaamd Rebel”, was enkele weken eerder door het regiment aangenomen als kanonnier.** Hij was daarna op een dag in burgerkleding bij de stadspoort aangehouden door de sergeant van de wacht met een zak goederen. Als kanonnier mocht hij niet in burgerkleding lopen, dus hij werd in hechtenis genomen. Hij bekende diefstallen in Hulst en omgeving. (brief nr 13). Hij bleek een inbraak te hebben gepleegd in Asseneede, en had in Hulst geprobeerd zijn gestolen goederen te verkopen en in de lommerd te belenen.

Ook de vrouw van Andries was inmiddels op 7 Februari 1783 in Hulst ingesloten als zijn medeplichtige (x1).

Baljuw, burgemeesters en schepenen van de stad Hulst vroegen aan die van Dordrecht om informatie over de delicten die de man in Dordrecht had gepleegd.

Ingesloten in deze brief was een brief van J.A.W. Bruce, president van de krijgsraad van het garnizoen van Hulst, die meldde dat het “Andries de Rijck” betrof (x2).

Op 15 Februari 1783 schreef de krijgsraad van Hulst dat Andries de Rijck, alias Gilles le Buf”, kanonnier, uit overheidsdienst zou worden ontslagen, en op last van de Prins van Oranje zou worden overgedragen

aan het Gerecht van Dordrecht omdat Dordrecht immers als eerste een opsporingsbevel had laten uitgaan.

Zojuist was ontdekt dat Andries ook een inbraak had gepleegd bij een weduwe (brief nr 15). Op 21 Januari 1783 had hij ingebroken “bij Anthonia Keppert op den wijk de Stuijver bij Sas van Gent, in Zeeuws Vlaanderen.

Op 28 Februari 1783 schreef de krijgsraad van Hulst dat men “*Andries de Rijck*” aan de onderschout van het Gerecht van Dordrecht over zou dragen zodat hij in Dordrecht “*Zijne welverdiende straff zal erlangen ...*” (brief nr 17).

Hoe het met Andries de Saeij ver is gegaan is mij nog niet bekend. Wie weet vind ik ergens in het archief van Dordrecht ooit nog het vervolg. De ambtelijke briefwisseling deed mij denken dat die van de roman in briefvorm “Sara Burgerhart” van Betje Wolff en Aagje Deken. Men had in de achttiende eeuw in brede kringen de macht van het geschreven woord ontdekt. Brieven schrijven was een uiting van de mondigheid van de burger, maar ook van een democratiseringsproces waarvan het einde ook nu nog niet in zicht is. Inmiddels wordt in plaats van met pen en papier via tante post nu getwitterd en heen en weer geschreven op facebook en andere media.

Er werden minstens negen brieven geschreven over deze deserteur die bijkluste met stelen en inbreken. Hoewel, een dief? Een en ander deed wel erg amateuristisch aan. Kruimeldiefstallen. Andries was niet handig, en een beetje dom. Kennelijk was dit ook de indruk van alle magistraten want de zaak werd wel erg snel overgedragen aan het Gerecht van Dordrecht.

De brief uit Dendermonde was gericht “*aen D’Edele wijze ende seer voorsienige heeren van Dordrecht.*” Dus het “iemand stroop om de mond smeren” is geen vondst van onze tijd.

Bron.

Regionaal Archief Dordrecht. Oud Rechterlijk Archief Dordrecht. Gerecht van Dordrecht 1450 – 1811, nummer toegang 9, inventarisnummer 215 (map genummerde brieven):

Brief nr 11, dd. 12 December 1782, brief nr 12, dd. 20 December 1782, brief nr 13, dd. 28 Januari 1783, brief nr 14, dd. 9 Februari 1783, brief x1 (ongenummerd) dd. 7 Februari 1783, brief ongenummerd x2 (van de krijgsraad in Hulst), dd. 7 Februari 1783, brief nr 15, dd. 19 Februari 1783, en brief nr 17 (krijgsraad), dd. 28 Februari 1783.

* Dendermonde ligt aan de Schelde, iets ten oosten van Gent, in de provincie Oost Vlaanderen.

** Kanonnier = “Constapel”, iemand die zorg droeg voor geschut en ammunitie.

H.16. Een charmante boef

Johannis Pelser Brummel was secretaris van het dorp Oost-IJsselmonde geweest. Hij werd in 1795 ontslagen toen er een groot kastekort aan het licht kwam. Tja, wie had het geld verduisterd? Later, in 1797, stal hij belastinggeld dat de nieuwe secretaris van het dorp, Pieter van Es, aan de comptoir (belastingdienst) in Den Haag diende af te dragen. Pelser Brummel bood de nieuwe secretaris aan het geld voor hem naar Den Haag te brengen omdat hij er toch naar toe moest. En ging er vervolgens met het grote bedrag van bijna vierduizend gulden vandoor. De hoge vierschaar van Zuid-Holland verzocht zijn opsporing. In Oktober 1798 werd hij in Den Haag aangehouden, en vervolgens naar Dordrecht overgebracht. Hij werd ingesloten in “de gijzelkamer”. Dat was een kamer aan de zuidkant van het stadhuis op de tweede verdieping. Het had een getralied raam dat uitzag op de Voorstraathaven. Overigens, ook zijn slachtoffer, de veel te goedgegelovige Pieter van Es, zat hier inmiddels al in gijzeling.

“Gijzelaars” hadden voorrechten, onder meer dat zij hun eigen maaltijden mochten bestellen als ze het konden betalen. Pelser Brummel heeft het zich aan niets laten ontbreken. Hij dronk dagelijks voor aanzienlijke bedragen jenever en wijn, en werd door Helena Collaert, de vrouw van de cipier Jan Verhoeven, en Maria Thijssen, de liefvallige jonge dienstster, verwend met soep en lekkere hapjes. We kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat de man geliefd was bij het personeel van het stadhuis. Dat kwam hem van pas, want in de nacht van 6 op 7 Juni 1799 ontsnapte hij uit de gijzelkamer van het stadhuis. Hij moet daar hulp bij hebben gehad, maar het viel niet te bewijzen. De avond voorafgaand aan de ontsnapping had hij bezoek gehad van een vriend, Johan van der Horst, met wie Pelser Brummel een gezellig glaasje had gedronken, waarbij hij het dienstmeisje had gevraagd om hem ´s morgens al vroeg, om vijf uur, zijn morgenthee te brengen. Pas in de loop van de volgende morgen werd de ontsnapping opgemerkt door cipier Jan Verhoeven. Johannis Pelser Brummel bleek een aantal ijzeren tralies te hebben doorgevijld. Bij het vijlen had hij kaarsvet gebruikt om het lawaai te dempen. Er was een gat ontstaan van tien duim in het vierkant (plm 25 bij 25 cm), zodat hij uit het venster kon klimmen. Een deken was in repen gescheurd waarna de repen met touw aan elkaar waren genaaid. Daarna zou hij, hangend aan een aan repen gescheurde deken, zich hebben laten zakken in de Voorstraathaven. Was hij zwemmend ontsnapt, of was hij mogelijk geholpen door een roeier in een roeiboort? Want aan de steiger van het stadhuis in de Voorstraathaven lag een schoongemaakte nog natte roeiboort afgemeerd. De ontsnapping was dermate geruisloos gebeurd dat de wacht op het bordes van het stadhuis

er niets van had bemerkt. Ook het dienstmeisje, dat in de keuken aan de kant van Voorstraathaven sliep, had niets gemerkt. Marcel, een andere gevangene, was wakker geworden en had het om ongeveer één uur in de nacht horen gebeuren.

“... het schuiven langs de deeken en 't vallen van den evadeerende gevangene Brummel in het water ...”

Maar hij zei niet te weten waar Pelser Brummel heen zou vluchten. Toen zag men dat de arrestant ook geprobeerd had een gat te maken in de vloer van de gijzelkamer, zodat duidelijk was dat hij eerst had willen ontsnappen door het gat in de vloer naar de daaronder op de eerste verdieping gelegen Weeskamer. Hij had een grote koffer op het gat gezet.

Later bleek dat Marcel tijdens zijn gevangenschap een goede vriend van Pelser Brummel was geworden. Hij had hem de vijl en ook naald en touwdraad verschaft om de tralies door te vijlen en de repen deken aan elkaar te kunnen naaien. Marcel had de bezoekende predikant verzocht om touw en een paknaald. Touw en paknaald waren op verzoek van de predikant door het dienstmeisje gekocht, waarna de predikant dit aan Marcel gaf, die het op zijn beurt weer aan Pelser Brummel had doorgegeven.

Ook had Pelser Brummel zich voorbereid op zijn ontsnapping door kleermaker Kamerling zijn vest, broek en jas te laten repareren, en schoenmaker Botbijn had zijn laarzen gerepareerd.

Men vond een brief die Pelser Brummel de vorige avond had geschreven en had achtergelaten in zijn kamer:

“Vreeze voor (gevangenschap) heeft mij alleen bewoogen om zelve middelen ter ontkoming te bezigen ..., (ik) wilde liever mijn leeven wagen om vrij te zijn; ... vaart alle wel ... myn vaderland zie ik zeer waarscheijnelijk morgen voor het laatst. ...”

Bovendien ontving de baljuw drie weken later, op 1 Juli 1799, nóg een brief van de boef.

“Ik wage het mijn dank-erkenntenis met deze te betuigen voor alle die blijken van waare rechtvaardigheid welke gij byzonder aan mij hebt betoond, mijne (ontsnapping) zult gij althans mij tot geene misdaad reekenen ...”

Wat een charmante brief, hoe kon een mens een hekel hebben aan een zulk een hoffelijk persoon. Maar de baljuw was niet gecharmeerd. Navraag bij omringende hoge vierscharen leverde, zeven weken na de ontsnapping, op 26 Juli 1799 de informatie op dat Pelser Brummel zat te feesten in herberg De Roode Leeuw in Etten-Leur. Hij had daar tijdens zijn verblijf al voor 257 gulden verteerd en betaald! Met assistentie van de baljuw aldaar werd hij op 30 Juli 1799 weer ingerekend en naar Dordrecht teruggebracht. Hij kreeg een tuchthuisstraf die hij zou uitzitten in het

tuchthuis in Gouda. Daar is hij warempel op 13 November 1799 samen met zeven andere gevangenen nóg eens ontsnapt, maar hij werd de volgende dag in Krimpen aan de Lek al weer opgepakt.

Zijn gedrag in het tuchthuis was voorbeeldig, niemand had een hekel aan hem. Zodat hij op 9 Mei 1800 tijdens een inspectie van het tuchthuis in Gouda door de schepenen van de hoge vierschaar Dekker, Rens en van Hattum zowaar twee jaar strafvermindering kreeg. En bij een volgende inspectie in 1802 werden hem zelfs de overgebleven zes jaren straf kwijtgescholden, zodat hij in de loop van dat jaar weer vrij man werd.

Een witte boorden crimineel waaraan niemand een hekel had.

Integendeel, men vond het een charmante, hoffelijke, sympathieke heer. Je kon hem zijn crimineel gedrag eigenlijk niet kwalijk nemen. Toch? Het verhaal is vergelijkbaar met dat van het “het goede heertje” in onze tijd, omstreeks 1950.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland: Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224, inventarisnummer 4, dd. 19 Oktober 1798, 7 en 14 Juni, 5, 26 en 30 Juli en 15 November 1799.

Idem, inventarisnummer 5, dd. 9 Mei 1800.

Idem, inventarisnummer 83, dd. 18 Juli 1800.

(Bladzijdennummering ontbreekt in de genoemde boeken).

Idem, inventarisnummer 88, dd. 1 Februari 1799 (een brief).

Zie ook in “Justitiekanten in vroeger tijd”, hoofdstuk 2.9. “Verkeerde loyaliteit.”

H.17. Humane behandeling

In Januari 1802 werden er op het Eiland van Dordrecht door de hoge vierschaar van Zuid-Holland vijf landlopers opgepakt die bedelden, maar ook mensen bedreigden en geld afpersten. Wegens “verregaande agressie op de publicque wegen.”

Het waren Matthias Hoorewalt, Jean Joseph, Dorothea van Brunswijk, Jean Louris en Mariana Mol. Het vonnis op 15 Januari 1802 was levenslange verbanning uit het district Zuid-Holland Zuid en uit Dordrecht. Dat was niet opzienbarend. Wat wèl opmerkelijk was, wasdat ze niet werden gezeseld en gebrandmerkt. Ook werd besloten om hen “... op onderscheiden (verschillende) dagen, en langs byzondere (verschillende) weegen te doen wegbrengen”, in de hoop dat de leden van het gezelschap uit elkaar zouden blijven. Dit was wat naïef gedacht van de hoge vierschaar, maar het bewijst wel dat baljuw en schepenen begrepen dat er naar preventie moest worden gestreefd. Bovendien

werd opgemerkt dat de vader van Dorothea van Brunswijk in Nijmegen woonde. Zij kreeg van de hoge vierschaar zelfs drie gulden reisgeld mee om naar haar vader te gaan!

Voortschrijdend inzicht bij magistraten? Ja, zeker. Een humaan beleid. In het kielzog van de idealen van “vrijheid, gelijkheid en broederschap” van “de Bataafse republiek”.

Bron.

Nationaal Archief, Den Haag, Rechterlijke Archieven in Zuid-Holland:
Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, nummer toegang 3.03.08.224,
inventarisnummer 5, dd. 15 Januari 1802.

Portretten van een man en een vrouw op tegels, plm 1550

Derde boekje index op namen

Alfabetische index op patronymen en bijnamen / achternamen	Verwezen wordt naar de nummering van de verhalen
A.	
Teunis Aartse Schit	H.9.
Abell NN	H.3.
Margriet Abrahams	E.12.
Jenneke Adamse van Vugt	A.17.
Heijltgen Adriaensdochter	H.2.
Adriaenken Adriaens	E.4.
Willemken Adriaens Geus	E.6.
Maijken Adriaens	E.9.
Simon Adriaensz	F.3.
Alydt Adryaen tolners weduwe	C.2.
Andries Dircxz alias Aerdtom	F.3.
Maerten Aertsz	G.3.
Willem Aertsz	G.3.
Pieter Melsse Aertom	F.5.
Andries Aertsz	F.3.
Henric Aertse van Munster	A.8.
Roell Aertssoen	F.1.
Aechen Harkendochter van Alcmer	F.1.

Jan Alegondtssoen	E.1.
Jan Ambroensz	H.4.
Jan Andriesse Christoffelse	H.13.
Jan Andriesz	C.3.
Wiggert Andriesz	G.4.
Willem Christiaensz van Anholt	A.4.
Hermanus van den Anker	H.7.
Frans Arends	H.12.
Aerdt Arensse Moockhouck alias Groot Aerdt	F.5.
Ariaantie Ariens Velgerdijk	C.8.
Cent Ariens	D.6.
Cuijndertjen Ariens Sterrenburch	G.3.
Gerrit Ariensz Rietvelt	E.11.
Jannigje Ariens	E.11.
Maeijken Ariens Verschoor	E.11.
Marijgie Ariens	C.11.
Neeltje Ariens van Es	H.11.
Pleun Ariens Bouw	H.9.
Jan Ariense van den Herik	G.5.
Claesje Ariense Vonck	G.3.
Aeltje Ariense Vonck	G.3.
Jacob Ariense van Dijk	B.7.
Jan Ariense Cool	E.12.
Jacob Ariense van Dijck	H.11.
Jacob Ariense Mes	C.15.
Jasper Ariense Leenheer	C.12.
Sijmon Ariense	C.9.
Cornelis Ariensz de Groot	C.18.
Joris Arijensz	A.3.
Geertie Aryensdochter	E.7.
Hendrina van As	B.6.
Leendert Pieterse van Asperen	C.13.
Leonard van Asperen	B.5.
Pieter van Asperen	G.3.
B.	
Willem Baan	H.11.
Elisabeth Baas	E.16.
Arij Baas	A.25.
Adriaen Backer	C.18.

Ary Baers	F.7.
Wouter Baes	F.11.
Jacob Cornelisse Bak	D.6.
Arij Bakker	C.22.
Cornelis Baptist	A.17.
Cornelis Barendsz	C.4.
Diric Barendsz	C.4.
Christoffel Barents	A.3.
Aert Bartels	A.5.
Aeltje Bartels	A.5.
Jenneken Bartels	D.4.
Tielken Molenaer Bartoutssoen	H.4.
John Bast	G.13.
Arij Bastiaense	F.5.
Adriaantien Bastiaans Rijerkerk	C.8.
Anthonij Bastiaens Schipper	E.14.
Cornelis Bastiaense	A.13.
Isack Bebbers	E.7.
Berber NN	F.16.
Willem van Beeck	A.5.
Cornelis Bennens Wintje	G.13.
Meeuwis Leendertsz Bercheijck	E.7.
Leendert Meeuwisz Bercheijck	E.7.
Lijsbeth Meeuwisdr Bercheijck	E.7.
Anna van den Berg	F.14.
Jacob Thomasse van den Berg	F.9.
Catharina van den Berg	G.12.
Thomas van den Berg	F.9.
Maryken Jacobsdr Besemer	E.7.
Maria van Beusekom	B.15.
Karstijn Jan Beyen	F.1.
NN Bikker	C.15.
Thomas Billans	H.10.
Reynken alias die Bisscop	H.1.
Aris Blaak	F.18.
Willem Blaak	A.15., A.27.,
Cornelis Janse Blaes	F.7.
Luijkas Blanckenaer	F.15.
Simon Blieck	F.8.
Arien Blieck	F.8.
Adriaen van Blijenburgh	A.9.
Rudolff Bloemkens	B.4.

Hendrik Blok	C.10.
Pieter van Blokland	A.10.
Coentgen Blox	H.3.
NN Bodel	G.13.
Leendert Cornelisse Boer	A.13.
Maerten Gerretse Boer	A.16.
Cornelis Maertense Boer	A.16.
Gijsbert Boere	C.18.
Simon Boers	H.13.
Ariaen Will Boertsz	B.5.
Klaas Bolger	F.18.
Cornelis Jooste de Bont	E.16.
Joost de Bont	E.16.
Arent Boon	A.5.
Maerten Boon	A.13.
Joost Boon de Oude	A.5.
Maria Boone	A.5.
Johan Boone	A.5.
Jacob Boonstoppel	E.19.
Pieter Borwoutszoon	F.1.
Jan Jansz Bos	E.2.
Jeroen Bosch	H.1.
Eva Jans Boswagters	C.10.
Teuntje Jans Boswagters	C.10.
NN Botbijn	H.16.
Wilhelmus Obergh, van Boucquet	A.15.
Maggiel Bouman	H.14.
Pleun Ariens Bouw	H.9.
Margriet Bouwen	F.1.
Pieter Cornelisz Bouwman	C.12.
Cornelis Dirks Bouwman	C.12.
Jan van Drenckwaert Bouwenszoon	F.3.
Schipper NN Brabers	G.6.
Govert Braets	A.12.
Jan Jacobse Brand	D.6.
Arij Janse Brandwijck	G.5.
Arie Pieterse Bras	A.13.
Cornelis Doene Bravenboer	H.11.
Jacobus van den Broecke	A.9.
Sebastiaen Broelingh	E.12.
Anthonij Brooshooft	B.5.
Appolonia Brooshooft	B.5.

Cornelis Brooshooff	G.5.
Thomas Brouwer	G.13.
Pieter Brouwers	C.10.
J.A.W. Bruce	H.15.
Pieter Bruinink	E.18.
Dorothea van Brunswijk	H.17.
Adriaen de Bruijn	A.16.,C.18.
Cornelis de Bruijn	H.11.
Teunis de Bruijn	A.16.
Arien Pieterse Buerman	A.16.
Huig Buitendijk	B.15.
Willem Buijs	H.11.
Gheraet Buytendiick	A.1.
Hendrik Buijtendijk	G.9.
Pieter Isaackse Buijtendijk	C.12.
Pieter Davidse Bijl	F.16.
Andries Bijl	G.10.
Johan Bijwaert	A.5.
(C zie K)	
D.	
Geertrui Daanen	A.10.
Zara Daanen	A.10.
Willem Claesse Daelder	C.14.
Jacop Dircxz van Daellem	E.3.
Cornelis Damisz Corff	E.8.
Katrijn Danksdochter	H.5.
Pieter Davidse Bijl	F.16.
Marija Deborah Palm	C.11.
Gerrit Cornelisz Decker	F.15.
Leendert Ingense Decker	F.15.
NN Dekker	H.16.
Kolonel NN Degles	A.18.
Hermen Janse Dekker	C.13.
Anna Demans	E.12.
Christina Demans	E.12.
George Dickerson	G.13.
Cornelis van Diemen	A.18., C.18.,
Huijbert Dircke	E.5.
Andries Dircxz alias Aerdt oom	F.3.

Angenietgen Dircx	E.10.
Grietgen Dircx van Ysselmondt	E.2.
Cornelis Dirks Bouwman	C.12.
Dirk Dirkse	D.6.
Cornelis Dirkse Stolk	F.14.
Jacop Dircxz van Daellem	E.3.
Klaas van Distenburg	E.15.
Cornelis Doene Bravenboer	H.11.
Pieter van Doesburgh	A.16.
Dirk van der Does	H.3.
Anthony van Donge	C.16.
Johannis Cornelisse Donker	D.6.
NN Donker Curtius	G.13.
Cornelia van Doorn	F.16.
Kolonel NN Draak (Drake)	B.9.
Jan Drakenburgh	G.4.
Jan van Drenckwaert Bouwenszoon	F.3.
John Dresden	G.13.
Robbrecht van Drongelen	H.4.
Jan van Drunen	F.16.
Aernout Duurcant	B.4.
Jannetjen Klaes de Duyff	E.15.
Jacob Ariense van Dijck	H.11.
Jacob Ariense van Dijk	B.7.
Arij Pleunen van Dijk	B.7.
E.	
Roelof Eelbo	B.4.,
Elizabeth Eliot	H.10.
Griffith Eliot	H.10.
NN Emans	E.18.
Godele Engbrechtsdochter van Rossum	F.1.
Barthold Entens de Mentheda	F.3.
Hendrik van Es	F.9.
Geertie Isaacks van Esch	C.12.
Neeltje Ariens van Es	H.11.
Pieter van Es	H.16.
Teuntje van Es	F.9.
Lysbeth van der Eyck, alias Bette Scheets	F.1.
NN Eye	A.22.

Jacobus van Eijsden	A.22.
F.	
Meindert Jan Faber	A.24.
Jacop Ffredericxsoen	H.2.
Frans Florisse	E.12.
Jacob Florisse	G.4.
Joseph François	A.26.
G.	
Ariaentje Gabrielse Scheper	G.5.
NN Gadeljere	A.17.
Jan van Geel	H.14.
Cornelis Geer	D.6.
Mayke de Gelder	B.13.
Jacop Genenzoon	F.1.
Cornelis van Gent	F.12.
Jan Geritz	H.4.
Claesje Gerrits	G.3.
Adryaen Gerijtssoen die Noijer	H.4.
Willem Gerytszoon	F.1.
Maerten Gerretse Boer	A.16.
Theunis Gerritsz	G.3.
Jacob Gerutssoen alias Coppen Kethelaer	H.4.
Willemken Adriaens Geus	E.6.
Willem de Geus	D.8.
Roelken van Ghent	H.1.
Aryaen Gheraet Janssoens soen	B.1.
Bouwen Gheraerts	H.3.
Costen Gheraetssoen	B.1.
Aelbert Huijen van der Giessen	E.13.
Isaack Gillisz	A.3.
Adriaen van Gils	F.17.
Adam van Gilst	H.11.
Godengirth NN	F.1.
Marius Godschalck	C.17.
Neeltje Jacobs Goedhart	A.13.
Reyner Goedschalx	H.4.
Maarten Goethart	H.11.

Stijn Gonertszoon	F.1.
Arij Goudt	G.11.
Jacob van de Graaf Zebastiaansz	A.14.
Huijbrecht van der Graaff	A.9.
Jannetta van der Graeff	E.8.
Jan Graswijk	F.18.
Charles Gree	G.13.
James Griffiths	H.10.
Martinus Grison	H.9.
Jacob Cornelisz Groenevelt	E.7.
Cornelis Corstiaensz Groenevelt	E.7.
Claes Claesse Groenewout	F.7.
Arij Claesse Groenewout	F.7.
Arij de Groot	C.18.
Cornelis Ariensz de Groot	C.18.
Cornelis de Groot	F.17.
Anthonij Grootvelt	C.12.
Cornelis van der Grijp	G.3.
Samuel Guldenmont	D.6.
Robert Guens	G.13.
Pieter Guifford	G.13.
Pleuntje Gijsbertse Liewerck Leeuwerck)	B.5.
H.	
Hendrik de Haas	H.13.
Magdalena de Haas	H.13.
Cornelis Janse de Haen	G.3.
Jannigje Pleune de Haen	A.18.
NN Hagoort	E.11.
Johan Herman Hallincq	A.12.
Abraham Hameet	G.8.
Margaret Hammond	H.10.
James Hammond	H.10.
Teunis Hanegraef	H.8.
Jan Leendertse den Haring	C.12.
Aechen Harkendochter van Alcmer	F.1.
Lysbeth Harmans	F.1.
Pieter Leenderts Hartog	A.15.
NN van Hattum	H.16.
Arent de Heer	H.11.
Arien de Heer	H.8.

Adriaen van Helden	H.8.
NN van Hemert	C.15.
Matthijs de Hen	A.19.
Stadhouder Frederik Hendrik	A.2.
Jan Hendricksze Schoenmaeckers	A.17.
Cornelis Hendrikse Opschoor	D.6.
Aertje Hendrixse	A.8.
Ary Hendrikse Swart	A.15.
Pieter Hendrikse Swart	A.15.
Cornelis Henricxsz jonckgesel	F.4.
Cornelis Herberts Mol	E.4.
Lucas Herels	D.3.
Jan Tijssen van Herk	E.15.
Jan Ariense van den Herik	G.5.
Martje Janse van den Herik	G.5.
Hendrikje van den Heuvel	H.8.
Zeger Heijblom	C.20.
Cornelis van der Heijden	H.11.
Teunis Heyman	H.8.
Dirck Heijnen	G.4.
Maria van Heijsden	E.20.
Willem Hiele	C.22.
Leendertje Hilderop	B.16.
Jenneke Hille	A.5.
Jan Hoedemaker	A.17.
Neeltie (Neeltje) Hoekseweg	E.18.
Cornelis Hoekseweg	E.18.
Ary Hoekseweg	E.18.
Johannes Hoekseweg	E.18.
N. Hoeksewegh	E.18.
Simon Hoeckx	H.1.
Hendrik van der Hoep	C.12.
Cornelis van der Hoeven	F.9.
NN van 't Hoff	H.11.
Elsje Holst	B.12.
Aegje Teunisse Hoogerwerf	A.13.
Gerard Amilius van Hoogeveen	H.10.
Pleun Hoogvliet	C.15.
Barentje van Hoop	H.8.
Johan van Hooren	E.9.
Matthias Hoorewalt	H.17.
ambassadeur NN Hop	H.10.

Elizabeth Hopkins	H.10.
Johan van der Horst	H.16.
Marcel van der Horst	H.16.
Anthonij Hoijnck van Papendrecht	A.24., A.27., B.16., G.13.
Symon Hudden	H.4.
Hugo Hugenszoen alias Huijchgen lieve heer	H.4.
Aelbert Huijen van der Giessen	E.13.
Huijg Huijge de Jong	H.11.
Jan Huijzert	G.11.
I. en J.	
Anneken Jacobs	E.9.
Aerjaentgie Jacobs	G.1.
Mergje Jacobs	C.13.
Neeltje Jacobs	C.13.
Neeltje Jacobs Goedhart	A.13.
Maryken Jacobsdr Besemer	E.7.
Dirk Jacobse Ronaar	C.8.
Jan Jacobse Brand	D.6.
Jasper Jacobse	F.6.
Joost Jacobse	G.5.
Jan Jacopsz	H.4.
Cornelis Jacobsz de Raat	E.11.
Inge Jacobsz	G.1.
Lenert Jacobsz	G.1.
Simon Jacopsz	C.3.
Caetie (Catarijn) Jacques	B.4.
Pieter Joppen de Jaeger	H.7.
Cornelia Jacobse van der Jagt	G.11.
Pieter van der Jagt	F.9.
Annigie Jans	B.8.
Eva Jans Boswagters	C.10.
Geerigje Jans	G.4.
Marigje Jans	G.4.
Cornelis Janse Blaes	F.7.
Thijs Jansz van der Velden	C.18.
Leijntie Jans	C.9.
Teuntje Jans Boswagters	C.10.
Jacomijntgen Jansdochter	C.7.
Jannitje Jans	C.20.

Janitgen Jansdochter alias Snuyffende Jannitgen	F.1.
Jannekiin Jansdochter	E.3.
Arij Janse Brandwijck	G.5.
Jacob Janse	G.5.
Jan Janse	G.3.
Martje Janse van den Herik	G.5.
Cornelis Janse	G.5.
Cornelis Janse de Haen	G.3.
Cornelis Janse Stolk	E.15.
Gillis Janse	H.8.
Hermen Janse Dekker	C.13.
Dirk Janse van der Stoep	C.8.
Marij Janse de Jong	C.13.
Pieter Jansse de Wit	F.11.
Jan Janse de Jong	C.13.
Andries Janssen de Vinck, alias Uyepeyp, alias "de leelicke Andries"	B.8.
Aert Janssoen	E.2.
Aryaen Gheraet Janssoens soen	B.1.
Cleys Janssoen	E.2.
Cornelis Janszoen alias Neel Zen	H.4.
Adriaen Jansz de Ruijter	E.6.
Aert Jansz van Lexmonde	F.3.
Arien Jansz Konijnendijk	E.11.
Jan Jansz Bos	E.2.
Huijbert Jansz	G.4.
Claes Jansz Rouwijn	E.11.
Teunis Jasperse alias Rookjessenseun	H.7.
Jan Jasse	A.17.
Judick Jeremias	B.3.
Hester Jeremias	B.3.
Ignes NN	H.1.
NN van Ingen	G.13.
Leendert Ingense Decker	F.15.
Pieter Joannes Lieben	D.1.
Gijsbert Johannes Merks	G.12.
Jan Jonas	B.10.
Goessen Jonckes	H.4.
Andries de Jong	B.9.
Ariaentie de Jong	F.14.
Bart Janse Verheul	G.5.

Huijg Huijge de Jong	H.11.
Jan Janse de Jong	C.13.
Marij Janse de Jong	C.13.
Geeloff Jansz Snoeij	G.4.
Jacob 't Jong	G.9.
Ary Jongebreur	F.14.
Pieter Jongebreur	F.14.
Cornelis Jongeneel	A.16.
Leendert de Jongh	F.14.
Aertie Jans Jonghbloet	F.6.
Jacob Jonkheer	G.8., G.9.
Abraham Jonkheer	G.6., G.7.
Pieter de Jongste	G.11.
Jan Joosten Lipsius	E.10.
Lewis Joores	A.2.
Cornelis Jooste de Bont	E.16.
Pieter Joppen de Jaeger	H.7.
Jean Joseph	H.17.
Geertie Isaacks van Esch	C.12.
Pieter Isaackse Buijtendijk	C.12.
Jurrie Jurgens	C.22.
Dirk Ivens	H.9.
C. en K.	
NN Kaesteecker	G.1.
Jacomijna Calis	B.5.
Dirck Cambij	D.4.
Lambert Cambij	D.4.
NN Kamerling	H.16.
Ysaack Canin	E.9.
Jan Claesz van Canst	H.4.
Petrus Winandsz Cantius (Canzius)	C.6.
Marrigje Willems Capiteijn	B.8.
Arend Roeland de Carpentier	E.12.
Jeronimus Karsseboom	H.10.
Richard Karsseboom	C.18.
Marij van Kassel	A.11.
Cathelina NN	F.4.
Elisabeth Teunisse alias Elisabeth Christoffelse	H.13.
Gerard Kelderman	C.18.

Catrijna Kempenaers	A.7.
Floortie van Kemster	D.5.
Lijntje Teunis Keijser	H.8.
John Child	H.10.
Willem Christiaensz van Anholt	A.4.
NN van Kinschot	H.10.
Arij Claasse van Stek	C.13.
Grietie Claes	E.7.
Jannetjen Klaes de Duyff	E.15.
Aegje Claesse	F.11.
Arij Claesse Groenewout	F.7.
Claes Claesse Groenewout	F.7.
Cornelis Klaesse van Leeuwen	D.6.
Willem Claesse Daelder	C.14.
Jan Claesz van Canst	H.4.
NN graaf van Clairfajjt	H.15.
Thomas Clark	B.14.
Jasper Klemans	B.15.
Boudewijn Clepanus	H.11.
Pieter Clippanus	H.11.
Pieter Clemen Ouwens	C.9.
Pieter Cleysoen alias quade Pier	H.3.
Dirck Cleijsz	F.4.
Jacobus Klippanus	B.7., F.10.
Jan Kloeck	H.11.
Willem Kluit Ludovicusz	A.23., A.26., A.27.,
Johannes Klijn	C.16., H.14.
Cornelis de Knaap	A.14.
Ary Knegt	F.16.
Aaltje Knoeijer	H.11.
NN Knoppert	E.9.
NN van der Knijff	A.8.
Aeryaen Kock	D.1.
Aert de Cock	F.1.
Willem Kock	H.10.
Mayken Koelhoek	H.11.
Marij Koene Schrijnders	C.20.
Cornelia Coene van Strien	F.16.
Agnes Coenraetsdochter	C.2.
Hendrik Jacob Coerman (Coermans)	E.18.
Helena Collaert	H.16.
Huijbrecht Commersz	E.5.

Jan die Coninc	H.1.
Cornelis de Koning	F.18.
Arien Jansz Konijnendijk	E.11.
Jan Ariense Cool	E.12.
Simon Maertense Cooyman	G.4.
Arij Koppe	D.8.
Hendrik Koppe	D.8.
Jacob Gerutssoen alias Coppen Kethelaer	H.4.
Cornelis Damisz Corff	E.8.
Lauweris Lauwerensz Corff	E.8.
Jannigje Cornelis	G.4.
Arien Cornelisse	G.3.
Ary Cornelisse Visser	F.7.
Bastiaen Cornelisse	A.13.
Leendert Cornelisse Boer	A.13.
Jacob Cornelisse Bak	D.6.
Jan Cornelisse Visser	F.5.
Johannis Cornelisse Donker	D.6.
Willem Cornelisse Visser	F.5.
Gerrit Cornelisz Decker	F.15.
Jacob Cornelisz Groenevelt	E.7.
Arijen Cornelisz	B.5.
Mathys Cornelisz	E.4.
Pieter Cornelisz Bouwman	C.12.
Willem Cornelisz	G.2.
Cornelis Corstiaensz Groenevelt	E.7.
Abraham de Kort	B.5.
Paul Pierre de Courtonne	A.21.
Jan Kraak	A.27.
Jannetje Zegers Kraeij	C.13.
Jan Matthijs Creemers	A.26.
Ary Crom	F.14.
Bart Kruijk	F.17.
Dirck Cruijskercken	F.6.
Petrus Cuene	C.10.
Gheraet van Culemborch	H.3.
Symon die Cuper	A.1.
L.	
Dirc Lambrechtssoen alias Langhe Dirc	H.5.

Gerritje Laurensen	C.14.
Lauweris Lauwerensz Corff	E.8.
Pietertje Leendert	C.9.
Maerigje Leendert	C.9.
Pieter Leenderts Hartog	A.15.
Gerrit Leendertse	F.7.
Jan Leendertse den Haring	C.12.
Pleun Leendertse van Weijen	F.11.
Meeuwis Leendertsz Bercheijck	E.7.
Jasper Ariense Leenheer	C.12.
Johanna Leenheer	H.11.
Simon Leenheer	H.11.
Tielken Leest	H.2.
Ambrosius de Leeuw	E.20.
Govert Seghertsz de Leeuw	A.5.
Cornelis van Leeuwen	H.15.
Cornelis Klaesse van Leeuwen	D.6.
Jan de Leijster	C.17.
Pieter de Lelij	E.20.
Jannigje Lense	A.12.
Willem van de Leur	F.9.
W. Levingstone	A.2.
Aert Jansz van Lexmonde	F.3.
Claes van Leijen	F.6.
Mathijs Leijssen	G.1.
NN Lidt de Jeude	E.16.
Pieter Joannes Lieben	D.1.
NN van Lieshout	C.9.
Pleuntje Gijsbertse Liewerck (Leeuwerk)	B.5.
Bartholomeeus van Limburgh	A.5.
Adrianus van der Linden	G.13.
Cornelis van der Linden	G.13.
Cornelis van Linden	C.18.
Grietje van der Linden	F.16.
Jan Joosten Lipsius	E.10.
J. Loochs	A.2.
Francois Fredrik Loose (Looze)	A.27., B.16.
Hendrik Lopik	F.15.
Joseph Lord	H.10.
Jean Louis	H.17.
William Lowes	G.13.
Willem Kluit Ludovicuz	A.23., A.26., A.27.,

M.	
Cornelis Maasdam	A.25.
Cornelis van Maasdam	C.20.
Cornelis Maertense Boer	A.16.
Simon Maertense Cooijman	G.4.
Henderick Maes	E.9.
Jenneke Marcelis Ritmeester	H.8.
Cornelis Mathysz	E.4.
Neeltie Mattheeuws	E.7.
Jan van der Mee	A.22.
Cornelis Meesie	G.4.
Leendert Meeuwisz Bercheijck	E.7.
Lijsbeth Meeuwisdr Bercheijck	E.7.
Pieter Melsse Aertoom	F.5.
Barthold Entens de Mentheda	F.3.
Joost van Meppelen	H.14.
N.N. van de Merck	A.4.
Matthys van der Merck	F.5.
Gijsbert Johannes Merks	G.12.
Jan van de Merwe	F.18.
Jacob Ariense Mes	C.15.
Jacob de Meij	A.16.
Cornelis Meyer	H.13.
Elisabeth Michielsdochter	D.4.
Janneken Michielsdochter	E.5.
Claes Millenaer	A.15.
Cornelis Herberts Mol	E.4.
Mariana Mol	H.17.
Tielken Molenaer Bartoutssoen	H.4.
Reynier Mom	E.12.
Willem Monneszoen	H.4.
Arij Monster	G.8.
Frans van Mook	A.17.
Aerdt Arensse Moockhouck alias Groot Aerdt	F.5.
Cornelis Morreljon	G.4.
Henric Aertse van Munster	A.8.
Jacob Pietersz Muys van Holy	F.3.
Aartje Willems Mijnlieff	E.14.
Adriaen Mijnaert	E.9.

Jannetie Willems Mijnlieff	E.14.
Lena Willems Mijnlieff	E.14.
N.	
Catryn Nega	F.13.
Jacob Willemse Neus	F.12.
Jacobus Nieraerd	E.12.
Pieterella Nieuwland	E.18.
Elisabeth Nisum	C.6.
Jan Nobbeling	A.18.
Dirck Wesselsoen die Nojer	E.2.
Adryaen Gerijtssoen die Noijer	H.4.
Coenraad van Noorweegen	E.20.
Anthonij Nugteren	B.15.
O.	
Wilhelmus Obergh, van Boucquet	A.15.
Jan Tielmanszoon Oem	H.3.
Cornelia Omdelingh	A.6.
Hendrik van OnsenOort	C.19.
Bastiaen van Oorschot	H.8.
Johannis Oosterlingh	A.16.
Marijtje Teunis Opdorp	F.9.
Cornelis Hendrikse Opschoor	D.6.
Pieter Clemen Ouwens	C.9.
P.	
Goverdina van der Palen	C.10.
Francois Maurits Palm	C.11.
Marija Deborah Palm	C.11.
Anthonij Hoijnck van Papendrecht	A.24., A.27., B.16., G.13.
NN Pasman	G.7.
Maria Paulus	A.5.
Annijge Paulusse	H.9.
Johannis Pelser Brummel	H.16.
Robbregt Penhuijsen	E.16.
Albertus Pesant	A.25., G.11.
John Philips	H.10.
Geertruij Pieters	D.5.

Kaetje Pieters	D.5.
Nell Pieters	F.1.
Pietertgen Pietersdochter	A.5.
Arie Pieterse Bras	A.13.
Arien Pieterse Buerman	A.16.
Job Pieterse van de Veer	A.8.
Leendert Pieterse van Asperen	C.13.
Bartel Pietersz	D.4.
Jacob Pietersz Muys van Holy	F.3.
Pieter Pietersz	A.7., D.3.
Arij Pleunen van Dijk	B.7.
Jannigje Pleune de Haen	A.18.
Johanna Polderdijk	E.18.
Joost Pot	F.8.
Pieter Pottaerd	H.12.
Lijsbeth Pouwels	F.6.
Johan Priesser	E.9.
Bastiaentie Prince	C.12.
Marija Prince	C.12.
Martinus de Pui	C.21.
Gillis van der Pijpen	F.9.
Q.	
Cornelis Quantien	H.8.
Dirk de Quartel	E.18.
R.	
Cornelis Jacobsz de Raat	E.11.
Theuntje van Raemsdonck	A.17.
NN van Ravestijn	C.11.
Andries Saeij alias Jillis Rebel, Gilles le Buf, Egidius Buff, Andries de Rijck	H.15.
Arijaantje Redelijkheid	H.11.
Mattheus Rees	C.21., H.14.,
Aagje de Regt	E.14.
NN Rens	H.16.
Jan de Reus	F.16.
Arij Reyerkerk	E.20.
Willem Reijs	H.10.
Johan de Ridder	B.7.

Freeck rietsnijder	F.3.
Gerrit Ariensz Rietvelt	E.11.
Jenneke Marcelis Ritmeester	H.8.
Jacobus Robol	H.12.
(kapitein) Parker Roe	H.10.
Roeltgen NN	H.3.
Arij Romeyn	G.4.
Dirk Jacobse Ronaar	C.8.
Jan de Roover	F.13.
Willem de Roover	F.13.
Pompejus de Roovere Pieterszoon	A.12., A.13., B.5., E.12.
Teunis Roos	F.15.
Pieter de Rooij	F.11.
Jan Rooyakkers	G.12.
Jacop van Rosendael	F.1.
Godele Engbrechtsdochter van Rossum	F.1.
Claes Jansz Rouwijn	E.11.
NN Rovers	B.11.
Cornelis Ruijghoof	D.6.
Adriaen Jansz de Ruijter	E.6.
Paulus (Pauwels) de Ruijter	C.15.
Isabelle de Rijcke	H.15.
Arij van Rije	E.18.
Boudewijn van Rije	C.11.
Adriaantien Bastiaans Rijerkerk	C.8.
S.	
Jan Saarloos	A.26., A.27.
Jaepje Sacheus	E.13.
Andries Saeij (Soijer) alias Jillis Rebel, Egidius Buff, Gillis le Buf, Andries de Rijck	H.15.
Willem Bartholomeus van den Santheuvel	A.23.
Jan Schaap	C.18.
Ariaentje Gabrielse Scheper	G.5.
Pastoor NN Schiefbaan	D.1.
Adriaan Schillemans	F.11.
Pieter Schilperoord	F.18.
Cornelis Schinkel	B.8.
Arij Schipper	E.14.

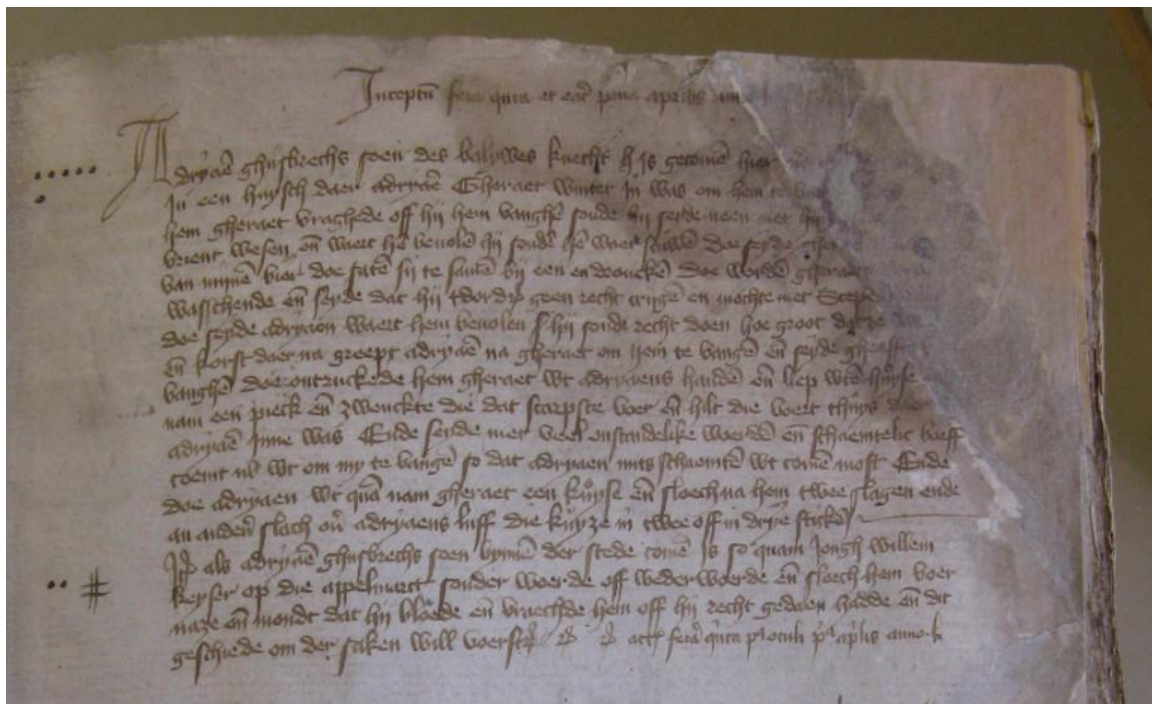
Bastiaan Schipper	E.14.
Anthonij Bastiaans Schipper	E.14.
Jannigje Schippers	D.8.
Teunis Aartse Schit	H.9.
Jan Hendricksze Schoenmaeckers	A.17.
Ary Schoor	B.13.
Ary Schouwenburg	E.20.
Bastiaan Schriek	A.21.
Frans Schroef	D.5.
Marij Koene Schrijnders	C.20.
Marija Schrijvers	H.11.
Jan Adam Schwentzer	H.13.
Maij Scuddebels	H.2.
Adriaen van Seders	C.19.
Pieter van Seel	G.8.
Govert Seghertsz de Leeuw	A.5.
Gerrit van 't Selfde	H.11.
Leendert van 't Selfde	A.15.
Jacob Senten	A.16.
Anna Shaw	H.10.
Ambassadeur NN Skelton	H.6.
NN van Slingelandt	H.10.
Aaltje van der Sluijs	E.17.
Cornelis van der Sluijs	F.7.
Cornelia van der Sluijs	E.17.
Klaas van der Sluijs	E.17.
Leendert van der Sluijs (Versluijs)	F.7., F.8.
Meijntje van der Sluijs	E.17.
Dirk Smaal	G.10.
Geeloff Jansz Snoeij	G.4.
Pieter Soldaet	C.18.
Daniel van Son	H.11.
Isaak Spaan	H.10.
Reeves Spalding	G.13.
Richard Sparks	H.10.
Barber Spruijt	H.11.
NN van der Spijk	C.21.
Floris van der Stael	H.8.
Josina van der Staff	B.10.
Aart Wouterse Stam	C.20.
Kuiniertje Stam	C.20.
Anna Stam	E.18.

Stoffel van der Steen	H.12.
Hendrik Steets	E.20.
Arij Claasse van Stek	C.13.
Coen van der Stelt	A.21.
Cornelis Sterrenbergh	A.16.
Cuijndertjen Ariens Sterrenburch	G.3.
Dirk Janse van der Stoep	C.8.
Aart Stoffelsz	C.11.
Teunis Stock	F.8.
Cornelis Dirkse Stolk	F.14.
Cornelis Janse Stolk	E.15.
Huijbert Stoop	F.12.
Cornelis Stout	F.11.
Jan Stout	G.9.
Elisabeth Straatmans	C.18.
Hendrick Straetman	A.6.
Pieter Streevlandt (Streefland)	D.6.
Cornelia Coene van Strien	F.16.
Duncan Sutherland (Suteland)	A.23.
Adriaen Swart	A.17., C.18.
Ary Hendrikse Swart	A.15.
Pieter Hendrikse Swart	A.15.
T.	
Hillegonda van Taalen	E.18.
Pieterrella Tarmonden	A.18.
Hans Pieter Telleman	A.10.
Johannes Tempels	F.13.
Lambert Pieter van Tets	A.24.
Arnoldus Adrianus Tets van Goudriaan	A.21.
NN Tetterode	D.7.
Lijntje Teunis Keijser	H.8.
Marijtje Teunis Opdorp	F.9.
Aegje Teunisse Hoogerwerf	A.13.
Elisabeth Teunisse alias Elisabeth Christoffelse	H.13.
Jan Thielmansz Visser	C.8.
Jacob Thomasse van den Berg	F.9.
Maria Thijssen	H.16.
Zoet van Tichelen	H.3.
Jan Tielmanszoon Oem	H.3.

Joris Tiggelaar	B.7.
Jan Tits	C.22.
Pieterella van Thoor	C.11.
Arien Triet	F.7.
Jan die Tromper	H.3.
Pieter Troost	G.9.
Jan Tijssen van Herk	E.15.
Dirck Tijssen IJsendoren	F.15.
U.	
Cornelis Uijterlinden	A.23.
Andries Janssen de Vinck, alias Uyepeyp, alias “de leelicke Andries”	B.8.
V.	
Job Pieterse van der Veer	A.8.
Thijs Jansz van der Velde	C.18.
Ariaantie Ariens Velgerdijk	C.8.
Guilliam Verbraecken	A.17.
Tieleman Verbraeken	H.9.
Anna Verhagen	A.5.
Hendrik Verhagen	A.5.
Gerrit Verhegge	C.18.
Hendrik Verhegge	C.18.
Johanna Verhegge	C.18.
Michiel Verhegge	C.18.
Pieter Verhegge	C.18.
Adriaantje Verheul	E.19.
Bart Janse Verheul	G.5.
Willem Verhoeff	B.11.
Johannis Verhoeck	H.11.
Jan Verhoeven	H.16.
Pieter Verhoeven	F.10.
Anna Verpooren	E.12.
Arij Verrijp	G.8.
Maeijken Ariens Verschoor	E.11.
Andries Janssen de Vinck, alias Uyepeyp, alias de leelicke Andries”	B.8.
Margarita Vingerom	A.14.
Jan van Vis	G.7.

Jacobus Visser	H.11.
Jasper Visser	H.11.
Ary Cornelisse Visser	F.7.
Jan Cornelisse Visser	F.5.
Willem Cornelisse Visser	F.5.
Jan Thielmansz Visser	C.8.
NN van Vliet	H.11.
Cornelia van der Vlugt	E.12.
Pieterrella Voermans	A.26.
Willem Vogelaar	G.8.
Aeltje Ariense Vonck	G.3.
Claesje Ariense Vonck	G.3.
Rombout die volder	F.1.
NN Vonk	B.11.
Gijsbert Vonk	A.16.
Lambert Vonk	H.7.
Pieter van der Voort	D.6.
Frans de Vos	A.17., C.18.
Johannis de Vos	C.9.
Theun de Vries	F.3.
Gijsbert Vroege	F.17.
Gerrit Vrijdag	C.22.
Cleijs Vrijland	A.25.
Jenneke Adamse van Vugt	A.17.
W.	
Lambert van der Waart	E.17.
Geerit van der Waart	E.17.
Arien van der Wal	C.14.
Jan Wase	A.17.
Lena van Weena	C.20.
Pieter van Well	H.10.
Adrien Wenblij	F.6.
Dirck Wesselssoen die Nojer	E.2.
Pleun Leendertse van Weijen	F.11.
Klaas van der Wiel	C.23.
Hendrikus Wigters	D.1.
Stadhouder Willem de derde	A.12.
Aartje Willems Mijnlieff	E.14.
Hendrick Willems	E.7.
Helena Willems	G.2.

Jannetie Willems Mijnlieff	E.14.
Lena Willems Mijnlieff	E.14.
Marrigje Willems Capiteijn	B.8.
Jacob Willemse Neus	F.12.
Jan Willemse alias Willem Roke Jan	H.7.
Pieter Willemse	H.9.
William Williams	H.10.
Anton Wilson	G.13.
Petrus Winandsz Cansius	B.6.
Cornelis Bennens Wintje	G.13.
Jannigje de Wit	F.11.
Pieter Jansse de Wit	F.11.
Johan de Witt	A.20.
Cornelis de Witt	A.20.
Arij Witte	C.10.
Aart Wouterse Stam	C.20.
X. (Geen)	
Y. en IJ.	
Dirck Tijssen IJsendoren	F.15.
Grietgen Dircx van Ysselmondt	E.2.
Z.	
Jacobus van der Zaal	B.9.
Jacob van de Graaff Zebastiaansz	A.14.
Wouter van der Zeege	H.11.
Wouter de Zeeuw	F.12.
Jannetje Zegers Kraeij	C.13.
Cornelis Janszoen alias Neel Zen	H.4.
Willem Zwets	B.13.
NN van Zwieten	C.15.
Jan van der Zydwinde	H.4.
Adriaen Zijlmans	C.18.

RAD, toegang 9, inventarisnummer 222 (voorheen 166), het kladboek van de schrijver van het Gerecht van Dordrecht. Fol. 1. Een verslag van wat "Adryaen Ghijsbrechts soen des balywes knecht" in 1450 overkwam.